

กระแสนิยม เพื่อชีวิตและสังคม

กระแสนธรรม เพื่อชีวิตและสังคม

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต)

ISBN 974-89079-8-8

พิมพ์ครั้งแรก - พฤษภาคม ๒๕๓๖ จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม
จัดพิมพ์โดย - กองทุนวัฒนธรรม
เพื่อการศึกษาและปฏิบัติธรรม
ตู้ ปณ. ๒๖ นนทบุรี อ.เมือง จ.นนทบุรี ๑๑๐๐๐

สนใจหนังสือกรุณาติดต่อที่

กองทุนวัฒนธรรม โทร. ๕๒๖-๕๐๐๘

หรือ ธรรมสภา โทร. ๔๓๔-๔๒๖๗

ราคา ๗๐ บาท

- ท่านที่ต้องการซื้อจำนวนมาก เพื่อเป็นธรรมบรรณาการแด่ญาติมิตร
ในเทศกาลงานประเพณี หรือพิธีการต่าง ๆ โปรดติดต่อโดยตรง
ในราคาพิเศษที่ โทร. ๕๒๖-๕๐๐๘
- บริการจัดพิมพ์ข้อความหรือรูปประกอบเพิ่มเติมได้ ตามที่เจ้าภาพ
ต้องการ

กระแสนธรรม เพื่อชีวิตและสังคม

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต)

กองทุนวัฒนธรรม
เพื่อการศึกษาและปฏิบัติธรรม

อนุโมทนา

กองทุนวัฒนธรรม เพื่อการศึกษาและปฏิบัติธรรม มีบุคคล
ชั้นที่จะพิมพ์หนังสือเรื่อง "กระแสดธรรมเพื่อชีวิตและสังคม"
นี้ ขึ้นเผยแพร่เพื่อเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจในทางธรรม
ที่จะเป็นประโยชน์แก่ประชาชนและชี้แนะแนวทางปฏิบัติ
ในการพัฒนาชีวิตและสังคม อาตมภาพขออนุโมทนา
ตามความประสงค์

"กระแสดธรรม เพื่อชีวิตและสังคม" นี้ เป็นหนังสือที่
ประมวลธรรมกถา พระธรรมเทศนา และคำบรรยายต่าง ๆ
ของอาตมภาพบางส่วนที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์เป็นเล่ม จากหลาย
แหล่ง นับได้ ๑๐ เรื่องโดยพระครูปลัดอินศร จินตาปญโญ
ได้เป็นผู้รวบรวมขึ้น ตามคำขอของพระไพศาล วิสาโล ซึ่งได้
จัดพิมพ์ครั้งแรก ในงานฉาปนกิจศพโยมมารดาของท่าน
คือ นางกิมวา แซ่อู๋ เมื่อวันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๕๓๖
กองทุนวัฒนธรรมเห็นว่าเป็นประโยชน์จึงประสงค์จะพิมพ์
เผยแพร่ให้กว้างขวางออกไป

บรรดาเรื่องต่าง ๆ ที่รวบรวมมานั้น บางเรื่องที่ยังไม่เคยผ่านการตรวจแก้ ก็ได้ตรวจชำระปรับปรุงให้เรียบร้อย บางเรื่องที่ต้องทำให้อ่านง่ายขึ้น ก็ได้จัดตั้งหัวข้อย่อใหม่ได้ ดูโปร่งเบาหรือจับความได้สะดวก แล้วจัดลำดับเรื่องทั้งหมดตามความเหมาะสม และตั้งชื่อรวมกันให้สอดคล้องกับเนื้อหาสาระของเรื่องเหล่านั้น นับว่า "กระแสธรรม เพื่อชีวิตและสังคม" เป็นหนังสือที่มีเนื้อหาหลากหลายเล่มหนึ่ง

ขออนุโมทนากองทุนคุณธรรม ที่ได้มีความดำริอันเป็นกุศลที่จะบำเพ็ญประโยชน์แก่สังคม ด้วยการเผยแพร่หนังสือธรรมครั้งนี้ หวังว่าบุญกิริยาร่วมกันในการเผยแพร่ธรรมนี้ จักอำนวยประโยชน์ในการเสริมสร้างสัมมาทัศนคติที่จะเป็นแนวทางแก่สัมมาปฏิบัติ อันอำนวยประโยชน์สุขแก่ประเทศชาติ พระศาสนา และมวลมนุษยชาติสืบไป ตลอดกาลนาน

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต)

๑๔ พฤษภาคม ๒๕๓๖

คำนำ

ธรรมะเป็นสิ่งที่ควรค่าแก่การสดับฟัง เพราะเป็นเรื่องอันเนื่องด้วยภาวะความเป็นจริงที่ทุกชีวิตต้องข้องเกี่ยว แต่ความเป็นจริงนั้นมีหลายระดับและมนุษย์ก็เกี่ยวข้องกับความเป็นจริงหลายประเภท ธรรมะต่างกับความเป็นจริงที่มีอยู่มากมายดูจไปไม่ในป่าประดู่ลาย ตรงที่เป็นความจริงซึ่งเลือกเฟ้นเฉพาะส่วนที่มุ่งพัฒนาความเป็นมนุษย์ให้สูงขึ้น และช่วยให้มนุษย์เข้าถึงความเป็นจริง ปลอดภัยจากความทุกข์

หนทางสู่การดับทุกข์ คือ การปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ โดยรู้ชัดในกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยตามที่เป็นจริง แต่การปฏิบัติตนของมนุษย์แต่ละคนนั้น มิได้เป็นไปโดยเอกเทศ หากยังสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับผู้อื่นอีกมากมาย ซึ่งประกอบกันเป็นสังคม โดยที่วิถีความเป็นไปของสังคมนั้นเองก็มีผลกระทบถึงแต่ละคนด้วย ด้วยเหตุนี้การที่จะนำธรรมะมาใช้ให้เกิดผล จึงต้อง

ครอบคลุมทั้งระดับบุคคลและระดับสังคมด้วย เพื่อว่าวิถี
ความเป็นไปของชีวิตและของสังคมจักเป็นไปในทางที่เกื้อหนุน
ให้เกิดภาวะชีวิตที่ดีงามและผาสุกยิ่ง ๆ ขึ้นไป

ชีวิตและสังคมล้วนต้องการหลักธรรมเพื่อนำสู่ความ
ดีงาม หนังสือเล่มนี้ เป็นผลงานอีกชิ้นหนึ่งของพระเทพเวที
(ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ที่ให้ปัญญาส่องสว่างแก่ชีวิตและสังคม
บทความ ๑๐ บทที่ประกอบเป็นหนังสือเล่มนี้ ล้วนเป็นงาน
พูดของท่านเจ้าคุณในวาระโอกาสต่าง ๆ มีทั้งที่เป็นพระ-
ธรรมเทศนา ธรรมกถา และการบรรยาย เดิมทีพิมพ์
กระจาย อยู่ตามที่ต่าง ๆ และส่วนใหญ่ไม่สู้แพร่หลายเท่าที่
ควร กองทุนมูลนิธิธรรมฯ เห็นว่าเป็นงานที่มีคุณค่าและเชื่อว่า
จะเป็นที่ต้องการของผู้อ่านอีกมาก ดังนั้นเมื่อมีการรวบรวม
บทความเหล่านี้ไว้ในเล่มเดียวกัน จึงประสงค์ที่จะตีพิมพ์ให้
แพร่หลายออกไป

ในการนี้ได้รับอนุญาตจากท่านเจ้าคุณพระเทพเวที
จึงขอกราบขอบพระคุณในความกรุณาของท่าน มา ณ
โอกาสนี้ด้วย

ด้วยความปรารถนาดี
กองทุนมูลนิธิธรรม
เพื่อการศึกษาและปฏิบัติธรรม

สารบัญ

ข้อคิดชีวิตทวนกระแส	๑
ทวนกระแส ไม่ใช่ต้านกระแส	๓
ชีวิตแบบพุทธ เป็นแบบอย่างของชีวิตทวนกระแส	๗
ชีวิตทวนกระแส ต้องมีความสุขและอิสระภาพเป็นฐาน	๙
ทวนกระแสร้ายไม่ไหว ถ้าลี้กลิ้งไปไม่ทวนกระแสถาม	๑๒
ทวนกระแสสังคมได้สำเร็จ	
เมื่อมีกระแสการพัฒนาตัวเองอยู่ข้างใน	๑๕
ทวนกระแสสังคมได้	
เมื่อไม่ต้องทวนกระแสใจของตนเอง	๑๘
กฐิน: บทฝึกวิถีชีวิตประชาธิปไตย	
บทฐานแห่งการให้และการร่วมมือ	๒๓
ความเป็นมาและเจตนารมณ์ของกฐิน	๒๔
กฐินขยายผล กลายเป็นกิจกรรมของประชาชน	๓๐

รักษาสาระและเจตนารมณ์ไว้

แล้วพัฒนาประเพณีให้มีประโยชน์ยิ่งขึ้นไป

ทรัพย์สิน: มุมสำคัญของการปฏิบัติธรรม

ปฏิบัติธรรมโดยปฏิบัติต่อทรัพย์สินให้ถูกต้อง

ชีวิตที่แบก-ชีวิตที่เบา

รสจีตของความจริง

ปฏิบัติต่อบุรพการี โดยทำหน้าที่ให้ถูกต้อง

บททดสอบใจและเตือนให้นึกถึงความจริง

รู้ความจริงของธรรมดา แต่ได้ประโยชน์มหาศาล

แสงวรสต่าง ๆ มากมาย

แต่สุดท้ายก็จบที่รสจีตของความจริง

สุขแบบเคลือบตาข้างนอก กับสุขด้วยสติข้างใน

ถึงแม้อะไรจะเปลี่ยนแปลงผันผวนไป

ก็ต้องรักษาสัมบัติแท้ของเราไว้ให้ได้

พระพุทธศาสนากับสังคมไทย

๒๐๐ ปี กรมพระปรมาภิไธยฯ กับสังคมไทย

ความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย

เมื่อคนไทยแปลกแยกกับสังคมไทย

การนำพระพุทธศาสนาเข้าสู่ยุคใหม่

คนไทยรับความเจริญใหม่

แบบนักสืบเหตุหรือนักเสกผล

ไม่แยกเก่าแยกใหม่ จึงจะเป็นไทยอันเดียว

สรุป

หลักประธาน ๔ ประการ

เพื่อถ่วงทางสู่อานาคตที่พึงปรารถนา

สังฆาคาร สื่อความหมายของวัฒนธรรม

และประโยชน์สุขของมหาชน

ให้วัฒนธรรมเป็นหลักประธาน

สู่ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ก) ประธานความเป็นไทย กับความเป็นสากล

ข) ประธานอดีต กับปัจจุบัน และอนาคต

ค) ประธานบุคคล กับสังคม และธรรมชาติ

ง) ประธานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี กับศาสนธรรม

และวัฒนธรรม

อาจารย์กับศิษย์

เครื่องมือวัดความสัมฤทธิ์ของการพัฒนา

ความคิดก้าวหน้า หรือมองการณ์ไกล

๑๕๑

๑๕๖

๑๕๘

๑๖๔

๑๖๙

๑๗๑

๑๗๘

๑๗๘

๑๗๙

๑๘๑

๑๘๓

๑๘๗

๑๙๑

มองความเจริญแบบนักสร้างเหตุ

ไม่ใช่มองแบบนักเสพผล

๑๙๕

งานที่ยิ่งถึงรากฐานของอารยธรรม

๑๙๘

เชื่อมประสานเก่ากับใหม่ แก่ไขจุดอ่อนของสังคมไทย

๒๐๒

คิดริเริ่มเอง ไม่ต้องรอให้ฝรั่งมานำในเรื่องของไทย

๒๐๕

เมื่อเรียนเรื่องของเขา ก็ต้องให้รู้จักเขาจริง

๒๐๙

หน้าที่ของครู ทั้งให้ความรู้ และให้เครื่องคุ้มภัย

๒๑๑

การศึกษามีหน้าที่หลักใหญ่ คือสอนให้เป็นคนดีที่เก่ง

๒๑๗

ครูอาจารย์เป็นฐานให้ ศิษย์ขึ้นไปเหยียบยืนก็สูงพลัน

๒๒๐

ความกตัญญู คือเอาดีจากครูให้ได้มากที่สุด

๒๒๓

ปลูกต้นไม้แห่งคุณธรรม

๒๓๓

ทำงานที่ดี และทำให้อดี คือได้ทำบุญตลอดเวลา

๒๓๔

งานช่วยเหลือจะดำเนินไปได้ ต้องให้ครบองค์สี่

๒๓๖

งานเพื่อสังคมจะได้ผลสมบูรณ์

ต้องมีฐานที่มั่นคงอยู่ในใจบุคคล

๒๓๙

ปลูกต้นไม้แห่งคุณธรรม เพื่อให้ต้นสมุนไพรงอกงาม

๒๔๔

ตฤถตตนิ วตปฺปนเถ วินาภาเว อสฺสเย
ภุตํ เสสํ ทยิตพฺพํ จวิตํ อนนฺโสจยิ

เมื่อวัยเสื่อมสิ้นไปอย่างนี้ ความพลัดพราก
จากกันก็ต้องมีโดยไม่ต้องสงสัย หมู่สัตว์ที่ยัง
เหลืออยู่ควรเมตตาเอาเอ็นดูกัน ไม่ควรจะมัว
เศร้าโศกถึงผู้ที่ตายไปแล้ว

ปาปญจ เม นตถิ กุหิณฺจ

ตสฺมา น สงฺเก มรณาคมฺย

ข้าพเจ้าไม่มีความชั่ว ซึ่งทำไว้ ณ ที่ไหนๆ
เลย ฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงไม่หวั่นเกรง
ความตายที่จะมาถึง

กระแสนธรรม เพื่อชีวิตและสังคม

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)

ข้อคิดชีวิตทวนกระแส*

ขออนุโมทนาท่านผู้สนใจและท่านที่ดำเนินชีวิตแบบทวนกระแส ซึ่งถือว่าเป็นผู้มีความตั้งใจดีในการจะดำเนินชีวิตให้ถูกต้อง ไม่เฉพาะแต่การดำเนินชีวิตของตนให้ถูกต้องเท่านั้น แต่ยังหมายถึงจะพยายามนำทางสังคมไปในทางที่ถูกต้อง หรือว่าจะทำกิจกรรมอะไรต่างๆ เพื่อเป็นแบบอย่างแก่สังคม โดยมองว่าความเป็นไปในชีวิตและในสังคมปัจจุบันเท่าที่เรามองเห็นนี้ยังมีสิ่งที่ไม่ถูกต้อง

การที่เราใช้คำว่า‘ทวนกระแส’บอกอยู่ในตัวแล้วว่าสภาพปัจจุบันนี้มีอะไรที่ไม่สมควรคล้อยไปตามหรือยอม

* เรียบเรียงจากบทนำเสวนาเรื่อง “ชีวิตทวนกระแสในมุมมองชนชั้นกลาง” ซึ่งได้จัดขึ้น ณ อาคารมงคลนิพ ๑๔ ธันวาคม ๒๕๓๔ (ได้ปรับปรุงใหม่สำหรับการพิมพ์ครั้งล่าสุด พ.ศ. ๒๕๓๖ นี้)

เป็นตาม เราจึงจำเป็นต้องมีการทวนกระแสขึ้น ในขณะที่เดียวกันการที่จะมาทวนกระแสก็บอกอยู่ในตัวว่ามีความยาก เพราะกระแสที่เป็นไปคือกระแสของคนส่วนใหญ่ในสังคม เมื่อเราจะมาทวนกระแส การกระทำของเราซึ่งเป็นบุคคล หรือกลุ่มเล็กๆ เมื่อไปทวนเข้ากับกระแสความเป็นไปของคนส่วนใหญ่ก็ย่อมเป็นเรื่องยาก

กระแสนี้มีหลายอย่าง อาจจะเป็นกระแสน่านิยม กระแสวัฒนธรรม หรือกระแสความเจริญ ซึ่งบางอย่างเป็นเรื่องทางจิตใจ เป็นนามธรรมมาก บางอย่างก็ออกมาเป็นรูปของวัตถุด้วย

กระแสน่านิยมเป็นตัวนามธรรมที่กำกับพฤติกรรมของคนหรือของสังคมซึ่งถือว่ามีอิทธิพลอย่างมากในชีวิตของมนุษย์ ชีวิตของคนทุกยุคทุกสมัยมักจะเป็นไปตามค่านิยม และสังคมก็จะถูกกำหนดด้วยค่านิยมนั้น แต่ถ้าพูดอีกอย่างหนึ่งว่ากระแสความเจริญ ก็จะทำให้มองกระแสนั้นในลักษณะที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น เป็นเรื่องของวัตถุ เป็นเรื่องของสภาพที่มองเห็น ที่พูดนี้หมายความว่ากระแสนี้มีหลายระดับ ตั้งแต่ระดับกระแสน่านิยมที่เป็นนามธรรม จนถึงกระแสความเจริญในลักษณะที่เป็นวัตถุอย่างปัจจุบันนี้

เรามองว่าสังคมปัจจุบันนี้นั้นเน้นเรื่องเศรษฐกิจและเทคโนโลยี ซึ่งเป็นกระแสของความเจริญที่มีปัญหา ซึ่งไม่

ควรจะปล่อยตัวเรื่อยเปื่อยไปตาม แต่ก็เหมือนกับที่ได้บอกไว้ข้างต้นแล้วว่า การใช้ชีวิตทวนกระแสนั้นเป็นเรื่องที่ยาก เพราะเป็นเรื่องของการที่เราซึ่งเป็นบุคคล หรือเป็นคนจำนวนน้อยมาทวน คือไม่ไปตามกระแสของหมู่ใหญ่ที่กำลังเป็นไป แต่ก็เป็นเรื่องที่จำเป็นต้องทำ เพราะเราเห็นว่ากระแสที่เป็นไปนี้ไม่ถูกต้อง เราจะให้ไปเป็นถูกต้อง เราจึงทวนกระแส

ทวนกระแส ไม่ใช่ต้านกระแส

อาตมาเห็นว่าเรื่องการทวนกระแสนี้มีแง่มุมต่างพิจารณาหลายอย่าง อย่างหนึ่งต้องเข้าใจว่า ทวนกระแสนั้นกับต้านกระแสนั้นไม่เหมือนกัน ถ้าหากเราไม่ทำความเข้าใจในเรื่องนี้ เราอาจจะเอาคำว่าทวนกระแสไปเป็นต้านกระแส

คำว่าต้านกระแสนี้มีความหมายเน้นไปที่ผู้อื่น เน้นไปที่ตัวกระแสนที่กำลังเป็นอยู่ เรามองออกไปอย่างไม่พอใจ ต่อมัน และจะไปต้านโดยที่ที่เราไม่มีจุดหมายของตนเอง หรืออาจจะมิแต่ไม่เน้นออกมาให้ชัด คือมุ่งแต่ไปต้านหรือไปปะทะกับเขา แต่การทวนกระแสนี้มีความหมายว่า เรามีแนวทาง เรามีจุดหมายหมายของตัวเราเอง และเราไปตามแนวทางของเรานั้น แต่ว่าการพุ่งมุ่งไปในแนวทางของเรานั้น

มันไม่เข้าไปตามกระแสของสังคม หรือคนส่วนใหญ่ที่เขาเป็นไป มันก็เลยกลายเป็นทวน เหมือนกระแสน้ำในแม่น้ำที่ไหลไปในทิศทางหนึ่ง สมมติว่าไปทางใต้ เรามีแนวทาง เรามีจุดมุ่งหมายของเรา เราอาจจะเป็นปลาหรือเป็นคนก็ได้ แต่ต้องการว่ายน้ำไปทางเหนือ จุดหมายของเราอยู่ที่นั่น เราก็ว่ายน้ำไปตามทางของเรา แต่เพราะกระแสน้ำไหลไปทางใต้ เราก็เลยกลายเป็นทวนกระแสน้ำและจึงกลายเป็นความยาก

ในการทวนนั้นบางทีอาจจะมีการต้านอยู่บ้าง แต่ด้านในแง่เพียงว่าเป็นความจำเป็นที่อาจจะต้องทำในการที่จะนำตัวเราไปในแนวทางของเรา อันนี้เป็นเรื่องของ การทวนกระแส ซึ่งเรามีจุดมุ่งหมายเป็นของเราเองที่ชัดเจน แต่ถ้าต้านกระแสก็ไม่มีจุดมุ่งของตัวเอง อาจจะเป็นเพียงการเอาตัวมายืนที่ออยู่นิ่งๆ กลางกระแสน้ำ หรือพยายามว่ายน้ำเพียงเพื่อไม่ให้ไปตามกระแสน้ำ หรืออาจจะต้านไม่ให้กระแสน้ำเป็นไปได้ คือเพียงแต่จะไม่ให้เขาไป โดยไม่ได้มุ่งว่าตัวเองจะไปไหน ได้แต่ต้านให้เขาหยุด โดยอาจเอาไม้มาปักกันกระแส ซึ่งถ้าล้นไปได้มันก็ไปต่อ และบางทีตัวเราเองก็ยับเยินด้วย

รวมความว่าเราต้องทำความเข้าใจว่า เราทวนกระแสโดยที่เรามีจุดมุ่งหมายของเราเอง ไม่ใช่มุ่งเพื่อไปต้านเขา

ไม่ใช่มุ่งจะไปเป็นคู่ต่อสู้กับเขาซึ่งก็จะกลายเป็นอีกเรื่องหนึ่ง วิธีปฏิบัติก็จะต่างกัน เมื่อพูดมาอย่างนี้แล้ว ผู้ที่จะดำเนินชีวิตทวนกระแสจะต้องมีความชัดเจนอย่างหนึ่งที่หนึ่งก็คือว่า จะต้องมีความชัดเจนในจุดมุ่งหมายและแนวทางของตนเอง ต้องเข้าใจให้ชัดเจนว่าแนวทางของตนเองเป็นอย่างไร จุดหมายของตนเองคืออะไร เมื่อมองเห็นชัดเจนว่าเป็นสิ่งที่ดีแน่นอนแล้วก็มุ่งไป จึงจะมีความเป็นไปได้ที่จะทำสำเร็จ แล้วก็ไม่มีเกิดปัญหาขึ้น

ความชัดเจนอย่างที่สองก็คือ เราจะต้องรู้ด้วยว่า กระแสส่วนใหญ่ที่เป็นอยู่ที่เราทวนนั้น มีจุดอ่อน มีข้อเสียหรือไม่ดีอย่างไร เราจึงต้องทวนกระแส ไม่ใช่มุ่งแต่ไปต้าน ต้องเข้าใจตามความเป็นจริง รู้ในคุณและโทษของมัน ส่วนดีก็อาจจะมียุบบ้าง เราก็ต้องเข้าใจ และส่วนเสียเป็นอย่างไร บางทีส่วนเสียมีไม่มาก แต่เป็นจุดสำคัญมีผลเสียหายยิ่งใหญ่ที่เราจะต้องทวน เราจะต้องจับจุดนั้นให้ได้ว่าเราทวนกระแสเพราะเหตุผลอันใด การทวนกระแสน้ำ ไม่ใช่เฉพาะเข้าใจรู้ถึงคุณและโทษของตัวกระแส แม้แต่คนที่อยู่ในกระแสน้ำนั้นเราก็ต้องเข้าใจเขาด้วย เข้าใจเหตุปัจจัยที่ทำให้เขาเป็นอย่างนั้น ซึ่งจะทำให้เราเห็นใจเขาโดยมีเมตตากรุณาต่อเขา แล้วก็มุ่งหมายว่า ถ้ามีโอกาสก็ต้องทำความเข้าใจกับเขาต่อไป

สรุปว่าต้องมีความชัดเจนทั้งสองด้าน ถ้าทำอย่างนี้แล้วการทวนกระแสที่แท้จริงจึงจะเกิดขึ้นได้ ไม่ใช่เป็นเพียงไปด้านกระแส ผู้ที่ต้านกระแสนั้นต้องใช้กำลังมาก ด้านไปด้านมาตัวเองก็เหน็ดเหนื่อย ยิ่งถ้าตนเองก็ไม่ชัดเจนว่าจะมุ่งไปไหนแล้วก็จะมัวอยู่กับการปะทะและเกิดผลเสียต่อทั้งสองฝ่าย แต่ถ้าเราทวนกระแสได้ดีด้วยความชัดเจนมั่นใจในแนวทางและจุดมุ่งหมายของตน ก็อาจจะนำทางให้คนที่อยู่ในกระแสนั้นเห็นตามและก็ดำเนินตามไปด้วยมาช่วยกันทวนกระแส อาจทำให้กระแสที่ทวนนี้กลายเป็นกระแสใหญ่ต่อไป เช่น ลำน้ำ ถ้าฝ่ายที่หลังไหลกลับขึ้นไปมีมาก กระแสที่ทวนก็จะกลายเป็นกระแสหลักได้ แต่เราก็ไม่จำเป็นที่จะต้องไปหวังอย่างนั้น

ข้อสำคัญก็คือความชัดเจนเข้าใจและมั่นใจในแนวทางและจุดหมายของตนเองนั่นแหละเป็นสิ่งสำคัญ ดังที่ท่านเรียกว่าต้องทำด้วยปัญญา ซึ่งจะทำให้ศรัทธา คือความเชื่อ หรือความมั่นใจที่แท้จริงเกิดขึ้นได้ เมื่อเราทำโดยมีศรัทธาและปัญญาอย่างแท้จริงแล้วเราจะมีจิตเมตตากรุณาต่อผู้อื่นได้ด้วย ซึ่งเป็นเรื่องของการปฏิบัติที่ถูกต้อง ที่มีผลดีทั้งในแง่ของการปฏิบัติที่เรียกว่าทวนกระแส และผลดีด้านชีวิตจิตใจของตัวเอง และส่งผลไปยังสังคมด้วย

ชีวิตแบบพุทธ เป็นแบบอย่างของชีวิตทวนกระแส

ในทางพระพุทธศาสนา การปฏิบัติธรรมก็เป็นเรื่องทวนกระแสอยู่ไม่น้อย การดำเนินชีวิตตามแบบพุทธนั้นเป็นชีวิตที่ทวนกระแส พระพุทธเจ้าตั้งพระพุทธศาสนาขึ้นทวนกระแสสังคมสมัยนั้น ซึ่งพระองค์ทรงเห็นว่าไม่ถูกต้องอย่างที่เราเห็นชัด ๆ เช่น กระแสความเชื่อและการปฏิบัติในเรื่องวรรณะ การยึดถือชาติกำเนิดเป็นตัวกำหนดถึงความสูงต่ำของมนุษย์ กระแสการปฏิบัติเกี่ยวกับเรื่องการบวกรบวชอันวอนเทพเจ้าให้ดลบันดาลอะไรต่างๆ หรือการหวังพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีการบูชาญและพิธีกรรมต่างๆ ที่ประดิษฐ์ปรุงแต่งขึ้นมาเพื่ออันวอนเทพเจ้า สิ่งเหล่านี้พระพุทธเจ้าได้ประสพแต่พระองค์ไม่เห็นด้วย จึงทรงมาแนะนำสั่งสอนประชาชนใหม่ และได้ตั้งคณะสงฆ์ขึ้นทำการชักชวนประชาชนให้ดำเนินชีวิต ซึ่งถือได้ว่าทวนกระแสในสมัยนั้น

การเป็นพระเป็นการทวนกระแสโดยภาวะเลยทีเดียว อย่างเช่นคนในโลกทั่วไปตกอยู่ในกระแสที่ท่านเรียกว่ากาม คือความหลงละเลิงเพลิดเพลินติดใจอยู่ในรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส และสิ่งที่ทำให้ชื่นชม สบายใจถูกใจ มุ่งแต่จะเสพสุขของอารมณ์ที่มากระทบตา หู จมูก ลิ้น คนเรามุ่งดำเนินชีวิต ทำกิจกรรมต่างๆ ทำความเพียรพยายาม

ต่างๆ เพื่อหาสิ่งที่จะมาปรนเปรอบำรุงบำเรอตา หู จมูก ลิ้น กาย ของตน พระพุทธเจ้าทรงสอนว่าการกระทำอย่างนี้ไม่ถูกต้อง เพราะทำให้มนุษย์มัวเมาและเป็นทาสของวัตถุ ไม่พัฒนาตนเอง และขัดขวางปิดบังการที่จะเข้าถึงสิ่งที่ดีงามที่สูงขึ้นไป เมื่อมัวแต่ต้องหาสิ่งต่างๆ ที่เป็นวัตถุภายนอกคือรูป เสียง กลิ่น รส เป็นต้น มาบำเรอตา หู จมูก ลิ้นของตน เรา จะมีความสุขได้ก็ต่อเมื่อได้รับสิ่งเหล่านี้ ความสุขของเราขึ้น ต่อสิ่งเหล่านี้ เราก็ตกเป็นทาสของวัตถุ ชีวิตของคนในแง่ ส่วนตัวก็ไม่มีอิสระ และในแง่สังคม เมื่อแต่ละคนมุ่งแต่หา สิ่งที่มาบำเรอตา หู จมูก ลิ้นของตัวเองให้มากที่สุด เพื่อจะมีความสุขให้เต็มที่ที่สุด ก็ทำให้ต้องเบียดเบียนกัน เพราะวัตถุ มีจำกัด การเบียดเบียนแย่งชิงกัน ครอบงำกัน ช่มเห่งกันก็ เกิดขึ้น

อย่างไรก็ตาม วัตถุก็มีความจำเป็น โดยเฉพาะใน แง่ปัจจัย ๔ สำหรับเลี้ยงชีวิต แต่เราต้องแยกให้ได้ว่า ในส่วน ที่เป็นปัจจัยของชีวิตนั้นแค่ไหน และในส่วนที่เป็นเครื่องบำรุง บำเรอนั้นแค่ไหน มนุษย์เราจะมีทางมีความสุขหรือพบสิ่งที่ ดีงามนอกเหนือจากนั้นไหม พระพุทธเจ้าตรัสว่า มนุษย์ สามารถหาความสุขที่ประณีตกว่าการบำเรอตา หู จมูก ลิ้น กาย ความสุขแบบนั้น ท่านเรียกว่าเป็นความสุขที่ประณีตขึ้น ซึ่งมีลักษณะสำคัญคือเป็นอิสระ มนุษย์มีความสุขได้โดย

ลำพังตัวเองในใจและไม่ต้องขึ้นต่อวัตถุภายนอก หมายความว่าแม้วัตถุภายนอกนั้นไม่มีอยู่ เราก็มีความสุขได้ ข้อ สำคัญก็คือมันเป็นความสุขพื้นฐานที่จะทำให้การแสวงหา หรือการเสพความสุขภายนอกเป็นไปอย่างพอดี อยู่ในขอบ เขตที่สมดุล ทำให้มีความสุขแท้จริง และไม่เบียดเบียนกันใน ทางสังคม

ชีวิตทวนกระแส ต้องมีความสุขและอิสรภาพเป็นฐาน

คนที่ทำจิตใจตัวเองให้มีความสุขได้ มีความสุขที่ ท่านเรียกว่าทางจิตและทางปัญญา สามารถมีความสุขสงบใน ใจของตนเองและมีความสุขได้ อย่างที่เรียกว่ามีสมาธิ หรือ มีความสุขจากการรู้เท่าทันเข้าใจความจริงของสิ่งทั้งหลาย เป็นความสุขทางปัญญาเนื่องจากเห็นแจ้งความจริง เป็น ความปลอดโปร่งโล่ง ไม่มีความติดขัดบีบคั้นใจ อันนี้เป็น ความสุขภายในของบุคคล ถ้าคนมีความสุขประเภทนี้เป็น ฐานอยู่ภายในตนเองแล้ว การหาความสุขทางวัตถุมา บำเรอตา หู จมูก ลิ้น กาย ก็จะมีขอบเขต ท่านเรียกว่ารู้ จักประมาณ

ถ้าเรามีความสุขข้างในแล้ว ความสุขที่ได้ข้างนอกก็ เป็นความสุขที่เติมเข้ามา เป็นของแถม หรือกำไรพิเศษ และ

อึดอยู่เสมอ แต่ถ้าเราไม่มีความสุขในจิตใจ มีใจเร่าร้อน กระวนกระวาย หรือมีความเบื่อ มีความเครียด มีปัญหาอยู่ภายในใจของตนเองแล้ว พอหาวัตถุมาบำเรอตา หู จมูก ลิ้น กาย ก็จะต้องมีปัญหาต่อไปอีกคือ หนึ่ง ไม่สามารถมีความสุขได้เต็มที่ สอง เมื่อทำโดยมีปมปัญหาในใจ ก็ทำอย่างไม่พอดี ทั้งทำให้เกิดปัญหาวุ่นวาย และตัวเองก็ไม่ได้ความสุขจากภายนอกเต็มที่ด้วย และประการสำคัญก็คือ พอทำอะไรออกมาเพื่อหาความสุขเหล่านั้น ก็ทำให้เกิดการปะทะ กระแทกซึ่งกันและกัน ก็เลยกลายเป็นปัญหาสังคมขยายบานปลายออกไป

เป็นอันว่า ประการที่หนึ่ง มนุษย์ไม่จำเป็นต้องขึ้นต่อวัตถุภายนอกอย่างเดียว เราสามารถมีอิสรภาพของตนเองที่จะมีความสุขภายใน ประการที่สอง ความสุขภายในทางจิตใจและทางปัญญา กลับมาเป็นฐานที่จะทำให้ความสุขภายนอกที่มนุษย์แสวงหาเป็นความสุขที่เต็มอึดในส่วนชีวิตของตน และไม่เกิดโทษในการเบียดเบียนกันในสังคมด้วย พระพุทธเจ้าก็จึงสอนให้มนุษย์มีดุลยภาพในเรื่องของความสุข

ความสุขทางด้านวัตถุที่บำรุงบำเรอ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ด้วยการเสพหรือบริโภคนั้น ท่านไม่ได้ปฏิเสธ

ท่านยอมรับว่ามนุษย์ต้องอาศัยวัตถุภายนอก แต่พร้อมกันนั้นมนุษย์ก็ต้องมีความสุขทางจิตใจและทางปัญญาเป็นฐาน การขึ้นต่อวัตถุหรือสิ่งภายนอกจะได้ไม่น้อยลง มนุษย์จะได้อยู่อย่างมีอิสรภาพมากขึ้น พอมนุษย์มีความสุขในตนเองได้ เขาก็ไม่ต้องอาศัยวัตถุภายนอกในการที่จะมีความสุขเสมอไป ทำให้ไม่เป็นทาสของวัตถุภายนอก จึงเป็นเรื่องของมนุษย์ที่จะต้องพัฒนาตนเอง การที่จะมีความสุขซึ่งเป็นรากฐานทางจิตใจและทางปัญญาได้ มนุษย์จะต้องพัฒนาตนเองขึ้นไป เมื่อพัฒนาตนเองขึ้นไปแล้ว เขาก็จะมีดุลยภาพในชีวิต มีความสุขที่เรียกว่าสสมนุรณ เพราะครบทุกด้านหรือครบทุกระดับ มาถึงมาดุลและเสริมเติมแก่กัน

ในชีวิตของมนุษย์ ความสุขเป็นเรื่องสำคัญ เราจะต้องยอมรับความจริง ถ้าเราจะมีความคิดและชีวิตที่ทวนกระแส เราจะต้องให้ชีวิตที่ทวนกระแสของเรามีความสุขด้วย มิฉะนั้นแล้วการทวนกระแสนั้นจะไม่ยั่งยืน ชีวิตที่ไม่มีความสุขนั้นไม่ยั่งยืน เราอาจจะทนทำไปด้วยแรงพลุ่งหรือแรงกระทุ้งผลักดัน เช่นความยึดมั่นในอุดมการณ์ หรือความปลุกเร้าอะไรต่างๆ การทำด้วยแรงปลุกเร้านี้ไม่ยั่งยืน มันจะอยู่ได้เพียงระยะหนึ่งถ้าไม่มีความสุขเป็นรากฐาน

ชีวิตที่ดีงามยั่งยืนจะต้องมีความสุขอยู่ด้วย อย่างที่

พระท่านเรียกว่าไร้ทุกข์ ซึ่งก็เป็นความหมายที่สมบูรณ์ของคำว่า สุข นั่นเอง นอกจากจะดีงามแล้ว ก็มีความเป็นอิสระไม่ขึ้นต่อสิ่งภายนอก เป็นไทแก่ตัวเองและมีความสุขด้วย ซึ่งทั้งหมดนี้ต้องอาศัยการมีปัญญาที่จะมองเห็นความจริง และคุณค่าของสิ่งทั้งหลายมากขึ้น ๆ เพราะฉะนั้นในการที่มนุษย์จะพัฒนาขึ้นมาให้มีความสมบูรณ์นั้น องค์ประกอบที่สำคัญก็คือการพัฒนาปัญญาของตนเอง ฉะนั้นจุดเริ่มต้นหรือฐานของเรา จึงได้แก่การที่ต้องมีปัญญา

ทวนกระแสร้ายไม่ไหว ถ้าลึกลงไปไม่ทวนกระแสกาม

ปัญญาเบื้องต้นก็คือปัญญาที่เข้าใจแนวทางชีวิตที่เราเรียกว่าทวนกระแสนั้นว่ามันคืออะไร และเข้าใจจุดมุ่งหมายว่าเพื่ออะไร ประการที่สอง เข้าใจกระแสที่เราไปทวนว่ามันมีข้อดีข้อเสียอย่างไร จุดไหนที่เสีย ที่เป็นเหตุให้เราจะต้องมาทวนกระแส เข้าใจมันตามความเป็นจริง และเข้าใจคนทั้งหลายที่อยู่ในกระแสนั้น ซึ่งบางทีก็เป็นเพราะเขาขาดความรู้ความเข้าใจอย่างที่ท่านพระเรียกว่า เป็นผู้มิได้สดับ คือไม่เคยได้เรียนรู้ ไม่เคยมีใครมาแนะนำเขา ไม่เข้าใจ ไม่รู้ทางออก ไม่รู้โทษของสิ่งที่เขาทำอยู่ เราต้องเข้าใจเขาตามความเป็นจริง ต้องเข้าใจคนที่อยู่ในกระแสนั้น เราจะได้

เห็นใจ และรู้แนวทางที่จะปฏิบัติต่อเขา เพื่อจะช่วยแก้ไขด้วยความเมตตากรุณาต่อไป

ชีวิตของมนุษย์โดยทั่วไปในกระแสใหญ่ ซึ่งไม่เฉพาะแต่กาลสมัยอันใดอันหนึ่งนั้น เป็นเรื่องของ การตกอยู่ในกระแสของกาม อย่างเช่นในสมัยของพระพุทธเจ้า กระแสที่เป็นอยู่ ซึ่งเป็นไปตามคติความเชื่อของสังคมสมัยนั้น ก็คือกระแสของความเชื่อถือการปฏิบัติและดำเนินชีวิตตามค่านิยมที่รอผลแห่งความปรารถนาด้วยการสวดอ้อนวอนหวังการดลบันดาลของเทพเจ้า มีการบวงสรวงบูชาัญญ การถือเรื่องวรรณะแต่พร้อมกันนั้น อีกกระแสหนึ่งซึ่งลึกกว่านั้นก็คือ กระแสของกามที่ครอบงำมนุษย์ ไม่เฉพาะยุคนั้นสมัยนั้น

สำหรับกระแสเรื่องวรรณะ เรื่องการดลบันดาล อาจจะเป็นเรื่องของยุคสมัย แต่อีกด้านหนึ่งที่ลึกลงไป คือ กระแสของชีวิตมนุษย์ทั่วไปที่โดยปกติจะอยู่ได้อำนาจครอบงำของกาม ของวัตถุภายนอก ต้องฝากความสุขของตนไว้กับวัตถุภายนอกที่เอามานำรูงำเรอ คนแบ่งแยกก็ต่างกันวรรณะกันก็เพราะหวังกามและแย่งกาม อ้อนวอนหวังผลจากการดลบันดาลก็เพื่อจะได้กาม พระพุทธเจ้าทรงทวนกระแสทั้งสองกระแส ทั้งกระแสสังคมที่มีการปฏิบัติเกี่ยวกับเรื่องวรรณะ เรื่องการบวงสรวงอ้อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หวัง

การดลบันดาลของเทพเจ้า และทวนกระแสกามที่ครอบงำ
กระแสชีวิตมนุษย์

คำว่ากระแสกามในที่นี้ ในสมัยใหม่นี้อาจไม่สบาย
ใจ ต้องใช้ว่ากระแสวัตถุนิยม คือการที่ต้องเอาชีวิตไปขึ้นกับ
วัตถุภายนอกในการที่จะมีความสุข นี่เป็นกระแสธรรมชาติ
ของมนุษย์ทุกยุคทุกสมัย เราเรียกว่าเป็นเรื่องธรรมชาติ
ของมนุษย์ในเมื่อยังไม่พัฒนาดน เพราะเป็นธรรมชาติของ
มนุษย์ว่าเบื้องต้นเขาจะต้องหาความสุขจากตา หู จมูก ลิ้น
ที่จะได้รับได้เสพลิงที่ทำให้สบายขึ้นมึน แต่อย่างทีบอกแล้ว
ว่า การหาความสุขจากสิ่งเหล่านี้มีโทษ ทำให้ชีวิตตนเองก็ไม่
เป็นอิสระ กลายเป็นอยู่อย่างปราศจากสิ่งเหล่านั้นไม่ได้ มี
ความสุขด้วยตนเองไม่ได้ และเกิดการเบียดเบียนกันในสังคม

เมื่อมนุษย์พัฒนาดนเองขึ้นมาและเมื่อเขารู้จัก
ความสุขที่ประณีตแล้วก็จะเกิดดุลยภาพในชีวิตขึ้น แล้ว
ความสุขที่ประณีตนั้นก็กลับมาเป็นฐานในการแสวงหา
ความสุขจากวัตถุให้เป็นไปอย่างพอดี อย่างมีขอบเขตและได้
ผลอย่างเต็มที่ และในทางสังคมก็ทำให้ไม่เบียดเบียนกัน แต่
เกือกรุกกันด้วย เราไม่ได้ไปต่อต้านหรือไปคัดค้านวัตถุนิยม
โดยสิ้นเชิง ไม่ใช่ไปสุดทางตรงข้าม แต่คำว่าวัตถุนิยมที่กลายเป็น
ว่าไปนิยมวัตถุนั้นไม่ถูกต้อง แต่เราจะบอกว่าชีวิตไม่
อาศัยวัตถุเลยก็ไม่ถูกต้องเหมือนกัน

เราต้องยอมรับความจริง ความพอดี คือการรู้จัก
ประมาณตามดุลยภาพเป็นสิ่งที่สำคัญ ชีวิตของมนุษย์ต้อง
การความดีงามที่ถูกต้องตามแนวทางที่พระพุทธเจ้าสอน
ซึ่งเป็นธรรม เป็นความถูกต้อง อย่างที่บอกว่าเป็นชีวิตทวน
กระแสในทางสังคม และในเวลาเดียวกันนั้นอีกประการหนึ่ง
ก็เป็นการทวนกระแสของธรรมชาติขั้นต่ำ คือธรรมชาติ
ของมนุษย์ที่ยังไม่พัฒนา อันนี้ก็ทวนกระแสเหมือนกัน คือ
การฝึกฝนและพัฒนาดนอยู่เสมอ เพื่อที่จะมีจิตใจที่พัฒนา
และมีปัญญายิ่งขึ้น จนสามารถมีความสุขอย่างเป็นอิสระ

ทวนกระแสสังคมได้สำเร็จ

เมื่อมีกระแสการพัฒนาตัวเองอยู่ข้างใน

เพราะฉะนั้น ชีวิตของชาวพุทธจะมีลักษณะที่ทวน
กระแส เช่นอย่างพระสงฆ์ แทนที่จะมุ่งไปหาวัตถุบำรุงบำ
เรอ เพื่อเสพลความสุขจากสิ่งเหล่านี้ ก็กลับเป็นว่าทั้งที่มีชีวิต
เรียบง่าย อาศัยวัตถุแต่น้อย ก็มีความสุขได้ เป็นการทดสอบ
ตนเอง และฝึกตนเองตลอดเวลา ดังเช่นข้อปฏิบัติที่เรียกว่า
ศีล นั่นก็เป็นเรื่องของการฝึกตน ขั้นแรกก็มีความมุ่งหมาย
ให้ไม่เบียดเบียนกันในสังคม แต่ยอมรับว่า มนุษย์ต้องการ
วัตถุม่าบำรุงบำเรอ ตา หู จมูก ลิ้น กาย จะต้องมีความสุข

จากการเสพหรือบริโภคสิ่งเหล่านี้ก่อน ตอนแรกท่านยอมรับ แต่เพื่อให้มีขอบเขตในการหาสิ่งมาเสพสวดย สนองตา หู จมูก ลิ้นนั้นโดยไม่เบียดเบียนกัน ไม่ละเมิดสิทธิของกันและกัน ท่านก็จึงให้ศีลเบื้องต้นเรียกว่าศีลห้าเป็นการประนีประนอม ผลประโยชน์หรือการหาและเสพสุขระหว่างตนเองกับคนอื่นในสังคม ท่านยอมรับในเบื้องต้นว่า มนุษย์ทั่วไป เมื่อธรรมชาติของเขายังไม่พัฒนามาก็ต้องเป็นเช่นนั้น หากความสุขได้แค่นั้น แต่การที่เขาแต่ละคนจะได้ความสุขกันสมหวัง นั้นเขาจะต้องไม่เบียดเบียนกัน ไม่แย่งชิงข่มเหงกันก่อน และเคารพสิทธิของกันและกัน

ขั้นที่สองท่านให้ศีลเพิ่มขึ้น ขอยกตัวอย่างเพียงเรื่องศีลเพิ่มขึ้น อย่างที่เราเรียกว่าศีลแปด

ศีลแปดนี้เพื่ออะไร ถ้าดูให้ดีจะเห็นว่า อ้อ! ไม่มีอะไร ท่านเริ่มให้คนเราฝึกฝนตนเอง ให้พัฒนาดนในทางที่จะเป็นอิสระมากขึ้น ให้ลองดูว่า ถ้าเราไม่ต้องอาศัยวัตถุมากนัก เราจะมีชีวิตที่ดีและมีความสุขได้ไหม ให้พยายามมีความสุขได้โดยไม่ขึ้นกับวัตถุมากนัก เราเคยหาความสุขจากการที่ต้องกินเข้าไป บริโภคให้มากจึงจะมีความสุข ท่านก็บอกให้ลองศีลข้อที่หกเพิ่มเข้ามา

ศีลข้อที่หก *วิกาลโภชนา เวรมณิ* เว้นอาหารในเวลา

วิกาล ลองควบคุม ลองจำกัดอาหาร ภายในขอบเขตของเวลา เพื่อสุขภาพ กินเพื่อคุณค่าแท้ ไม่มุ่งในแง่บำเรอปาก เอรอสบำเรอลิ้น กินอาหารเพียงมือเดียวหรือสองมือ หรือภายในเวลาเที่ยง ต่อจากนั้นไม่กิน จำกัดตนในเรื่องอาหาร ลองฝึกโดยให้ความสุขไม่ต้องขึ้นต่อการที่จะกินอาหารอร่อยๆ อย่างปล่อยใจตามสบาย ทำได้ไหม

ข้อต่อไป เราเคยมีความสุขจากการที่ต้องมีดนตรี ฟ้อนรำ ขับร้อง ตกแต่งประดับตัว ที่นี้เอาใหม่ลองไม่ทำสิ่งเหล่านี้ เราจะมีสุขได้ไหม ลองพัฒนาตัวเอง ฝึกตัวเอง ทดสอบตัวเอง

ข้อต่อไป เคยนอนห้องสบาย ต้องมีพุกพูนุ่มหนา พรนเปรอตัวเองให้สัมผัสสบาย คราวนี้ลองนอนกับพื้น นอนบนกระดาน อย่างพอสบายชนิดที่เป็นธรรมชาติ แล้วอยู่ดีได้ไหม มีความสุขไหม

นี่เป็นตัวอย่าง นี่เป็นเรื่องพื้นๆ ท่านให้ศีลแปดมา เพื่อฝึกให้เราทดสอบตนเองและพัฒนาตัวเองไปด้วย ว่าเราจะมีชีวิตที่เป็นอิสระจากวัตถุเพิ่มขึ้นได้ไหม สุขภาพของเราไม่ต้องเกิดจากการหาวัตถุมาพรนเปรอได้ไหม ขึ้นต่อวัตถุน้อยลงได้ไหม เป็นการฝึก ท่านไม่ได้มุ่งให้ไปทรมานตัวเอง

เราจะเห็นว่า เมื่อทำได้ ศีลแปดจะทำให้ปลอดภัย

เบาสบายและทำอะไรได้มากขึ้น เพราะเราไม่ต้องมัววุ่นวายกับวัตถุ ตัดกังวลไปได้มากมาย พร้อมกับการที่ชีวิตดีขึ้นกับวัตถุภายนอกน้อยลง เราก็ฝึกทางด้านจิตปัญญาไปด้วย พอเราฝึกทางด้านจิตปัญญาให้จิตใจมีความสุขได้ มีความรู้ความเข้าใจสิ่งต่างๆ แทนที่ว่าจะไปใช้เวลาและพลังงานเสียแรงงานกับเรื่องที่จะปรนเปรอตัวเรา ก็กลับมีเวลาและแรงงานที่จะฝึกฝนจิตปัญญามากขึ้น และจิตปัญญาที่พัฒนาขึ้นมานั้นก็กลับมาเกื้อกูล ทำให้ได้ความสุขอย่างใหม่ที่ประณีตมากขึ้น อันนี้ก็คือเรื่องของศีล ดังเช่นที่ยกตัวอย่างศีลแปดมาซึ่งเป็นทั้งการฝึกฝนใจ และสร้างความเป็นอิสระจากวัตถุให้มากขึ้น พร้อมกันนั้นก็สามารใช้เวลาและแรงงานไปในการพัฒนาตนด้านจิตปัญญายิ่งขึ้นไปอีก นี่เป็นตัวอย่างชีวิตทวนกระแส

ทวนกระแสสังคมได้

เมื่อไม่ต้องทวนกระแสใจของตนเอง

ชีวิตทวนกระแสที่เรามีความมั่นใจในแนวทางอย่างนี้ แม้ว่าคนภายนอกจะเห็นว่าเป็นทุกข์ลำบาก เราก็มั่นคง เพราะเรามีความชัดเจนกับตนเอง เรามีความสุข ไม่มีความขัดแย้งในตัวเอง ว่าที่จริง การกินแค่ภายในเวลาที่เรียกว่า

กาละ ไม่กินในเวลาวิกาล ซึ่งเป็นการจำกัดเวลา หลังเที่ยง ไม่กินเป็นต้นนี้ ถ้าพิจารณาให้ดีจะเห็นว่า มันให้ผลดี ไม่เสียสุขภาพ และการจำกัดในเรื่องของวัตถุบำรุงบำเรอ แม้แต่ที่นอนก็เช่นเดียวกัน คนที่เข้าสู่กระแสนี้ หรือเดินในแนวทางนี้ เมื่อพัฒนาปัญญาขึ้นมาด้วย และมองเห็นว่าเป็นการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง เป็นการฝึกตนเองถูกต้อง ก็สามารถพูดกับตนเองได้เต็มปากว่า ข้าพเจ้ามีความสุข ถ้าจะเทียบก็อาจพูดได้ว่า สามารถมีความสุขกว่าคนที่ไปตามหาวัตถุเหล่านั้นอย่างเต็มที่ด้วยซ้ำไป เพราะแบบหลังนั้นเป็นการหาความสุขชนิดที่ทำให้เกิดปัญหาทั้งจิตใจตนเองและสังคมมากมาย

ฉะนั้น คนที่ดำเนินชีวิตทวนกระแสนี้ต้องมองหลายระดับ อย่างน้อยก็ ๒ ระดับ คือ

๑. ในระดับสังคม มองว่าในท่ามกลางสภาพของสังคมปัจจุบัน กระแสที่เป็นอยู่นั้นเป็นอย่างไร มีคุณโทษข้อดีข้อเสียอะไร ด้วยเหตุผลอย่างไร และกระแสที่เราจะไปร่วมนั้นเมื่อเทียบกันแล้วเป็นอย่างไร เราต้องเข้าใจตามความเป็นจริง เพื่อให้มีความมั่นใจ ในแนวทางที่เราคิดว่าถูกต้องดีงาม ที่จะดำเนินไป
๒. ในระดับที่เป็นรากฐานกว่านั้น ภายใต้อะไร

ปรากฏ มองดูที่แก่นแท้แห่งความปรารถนาของชีวิต ในการจะทำให้ชีวิตทวนกระแสในระดับสังคมนั้นเป็นไปได้ดี เมื่อจะดำรงชีวิตที่ต่างออกไป เช่นมีความเรียบง่าย นอกจากการกระทำของเราจะมีหลัก มีความถูกต้อง มีความดีงามแล้ว เรามีความพึงพอใจ จิตใจของเราเป็นสุข ในสภาพชีวิตนั้นด้วย เป็นพื้นฐาน ซึ่งจะทำให้ยั่งยืนเพราะเกิดความมั่นใจที่จะดำเนินตาม

ในพระพุทธศาสนานั้น การเข้ามาปฏิบัติตามธรรมเป็นชีวิตที่ทวนกระแสสังคมในสมัยนั้น ทวนกระแสโลกของมนุษย์ทั่วไปที่เขาเข้าใจว่าดีที่สุขเป็นอย่างไร โดยที่ท่านยืนยันตัวเองได้ว่า ท่านมีชีวิตที่ดีงามและมีความสุขอย่างแท้จริง บางท่านถึงกับอุทานออกมาว่า สุขจริงหนอ สุขจริงหนอ อะไรทำนองนี้ ถ้าทำได้ตามนี้แล้ว ชีวิตส่วนตนก็มีความสุข และเราก็สามารถทำสิ่งที่เรียกว่าเป็นการบำเพ็ญประโยชน์แก่สังคมไปด้วย ชีวิตทวนกระแสก็จะเป็นเพียงอาการภายนอกที่ปรากฏ แต่ภายในตัวเรา มันเป็นกระแสที่เป็นไปเองของตัวเราที่เราไม่ต้องไปทวนเลย ตอนแรกเราอาจจะทวนเพื่อการฝึกหัด เพราะรู้สึกว่ามันไปทวนกระแสกิเลสเข้านั่นเอง เพราะในใจของเรายังมีกระแสหนึ่งคือ

กระแสกิเลส และที่เราไปทวนกระแสนั้น ถ้าทวนไม่เป็น ก็มีอาการเหมือนกับต้าน ถ้าเราไม่มีแนวทางเราไปต้านเฉยๆ เราก็แย่

อย่างที่บอกแล้วว่า คนที่มีชีวิตทวนกระแสอย่างถูกต้อง จะต้องมีความมุ่งหมายที่ชัดเจน และเราจะมุ่งไปในแนวทางนั้นอย่างสอดคล้องกับความเข้าใจความจริงและความปรารถนาที่แท้จริงของชีวิตจิตใจ จนกระทั่งว่าที่ทวนกระแสนั้นกลายเป็นเพียงอาการที่เขาว่ากัน แต่ในใจที่แท้จริงชีวิตของเราไม่ได้ทวนเลย เพราะมันเป็นความสะดวกสบายสำหรับเรา เป็นความดีงาม เป็นความสุข เป็นการกระทำที่เราทำได้เป็นอัตโนมัติของเราเอง เมื่อเราไปถึงขั้นนี้แล้วมันจะเป็นชีวิตทวนกระแสที่สมบูรณ์โดยไม่ต้องทวน ซึ่งเป็นไปโดยตัวของเราเอง อันนี้จึงจะเป็นความสำเร็จที่จะมีผลออกมา ผลตอนแรกก็คือผลต่อชีวิตของตนเองเป็นพยานยืนยันตัวเอง แล้วแผ่ผลออกมาสู่สังคมภายนอก อย่างนี้ก็จะไปเพื่อประโยชน์สุขของมนุษย์เริ่มจากตนเองเป็นต้นไป อย่างน้อยก็จะเป็นแบบอย่างที่ดีที่งามที่ประเสริฐ มีคุณค่า เป็นประโยชน์ เป็นทางที่จะขยายกระแสใหม่ออกไป

สรุปแล้วต้องมีทั้งปัญญา ความดีงามความเป็นอิสระ

พร้อมทั้งความสุข เป็นแนวทางทวนกระแสที่มีคุณสมบัติ
พร้อมพร้อมบริบูรณ์ จนกระทั่งไม่ต้องทวนกระแส หลักที่
กล่าวมานี้คิดว่าจะเป็นการเสริมประโยชน์ เสริมปัญญา
ช่วยให้ชีวิตทวนกระแสของแต่ละคนประกอบด้วยความ
มั่นใจยิ่งขึ้น มีความชัดเจนยิ่งขึ้น และมีผลสำเร็จยิ่งขึ้น ขอ
ให้ผลดีเหล่านี้จึงเกิดขึ้นสมดังความมุ่งมาดปรารถนา

อาตมาก็ขออาราธนาคุณพระรัตนตรัย โดยเฉพาะ
คุณพระรัตนตรัยที่แท้คือ ตัวคุณพระที่เกิดขึ้นในใจจากการ
ปฏิบัติของตัวท่านนั่นเอง ได้อภิบาลรักษาคุ้มครองทุกท่าน
ให้มีความเจริญก้าวหน้าองงามในชีวิตที่ดี ซึ่งมีความมั่ง
ใจนี้แล้ว และจงประสบความสำเร็จเป็นสุขในธรรมตลอด
กาลนาน

กฐิน: บทฝึกวิถีชีวิตประชาธิปไตย

บนฐานแห่งการให้และการร่วมมือ*

ขอเจริญพร ท่านรองเลขาธิการคณะกรรมการวัฒนธรรม
แห่งชาติ พร้อมทั้งผู้เข้าร่วมประชุมทุกท่าน

อาตมภาพขออนุโมทนา ในกุศลเจตนาของสำนัก
งานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ที่ได้ร่วมกับศูนย์
วัฒนธรรมจังหวัดสุพรรณบุรี และพุทธสมาคมจังหวัด
สุพรรณบุรี ในการจัดสัมมนาครั้งนี้ ซึ่งแสดงถึงความมีจิต
ใจห่วงกังวล และมีความสนใจในการรักษาและสืบทอดประ
เพณีการทอดกฐิน ให้ประเพณีนี้เป็นไปอย่างถูกต้อง
ตามความมุ่งหมายเดิมที่เป็นหลักการของพระพุทธานุศาสนนา

* สัมมนาเทวียกถา และคำกล่าวปิดการสัมมนา เรื่อง “กฐิน: ประเพณีที่เปี่ยม
เบนไป” พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต) แสดงในโอกาสที่สำนักงาน
คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ อัญเชิญผ้ากฐินพระราชทานไปทอด
ณ วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร จ.สุพรรณบุรี เมื่อวันที่ ๖ พฤศจิกายน ๒๕๓๕

ซึ่งมีความหมายรวมไปถึงการปรับปรุงแก้ไขประเพณีในส่วนที่อาจจะคลื่อนคลาดไปด้วย

ในเรื่องของประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา นั้น การที่จะรักษาสืบทอด หรือปรับปรุงแก้ไข ข้อสำคัญจะต้องเข้าใจความมุ่งหมายและเจตนารมณ์ของตัวประเพณีนั้น เป็นข้อแรกก่อน นอกจากตัวความหมายที่เป็นสาระสำคัญนั้นแล้ว ก็จะต้องรู้จักรูปแบบของประเพณีนั้นด้วย

รูปแบบนี้แยกได้เป็น ๒ ส่วน คือรูปแบบที่เป็นส่วนของเดิมอันเป็นพื้นฐาน และรูปแบบที่เป็นส่วนขยายเพิ่มเติมตลอดจนกระทั่งพอกเข้ามาภายหลัง

ความเป็นมาและเจตนารมณ์ของกฐิน

เรื่องกฐินนี้เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของหลักการทางพระพุทธศาสนาที่เราต้องเข้าใจให้ครบ คือจะต้องรู้ทั้งตัวความหมาย สาระสำคัญ เจตนารมณ์ และรู้รูปแบบเดิมและรูปแบบที่ขยายเพิ่ม

รูปแบบเดิม หมายถึงรูปแบบที่เป็นพุทธบัญญัติ เป็นพระวินัย เป็นส่วนที่ต้องรักษาไว้ รูปแบบนี้จะควบคู่ไปกับความมุ่งหมายและเจตนารมณ์ หมายความว่า รูปแบบเดิมเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการที่จะรักษาความมุ่งหมายที่เป็น

สาระไว้ เป็นธรรมดาว่า เนื้อหาสาระจะต้องอยู่ได้ด้วยรูปแบบเป็นเครื่องรักษา แต่ถ้ารูปแบบไม่มีสาระ รูปแบบนั้นก็หาประโยชน์อะไรไม่ได้ เพราะว่าเนื้อหา กับรูปแบบเป็นสิ่งที่ต้องอยู่คู่กัน ตัวแท้ที่เราต้องการ คือเนื้อหาสาระ ความหมาย เจตนารมณ์ นอกจากรูปแบบเดิมแล้วยังมีรูปแบบบางส่วนที่ขยายเพิ่มพูนขึ้นมา ซึ่งเป็นเรื่องของกาลเทศะ โดยเฉพาะวัฒนธรรมประเพณี อันนี้เราจะต้องเข้าใจและแยกออกให้ได้ว่า อันไหนเป็นส่วนขยายส่วนพอกส่วนเพิ่ม หรือแม้แต่เป็นเนื้อออก

สำหรับเรื่องกฐิน เราก็เอาหลักการนี้เข้ามาจับ แต่อาจถามภาพเข้าใจว่าที่ประชุมนี้ได้ร่วมการสัมมนามาทั้งวัน คงมีความเข้าใจพอสมควรแล้ว ในที่นี้เพียงแต่มาทบทวนกันเล็กน้อย

กฐินนั้นความจริงเป็นกิจหน้าที่ของสงฆ์ คือเป็นงานที่พระสงฆ์จะต้องทำ เดิมนั้นไม่ใช่เรื่องที่ญาติโยมเข้ามาเกี่ยวข้อง การที่ญาติโยมเข้ามามีส่วนร่วมนั้น เป็นเรื่องภายหลัง

หน้าที่ของพระสงฆ์ที่เรียกว่ากฐินนี้เป็นเรื่องที่สืบเนื่องมาจากการจำพรรษา พูดถึงเรื่องการจำพรรษาก็โยงไปถึงเรื่องฤดูกาลที่เป็นเรื่องของธรรมชาติ หมายความว่าพระสงฆ์นั้นจำพรรษาอยู่ประจำที่ในฤดูฝน

ฤดูฝนนั้นมี ๔ เดือน พระพุทธเจ้าบัญญัติพระวินัยให้พระสงฆ์จำพรรษาในฤดูฝนนั้น โดยอยู่แค่ ๓ เดือน อัน

นี่คือข้อสังเกตประการแรก ฤดูฝน ๔ เดือน บัญญัติให้อยู่ประจำที่ ๓ เดือน แสดงว่ายังเหลืออีกเดือนหนึ่งจึงจะครบตลอดฤดูฝน อีกเดือนหนึ่งนี้จะเหลือไว้ทำไม ปรากฏว่าท่านเหลือไว้เป็นเวลาสำหรับพระสงฆ์จะได้หาจิวร ทำจิวร

ชีวิตของพระสงฆ์ โดยเฉพาะในสมัยโบราณนั้น คือชีวิตของการจาริก ท่านบัญญัติให้จำพรรษาในฤดูฝน เพราะว่าในฤดูฝนไม่สะดวก ไม่เหมาะกับการเดินทาง พอหมดระยะเวลาที่อยู่กับที่ในฤดูฝนแล้ว ก็ออกจาริกกันต่อไป ในการจาริกนี้ท่านควรจะเตรียมตัวกันให้พร้อม มีบริวารอะไรที่ควรเตรียมก็เตรียมไว้เสีย สิ่งที่จะต้องเตรียมอย่างหนึ่งที่สำคัญก็คือ เครื่องนุ่งห่ม ได้แก่ จีวร เหลือเวลา ๑ เดือนไว้สำหรับหาจิวร พระแต่ละองค์มีหน้าที่ที่เป็นเรื่องของตัวเอง ในการที่จะต้องหาจิวร ทำจิวร

เพราะปรารภเรื่องนี้แหละ พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติเรื่องกฐินขึ้นมาในช่วงเวลานี้ คือเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการหาจิวร ทำจิวรของพระสงฆ์ โดยยกเอาเรื่องการหาจิวรทำจิวรนี้ขึ้นมาเป็นกิจกรรมของสงฆ์ส่วนรวม กำหนดให้พระสงฆ์ที่หาจิวรทำจิวรสำหรับตนเอง แต่ละองค์นี้ให้มาร่วมกัน ทำกิจกรรมส่วนรวมขึ้นมาอย่างหนึ่งซึ่งเป็นเรื่องของการหาจิวรทำจิวรเหมือนกัน ซึ่งเรียกชื่อพิเศษว่า กฐิน แต่แทนที่จะเป็นการหาจิวรทำจิวรสำหรับตนเอง ก็เป็นการช่วยกันหา

ผ้าของส่วนรวมที่จะเอามาตกลงกันมอบให้พระภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ให้เป็นผลของความสามัคคี

ถ้ามองในแง่หนึ่งก็เหมือนกับว่า พระพุทธเจ้าจะทรงพิสูจน์ความสามัคคีของพระสงฆ์ที่อยู่ด้วยกันมาตลอดเวลา ๓ เดือน ว่ามีความพร้อมเพรียงปรองดองกันหรือไม่ เพราะจะต้องมาทำกิจกรรมร่วมกันในการที่จะหาผ้ากฐินนี้ขึ้นมา และเสร็จแล้วก็ต้องมามอบให้แก่พระองค์หนึ่ง โดยต้องมีความยินยอมพร้อมเพรียงตกลงกันได้ และนอกจากพิสูจน์ความสามัคคีที่มีอยู่แล้วก็ได้เป็นเครื่องผูกใจกันไว้อีกด้วย เพราะว่าในโอกาสที่จะแยกย้ายกันไปก็ได้มาพร้อมเพรียงกันช่วยกันหาจิวรขึ้นมาแล้วถวายให้แก่พระภิกษุรูปหนึ่ง ซึ่งบอกว่าเป็นผู้มีศีลาจารวัตร มีความประพฤติดีงาม มีความสามารถ เมื่อต่างก็มีคุณสมบัติดีอย่างนี้ องค์ไหนจิวรเก่าก็ถวายองค์นั้นไป

เรื่องของกฐินก็มีสาระสำคัญอยู่ตรงนี้ คือเป็นเรื่องเกี่ยวกับการหาจิวร ทำจิวร แต่แทนที่จะเป็นเรื่องที่แต่ละองค์ทำให้ตัวเอง ท่านก็ให้มีกิจกรรมของส่วนรวมขึ้นมา ในการที่จะให้พระที่จำพรรษาทั้งวัดมาพร้อมเพรียงกันหาและทำจิวรให้แก่สมาชิกในชุมชนของตน

ตอนที่จะเป็นกฐิน ก็คือตอนที่ว่าพระทั้งหมดที่จำพรรษาดำรงกันในวันนั้น ตลอดเวลา ๓ เดือนนั้น หาผ้าได้

แล้วก็มาประชุมกัน เอาผ้านั้นมาเข้าที่ประชุมตามระบบ การอยู่ร่วมและดำเนินกิจการร่วมกันของสงฆ์ ที่ท่านเรียกว่าสังฆกรรม คือ งานของสงฆ์รวมกันแล้วคือสงฆ์ เมื่อเข้าที่ประชุมแล้วก็มาตกลงกันว่าภิกษุรูปใดในหมู่ของตนนั้นเหมาะสมควรจะได้อิฉวรร อย่างที่กล่าวเมื่อกี้นี้ว่าพิจารณาถึงความสามารถ และความประพฤติ เมื่อดูแล้วเห็นว่าองค์นี้คุณสมบัติของท่านก็มีอยู่แล้ว ยังมีอิฉวรรเก่าที่สุดด้วย ก็เสนอขึ้นมา และเมื่อเห็นชอบ ที่ประชุมก็มีมติตกลงกันว่ามอบอิฉวรร นั้นให้องค์นี้ไป

เมื่อมอบผ้าให้องค์นั้นไปแล้ว องค์ที่ได้รับผ้าจะต้องทำอิฉวรรให้เสร็จในวันเดียวและเอากลับมาแจ้งแก่ที่ประชุมให้ทราบ ตกลงว่าพระองค์เดียวได้รับมอบผ้าจากที่ประชุมก็ไปทำอิฉวรร แต่ไม่ใช่เป็นเรื่องที่องค์เดียวทำโดดเดี่ยวหรือให้องค์เดียวทำให้เสร็จก็จริง แต่ในเวลาทำนั้นทุกองค์ต้องมาช่วยกันทำ ท่านบอกว่าพระทุกรูปที่จำพรรษาด้วยกันนั้นไม่ว่าเป็นผู้ใหญ่ ผู้น้อย พรรชามาก พรรชาน้อย ต้องมาช่วยกันทำอิฉวรรให้พระองค์นี้ คือ ตอนนี้เรารู้แล้วว่า อิฉวรรเป็นของพระองค์นี้ แต่เราก็มาร่วมกันทำ พอทำเสร็จแล้วก็นำเข้าไปประชุมอีก พระที่ได้รับมอบผ้านั้นก็แจ้งให้ที่ประชุมทราบว่าตนได้ทำถูกต้อง ครบกระบวนการของการทำผ้ากฐินแล้ว ที่ประชุมก็อนุโมทนา คือแสดงความเห็นชอบ เมื่อ

ที่ประชุมแสดงความเห็นชอบด้วยแล้ว ก็เป็นอันว่าจบกิจหน้าที่ของพระสงฆ์ที่เรียกว่า “กรณกฐิน”

ในที่นี้จะไม่แยกแยะอธิบายว่าทำไมถึงเรียกว่า กฐิน ทำไมถึงเรียกว่ากรณกฐิน เป็นรายละเอียด คงได้ฟังกันมาแล้ว

รวมความก็คือว่า พระองค์ที่ได้รับมอบหมายผ้าจากที่ประชุมไปทำผ้าอิฉวรร และก็ได้รับความช่วยเหลือจากพระในวัดนั้นทุกองค์จนกระทั่งทำกิจขั้นสุดท้ายเสร็จแล้วก็ไปแจ้งต่อที่ประชุมให้ที่ประชุมรับทราบเพื่อขอความเห็นชอบร่วมกัน

เมื่อได้หาผ้าและทำอิฉวรรร่วมกันให้แก่พระองค์หนึ่งอย่างนี้แล้วก็ป็นอันว่าพระองค์เดียวเท่านั้นที่ได้รับผ้ากฐินไป องค์นี้สบาย เรื่องที่ว่าเมื่อเวลาที่จะหาอิฉวรรทำอิฉวรร ๑ เดือน องค์นี้เสร็จแล้ว แต่องค์อื่นยังไม่เสร็จ องค์ที่ยังไม่เสร็จอาจจะมัวอยู่มาช่วยองค์นี้อยู่ เวลาเหลือน้อย แต่ก็เบาใจได้ เพราะพระพุทเจ้าได้ทรงวางพุทธบัญญัติเรียกว่า อานิสงส์กฐิน ว่าพระที่ได้เข้าร่วมกิจกรรม มาทำการกรณกฐินได้ อนุโมทนาเสร็จแล้ว ก็ให้ได้รับอานิสงส์ คือสิทธิพิเศษต่างๆ หลายประการ ซึ่งเชื้อต่อการที่จะหาและรวบรวมผ้าทำอิฉวรร รวมทั้งขยายเวลาที่จะหาจะทำอิฉวรรออกไปอีก ๔ เดือน แต่ละองค์ได้สิทธิพิเศษขยายเวลาออกไป แต่ก่อนมีสิทธิ

แค่ทำยถุณ คือ ถึงกลางเดือน ๑๒ ก็หมดสิทธิ แต่เพราะ
 มัวไปช่วยเขา ทำเพื่อแสดงความสามัคคีตอนนี้พอทำเสร็จแล้ว
 ตัวเองก็ได้สิทธิพิเศษขยายเวลาออกไป นี่คือการให้ความ
 ยอมรับและสนับสนุนต่อการที่มาแสดงน้ำใจกันในเรื่อง
 ของส่วนรวม

รวมความว่า กฐินเป็นเรื่องของกิจหน้าที่ของพระสงฆ์
 ที่เป็นส่วนรวม เรียกว่า เป็นการพิสูจน์ความสามัคคีและ
 เป็นการแสดงน้ำใจต่อกัน เป็นการผูกใจกันไว้ ต่อจากนี้ก็จะ
 แยกย้ายกันไป แต่ก่อนจะไปได้แสดงน้ำใจต่อกันไว้อย่างดี
 มีความพร้อมเพรียง สามัคคีกัน

กฐินขยายผล กลายเป็นกิจกรรมของประชาชน

ในการที่จะเสร็จเป็นกฐินนั้น มีกิจกรรมสำคัญแยก
 ได้เป็นสองตอน ได้แก่

๑. ตอนเข้าที่ประชุม ซึ่งมี ๒ ช่วง คือ ประชุมมอบ
 ผ้ากฐินให้แก่พระภิกษุรูปหนึ่งไป และเมื่อพระ
 ทั้งวัดไปช่วยกันทำจิวรเสร็จแล้วก็มาประชุมกันอีก
 พระที่ได้จิวรก็แจ้งให้ที่ประชุมทราบถึงกิจกรรม
 ที่สำเร็จแล้ว และที่ประชุมก็อนุโมทนา กับ

๒. ตอนนอกที่ประชุม ซึ่งก็มี ๒ ช่วงเหมือนกัน คือ

การหาผ้ามาก่อนมอบ กับตอนมอบกันแล้วก็ไป
 ทำจิวร

กิจกรรม ๒ อย่างนี้ เดิมเป็นหน้าที่ของพระ ตาม
 พุทธบัญญัติ พระต้องทำหมด แต่พระพุทเธ้าก็ทรงเปิด
 โอกาสไว้ในพุทธบัญญัติว่า ผ้าที่เอามามอบให้จะเป็นผ้าที่
 ทำมาเสร็จแล้วก็ได้ หมายความว่า มีญาติโยมนำมาถวายก็
 ได้ แต่ต้องถวายได้มาในวันนั้น และเอามามอบกันในที่
 ประชุม

ตรงนี้แหละ คือจุดที่แยกเป็น ๒ ตอน ตอนที่
 เรื่องของที่ประชุม คือตอนมอบผ้าและตอนอนุโมทนาเป็น
 เรื่องของพระสงฆ์โดยแท้ ส่วนอีกตอนหนึ่งที่เป็นเรื่องของ
 การหาผ้าและทำผ้า ท่านขยายกว้างออกไป คือนอกจาก
 พระสงฆ์จะสามัคคีกันเองแล้ว ถ้าคฤหัสถ์จะศรัทธาและ
 ร่วมใจก็ให้คฤหัสถ์เข้ามาสามัคคีด้วยได้ คือ เข้ามาร่วมใน
 เรื่องกฐินนี้ ในส่วนของการเอาจิวรมาถวายพระสงฆ์

แต่ตรงนี้ขออย่าว่า ญาติโยมพุทธศาสนิกชนนั้นต้องมี
 ศรัทธาของเขาเอง ต้องเกิดจากน้ำใจของเขาเอง พระสงฆ์
 จะไปบอกเขาไม่ได้เป็นอันขาด จะไปพูดเลียบเคียงทำเลศนัย
 ไม่ได้ทั้งสิ้น ถ้าไปบอกว่าวัดฉันยังไม่มีใครมาทอดกฐิน แล้ว
 เขามาทอดกฐิน กฐินนั้นก็เป็นมะ จะไปแสดงอะไรก็ตาม
 ที่เป็นเลศนัยทำให้เขามาทอดกฐิน ผิดทั้งนั้น ทำให้

การกรานกฐินเป็นโมฆะ

การที่ญาติโยมจะมีน้ำใจศรัทธาและมีความสามัคคี ก็หมายความว่า พระในวัดนั้น ต้องมีความประพฤติดี มีความสามัคคี ปฏิบัติถูกต้องตามศีลาจารวัตรที่ทำให้ญาติโยม มีศรัทธาเลื่อมใส เขาจึงอยากจะร่วมมือช่วยเหลือโดยเอาผ้า มาถวาย

ในส่วนที่ญาติโยมทำได้ แสดงสามัคคีได้ โดยเอาผ้า มาถวายนี้แหละ ก็จึงทำให้พุทธบริษัทฝ่ายคฤหัสถ์ทำต่อกัน มาจนขยายตัวเป็นประเพณีทอดกฐิน ซึ่งเราเรียกว่าไป ทอดกฐิน การทอดกฐินก็เลยเป็นเรื่องของคฤหัสถ์เข้ามามี ส่วนด้วย ตกงกก็จึงมี ๒ ส่วน คือส่วนกรานกฐินเป็นเรื่อง ของพระ และส่วนทอดกฐินเป็นเรื่องของคฤหัสถ์ คือการเอา ผ้ากฐินไปถวายสงฆ์ ถวายเป็นของส่วนรวม ถวายเป็น ของกลาง

เวลาไปถวายตัวผ้ากฐิน ซึ่งเป็นแกนของเรื่องที่เรา เรียกว่า **องค์กฐิน** นั้น จะต้องไม่ถวายแก่พระภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง แต่ เอาไปวางไว้ต่อหน้าที่ประชุมสงฆ์ แล้วพระสงฆ์ท่านก็ไป ตกงกกันเองในที่ประชุมว่าจะมอบให้แก่พระรูปใด

สาระสำคัญของกฐินนี้แสดงให้เห็นว่าเป็นเรื่องของ ความสามัคคีในพระสงฆ์แล้วขยายออกไปสู่พุทธบริษัทฝ่าย คฤหัสถ์ โดยเปิดโอกาสให้พุทธบริษัทฝ่ายคฤหัสถ์ได้มาร่วม

แสดงความสามัคคีด้วย และการที่ฝ่ายคฤหัสถ์จะมาแสดง ความสามัคคีด้วยนั้น ก็มีผลย้อนกลับในแง่ที่เป็นทั้งการย้า เตือน และการพิสูจน์ถึงการที่พระสงฆ์จะต้องประพฤติดี สามัคคีกันอยู่ก่อน

เป็นอันว่า ตอนนีัพุทธบริษัทฝ่ายคฤหัสถ์มาสามัคคี กับพระสงฆ์แล้ว ต่อมาพุทธบริษัทฝ่ายคฤหัสถ์ก็สามัคคีกัน เองอีก แทนที่ว่าคนเดียวมาถวายก็ไปร่วมกันทำอย่างที่เรา นิยมมี**กฐินสามัคคี** ตลอดจนมีประเพณีที่เรียกว่า**จุลกฐิน** เพื่อแสดงความสามัคคีให้มากขึ้น โดยต้องทำทุกอย่างให้ เสร็จในวันเดียว ตั้งแต่นำผ้ามาปั่นเป็นด้ายเอาด้ายนั้นมาทอ เป็นผ้า เอาผ้านั้นมาซักมาเย็บมาย้อมเป็นจีวร ต้องทำให้ เสร็จในวันเดียว และถวายให้เสร็จภายใน ๒๔ ชั่วโมง เรียก **จุลกฐิน** ล้วนเป็นเรื่องของการสามัคคีทั้งนั้น

นอกจากนี้ยังมีเรื่องการสามัคคีข้ามถิ่น คือ พุทธ ศาสนิกชนในถิ่นนี้ถือตัวว่าเป็นเจ้าของวัดนี้ เป็นศรัทธาของ วัดนี้ ก็ไปทอดกฐินที่วัดอีกตำบลหนึ่ง ซึ่งเป็นวัดของตำบลนั้น เป็นการแสดงน้ำใจต่อวัดนั้น และต่อชาวตำบลอีกตำบลหนึ่ง นั้น บางทีก็ข้ามจังหวัดอย่างที่ท่านทั้งหลายมาทอดนี้ เป็น การแสดงน้ำใจสามัคคีที่ขยายวงกว้างออกไป สาระสำคัญ ของกฐินจึงอยู่ที่การแสดงออกซึ่งความสามัคคี

รักษาสาระและเจตนารมณ์ไว้ แล้วพัฒนาประเพณีให้มีประโยชน์ยิ่งขึ้นไป

ในการทอดกฐินนั้น สิ่งสำคัญก็คือตัวผ้าผืนเดียวที่ถวายให้พระท่านเอาไปตกลงมอบกัน ต่อมาเราก็คิดจะช่วยเหลือคนให้ให้พระสงฆ์ได้มีความสะดวกในความเป็นอยู่ด้านอื่น ๆ ด้วย ก็เลยเอาวัตถุ บัณฑิต บริหารอื่น ๆ ไปถวายด้วย เพิ่มเข้าไปเป็นส่วนประกอบ โดยเอามาถวายเพิ่มจากผ้าที่เป็นองค์กฐิน เรียกว่า **บริวารกฐิน** ดังจะเห็นในคำถวายผ้ากฐินว่า “ถวายผ้ากฐินพร้อมทั้งบริวาร”

ของที่บริวารนี้แหละเป็นส่วนที่เป็นเนื้ออก ขยายออกไป ๆ ไป ๆ มา ๆ คนถวายกฐินไม่รู้ว่าตัวกฐินอยู่ที่ไหน หลายคนยังไม่รู้เลยว่าตัวกฐิน คืออะไร ไปมองที่บริวาร กฐินเป็นตัวกฐิน ตลอดจนทอดกฐินเพื่อสร้างโน่นสร้างนี่ เพื่อเอาเงินเอาทอง อันนี้ก็เป็นเรื่องที่ขยายพอกโตออกไป ตลอดจนกระทั่งว่าจะได้มีโอกาสไปเที่ยวกัน กลายเป็นกฐินเที่ยว กฐินทัศนาวจร อย่างไรก็ตาม ถ้าสาระยังอยู่ ส่วนประกอบอย่างนี้เมื่อรู้จักจัดทำให้ดี ก็ไม่เสียหายอะไร หมายความว่าต้องทำให้อยู่ในขอบเขต คืออย่าให้เป็นเรื่องรื่นเริง สนุกสนานจนเลยเถิด จนกระทั่งออกนอกธรรมไป กลายเป็นสุรา กลายเป็นการพนันไปก็เสียหาย ข้อสำคัญคือจะ

ต้องรักษาความหมายที่แท้ และเจตนารมณ์ของกฐินเอาไว้ และจัดกิจกรรมเสริมที่เป็นประโยชน์ชนิดที่สอดคล้องกัน

ถ้าหากว่าสิ่งที่มีขึ้นมาเป็นเครื่องประกอบองค์กฐิน ที่เรียกว่าบริวารกฐินเหล่านี้ จะเป็นส่วนเสริมให้กฐินมีความหมายมีความสำคัญยิ่งขึ้น โดยที่เราเข้าใจสาระสำคัญ คือความสามัคคีและแสดงออกโดยการให้แก่งานก็ย่อมเป็นสิ่งที่ดี ขอเสนอว่า นอกจากสิ่งของที่เป็นบริวารกฐิน เราอาจจะมียกกิจกรรมที่เป็นบริวารกฐินขึ้นมา ยกตัวอย่างเช่นเราไปถือนั่น เขามีความต้องการอะไร มีความขาดแคลนอะไร เราควรจะช่วยเหลือสงเคราะห์อะไร เราก็นำไปพร้อมกับกฐิน จัดกิจกรรมที่เป็นบริวารกฐินขึ้นมา ไม่ใช่ไปเกื้อกูลเฉพาะพระสงฆ์อย่างเดียว แต่ไปให้ความหมายและทำประโยชน์แก่ท้องถิ่นด้วย

ความหมายนี้มีมาแต่โบราณ ทั้งนี้เป็นเพราะว่าพุทธศาสนิกชนถือว่าวัดในถิ่นของตัวเองนั้นเป็นวัดของตน เป็นวัดของหมู่บ้านของตน ของตำบลของตน ของอำเภอของตน ที่นี้เวลาไป เราไม่ได้ไปเฉพาะที่วัด แต่มีความหมายถึงว่าเราไปสามัคคีกับชาวบ้านในถิ่นในตำบลนั้น ถ้าเราช่วยให้ท้องถิ่นนั้นมีอะไรงอกงามขึ้นมา ก็น่าจะเป็นกิจกรรมประเภทบริวารกฐินได้

ยกตัวอย่างเช่นว่า ที่ตำบลนั้นมีความขาดแคลนใน

เรื่องนี้ หรือมีความต้องการในเรื่องนี้ หรือควรจะได้มีการพัฒนาในเรื่องนี้เป็นประโยชน์อยู่ เราก็จัดตัวกฐินพร้อมทั้งกิจกรรมบริวารกฐินในรูปที่ว่าไปช่วยเหลือสงเคราะห์หรือไปทำอะไรเป็นการให้เกิดประโยชน์แก่ท้องถิ่น อันนี้ อาตมภาพก็ขอเสนอไว้คือให้กฐินขยายกว้างออกไปในแง่ของ *บริวารกฐิน* ว่า นอกจากมุ่งกันในด้าน *ของบริวาร* แล้ว ก็ให้หันมาสนใจในแง่ของการจัด *กิจกรรมบริวาร* ให้มีคุณค่าอย่างแท้จริงด้วย

ที่พูดมานี้เป็นการเน้นความหมายอย่างง่าย ๆ คือ ความสามัคคีและโยงต่อมาถึงเรื่องที่เราจัดทำเห็น ๆ กันอยู่ คือ เรื่องบริวารกฐิน ทั้งด้านของบริวารและกิจกรรมบริวาร โดยขอให้สนใจพิจารณาทบทวนปรับปรุงกันในเรื่องกิจกรรมบริวาร นี่เป็นความหมายระดับพื้น ๆ ที่แยกเป็นส่วน ๆ

แต่ถ้าจะพูดให้ได้ความหมายที่ลึกลงไปจนถึงหลักการพื้นฐานที่ครอบคลุม กฐินที่เป็นกิจกรรมแห่งความสามัคคีของสงฆ์นี้ ก็มีสาระสำคัญหรือเจตนารมณ์อยู่ที่การย้าเตือนในหลักการและฝึกปฏิบัติในวิถีชีวิตของสังคมประชาธิปไตยนั่นเอง

จะเห็นได้ชัดว่า *กฐินเป็นกิจกรรมของสังคมประชาธิปไตย* การกรานกฐิน ซึ่งเป็นแกนของกฐินนั้นบ่งชัดถึงความหมายนี้ และในกิจกรรมประชาธิปไตยนี้ ท่านเน้นความหมายที่สำคัญ ๆ คือ

- ความมีส่วนร่วม ที่มีลักษณะเป็นความร่วมมือ
- ความร่วมมือกันนั้น เป็นไปด้วยความสามัคคี พร้อมเพรียง ร่วมแรง ร่วมใจกัน
- ความสามัคคี ร่วมแรงร่วมใจนั้น แสดงออกในการให้และการกระทำเพื่อผู้อื่น

การแสดงออกในการเรียกร้องเพื่อผลประโยชน์ของตนนั้น คนทั่วไปพร้อมที่จะทำอยู่แล้ว ไม่ต้องเน้นความหมายแง่นี้ในการพัฒนาประชาธิปไตย แต่ควรฝึกฝนพัฒนาประชาธิปไตยด้วยกิจกรรมที่สมาชิกของชุมชนมาร่วมกันคิดร่วมกันแสดงออกในการให้และทำเพื่อผู้อื่น วิถีชีวิตที่ให้ความสำคัญแก่คุณลักษณะอย่างนี้ จึงจะนำสังคมประชาธิปไตยไปได้โดยเกษมสวัสดิ์

วันนี้เป็นวันที่มีการสัมมนา ซึ่งถือว่าเป็นวันสุกดิบ พรุ่งนี้ก็จะในวันทอดกฐินแล้ว การทอดกฐินนี้เราก็ทำกันไปตามประเพณี แต่อย่างน้อยก็ให้เราเข้าใจความหมายสาระสำคัญ ความมุ่งหมาย หรือเจตนารมณ์ของกฐินไว้ก่อน แล้วก็พยายามทำให้เกิดผลตามความมุ่งหมายนั้นให้ได้ และต่อจากนี้ไปถ้ามีโอกาสก็ช่วยกันหาทางที่จะปรับปรุงพัฒนาเรื่องของกฐินนี้ ในส่วนที่เกี่ยวกับญาติโยมว่าทำอย่างไรจะให้ความหมายเป็นประโยชน์กว้างขวางยิ่งขึ้น ตามสาระที่ว่ามานั้น

วันนี้มีเวลาน้อย บัดนี้ก็ล่วงเลยเกินเวลาไปมากทีเดียว กลายเป็นบ่าย ๔ โมง ๔๐ นาทีแล้ว อาตมภาพคิดว่า จะแสดงแง่คิดไว้เพียงบางประการ ซึ่งถ้าหากว่า จะเป็นจุดที่จะ ทำให้มีแง่สำหรับไปต่อไปขยายให้เกิดป็นกิจกรรมที่เป็น สารประโยชน์ขึ้นมาได้ ก็จะเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม ทำให้กฐินนี้มีความหมายต่อพระศาสนาและสังคมประเทศชาติ มากยิ่งขึ้น เพราะเท่าที่เป็นมาความหมายเดิมแท้ก็มีสาระ สำคัญอยู่ที่จุดนี้

ความหมายเดิมแท้นั้นก็คือว่า กฐินนี้เป็นกิจกรรม แห่งความสามัคคีในวิถีชีวิตประชาธิปไตยของสงฆ์ ซึ่งจะ เป็นเครื่องดำรงพระศาสนาให้มั่นคงอยู่ได้ และการที่พระ ศาสนาดำรงอยู่นั้นก็เพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชน พระ พุทธเจ้าตรัสไว้ว่า พรหมจรรย์คือพระศาสนานี้ จะดำรงอยู่ ยั่งยืนก็เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก

บัดนี้ก็เป็นเวลาพอสมควรแล้ว ได้เวลาที่จะต้อง ปิดประชุม ผู้ดำเนินการประชุมก็ได้มาแจ้งว่าถึงเวลาจะต้อง ปิด ฉะนั้น อาตมภาพคงจะได้แต่เพียงอนุโมทนาผู้ที่ มาร่วมประชุมสัมมนานี้อีกครั้งหนึ่ง และขอให้เราทั้งหลาย ช่วยกันรักษาสืบทอด ความหมาย ความมุ่งหมาย หรือเจต- นารมณ์ของกฐินสืบต่อไป ทั้งในเรื่องของการส่งเสริมความ สามัคคี การพัฒนาวิถีชีวิตในสังคมประชาธิปไตยที่ชอบธรรม

พยายามที่จะมีความคิดสร้างสรรค์ในการที่จะพัฒนาปรับ ปรุงสิ่งที่เป็นบวรของกฐินนี้ ทั้งในส่วนที่เป็นของบวร และกิจกรรมบวร ให้มีความหมายและเป็นประโยชน์ แก่พระศาสนา แก่สังคมประเทศชาติ เพื่อประโยชน์สุขแก่ ชีวิตและสังคมสืบไป

ในโอกาสนี้ขออาราธนาคุณพระรัตนตรัยอวยชัยให้พร รตนตุดยานุภาเวน รตนตุดยเดชสา ด้วยเดชานุภาพคุณพระ รัตนตรัย พร้อมทั้งกุศลเจตนาที่ท่านทั้งหลายได้ตั้งขึ้นแล้ว ซึ่งนำมาสู่การที่ได้มาร่วมในกิจกรรมการทอดกฐิน ณ โอกาสนี้ จงเป็นปัจจัยอภิลักขิตให้ทุกท่านเจริญด้วยจตุรพิธพรชัย มีความร่มเย็นเป็นสุข เจริญงอกงามในพระธรรมของพระ สัมมาสัมพุทธเจ้า โดยทั่วกันทุกท่าน ตลอดกาลนาน

ทรัพย์สิน:

มุลำคัญของการปฏิบัติธรรม*

ภคตา โภคา ภยา ภจา วิติณณา อาปทาสุ เมติ

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้วิสัชนาพระธรรมเทศนา
อนุโมทนาบุญกิริยา เนื่องในโอกาสแห่งงานพระราชทาน
เพลิงศพ คุณบัญชา ลำช้า

คณะท่านเจ้าภาพ มีหม่อมราชวงศ์ ลำอาจวรรณ
ลำช้า เป็นประธาน พร้อมทั้งบุตรหลานและญาติมิตรทั้ง
หลาย ได้มีจิตใจเป็นสมานฉันท์ พร้อมกันบำเพ็ญกุศล
ทักษิณานุประทาน อุทิศแด่ท่านผู้ล่วงลับตามลำดับมา
เป็นการปฏิบัติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา โดย
อนุวรรตน์ตามประเพณีไทย กล่าวคือ เป็นการบำเพ็ญญาติ
ธรรม ได้แก่หน้าที่ต่อญาติและแสดงออกซึ่งกตัญญูกตเวทิตา-
ธรรม

* พระธรรมเทศนา แสดงในวันพระราชทานเพลิงศพ นายบัญชา ลำช้า
ณ วัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ ๒๒ สิงหาคม ๒๕๓๕
(ในการพิมพ์ครั้งนี้ ขอโอกาสละรายละเอียดผลงานของท่านผู้ล่วงลับ)

นอกจากในฝ่ายครอบครัว ก็ยังมีท่านที่เคารพนับถือ อีกจำนวนมาก โดยเฉพาะก็คือ บุคคลากร ในวงการของ ธนาคารกสิกรไทยทั่วประเทศ ซึ่งได้มาร่วมในการบำเพ็ญกุศล สืบมาตามลำดับอย่างพร้อมเพรียงเช่นเดียวกัน เป็นการ แสดงน้ำใจ บูชาคุณงามความดีของท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว สอดคล้องกับหลักการที่ถือว่า การบูชาคุณความดีของท่าน ผู้ล่วงลับไปแล้วนี้ เป็นกิจสำคัญสำหรับผู้ยังมีชีวิตอยู่ เป็นการแสดงออกที่บ่งชี้ถึงคุณธรรมที่มีในใจของท่านที่มาร่วม งาน พร้อมทั้งเป็นการประกาศคุณความดีของท่านผู้ล่วงลับ ไปด้วยพร้อมกันในตัว

ที่กล่าวนี้หมายความว่า การบำเพ็ญกุศลอุทิศแด่ท่าน ผู้ล่วงลับนั้น เป็นการประกาศคุณความดีของทั้งสองฝ่าย ในฝ่ายของท่านที่ล่วงลับไปแล้ว ก็แสดงให้เห็นว่า ท่านต้องมีคุณความดีที่ได้บำเพ็ญไว้ จึงทำให้คนที่อยู่ข้างหลัง นิ่งเฉยอยู่ไม่ได้ ต้องทำการแสดงออก กล่าวคือ มาประกอบพิธี ทำบุญบำเพ็ญกุศลต่างๆ และพร้อมกันนั้น ก็เป็นการประกาศ คุณความดี ของท่านที่อยู่ข้างหลังนี้เช่นเดียวกัน ว่าท่านที่ยังมีชีวิตอยู่นี้ มีน้ำใจ มิได้ทอดทิ้งท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว เมื่อมีกิจที่จะควรทำอุทิศแก่ท่านได้ ก็มิได้ปล่อยปละละเลย หรือนิ่งเฉยดูดาบ นับว่าเป็นการแสดงถึงคุณความดี อัน ประกอบด้วยน้ำใจ ที่ทางพระศาสนาเรียกรวมโดยศัพท์ว่า

ญาติธรรม และ มิตรธรรม รวมความว่า ท่านทั้งหลายได้ บำเพ็ญกิจอันแสดงออกแล้ว ซึ่งญาติธรรมและมิตรธรรม ตามโอกาสเป็นลำดับมา

บัดนี้ คุณบัญชา ลำช้า ก็ได้จากไปครบ ๓๕ วันแล้ว อย่างขึ้นวันที่ ๓๖ ในฐานะที่ท่านเป็นบุคคลผู้เป็นที่รัก เป็นที่ เคารพนับถือ เมื่อท่านจากไป ย่อมเป็นธรรมดาว่า บุคคลที่ อยู่ใกล้ชิดในแวดวง ตั้งแต่ครอบครัวเป็นต้นไป ย่อมจะมีความเศร้าโศกอาลัย แต่ *ความเศร้าโศกอาลัยนี้* ก็อาจจะ บรรเทาลงได้บ้าง ด้วยปัจจัยแวดล้อม และการรู้จักทำใจ

ปัจจัยแวดล้อม ที่จะช่วยให้ความเศร้าโศกบรรเทาลง ได้นั้น มีประมาณ ๓ ประการด้วยกัน บางอย่างนั้น อาจจะ ทำให้เราผู้ยังอยู่นี้ สามารถเกิดความปลอดภัย ปิติยินดีขึ้นมาท่ามกลางความเศร้าโศกก็ได้ หมายความว่า ทั้งๆ ที่ยังมี ความเศร้าโศกอาลัยอย่างมากมาวันนี้แหละ แต่เมื่อทำใจ อย่างถูกต้อง มีเหตุปัจจัยมาช่วยเกื้อหนุนจิตใจ ก็อาจจะมี ความปลอดภัยปิติยินดีขึ้นมาได้ กลายเป็นเครื่องหล่อเลี้ยง จิตใจให้มีความสุขขึ้นได้ในยามนี้

ประการที่หนึ่ง ปัจจัยที่จะช่วยให้เกิดความปิติยินดี ก็ คือ การที่ได้ระลึกว่า ท่านผู้ล่วงลับไปแล้วนี้เป็นผู้ที่ได้บำเพ็ญ คุณความดีไว้ ได้ทำชีวิตของท่านให้มีค่า ด้วยการสร้างผลงาน และด้วยการบำเพ็ญประโยชน์ต่างๆ เมื่อได้ระลึกขึ้น

มาอย่างนี้แล้ว ก็จะทำให้ลูกหลาน เป็นต้น ที่กำลังมีความ
 อาลัย เกิดความสบายใจ เกิดความอิมใจ ในคุณความดีของ
 ท่าน แม้จะเศร้าโศก แต่ในยามนั้นเองก็สามารถฟื้นฟูใจให้
 มีความปลาบปลื้มยินดีขึ้นมาได้ โดยระลึกถึงว่า คุณพ่อ
 ของเรา หรือว่า ท่านผู้เป็นที่รักที่เคารพนับถือของเรานี้
 ท่านเป็นผู้มีชีวิตที่มีคุณค่า เป็นประโยชน์ ท่านได้ทำสิ่งที่
 ควรรำลึกจดจำบูชาไว้แล้วเป็นอย่างดี ในข้อนี้ สำหรับคุณ
 บัญชา ลำำนั้น ผลงานของท่านก็เป็นที่น่าทึ่งชัด ดังจะ
 เห็นได้จากการที่ว่า ในวันนี้ ซึ่งเป็นวันพระราชทานเพลิงศพ
 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมทั้งสมเด็จพระนางเจ้าฯ
 พระบรมราชินีนาถ ก็ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณ จะได้เสด็จ
 มาทรงเป็นประธานในพิธีพระราชทานเพลิงศพด้วย เป็น
 ประการอย่างชัดเจนถึงความสำคัญแห่งชีวิตและผลงาน
 ของท่าน พร้อมทั้งคุณประโยชน์ที่ท่านได้บำเพ็ญไปแล้ว

ประการที่สอง บััจัยข้อต่อไป ที่จะช่วยให้ญาติมิตร
 โดยเฉพาะครอบครัว ได้เกิดความรู้สึกละเอียดใจหายโศกเศร้า
 ผ่อนคลายความอาลัยลงได้ ก็คือ น้ำใจไมตรี คือความมีมิตร
 ภาพของท่านที่เคารพนับถือ ท่านผู้อยู่ในวงการ และท่านที่
 เกี่ยวข้องทั้งหลาย ที่ได้มาแสดงออก ด้วยการร่วมพิธีบำเพ็ญ
 กุศล ทำให้เกิดความอบอุ่นใจแก่ครอบครัว การแสดงออกซึ่ง
 น้ำใจของท่านทั้งหลายนี้เป็นสิ่งที่เกิดจากคุณธรรมคือเมตตา

และไมตรีธรรมในจิตใจ เมื่อได้แสดงออกแล้ว ก็มีผลทำให้
 เจ้าภาพ ได้มีความชุ่มชื่นจิตใจขึ้นมา บรรเทาความเศร้าโศก
 อาลัยได้ และเครื่องปลุกปลอบชะโลมใจนี้ก็แสดงออกในน้ำ
 พระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระ
 พระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถด้วย

ประการที่สาม บััจัยที่จะเป็นเครื่องบรรเทาความเศร้า
 โศกอาลัย ก็คือ การรำลึกถึงคติธรรมดาแห่งชีวิตตามหลัก
 ธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ในฐานะที่เป็นพุทธศาสนิก
 ชนได้สดับธรรมะของพระพุทธเจ้าแล้ว ย่อมรู้เข้าใจถึงหลัก
 แห่งอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ที่เรียกรวมว่า พระไตรลักษณ์
 เราย่อมรู้ว่า สิ่งทั้งหลายที่เกิดจากบััจัยปรุงแต่ง รวมทั้ง
 ชีวิตของเรานี้ ล้วนเป็นสังขาร เมื่อมีการเกิดขึ้น ก็ย่อมมี
 ความเสื่อมสิ้นไปเป็นธรรมดาเมื่อเรารู้เข้าใจธรรมดาของชีวิต
 และธรรมดาของสังขารเหล่านี้แล้ว พิจารณาคัลลยไป
 ตามกฎแห่งความจริง หรือกฎธรรมชาติ นั้น ด้วยความรู้เท่า
 ทัน ปัญญาที่รู้เท่าทันนั้น ก็จะทำให้ความเศร้าโศกอาลัย
 บรรเทาลงได้เช่นเดียวกัน โดยเฉพาะการปฏิบัติในข้อนี้
 เป็นความเข้าใจตามหลักความจริง จึงเป็นบััจัยข้อสำคัญที่
 เดียว เรียกว่าเป็นการทำจิตใจให้ถูกต้อง โดยวิธีปฏิบัติ
 ทางธรรม ซึ่งถ้าปฏิบัติได้ตามนี้ ก็ชื่อว่า เป็นผู้ดำเนินตาม
 คำสอนของพระพุทธเจ้า

นี่เป็นปัจจัยอย่างน้อยสามประการ ที่จะทำให้จิตใจได้
เกิดความผ่อนคลาย บรรเทาจากความเศร้าโศก และอาจจะ
ทำให้เกิดความปีติปลาบปลื้มใจ แทรกเข้ามาในระหว่าง
ท่ามกลางความโศกเศร้านี้ได้

...

โดยเฉพาะการที่ท่านผู้ล่วงลับไปได้ทำประโยชน์ต่างๆ
ไว้นั้น เมื่อพิจารณาตามคติทางพระศาสนา ก็เรียกว่า เป็น
การทำชีวิตให้มีค่า ที่ท่านเรียกว่า ‘อโมฆชีวิต’ แปลว่า ‘ชีวิต
ที่ไม่ว่างเปล่า’ เมื่อได้รำลึกถึงในแง่นี้แล้ว ครอบครัวยุติ
มิตรก็จะได้มีความสบายใจ ว่าบุคคลผู้เป็นที่รักที่เคารพของ
เรานั้น เมื่อท่านยังมีชีวิตอยู่ ท่านได้ใช้ชีวิตให้เป็นประโยชน์
อย่างคุ้มค่า เป็นชีวิตที่มีค่าแล้ว เราก็ควรเบาใจ ความเศร้า
โศกอาลัยที่เกิดขึ้น แม้จะยังมีอยู่อย่างลึกซึ้ง ก็จะได้บรรเทา
เบาลงไป

แต่จะให้บรรเทาได้โดยสมบูรณ์ หรือโดยสิ้นเชิงนั้น ก็
ด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรมในทางพระศาสนา ที่เป็นประ
การที่สาม ดังกล่าวมาแล้ว กล่าวคือ การที่ต้องพิจารณาให้
เห็นคติธรรมดาแห่งชีวิตที่เป็นสังขาร ด้วยปัญญาที่รู้เท่าทัน
ความเป็นจริง ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า ชีวิตของมนุษย์เรานี้ก็เป็น
สังขาร คือ สิ่งที่เกิดขึ้นจากปัจจัยปรุงแต่ง สิ่งที่เกิดจากปัจจัย

ปรุงแต่งนั้น ย่อมไม่เป็นตัวของมันเอง แต่เป็นไปตามปัจจัย
ทั้งหลายที่ขัดแย้ง เมื่อมีปัจจัยที่ขัดแย้งเข้ามา ก็ทำให้เกิดมี
ความแปรปรวนเปลี่ยนแปลง มีการเกิดขึ้นในเบื้องต้น แล้วก็
มีการแตกสลายไปในที่สุด

ทั้งนี้ไม่เฉพาะชีวิตของคนเราเท่านั้น ทุกสิ่งที่มีมนุษย์
เราประสบพบเห็น รวมทั้งทรัพย์สินสมบัติต่างๆ ก็เป็นสิ่งที่
ตกอยู่ในอำนาจพระไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา
ด้วยเช่นเดียวกันเราได้มาพบกับสิ่งเหล่านั้นก็เป็นการชั่วคราว
แล้วในที่สุด เรากับสิ่งเหล่านั้น ก็ต้องพลัดพรากแยกจากกัน
ไปโดยที่บางทีเราก็กายจากสิ่งเหล่านั้นไปก่อน หรือบางที
สิ่งเหล่านั้นก็แยกพรากจากเราไป แต่รวมความก็คือการที่
ต้องพลัดพรากแยกจากกันไป

เพราะฉะนั้น ในทางพระศาสนา ท่านจึงสอนเตือนสติ
พุทธศาสนิกชนอยู่เสมอ ให้ทำใจให้ถูกต้องต่อสิ่งต่าง ๆ ที่
ตนเข้ามาประสบเกี่ยวข้อง คือ ให้รู้เท่าทันความจริง ปฏิบัติ
จัดทำสิ่งนั้น ๆ ให้ถูกต้องตามเหตุผล และให้มีความรู้
จักปล่อยวาง ไม่ยึดติดถือมั่นเกินไป เมื่อเรายังอยู่กับสิ่งเหล่านี้นั้น
เราก็กเกี่ยวข้องปฏิบัติต่อมันให้ถูกต้อง แต่เมื่อต้องมีการ
พลัดพรากแยกจากกัน ก็มีสติรู้เท่าทัน มีจิตใจเป็นอิสระ ไม่
ถูกความทุกข์ครอบงำเพราะอำนาจของความยึดติดถือมั่น

ปฏิบัติธรรมโดยปฏิบัติต่อทรัพย์ให้ถูกต้อง

การปฏิบัติถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลาย ที่เราเกี่ยวข้องนี้แหละ เป็นการปฏิบัติธรรม และเป็นการปฏิบัติธรรมขั้นพื้นฐานทีเดียว

ก่อนที่จะปฏิบัติธรรมอะไรต่อไปก็ตาม ธรรมะที่จะต้องปฏิบัติขั้นต้นที่สุด ก็คือ การปฏิบัติต่อสิ่งที่เราต้องเกี่ยวข้องอย่างถูกต้อง เริ่มตั้งแต่สิ่งที่ใกล้ชิดเราที่สุดเป็นต้นไป สิ่งทีใกล้ชิดที่สุด ก็คือ ชีวิตของเรา ต่อจากชีวิตของเรา ก็คนที่แวดล้อมสัมพันธ์ แล้วก็สิ่งของเครื่องใช้และทรัพย์สมบัติที่เราครอบครอง ทรัพย์สินเงินทองเหล่านี้ ก็เป็นสิ่งที่เราต้องเกี่ยวข้อง โดยเฉพาะชีวิตของชาวบ้านหรือคฤหัสถ์นั้น จะต้องมีความเกี่ยวข้องกับทรัพย์สินสมบัติเป็นธรรมดา จึงจะต้องมีการปฏิบัติให้ถูกต้อง

ผู้ใดที่ปฏิบัติถูกต้องต่อเรื่องเงินทองทรัพย์สิน ก็ชื่อว่า เป็นการปฏิบัติธรรมในพระศาสนาด้วย แม้ไม่ได้เข้าไปในป่า ไม่ได้ไปบำเพ็ญกรรมฐานอะไร ก็ชื่อว่าปฏิบัติธรรมอยู่ในตัว

บางท่านอาจจะสงสัยว่า เมื่อเงินทองทรัพย์สมบัติเป็นของไม่เที่ยง และทางพระศาสนาก็สอนไม่ให้ยึดติดถือมั่น จนกระทั่งบอกว่า เมื่อตายแม้แต่เงินสักบาทเดียวก็ติดตัวไปไม่ได้ ท่านสอนกันไว้ถึงอย่างนี้ แต่เหตุใดพระพุทธเจ้าจึง

สอนไว้ว่า ให้เราทั้งหลายนี้มีความขยันหมั่นเพียรในการแสวงหาทรัพย์สิน ดูคล้าย ๆ ชัดกัน ก็ในเมื่อมันเป็นของไม่เที่ยง ไม่มีค่าอะไร แล้วจะแสวงหาไปทำไม

อันนี้แหละ ก็คือ หลักการที่ได้กล่าวเมื่อกี้ว่า การปฏิบัติต่อสิ่งที่เกี่ยวข้องอย่างถูกต้องนั้น คือการปฏิบัติธรรมขั้นพื้นฐาน เมื่อเราต้องเกี่ยวข้องกับเงินทองทรัพย์สินสมบัติ ต้องใช้มันในการดำเนินชีวิต ก็จะต้องปฏิบัติต่อทรัพย์สินเงินทองให้ถูกต้องด้วย และการปฏิบัติถูกต้องนั้น ก็มีหลายแง่หลายชั้น ซึ่งรวมไปถึงการรู้เท่าทันความจริง ที่เป็นธรรมชาติของทรัพย์สินเงินทองนั้นด้วย

โดยเฉพาะการปฏิบัติต่อเรื่องทรัพย์สินเงินทองโดยถูกต้องชอบธรรมนั้น เป็นเรื่องสามัญที่จะใช้พิจารณาการดำเนินชีวิตของคฤหัสถ์หรือการปฏิบัติธรรมของคฤหัสถ์คล้าย ๆ เป็นเครื่องตรวจสอบว่า เราปฏิบัติธรรมได้ผลหรือไม่ ถ้าหากว่า แม้แต่ทรัพย์สินสมบัติที่เป็นของต้องเกี่ยวข้องอยู่ในชีวิตประจำวัน ก็ยังปฏิบัติไม่ถูกต้องแล้ว จะไปหวังให้ปฏิบัติถูกต้อง ต่อสิ่งทั้งหลายที่กว้างขวางออกไปอย่างไร

แม้จะกล่าวโดยสรุป การปฏิบัติถูกต้องต่อทรัพย์สินสมบัติ ก็มีหลายอย่างหลายประการด้วยกัน ในที่นี้จะยกมาเฉพาะหลักสำคัญ ๆ ซึ่งกล่าวได้ว่ามี ๓ ประการ

การปฏิบัติโดยถูกต้องต่อทรัพย์สินเงินทอง ประการที่

หนึ่ง คือ การรู้จักทำให้ทรัพย์สมบัตินั้น เกิดมีและเจริญเพิ่มพูนขึ้นโดยชอบธรรม คนอยู่ในโลก ก็จำเป็นจะต้องมีทรัพย์สินเงินทองบ้าง โดยเฉพาะในยุคปัจจุบันนี้ ต้องอาศัยทรัพย์สินเงินทองเป็นอย่างมาก และไม่ใช่เฉพาะการดำเนินชีวิตของบุคคล แม้แต่กิจการของส่วนรวม ความเจริญก้าวหน้าของสังคม ก็ต้องอาศัยทรัพย์สินเงินทอง แต่ทรัพย์สินเงินทองก็มิใช่เกิดขึ้นมาได้เฉยๆ โดยเลื่อนลอย วิธีการที่จะให้เกิดทรัพย์สินเงินทองนั้น จะต้องอาศัยความมีสติปัญญา ความขยันหมั่นเพียร ความอดทน ที่เป็นคุณธรรมในจิตใจของบุคคล บุคคลใดรู้จักทำให้ทรัพย์สินเกิดมีขึ้นมาได้ และเจริญเพิ่มพูนขึ้นได้โดยชอบธรรม อันนั้นถือว่าเป็นการปฏิบัติธรรมขั้นที่หนึ่งในแง่ที่เกี่ยวกับทรัพย์สินเงินทอง

คนมีสติปัญญา มีความขยันหมั่นเพียร รู้จักแสวงหาบางทีสิ่งที่ไม่มีค่า ก็ทำให้เกิดมีคุณค่าขึ้นมาได้ สิ่งที่ไม่มีความประโยชน์ ก็ทำให้มีประโยชน์ขึ้นมาได้ ในทางพระศาสนา ท่านเล่าเรื่องไว้เป็นตัวอย่าง ดังเช่นบุคคลผู้หนึ่ง เป็นคนรับใช้ของเศรษฐี เดินตามเศรษฐีไป ในระหว่างทางนั้นบังเอิญไปพบเอาหนูตายตัวหนึ่ง เศรษฐีก็หันมาชี้ให้คนรับใช้ดู บอกว่า หนูตัวนี้ถ้ารู้จักเอาไปจัดทำก็จะทำให้มีเงินมีทองเป็นเศรษฐีได้ คนรับใช้คนนั้นมีสติปัญญา ปรากฏว่า สามารถตั้งตัวได้ โดยเริ่มต้นจากเอาหนูตัวนั้น ไปทำให้เกิดเป็นเงินเป็นทองขึ้นมา

แล้วก็ตั้งตัวได้ จนกระทั่งในที่สุดคนรับใช้คนนั้นก็กลายเป็นเศรษฐีคนหนึ่ง อันนี้ก็เป็นตัวอย่างของการที่ว่า คนที่มีสติปัญญา คนที่มีความสามารถ มีคุณธรรมในใจ มีความเพียรพยายาม ขยัน อดทน เป็นต้น สามารถทำสิ่งที่ไม่มีความไม่มีคุณประโยชน์ ให้เกิดมีค่า มีคุณประโยชน์ เกิดทรัพย์สินเพิ่มพูนขึ้นมาได้

มีเรื่องเล่าถึง ท่านเศรษฐีผู้หนึ่ง ในเมืองไทยนี้เอง แต่ก่อนก็เป็นคนยากจน แต่ใช้วิธีสร้างทรัพย์ขึ้นมา โดยที่วิธีหนึ่งก็คือ ในระยะที่มีการรับประทานข้าวเหนียวมะม่วงกันมาก ๆ นั้น ท่านผู้นี้ก็เอาตะกร้า หรือเชิง ไปวางไว้ตามร้านที่ขายข้าวเหนียวมะม่วง โดยเฉพาะร้านที่ขายดี ร้านข้าวเหนียวมะม่วงนั้น เมื่อฝานมะม่วงเสร็จแล้ว ก็จะต้องทิ้งเมล็ด แล้วก็เป็นการที่จะต้องหาถังขยะ หรือในการที่จะนำไปทิ้ง ท่านผู้นี้ก็นำเอาเชิง หรือตะกร้า ไปวางให้เลย บอกว่า 'เอาละ ฉันจะช่วย คุณไม่ต้องไปมีภาระลำบาก ในการที่จะเอาขยะ หรือเอาเศษเมล็ดมะม่วงเหล่านี้ ไปทิ้ง ฉันจะทำให้เอง' สำหรับมะม่วงที่เอามาขายในที่นั้น ร้านที่ขายดี ก็ย่อมเอามะม่วงที่ดีมาขาย เมื่อเขาวางเชิงลงไปแล้ว คนที่ขาย เมื่อเอาเนื้อมะม่วงออกแล้ว ก็โยนเมล็ดมะม่วงลงในเชิงหรือตะกร้านั้น เมื่อเชิงหรือตะกร้าเต็ม หรือได้จำนวนพอสมควร ท่านผู้นั้นก็มาเก็บเอาไป แล้วก็เอาเมล็ด

มะม่วงไปเพาะ ไปปลูก ก็ได้สวนมะม่วงที่ดีขึ้นมา แล้วก็ขาย ทำให้ท่านมีเงินมีทองมากขึ้น จนกระทั่งในที่สุด ด้วยวิธีการต่าง ๆ ท่านองนี้ ก็กลายเป็นเศรษฐีผู้หนึ่ง

อันนี้ก็คือ ความสามารถในการทำให้เกิดมีทรัพย์ และทำให้ทรัพย์ขยายเพิ่มพูนขึ้น คนที่มีความสามารถนั้น ทรัพย์ที่ยังไม่มี ก็ทำให้เกิดมีขึ้นได้ สิ่งที่ไม่มีค่า ไม่มีประโยชน์ ก็ทำให้เกิดมีประโยชน์ขึ้นได้ อันนี้ถือว่าเป็นความสามารถที่สำคัญ ในสังคมนี้ ต้องการคนที่มีความสามารถประเภทนี้

การสร้างสรรคทรัพย์ที่ยังไม่มีให้มีขึ้นอย่างนี้ เป็นเหมือนกับว่า มีผืนแผ่นดินที่แห้งแล้งร้างว่างเปล่าไร้ประโยชน์ คนมีสติปัญญา มีความปรารถนาดี และขยันหมั่นเพียร เข้ามาฟื้นฟู ที่แห้งแล้งก็ทำให้มีน้ำขึ้นมา ที่ร้างว่างเปล่า ก็ปลูกพืชพันธุ์ไม้ ให้มีป่ามีสวนขึ้นมา จนกลายเป็นที่อุดมสมบูรณ์

อย่างไรก็ดี คนจำนวนมาก มักทำในทางตรงข้าม คือ สิ่งที่มีอยู่ ที่มีคุณค่า ก็ทำให้หมดคุณค่าไป ดังนั้น สิ่งที่มีคุณค่าเป็นประโยชน์ แม้แต่ทรัพย์สินที่มีอยู่แล้ว ถ้าไปอยู่กับคนที่ไม่มีความรู้ ไม่มีคุณธรรม ก็มีแต่สูญหายสลายไป ไม่เกิดประโยชน์แก่ชีวิตของเขาผู้นั้น และไม่เกิดประโยชน์แก่สังคม

เพราะฉะนั้น สังคมจึงต้องการบุคคลที่มีสติปัญญา มีความสามารถทำนองนี้ เพื่อที่จะปฏิบัติต่อทรัพย์อย่างถูก

ต้องและให้เกิดผลดี และการที่จะทำให้เกิดมีทรัพย์ และเพิ่มพูนขึ้นมาด้วยการปฏิบัติต่อทรัพย์อย่างถูกต้องนี้ ก็มีความหมายรวมไปถึงว่าจะต้องให้เป็นไปโดยทางชอบธรรมด้วย คือไม่เป็นไปโดยการเบียดเบียน หรือโดยการทุจริต เช่นว่า มิใช่รวบรวมทรัพย์สมบัติขึ้นมา ด้วยการลักปล้นแย่งชิง โกง ข่มเหงผู้อื่นเอามา เป็นต้น นี่เป็นประการที่หนึ่ง เรียกว่า เป็นการปฏิบัติถูกต้อง ต่อทรัพย์สินเงินทอง ในแง่ของการทำให้เกิดมี และทำให้เพิ่มพูนขึ้นโดยชอบธรรม

ประการที่สอง คือ ทำที่ หรือการวางเป้าหมาย ต่อทรัพย์สินเงินทองนั้น ทำที่ หรือเป้าหมาย ต่อทรัพย์สินเงินทองนั้น โดยทั่วไป จะมีเป็นสองประการ ประการที่หนึ่ง ที่มองเห็นกันมาก ก็คือ เรามองว่า ทรัพย์สินเงินทองหรือโภคสมบัตินั้น เป็นทางมาของความสุขสบาย เป็นทางมาของการที่จะได้รับสิ่งสำหรับปรนเปรอ บำเรอ อำนวยความสุขความสบายแก่ตนเอง คนทั้งหลายก็แสวงหาทรัพย์สมบัติเพื่อจะมาบำรุงบำเรอตนเอง ซึ่งบางทีก็เป็นเหตุที่ทำให้สังคมมีการเบียดเบียนกัน เพราะแต่ละคนก็แย่งชิง เพื่อจะเอามาให้แก่ตน เพื่อจะบำรุงบำเรอตนเอง

แต่มีคติอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นธรรม ก็คือการที่มองเห็น โภคทรัพย์ หรือเงินทองนี้ เป็นอุปกรณ์ เป็นช่องทาง เป็นโอกาสในการที่จะทำความดีให้ได้กว้างขวาง หรือทำ

ประโยชน์ได้มากมายแพร่หลาย บางคนนั้น บางที เป็นคน มีความคิดดี ๆ มีสติปัญญาและมีคุณธรรม ทั้งที่อยากจะทำความดี อยากจะทำประโยชน์แก่สังคม แต่ในเมื่อไม่มีทุนรอน ไม่มีทรัพย์สินสมบัติ ก็ทำไม่ได้อย่างใจปรารถนา ทำได้ก็คับแคบ ประโยชน์นั้นก็แผ่ไพศาล ทั้ง ๆ ที่มีสติปัญญา ความคิดดีเหลือเกิน แต่ทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นได้ในขอบเขตจำกัด แต่ถ้าเขามีเงินทองมากเพียงพอ ก็สามารถทำให้ประโยชน์ที่ตนคิดจะทำนั้น เกิดขึ้นได้สมจริงดังใจหวัง แล้วก็ทำได้อย่างมากมายเสียด้วย

ในเรื่องนี้ เรามีพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นแบบอย่าง กล่าวคือ พระเจ้าอโศกมหาราชนั้น แต่เดิมก็ทรงหวังที่จะครองบัลลังก์ เพื่ออำนาจและโลกทรัพย์ ที่จะนำมาบำรุงบำเรอตนเอง และจะได้มีความยิ่งใหญ่ พระองค์ก็คิดอย่างนั้น ตามวิถีของปุถุชนทั่วไป แต่เมื่อมาได้สดับธรรมะแล้ว พระองค์ก็เปลี่ยนพระทัย ทรงเห็นความจริงว่า ทรัพย์สินสมบัติเหล่านั้น มิใช่เป็นสิ่งที่จีรังยั่งยืน มิใช่เป็นความหมายที่แท้จริงของชีวิต แต่แทนที่พระเจ้าอโศกมหาราช จะทรงสละราชสมบัติออกไปผนวช ก็มิได้ปฏิบัติเช่นนั้น แต่พระองค์ทรงพิจารณาใหม่ว่า ถ้าหากเราเปลี่ยนเสียใหม่ แทนที่จะเอาทรัพย์สินสมบัติหรืออำนาจนี้ มาใช้เพื่อการปรนเปรอตนเอง ให้ความสุขแก่ตนเอง ก็เอาไปใช้เป็นเครื่องมือทำประโยชน์

แก่ประชาชน ก็จะเป็นทางให้เกิดประโยชน์สุขอย่างกว้างขวางยิ่งใหญ่ว่า พระองค์ก็เลยเปลี่ยนความหมายของการมีทรัพย์สินสมบัติและเกียรติยศอำนาจเสียใหม่ว่า ให้ทรัพย์สินสมบัติและอำนาจนั้น เป็นไปเพื่อขยายขอบเขตและโอกาส ในการที่จะทำประโยชน์สุขแก่ประชาชนเพราะฉะนั้น พระเจ้าอโศก ก็เลยสามารถทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่สังคมได้อย่างกว้างขวาง รวมทั้งการที่ได้ทำให้พระพุทธศาสนาแผ่ขยายมาจนปัจจุบัน

เพราะฉะนั้น การวางท่าทีและเป้าหมายอย่างถูกต้อง ต่อเรื่องทรัพย์สินสมบัตินี้ จึงเป็นเรื่องใหญ่ ถือว่าเป็นการปฏิบัติถูกต้องต่อเรื่องทรัพย์เป็นประการที่สอง และข้อที่สองนี้ เป็นตัวตัดสินที่สำคัญอย่างมาก ในการที่ว่า วิถีทางของการดำเนินกิจการเกี่ยวกับทรัพย์สินเงินทองนี้ จะเป็นไปในรูปใด

ต่อไป ประการที่สาม ที่เป็นการปฏิบัติถูกต้อง ต่อเรื่องทรัพย์สินเงินทอง ก็คือ ความสามารถในการจัดสรร และบริหารโลกทรัพย์ ให้เกิดเป็นประโยชน์ขึ้นมาตามความมุ่งหมาย ทรัพย์สินเงินทองนั้น แม้เกิดมีขึ้นแล้ว และแม้จะมีจำนวนมากมาย แต่ถ้าไม่รู้จักบริหาร ไม่รู้จักจัดสรร ก็ไม่เกิดประโยชน์กว้างขวาง

สมมุติว่า มีเงินจำนวน ๑๐ ล้านบาท แจกให้แก่คนทั่วไป ๑๐ ล้านคนๆ ละ ๑ บาท เงิน ๑๐ ล้านบาทที่กระจาย

ไปอยู่ที่คน ๑๐ ล้านคนๆ ละ ๑ บาทนั้น บางทีก็ไม่เกิดคุณค่าเป็นประโยชน์ แต่ถ้าเงินจำนวนนั้นมาอยู่กับบุคคลที่มีสติปัญญา มีคุณธรรม คนเดียว เงิน ๑๐ ล้านนั้น อาจจะเกิดประโยชน์อย่างมากมายกว้างขวางก็ได้ อันนี้ก็อยู่ที่ความสามารถในการบริหาร แล้วก็อยู่ที่คุณธรรมของบุคคลนั่นเอง

บางที บุคคลที่ไม่รู้จักจัดสรรบริหารทรัพย์นั้น แม้ทรัพย์ที่มีขึ้นมาแล้ว ก็ยังทำให้หมดสลายไป อย่างบุคคลบางคนที่ยากจน ไม่เคยมีทรัพย์สมบัติ ไม่รู้จักจัดสรรทรัพย์สมบัติ ถูกล้อตเตอร์ ได้เงินจำนวนมากหลายล้านบาท ปรากฏว่า ได้มาแล้ว ก็ได้แต่หาความสุขสะดวกสบาย เทียบสนุกสนาน สัมมะเลเทเมา เล่นการพนัน ไม่เข้าเงินนั้นก็หมด กลับจนลงอย่างเดิม หรือยิ่งกว่าเดิม ก็เลยเป็นอันว่า เงินนั้นไม่เกิดประโยชน์แก่ชีวิตของตนด้วย และไม่เกิดประโยชน์แก่สังคมด้วย แต่กลับกลายเป็นการทำลายล้างไปเสีย อันนี้ก็เป็นการปฏิบัติที่ไม่ถูกต้อง ในเรื่องทรัพย์สินเงินทอง เพราะฉะนั้น ความสามารถบริหาร และจัดสรรโภคะให้เกิดประโยชน์นี้ จึงเป็นเรื่องสำคัญ อีกประการหนึ่ง

ที่กล่าวมานี้คือ การปฏิบัติที่ถูกต้องชอบธรรม ต่อเรื่องทรัพย์สินเงินทอง ซึ่งคนที่มีความสามารถ และมีคุณธรรมที่ทำได้อย่างนี้ ย่อมเป็นบุคคลที่มีค่า เป็นสมบัติ

ของสังคม เพราะคนเช่นนี้เกิดมีขึ้นแล้ว ก็เป็นผู้ที่ช่วยให้สังคมนั้น มีความสุขความเจริญ กระจายประโยชน์ให้แพร่หลาย เหมือนอย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า 'สัตบุรุษ' แปลว่า 'คนดี' เกิดขึ้นในที่ใด ก็เกิดขึ้นเพื่อประโยชน์สุขแก่คนจำนวนมาก เปรียบเหมือนมหาเมฆหลังฝนใหญ่ลงมา ยังมหาปฐพีให้ชุ่มฉ่ำ และช่วยให้พืชพันธุ์ธัญญาหาร เจริญงอกงามอุดมสมบูรณ์ เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของมหาชน สิ่งที่ไม่เคยเป็นประโยชน์ เขาก็มาทำให้เป็นประโยชน์ สิ่งที่ไม่เคยทำให้มีขึ้นมา และทำให้มีขึ้น ในลักษณะที่เป็นประโยชน์ก็อกุลแก่ชีวิตและสังคมด้วย

อันนี้แหละคือความหมายของถ้อยคำที่เรียกว่า 'เศรษฐี' เศรษฐีโดยธรรมก็จะเป็นคนที่มีลักษณะอย่างนี้ เราอาจจะแปล 'เศรษฐี' นั้นว่า เป็นคนที่ประเสริฐในเรื่องทรัพย์ คือ มีความสามารถในการสร้างสรรค์และจัดสรรทรัพย์ แต่ต้องเป็นไปโดยธรรม ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ทั้งสามประการ

ถ้าเป็นคนตรงข้าม ก็คือ หนึ่ง ในแง่ของการทำให้เกิดมี และเพิ่มพูนโภคทรัพย์ เขาก็ทำไม่ได้ไม่เป็น หรือทำโดยไม่สุจริต โดยแย่งชิงเบียดเบียนผู้อื่น ประการที่สอง ในแง่ของเป้าหมายเกี่ยวกับทรัพย์สินเงินทอง แทนที่จะนำมาเป็นเครื่องมือขยายขอบเขตหรือขยายโอกาสในการที่จะทำประโยชน์สุข ให้แพร่หลายกว้างขวาง ก็มุ่งแต่นำมาใช้

เป็นเครื่องบำรุงบำเรอความสุขของตนเองและประการที่สาม แม้มีขึ้นมาแล้ว ก็ไม่รู้จักบริหาร ไม่รู้จักจัดสรร ได้แต่ทำให้ละลายหายสูญไป หรือได้แต่หวงแหนเก็บไว้ เข้าคติที่ในทางธรรมท่านบอกว่า ‘เหมือนกับสระโบกขรณีที่มีน้ำใส มีชายฝั่งอันนารี้นรมย์ แต่เป็นถิ่นที่อมนุษย์ครอบครอง ไม่มีใครสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้’

ในทางตรงกันข้าม ถ้าหากว่าทรัพย์สินนั้นเกิดแก่สัตว์บุรุษ แก่คนดี ผู้มีคุณธรรม และมีความสามารถในการบริหาร ก็จะไม่เหมือนกับสระน้ำโบกขรณี ที่มีน้ำใสแจ๋ว และมีชายฝั่งอันนารี้นรมย์ ที่เปิดให้คนทั่วไปได้รับประโยชน์ สามารถที่จะมาดื่ม มากิน มาใช้ แล้วก็มาพักผ่อนที่ริมสระนั้น ทำให้มีความสุขความสดชื่นเบิกบานได้ อันนี้ ก็เป็นคติเกี่ยวกับเรื่องของการปฏิบัติต่อทรัพย์ ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญอย่างหนึ่ง ที่ไม่ควรจะมองข้ามในการปฏิบัติธรรม

แต่ทั้งหมดที่กล่าวมา ทั้งสามประการนี้ เรียกว่า เป็นการปฏิบัติถูกต้องต่อโภคทรัพย์ในระดับ ‘โลกียะ’ นอกจากนี้ ยังมีการปฏิบัติถูกต้องชอบธรรม อีกระดับหนึ่ง คือ ระดับที่เป็นโลกุตตระ หรือ ระดับเหนือโลก ได้แก่การที่มีปัญญารู้เท่าทันธรรมชาติของสังขาร หรือ เข้าใจกฎธรรมชาติ แห่งความเกิดขึ้น-ตั้งอยู่-ดับไป รู้ความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แล้ว แม้จะครอบครองทรัพย์สมบัติ ก็ครอบครองด้วยปัญญา

ที่รู้เท่าทันนั้น ไม่มีความยึดติดถือมั่น มีลักษณะอย่างที่ท่านเรียกว่า ‘ไม่สยบมัวเมา ไม่ตกเป็นทาส ไม่อยู่ใต้อำนาจครอบงำของทรัพย์สินสมบัติของตนเอง จนกระทั่งทำให้เกิดความทุกข์’

การปฏิบัติเช่นนี้ นับว่าเป็นเรื่องที่ยาก เป็นเรื่องของจิตใจที่พัฒนาในระดับโลกุตตระ ซึ่งมีความหมายว่า ทำอย่างไร เมื่อต้องเกี่ยวข้องกับทรัพย์แล้ว จิตใจของตนเองนี้ จะเป็นจิตใจที่ยังคงเป็นอิสระเสรีอยู่ได้ อย่างที่เรียกว่า ‘เป็นนายของโภคทรัพย์’ ไม่ตกเป็นทาสของโภคทรัพย์ ถ้าทำได้ อย่างนี้ จิตใจก็就会有ความสดใสบิกบาน แม้จะต้องมีความเกี่ยวข้องกับทรัพย์อยู่ ก็จะมี ความเกี่ยวข้องกับฐานที่ว่า ‘ไม่ปล่อยให้อิทธิพลของทรัพย์เข้ามาครอบงำจิตใจของตนเอง เป็นจิตใจที่เบิกบาน สดใส ได้ตลอดเวลา’

ถ้าผู้ใด ปฏิบัติถูกต้องต่อทรัพย์สมบัติได้ทั้งสองระดับนี้ ก็เป็นบุคคลที่ชื่อว่า ปฏิบัติถูกต้องสมบูรณ์ ตามหลักธรรม คำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นการอาศัยสิ่งที่มีอยู่ในโลก นำมาสร้างสรรคประโยชน์สุขให้แก่มวลชาวโลก และพร้อมกันนั้นตนเองก็เป็นอิสระ ไม่ถูกสิ่งนั้นครอบงำด้วย

ถ้าหากว่าเป็นไปในทางตรงกันข้าม บุคคลนั้นก็จะมีพฤติกรรมในลักษณะที่ว่า มุ่งมาแสวงหา รวบรวมเอา หรือ แม้แต่อาจจะใช้คำรุนแรงว่า กอบโกยเอาสิ่งทั้งหลายในโลกนี้

เพื่อมาบำรุงบำเรอตนฝ่ายเดียว พร้อมทั้งในเวลาเดียวกันนั้น จิตใจของตนเองก็ตกเป็นทาสของสิ่งเหล่านั้นด้วย ถ้าปฏิบัติ ไม่ถูกต้องอย่างนี้ ชีวิตนั้น ก็ไม่มีคุณค่าอย่างแท้จริง และเมื่อถึงคราวจากโลกนี้ไป ก็เป็นการจากไปอย่างที่เราเรียกว่า ไม่เป็นอิสระเสรี

แต่ถ้าปฏิบัติถูกต้องครบทั้งสองระดับนี้ ทางพระท่าน เรียกว่า เป็นผู้มั่งคั่งในโลกทั้งสอง คือ ทั้ง 'โลกนี้' และ 'โลกหน้า' เป็นผู้บำเพ็ญประโยชน์สุขอันยิ่งใหญ่แก่โลกด้วย และตนเองก็ประสบประโยชน์สุขสูงสุด คือเป็นอิสระเสรีอยู่เหนือโลกด้วย นับเป็นความสุขที่แท้จริง คือ ให้เกิดสุขทั้งแก่ตนเองและแก่ผู้อื่น และเป็นความสุข ทั้งในระดับในโลกและระดับเหนือโลก นี่เป็นความหมายของการปฏิบัติถูกต้องชอบธรรม ต่อเรื่องทรัพย์สินเงินทอง ดังที่อาตมภาพได้กล่าวมา

สำหรับคนที่ได้ปฏิบัติถูกต้องต่อเรื่องทรัพย์ดังที่ได้กล่าวมา คือสามารถทำให้ทรัพย์สินเกิดมีขึ้น และเจริญเพิ่มพูนขึ้นโดยชอบธรรมด้วย ปฏิบัติต่อทรัพย์ โดยเป็นอุปกรณ์ในการที่จะสร้างสรรค์ประโยชน์สุขให้เกิดขึ้นด้วย แล้วก็ก็สามารถบริหารจัดการสรรพทรัพย์นั้น ให้เป็นไปในทางที่ก่อประโยชน์อย่างแท้จริงด้วย เมื่อกาลเวลาผ่านไป ท่านผู้นี้ ผู้ได้ปฏิบัติถูกต้องแล้ว มาร่ำลึกถึงตนเอง ในแง่ที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์

สมบัติ ก็จะมีความปลอดภัยปลื้มปิติยินดี ดังคาถาที่อาตมภาพได้ยกขึ้นมากล่าวในเบื้องต้น ว่า 'กุตตา โภกา ภญา ภจจา' เป็นต้น ที่พระสงฆ์นำมาอนุโมทนา ในบางครั้งบางโอกาส เช่นเมื่อได้รับนิมนต์ไปฉันภัตตาหารในงานทำบุญอุทิศกุศล ซึ่งเป็นการบอกกล่าวสอนธรรมแนะนำคำสอนของพระพุทธเจ้าแก่ญาติโยมด้วย คือบอกให้รู้ว่า ถ้าเราปฏิบัติต่อทรัพย์สินเงินทองอย่างถูกต้องแล้ว เราจะเกิดความรู้สึกสบายใจ เกิดปิติอิ่มใจ อย่างที่ว่าสามารถกล่าวกับตนเองว่า 'กุตตา โภกา ภญา ภจจา' เป็นต้น คือ อิ่มใจเราเรงใจเรา โภคทรัพย์ที่ควรจะใช้จ่าย เราก็ได้กินใช้จ่ายมาบริโภคนำเป็นประโยชน์แล้ว คนที่เราควรรับผิดชอบเลี้ยงดู เราก็ได้เลี้ยงดูรับผิดชอบแล้ว ประโยชน์ที่ควรจะทำจากทรัพย์นี้ เราก็ได้ทำแล้ว'

ผู้ใดที่พิจารณาตนเอง เกี่ยวกับเรื่องทรัพย์สินเงินทองแล้ว สามารถมีความสบายใจ พุดกับตนเองได้อย่างนี้ ท่านเรียกว่า เป็นผู้มั่งคั่งในโลกนี้ และถ้ามีจิตใจเป็นอิสระ ไม่ถูกรอบงำด้วยสิ่งเหล่านั้น ก็ถือว่า มีชัยในโลกหน้าด้วย

พุทธศาสนิกชน เมื่อได้สดับคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ก็จะได้ปฏิบัติธรรมให้ถูกต้อง โดยเริ่มตั้งแต่สิ่งที่ตนต้องเกี่ยวข้องในชีวิตประจำวันนี้เอง มีทรัพย์สินสมบัติเงินทอง เป็นต้น และเมื่อปฏิบัติธรรมในเบื้องต้นก็จะ

ส่งผลย้อนกลับมา ถึงสิ่งที่เกี่ยวข้องในชีวิตประจำวันด้วย ท่านที่เจริญจิตตภาวนา บำเพ็ญสมาธิ บำเพ็ญสมถภาวนา ตลอดจนกระทั่ง เจริญวิปัสสนาภาวนา ก็เพื่อทำจิตใจให้เป็นอิสระเสรีหลุดพ้น เมื่อท่านปฏิบัติได้ผลจนเป็นผู้มีจิตใจเป็นอิสระเสรีแล้ว แม้ท่านจะเข้ามาเกี่ยวข้องกับทรัพย์สมบัติ ท่านก็จะไม่ตกอยู่ใต้อำนาจครอบงำ ไม่เป็นทาสของทรัพย์สมบัติเหล่านั้น แต่จะทำให้ท่านมีความสามารถมากยิ่งขึ้น ในการที่จะปฏิบัติต่อทรัพย์สมบัติให้เป็นคุณเป็นประโยชน์ ทั้งแก่ชีวิตและแก่สังคมยิ่งขึ้นไป

อาตมภาพได้บรรยายมาในธรรมกถา โดยมีความมุ่งหมายเพื่อนำเอาหลักธรรมของพระพุทธเจ้า ที่เกี่ยวกับเรื่องทรัพย์สมบัติเงินทองนี้มาเป็นเครื่องเตือนสติเสริมปัญญา แก่พุทธศาสนิกชน ในโอกาสที่ท่านทั้งหลาย ได้มาบำเพ็ญกุศล ทำบุญร่วมกัน เพื่ออุทิศแก่ คุณบุญชา ลำช้า ผู้ได้ล่วงลับจากไป

คุณบุญชา ลำช้า เป็นผู้ที่ได้ปฏิบัติงานมา ในฐานะผู้บริหาร มีหน้าที่จัดสรรและจัดการเกี่ยวกับเรื่องโรคทรัพย์ ผลงานที่เป็นรูปธรรมปรากฏ ก็คือ ธนาคารกสิกรไทย ดังที่ได้ปรากฏอยู่ ณ ธนาคารนั้นเป็นสถาบันสำคัญทางเศรษฐกิจ และมีบทบาทสำคัญต่อเศรษฐกิจของประเทศไทย ความเจริญก้าวหน้าอย่างถูกต้องของธนาคาร ก็จะทำให้เกิด

ความเจริญก้าวหน้าแก่เศรษฐกิจของประเทศชาติด้วย คุณบุญชา ลำช้า ท่านได้ดำเนินกิจการของธนาคารมาด้วยความขยันหมั่นเพียร และด้วยความสามารถในการบริหาร จนกระทั่งทำให้ธนาคารกสิกรไทยนั้น ได้เจริญรุ่งเรืองงอกงามมา ดังปรากฏทางสื่อมวลชนที่กล่าวขวัญถึงว่า ได้เจริญก้าวหน้าจากการเป็นธนาคารอันดับที่ ๙ ขึ้นมาเป็นธนาคารอันดับที่ ๒ มีสาขามากมายทั่วประเทศถึง ๓๔๐ แห่ง โดยประมาณ นับเป็นความดีเด่น ที่เกิดจากความสามารถของท่าน เรียกว่า เป็นความสำเร็จที่น่าปลื้มใจ

เมื่อกิจการที่เจริญก้าวหน้านี้มาอำนวยประโยชน์แก่สังคมขยายกว้างออกไป ก็นับว่าเป็นคุณค่าแห่งชีวิตของท่าน ซึ่งเป็นความดีงาม และความดีงามนี้จะสำเร็จได้ ก็ต้องอาศัยคุณธรรมในใจของท่านนั่นเอง กล่าวคือความมีจิตใจที่ประกอบด้วยสติปัญญาและเมตตากรุณา เป็นต้น ซึ่งนำไปสู่ความคิดที่จะเอื้อเฟื้อช่วยเหลือเกื้อกูลต่อสังคม ซึ่งท่านได้แสดงออกแล้วในบทบาทด้านต่างๆ เกี่ยวกับกิจกรรมทางสังคม ดังปรากฏในกิจการหลายอย่างนอกเหนือจากธนาคารด้วย ดังที่อาตมภาพได้ยกตัวอย่างมาแสดงแล้ว

จึงนับว่าเป็นสิ่งที่ญาติมิตร ครอบครัว ควรจะรำลึกถึงด้วยความยินดี ด้วยความมีปิติอิ่มใจ เมื่อมีปิติอิ่มใจแล้ว ก็จะเป็นเครื่องบรรเทาความเศร้าโศกอาลัยลงได้ประการหนึ่ง

นอกจากนั้น ก็จะทำให้จิตใจมีความเบิกบาน ผ่องใส ซึ่งเป็นกุศลธรรม เมื่อมีจิตใจเข้มแข็ง เบิกบาน ด้วยการรำลึกถึงคุณความดีของท่านผู้ล่วงลับแล้ว ก็เป็นการปฏิบัติถูกต้องตามหลักการของการประกอบพิธีบำเพ็ญกุศลนี้ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ทางพระศาสนา คือ การบูชาคุณความดีของท่านผู้ล่วงลับ และนอกเหนือจากการบูชาคุณความดี ก็คือ การที่ได้อุทิศกุศลให้แก่ท่านสมเจตนา

เพราะฉะนั้น ในวาระนี้ อาตมภาพจึงขอเชิญชวนญาติมิตรทั้งหลาย ตั้งต้นแต่ครอบครัวเป็นต้นไป รวมทั้งชาวพนักงานธนาการสิทธิกรไทยทุกท่าน ขอจงร่วมใจกัน ตั้งจิตเป็นกุศล น้อมรำลึกถึงคุณความดีของคุณปัญญา ลำข้าแล้วตั้งใจอุทิศกุศลที่ได้บำเพ็ญแล้วทั้งหมดตลอดมา ตั้งแต่วาระที่ท่านล่วงลับจากไป ขอให้ท่านได้อนุโมทนาบุญกุศลที่เจ้าภาพทุกท่านได้บำเพ็ญแล้ว และขอให้ท่านประสบประโยชน์สุข เจริญในสุขสมบัติในสัมปรายภพ ยิ่ง ๆ ขึ้นไปตลอดกาลนาน

อาตมภาพวิสัยชนาพระธรรมเทศนาพอสมควรแก่เวลา ยุติลงแต่เพียงเท่านี้ เอวัง ก็มี ด้วยประการฉะนี้

ชีวิตที่แบก – ชีวิตที่เบา*

ขอเจริญพร วันที่ ๑๒ กันยายน ๒๕๓๕ เป็นวันที่คุณโยมชม รักตะกนิษฐ ได้ถึงแก่กรรมมาครบ ๒ ปี โยมคุณหญิง พร้อมด้วยคุณหนู และหลาน ๆ ก็ได้ทำบุญอุทิศกุศลแก่ท่าน เรียกตามภาษาพระว่า บำเพ็ญทักษิณานุประทาน ทั้งนี้ด้วยความมีน้ำใจรำลึกถึงท่าน ไม่ทอดทิ้ง เป็นการอุทิศกุศลให้ตามประเพณีของชาวไทย ที่อิงอาศัยหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งเมื่อถึงวันที่ครบรอบเวลาแต่ละช่วงระยะ เราก็มีการประกอบพิธีกรรม จัดบำเพ็ญกุศลอย่างนี้

แม้จะไม่ถึงเวลาอย่างนี้ โยมคุณหญิง และลูกหลาน ก็ได้ทำบุญอุทิศแก่ท่านเรื่อยมา เช่น ด้วยการดักบาตรประจำเกือบทุกวัน เป็นต้น โดยเฉพาะ หลานที่ใกล้ชิดที่สุด คือ บีม

* ธรรมกถา ในการบำเพ็ญกุศลครบ ๒ ปี คุณชม รักตะกนิษฐ แสดงเมื่อวันที่ ๑๒ กันยายน ๒๕๓๕

ซึ่งวันนี้ไม่ได้มาร่วมพิธีด้วย เพราะติดขัดกิจสำคัญ คือ การสอบซึ่งเป็นเรื่องจำเป็น คงมาแต่น้องของบีม คือ บี กับ บีบ

ถ้าไม่ติดสอบ บีม ก็คงได้มาร่วมพิธีแน่นอน เพราะเป็นหลานปู่ที่ใกล้ชิดที่สุด ตอนที่ท่านมีชีวิตอยู่ ก็อยู่กับท่าน เวลาท่านล่องลับไปแล้วก็รู้สึกว่าจะมีใจผูกพันมาก คิดถึงคุณปู่ตลอดเวลา เมื่อมีโอกาสก็ทำอะไรต่ออะไรอุทิศให้แก่ท่านเรื่อย ๆ เช่นว่า ท่านเจทุกวันที ๑๒ คือวันที่ถึงแก่กรรม ทุกเดือน ๆ เป็นประจำ และถ้ามีเหตุการณ์พิเศษ เช่น ผันถึงคุณปู่ก็ทำบุญถวายสังฆทานอุทิศ เป็นต้น แสดงถึงการมีน้ำใจผูกพัน และเป็นการกระทำที่เนื่องจากคุณธรรม คือ ความกตัญญูกตเวที เป็นเรื่องของน้ำใจ การกระทำทั้งหมดนี้เรียกว่า การบำเพ็ญญาติธรรม ซึ่งเป็นส่วนของผู้ที่ใกล้ชิดที่สุด

บัดนี้ คุณโยมชม ก็ได้ล่องลับไปแล้ว ท่านจากเราไปแล้ว ชีวิตสังขารของท่านก็แตกดับสลายไป ตามหลักพระไตรลักษณ์โดยเฉพาะข้อที่เรารู้จักกันมากก็คือ อนิจจัง ได้แก่ ความไม่เที่ยง

ในเวลาที่มิตานผู้ใดผู้หนึ่งจากไป แม้แต่เมื่อคุณโยมชมล่องลับไป จะมีผู้ใหญ่บางท่านพูดทำนองว่า ‘อ้อ! ท่านสบายแล้ว’ หรือว่า ‘เขาไปสบายแล้ว’ การพูดอย่างนี้แสดงถึงความรู้สึกภายใน คือเราคงมีความนึกคิดในใจลึกๆ อยู่บ้างว่า

ชีวิตนี้เป็นของที่หนัก อาจจะใช้คำอย่างที่บางคนพูดว่า ‘ต้องดิ้นรน’ มีความเหน็ดเหนื่อย ซึ่งก็คือมีความทุกข์นั่นเอง เพราะฉะนั้น ในเวลาที่มีผู้สิ้นชีวิตไป บางคนจึงรู้สึกเหมือนอย่างกับที่อุทานว่า ‘อ้อ! สบายแล้ว’ สบายก็หมายความว่าไม่ต้องทนทุกข์ ไม่ต้องแบกต้องหามอะไรอีก ความคิดอย่างนี้ก็มีส่วนถูกเหมือนกัน ดังจะได้อธิบายต่อไป

ชีวิตของเรานั้น ตามหลักธรรม ก็ได้แก่คำว่า เบญจขันธ์ หรือ ขันธ์ ๕ หมายความว่า ชีวิตของเราประกอบขึ้นจากหน่วยย่อย ๆ ต่าง ๆ จัดเข้าเป็นหมวดเป็นหมู่ได้ ๕ หมวด เรียกว่า ขันธ์ ๕ คือ ๕ กอง หรือ ๕ ประเภท หน่วยย่อยที่รวมกันเป็น ๕ ประเภทนี้ ก็ได้แก่

๑. รูป/ คือ สิ่งที่เป็นร่างกาย สิ่งที่เป็นรูปธรรม
๒. เวทนา ความรู้สึกสุข ทุกข์ ไม่สุขไม่ทุกข์
๓. สัญญา ความจำได้หมายรู้ การกำหนดรู้จักสิ่งต่าง ๆ
๔. สังขาร คือ ความนึกคิดต่าง ๆ ตลอดจนความคิด ความชั่ว ที่ประกอบกับความรู้สึกนึกคิดเหล่านั้นเป็นคุณสมบัติของจิตใจ ประงแต่งใจของเราให้เป็นไปต่างๆ ประงแต่งใจเสร็จแล้วก็ประงแต่งความคิด ประงแต่งเป็นการพูด และการกระทำต่าง ๆ ที่แสดงออกทางกาย

๕. **วิญญาณ** คือ ตัวความรู้ ที่ทำงานทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นการเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น ลิ้มรส อะไรต่าง ๆ เหล่านี้

ทั้งหมดนี้เรียกว่าขันธ ๕ ทวนอีกครั้งหนึ่งว่า ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ประกอบกันเข้าเป็นชีวิตของเรา ว่าที่จริงที่เราเป็นอยู่ หรือที่เรามีชีวิตอยู่นี้ ก็เหมือนกับว่าเราแบกขันธ ๕ ของเราอยู่ตลอดเวลา แบกแล้วก็พา มันไป แล้วก็บริหาร ประคับประคอง บางครั้งเป็นเพียงบริหาร แต่บางครั้งก็ถึงกับประคับประคอง

ที่ว่า แบกหาม บริหาร ประคับประคองนี้ ก็เห็นได้ง่าย ๆ เริ่มแต่ส่วนที่ปรากฏชัดที่สุด คือ ร่างกายหรือรูปขันธ

รูปขันธ นี้ชัดมาก ร่างกายของเราเราต้องคอยบริหารและต้องบริการมันตลอดเวลา เราต้องถือเป็นภาระวันหนึ่ง ๆ โยมต้องใช้เวลาแก่ว่างกายนี้มาก ตื่นนอนขึ้นมา ก็ต้องพาไปล้างหน้า ถึงเวลาเย็นก็พาไปอาบน้ำ แล้วก็ทำกิจต่าง ๆ ต้องจัดที่ให้อยู่ ต้องหาอาหารให้รับประทาน บำรุงเลี้ยงไว้ หาปัจจัย ๔ มาอุปถัมภ์ค้ำจุนอยู่ตลอดเวลา

ร่างกายนี้ แม้แต่จะเดินไปสักหน่อย เราก็ต้องแบกมันไป บางทีเราไม่รู้ตัวหรือกว่า ต้องแบกมัน จนกระทั่งเหนื่อยขึ้นมา จึงรู้ตัวว่า โอ้โฮ มันก็หนักเหมือนกัน จะเห็นได้ชัด เช่น เวลาเดินขึ้นภูเขา จึงรู้ตัวว่า แหม! ร่างกายของเราหนักไม่

ใช่น้อย ๆ เลย เราแบกหนักเยอะทีเดียว ก็เป็นอย่างนี้แหละ

ที่จริงเราต้องเหน็ดต้องเหนื่อย ต้องแบกร่างกายของเราอยู่ตลอดเวลา ต้องบริหารประคับประคอง ต้องระวังไม่ให้ไปถูกอะไรบาดเจ็บ ไม่ให้เจ็บป่วยไข้ ถ้าเกิดเจ็บไข้ได้ป่วยขึ้นมา ก็ต้องรักษา รวมความว่ามันไม่ใช่ของที่ยั่งยืน เราจึงต้องคอยระวัง ทีนี้ถ้าเกิดเพลิงพลาขึ้นมา เกิดโรคภัยไข้เจ็บ เข้ามาเบียดเบียน เราก็ต้องบริหารประคับประคอง ต้องเอา หมึกเอายามารักษา ต้องปฏิบัติตัวต่าง ๆ ซึ่งอยู่ในกระบวนการที่เรียกว่า รักษาเยียวยา เพื่อที่จะให้หายโรค ตลอดชีวิตของเราเนี่ย วันเวลาผ่านไปกับการบริหารขันธ ๕ ในส่วน รูปธรรมเยอะทีเดียว แค่นี้ก็เห็นชัดว่า สำหรับส่วนที่ปรากฏที่สุดนี้ เราต้องหมดเวลาไป อย่างที่เรียกว่า อุทิศเวลาให้แก่ ร่างกายที่เป็นขันธแรกนี้มากเท่าไร แต่ไม่ใช่เท่านั้นหรอก

ขันธต่อไป เราก็ต้องคอยเป็นภาระบำรุงอยู่ตลอดเวลาเหมือนกัน แต่มันเป็นนามธรรม บางทีโยมก็มองไม่ค่อยเห็น ได้แก่ เวทนา คือ ความรู้สึกสุข ทุกข์ แม้ว่ามันจะเป็นนามธรรม และมองไม่เห็น แต่ที่จริงเราต้องแบกภาระ และรับใช้มันมาก การที่เราดำเนินชีวิตอยู่ส่วนมาก ก็คือ การใช้เวลาในการที่จะแสวงหาความสุข หาอะไรมาปรนเปรอ ให้มันได้มีความสุข การที่เราทำอะไรต่ออะไรวุ่นวายกันนี้ มี จุดประสงค์สำคัญอย่างหนึ่ง ก็คือ การหาความสุข เพราะ

ฉะนั้น เราจึงต้องแบกภาระที่จะรับใช้เวทนาชั้นนี้

นอกจากหาความสุขแล้ว ภาระอันหนึ่ง ก็คือ เราต้องหลีกเลี่ยงความทุกข์ การบริหารชีวิตของเรา ก็เพื่อหลีกเลี่ยงความทุกข์นี้ ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญประการหนึ่ง มองในแง่หนึ่ง ก็เหมือนกับว่าเราหมดเวลาไปกับการที่จะหาความสุข แล้ว ก็หลีกเลี่ยงความทุกข์ แต่ก็ไม่ใช่แค่นี้ เมื่อมองดูขั้นต่อไป เราก็รับใช้และบริหารอีก

สัญญา คือ ความจำได้หมายรู้ หรือการกำหนดหมาย ทำความรู้จักสิ่งต่าง ๆ เราจะอยู่ในโลกได้ เราจะต้องกำหนดหมายอะไรต่ออะไรเพื่อให้รู้จักสิ่งต่าง ๆ ต้องจำได้ว่า อันนี้เป็นอันนี้ ว่าจะอะไรเป็นอะไร เริ่มต้นตั้งแต่เด็กเล็ก ๆ เกิดมาไม่นาน พ่อแม่ก็ต้องสอนแล้วว่า เอ้อ! กำหนดรู้จักไว้นะ อันนี้คือ อันนี้ เราต้องเรียนรู้มากมาย ต้องเข้าโรงเรียน

การเข้าโรงเรียนก็เพื่อไปรับใช้สัญญานี้แหละมาก คือต้องไปทำความรู้จัก อันโน้น อันนี้ มากมาย เสร็จแล้วต่อมา สัญญาก็ไม่มั่นคง พออยู่มานานขึ้น สัญญาก็เสื่อมลง กำหนดจำอะไรไม่ค่อยได้ ก็เป็นปัญหาอีกแล้ว คราวนี้เป็นภาระหนักทีเดียว มันบีบคั้นชีวิตของเราเพราะว่าเราจะต้องเดือดร้อนเพราะสัญญาของเราไม่ดี และเราก็ต้องประคับประคองบริหารมัน

สัญญานี้เป็นเรื่องใหญ่มาก เราอยากจะดูโทรทัศน์

อยากจะฟังวิทยุ ก็เพื่อสนองสัญญาด้วย เราจำได้หรือกำหนดหมายไว้ว่าอันนี้เราพอใจ ถูกใจ เราก็อยากจะดูอันนี้ต่อไปแล้วสัญญาก็คอยมาทวงอยู่เรื่อย นี่ก็เป็นเรื่องหนึ่ง แล้วต่อไป

สังขาร ความคิดปรุงแต่ง ก็เป็นตัวการใหญ่อีกเหมือนกัน คนเราใจอยู่เฉย ๆ ไม่ได้ ต้องคิด เมื่อคิดไป ๆ เราก็ต้องหาข้อมูลมาให้มัน ต้องใช้พลังงานในการคิดนั้น ถ้าคิดไม่ดี บางทีก็ท้อทรมานใจ ถ้าคิดดีก็สบายไป

ทีนี้ คิดแล้วไม่พอ คิดแล้วก็อยากจะพูดอยากจะทำอีก ก็พูดและทำไปตามที่คิดนั้นแหละ การที่เราทำไปตามที่คิดนี้เป็นเรื่องใหญ่ในชีวิต คนเราจะทำอะไรก็เริ่มต้นมาจากคิดก่อน คิดปรุงแต่งไปอย่างไรก็พาชีวิตไปอย่างนั้น คนที่ขยัน คนที่ทุจริต คนที่ไปลักไปโกง คิดอย่างไรก็นำพาชีวิตของเขาไปอย่างนั้น เราก็ต้องแบกรับภาระกับความคิดของเราเรื่อยไป อันนี้ก็เป็นภาระใหญ่อีกเรื่องหนึ่ง

ตกลงว่า สังขารนี้เป็นขั้นที่เราต้องแบกต้องหาม ต้องบริหารอย่างสำคัญ ถ้าเราจะให้ชีวิตของเราดำเนินไปได้ เราก็ต้องบริหารสังขารของเราให้ไปในทางที่ถูกต้อง คือให้เป็นความคิดที่ดีงาม เป็นการสร้างสรรค์ เป็นคุณประโยชน์ ต้องหลีกเลี่ยงความคิดที่เป็นโทษ ที่นำไปสู่ความเสียหาย คนที่จะทำความดี ก็เป็นภาระในการที่จะต้องระวังความคิดของตนเอง ระวังการกระทำของตนเอง และนี่ก็เป็น

ภาระอันสำคัญ แล้วต่อไปสุดท้าย

วิญญาน คือ ตัวรู้ที่ออกมาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่เรียกว่า เห็น ได้ยิน เป็นต้น ชีวิตเราแต่ละวันนี่ หมดไปกับเรื่อง เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ลิ้มรส ดู ฟังอะไรต่าง ๆ เหล่านี้ ทั้งวันเลย จนกระทั่งเราแทบจะพูดได้ว่า ชีวิตของเราก็คือ การได้เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ลิ้มรส ได้สัมผัส แล้วก็ได้มีความรู้สึกทางจิตใจ อันนี้คือตัววิญญาน ซึ่งเป็นตัวการสำคัญที่มีบทบาทนำพาชีวิตของเราไป เราต้องบริหารมัน ต้องรับใช้มัน

นี่แหละคือขั้น ๕ นี่แหละคือทั้งหมดของชีวิตเรา เราทำอะไรต่าง ๆ ดำเนินชีวิตไปทั้งหมด เป็นการบริหารขั้น ๕ นี่ทั้งนั้น มันเป็นเรื่องหนัก เราจะต้องเพียรพยายามให้มันอยู่ได้ด้วยดี แม้แต่เพียงให้มันอยู่รอด ก็นับว่าเป็นภาระที่หนักอยู่แล้ว

แต่ที่นี้ ข้าหนักยิ่งกว่านั้นอีก ก็คือ เรามีความยึดในชีวิตร่างกายเป็นตัวตนขึ้นมา ว่าร่างกายนี้ จิตใจนี้ เป็นตัวของเรา พอยึดตัวเรา ก็จะมีของเรา พอมีของเราขึ้นมา ตัวเราก็มองไปจับโน่นจับนี่เพิ่มขึ้นมาขยายตัวของเรามากออกไป แล้วก็แบกภาระมากขึ้นตามลำดับ ไม่เคยมีบ้าน เราก็มามีบ้าน ไม่เคยมีข้าวของทรัพย์สมบัติ เราก็มีสสมบัติ พอมีอะไรเข้ามาเป็นของของเรา เราก็มองสิ่งนั้นเพิ่มเข้าไป

เป็นอันว่า นอกจากตัวชีวิตของเราแล้ว เราก็มองสิ่ง

อื่นเพิ่มเข้ามา ยิ่งใครมีมากเท่าไร ก็แบกมากเท่านั้น จนเต็มไปหมด อันนี้ก็เกิดจากอาการของใจที่เรียกว่า ความยึดมั่นถือมั่น แต่เริ่มต้น ก็คือ ความยึดในตัวเราก่อน เมื่อมีการยึดในตัวเราก็มองของเรา แล้วภาระในการแบกก็จะมีมากขึ้นตามลำดับ นี่แหละคือชีวิตของมนุษย์ที่มันเป็นภาระ เมื่อแบกไป ๆ ในที่สุดก็เหนื่อย เข้าหลักที่พระท่านบอกว่า

ภารา หเว ปญจกขนธา

แปลตามตัวอักษรว่า ขั้น ๕ หรือ เบญจขั้นนี้ เป็นภาระเหลือเกิน

แปลเป็นภาษาไทยก็อาจจะได้ว่า 'ชีวิตนี้ต้องแบกหนักจริงน้อ' ทำนองนี้ เราต้องแบกชีวิตของเราไปอยู่อย่างนี้ จนกระทั่ง บางเวลาอาจจะคิดขึ้นมาว่า เอ๊ะ ถ้าว่างมันลงได้เราคงสบาย มีความสุข

ที่นี้ การแบกภาระอะไรต่าง ๆ นี้ ถ้าว่าตามทางธรรม แล้วมันอยู่ที่ใจไปแบก การวางใจไม่ถูกต้องเป็นตัวแบก ทำให้เกิดปัญหาเป็นทุกข์ เป็นภาระ ถ้าหากว่าใจไม่ไปยึด ไม่ไปติด ไม่ไปถือค้ำไว้ ถึงแม้มันจะเป็นภาระ มันก็เป็นเรื่องธรรมดา ถ้าเราวางใจให้ถูกต้อง ก็ทำตามหลัก ตามหน้าที่ แล้วเราก็สบาย

อย่างร่างกายของเรา ก็รู้ว่ามันเป็นขั้น ๕ มันไม่เที่ยง ตกอยู่ในพระไตรลักษณ์ เรารู้เท่าทัน มีอะไรที่ต้องปฏิบัติก็

ทำไป แต่ไม่เกิดความยึดติดถือมั่น ไม่ยกเอาความปรารถนา ขึ้นมาต่อต้านกฎแห่งธรรมชาติ หรือกฎแห่งความเป็นจริง ถ้าเราไม่ถือเอาไม่พาให้ความปรารถนานั้นมาขัดแย้งกับความจริงของธรรมชาติแล้ว ก็จะไม่หลง เพราะการที่เรารู้เท่าทันนั่นเอง เราก็ปฏิบัติไปตามเหตุผล ก็เป็นเรื่องสบาย ๆ ท่านเรียกว่า วางใจให้ถูกต้อง

ตกลงว่า ตัวที่เป็นภาระ ตัวที่หนักอยู่กับการวางจิตใจ ไม่ถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลาย คือ ความยึดติดถือค้ำเอาไว้ในใจ แล้วก็แบกเอาไว้ในใจ ก็เลยเป็นภาระหนัก ทีนี้ ถ้าวางใจให้ถูกต้องแล้ว ก็เป็นการปลงภาระลงได้ แม้เราจะยังดำเนินชีวิตอยู่อย่างนี้ เรายังทำกิจหน้าที่การงาน ยังต้องแสวงหาอาหารมารับประทาน แม้ว่ามันจะเป็นภาระอยู่ส่วนหนึ่ง แต่เมื่อวางใจให้ถูกต้องมันก็สบายขึ้น อันนี้แหละคือจุดสำคัญ ตัวที่ทำให้เราหนัก ก็คือ ความยึดถือ หรือ ถือค้ำไว้ ท่านบอกว่า

ภาราทานํ ทุกฺขํ โลก

การถือเอาภาระนี้แบกค้ำไว้ เป็นทุกข์ในโลก นี่ก็เพราะเราแบกค้ำใจไว้น่ะสิ

โยมมีภาระอยู่ในโลก แบกชั้น ๕ แบกอะไรต่าง ๆ อยู่แล้ว มันเป็นภาระ แต่มันเป็นภาระที่เป็นไปตามกฎธรรมดา ก็ปล่อยให้เป็นไปอย่างนั้น อย่าไปถือค้ำใจไว้อีก

ส่วนหนึ่ง ถ้าเราถือค้ำใจไว้อีกส่วนหนึ่ง เราถือตัวตนเข้า ลำดับเข้าไป ยึดมั่นในตัวตนของเรา ในของของเรา ตัวตนนี้แหละ เป็นตัวการสำคัญที่จะเป็นภาระใหญ่

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสสอนว่า ต้องวางใจให้ถูกต้องแล้วก็วางภาระลงเสีย ถ้าวางภาระลงได้ ก็จะมี ความสบาย เบาหลงไป ชีวิตนี้ก็จะมีความปลอดโปร่ง จะมีความเบาทุกข์ หรือหายจากทุกข์ หหมดทุกข์ไปเลย และก็จะมีความสุข ความโล่ง ฉะนั้น จึงมีคาถาพุทธภาษิตที่ตรัสไว้ว่า

ภาราทานํ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐ ๑๐๑ ๑๐๒ ๑๐๓ ๑๐๔ ๑๐๕ ๑๐๖ ๑๐๗ ๑๐๘ ๑๐๙ ๑๑๐ ๑๑๑ ๑๑๒ ๑๑๓ ๑๑๔ ๑๑๕ ๑๑๖ ๑๑๗ ๑๑๘ ๑๑๙ ๑๒๐ ๑๒๑ ๑๒๒ ๑๒๓ ๑๒๔ ๑๒๕ ๑๒๖ ๑๒๗ ๑๒๘ ๑๒๙ ๑๓๐ ๑๓๑ ๑๓๒ ๑๓๓ ๑๓๔ ๑๓๕ ๑๓๖ ๑๓๗ ๑๓๘ ๑๓๙ ๑๔๐ ๑๔๑ ๑๔๒ ๑๔๓ ๑๔๔ ๑๔๕ ๑๔๖ ๑๔๗ ๑๔๘ ๑๔๙ ๑๕๐ ๑๕๑ ๑๕๒ ๑๕๓ ๑๕๔ ๑๕๕ ๑๕๖ ๑๕๗ ๑๕๘ ๑๕๙ ๑๖๐ ๑๖๑ ๑๖๒ ๑๖๓ ๑๖๔ ๑๖๕ ๑๖๖ ๑๖๗ ๑๖๘ ๑๖๙ ๑๗๐ ๑๗๑ ๑๗๒ ๑๗๓ ๑๗๔ ๑๗๕ ๑๗๖ ๑๗๗ ๑๗๘ ๑๗๙ ๑๘๐ ๑๘๑ ๑๘๒ ๑๘๓ ๑๘๔ ๑๘๕ ๑๘๖ ๑๘๗ ๑๘๘ ๑๘๙ ๑๙๐ ๑๙๑ ๑๙๒ ๑๙๓ ๑๙๔ ๑๙๕ ๑๙๖ ๑๙๗ ๑๙๘ ๑๙๙ ๒๐๐ ๒๐๑ ๒๐๒ ๒๐๓ ๒๐๔ ๒๐๕ ๒๐๖ ๒๐๗ ๒๐๘ ๒๐๙ ๒๑๐ ๒๑๑ ๒๑๒ ๒๑๓ ๒๑๔ ๒๑๕ ๒๑๖ ๒๑๗ ๒๑๘ ๒๑๙ ๒๒๐ ๒๒๑ ๒๒๒ ๒๒๓ ๒๒๔ ๒๒๕ ๒๒๖ ๒๒๗ ๒๒๘ ๒๒๙ ๒๓๐ ๒๓๑ ๒๓๒ ๒๓๓ ๒๓๔ ๒๓๕ ๒๓๖ ๒๓๗ ๒๓๘ ๒๓๙ ๒๔๐ ๒๔๑ ๒๔๒ ๒๔๓ ๒๔๔ ๒๔๕ ๒๔๖ ๒๔๗ ๒๔๘ ๒๔๙ ๒๕๐ ๒๕๑ ๒๕๒ ๒๕๓ ๒๕๔ ๒๕๕ ๒๕๖ ๒๕๗ ๒๕๘ ๒๕๙ ๒๖๐ ๒๖๑ ๒๖๒ ๒๖๓ ๒๖๔ ๒๖๕ ๒๖๖ ๒๖๗ ๒๖๘ ๒๖๙ ๒๗๐ ๒๗๑ ๒๗๒ ๒๗๓ ๒๗๔ ๒๗๕ ๒๗๖ ๒๗๗ ๒๗๘ ๒๗๙ ๒๘๐ ๒๘๑ ๒๘๒ ๒๘๓ ๒๘๔ ๒๘๕ ๒๘๖ ๒๘๗ ๒๘๘ ๒๘๙ ๒๙๐ ๒๙๑ ๒๙๒ ๒๙๓ ๒๙๔ ๒๙๕ ๒๙๖ ๒๙๗ ๒๙๘ ๒๙๙ ๓๐๐ ๓๐๑ ๓๐๒ ๓๐๓ ๓๐๔ ๓๐๕ ๓๐๖ ๓๐๗ ๓๐๘ ๓๐๙ ๓๑๐ ๓๑๑ ๓๑๒ ๓๑๓ ๓๑๔ ๓๑๕ ๓๑๖ ๓๑๗ ๓๑๘ ๓๑๙ ๓๒๐ ๓๒๑ ๓๒๒ ๓๒๓ ๓๒๔ ๓๒๕ ๓๒๖ ๓๒๗ ๓๒๘ ๓๒๙ ๓๓๐ ๓๓๑ ๓๓๒ ๓๓๓ ๓๓๔ ๓๓๕ ๓๓๖ ๓๓๗ ๓๓๘ ๓๓๙ ๓๔๐ ๓๔๑ ๓๔๒ ๓๔๓ ๓๔๔ ๓๔๕ ๓๔๖ ๓๔๗ ๓๔๘ ๓๔๙ ๓๕๐ ๓๕๑ ๓๕๒ ๓๕๓ ๓๕๔ ๓๕๕ ๓๕๖ ๓๕๗ ๓๕๘ ๓๕๙ ๓๖๐ ๓๖๑ ๓๖๒ ๓๖๓ ๓๖๔ ๓๖๕ ๓๖๖ ๓๖๗ ๓๖๘ ๓๖๙ ๓๗๐ ๓๗๑ ๓๗๒ ๓๗๓ ๓๗๔ ๓๗๕ ๓๗๖ ๓๗๗ ๓๗๘ ๓๗๙ ๓๘๐ ๓๘๑ ๓๘๒ ๓๘๓ ๓๘๔ ๓๘๕ ๓๘๖ ๓๘๗ ๓๘๘ ๓๘๙ ๓๙๐ ๓๙๑ ๓๙๒ ๓๙๓ ๓๙๔ ๓๙๕ ๓๙๖ ๓๙๗ ๓๙๘ ๓๙๙ ๔๐๐ ๔๐๑ ๔๐๒ ๔๐๓ ๔๐๔ ๔๐๕ ๔๐๖ ๔๐๗ ๔๐๘ ๔๐๙ ๔๑๐ ๔๑๑ ๔๑๒ ๔๑๓ ๔๑๔ ๔๑๕ ๔๑๖ ๔๑๗ ๔๑๘ ๔๑๙ ๔๒๐ ๔๒๑ ๔๒๒ ๔๒๓ ๔๒๔ ๔๒๕ ๔๒๖ ๔๒๗ ๔๒๘ ๔๒๙ ๔๓๐ ๔๓๑ ๔๓๒ ๔๓๓ ๔๓๔ ๔๓๕ ๔๓๖ ๔๓๗ ๔๓๘ ๔๓๙ ๔๔๐ ๔๔๑ ๔๔๒ ๔๔๓ ๔๔๔ ๔๔๕ ๔๔๖ ๔๔๗ ๔๔๘ ๔๔๙ ๔๕๐ ๔๕๑ ๔๕๒ ๔๕๓ ๔๕๔ ๔๕๕ ๔๕๖ ๔๕๗ ๔๕๘ ๔๕๙ ๔๖๐ ๔๖๑ ๔๖๒ ๔๖๓ ๔๖๔ ๔๖๕ ๔๖๖ ๔๖๗ ๔๖๘ ๔๖๙ ๔๗๐ ๔๗๑ ๔๗๒ ๔๗๓ ๔๗๔ ๔๗๕ ๔๗๖ ๔๗๗ ๔๗๘ ๔๗๙ ๔๘๐ ๔๘๑ ๔๘๒ ๔๘๓ ๔๘๔ ๔๘๕ ๔๘๖ ๔๘๗ ๔๘๘ ๔๘๙ ๔๙๐ ๔๙๑ ๔๙๒ ๔๙๓ ๔๙๔ ๔๙๕ ๔๙๖ ๔๙๗ ๔๙๘ ๔๙๙ ๕๐๐ ๕๐๑ ๕๐๒ ๕๐๓ ๕๐๔ ๕๐๕ ๕๐๖ ๕๐๗ ๕๐๘ ๕๐๙ ๕๑๐ ๕๑๑ ๕๑๒ ๕๑๓ ๕๑๔ ๕๑๕ ๕๑๖ ๕๑๗ ๕๑๘ ๕๑๙ ๕๒๐ ๕๒๑ ๕๒๒ ๕๒๓ ๕๒๔ ๕๒๕ ๕๒๖ ๕๒๗ ๕๒๘ ๕๒๙ ๕๓๐ ๕๓๑ ๕๓๒ ๕๓๓ ๕๓๔ ๕๓๕ ๕๓๖ ๕๓๗ ๕๓๘ ๕๓๙ ๕๔๐ ๕๔๑ ๕๔๒ ๕๔๓ ๕๔๔ ๕๔๕ ๕๔๖ ๕๔๗ ๕๔๘ ๕๔๙ ๕๕๐ ๕๕๑ ๕๕๒ ๕๕๓ ๕๕๔ ๕๕๕ ๕๕๖ ๕๕๗ ๕๕๘ ๕๕๙ ๕๖๐ ๕๖๑ ๕๖๒ ๕๖๓ ๕๖๔ ๕๖๕ ๕๖๖ ๕๖๗ ๕๖๘ ๕๖๙ ๕๗๐ ๕๗๑ ๕๗๒ ๕๗๓ ๕๗๔ ๕๗๕ ๕๗๖ ๕๗๗ ๕๗๘ ๕๗๙ ๕๘๐ ๕๘๑ ๕๘๒ ๕๘๓ ๕๘๔ ๕๘๕ ๕๘๖ ๕๘๗ ๕๘๘ ๕๘๙ ๕๙๐ ๕๙๑ ๕๙๒ ๕๙๓ ๕๙๔ ๕๙๕ ๕๙๖ ๕๙๗ ๕๙๘ ๕๙๙ ๖๐๐ ๖๐๑ ๖๐๒ ๖๐๓ ๖๐๔ ๖๐๕ ๖๐๖ ๖๐๗ ๖๐๘ ๖๐๙ ๖๑๐ ๖๑๑ ๖๑๒ ๖๑๓ ๖๑๔ ๖๑๕ ๖๑๖ ๖๑๗ ๖๑๘ ๖๑๙ ๖๒๐ ๖๒๑ ๖๒๒ ๖๒๓ ๖๒๔ ๖๒๕ ๖๒๖ ๖๒๗ ๖๒๘ ๖๒๙ ๖๓๐ ๖๓๑ ๖๓๒ ๖๓๓ ๖๓๔ ๖๓๕ ๖๓๖ ๖๓๗ ๖๓๘ ๖๓๙ ๖๔๐ ๖๔๑ ๖๔๒ ๖๔๓ ๖๔๔ ๖๔๕ ๖๔๖ ๖๔๗ ๖๔๘ ๖๔๙ ๖๕๐ ๖๕๑ ๖๕๒ ๖๕๓ ๖๕๔ ๖๕๕ ๖๕๖ ๖๕๗ ๖๕๘ ๖๕๙ ๖๖๐ ๖๖๑ ๖๖๒ ๖๖๓ ๖๖๔ ๖๖๕ ๖๖๖ ๖๖๗ ๖๖๘ ๖๖๙ ๖๗๐ ๖๗๑ ๖๗๒ ๖๗๓ ๖๗๔ ๖๗๕ ๖๗๖ ๖๗๗ ๖๗๘ ๖๗๙ ๖๘๐ ๖๘๑ ๖๘๒ ๖๘๓ ๖๘๔ ๖๘๕ ๖๘๖ ๖๘๗ ๖๘๘ ๖๘๙ ๖๙๐ ๖๙๑ ๖๙๒ ๖๙๓ ๖๙๔ ๖๙๕ ๖๙๖ ๖๙๗ ๖๙๘ ๖๙๙ ๗๐๐ ๗๐๑ ๗๐๒ ๗๐๓ ๗๐๔ ๗๐๕ ๗๐๖ ๗๐๗ ๗๐๘ ๗๐๙ ๗๑๐ ๗๑๑ ๗๑๒ ๗๑๓ ๗๑๔ ๗๑๕ ๗๑๖ ๗๑๗ ๗๑๘ ๗๑๙ ๗๒๐ ๗๒๑ ๗๒๒ ๗๒๓ ๗๒๔ ๗๒๕ ๗๒๖ ๗๒๗ ๗๒๘ ๗๒๙ ๗๓๐ ๗๓๑ ๗๓๒ ๗๓๓ ๗๓๔ ๗๓๕ ๗๓๖ ๗๓๗ ๗๓๘ ๗๓๙ ๗๔๐ ๗๔๑ ๗๔๒ ๗๔๓ ๗๔๔ ๗๔๕ ๗๔๖ ๗๔๗ ๗๔๘ ๗๔๙ ๗๕๐ ๗๕๑ ๗๕๒ ๗๕๓ ๗๕๔ ๗๕๕ ๗๕๖ ๗๕๗ ๗๕๘ ๗๕๙ ๗๖๐ ๗๖๑ ๗๖๒ ๗๖๓ ๗๖๔ ๗๖๕ ๗๖๖ ๗๖๗ ๗๖๘ ๗๖๙ ๗๗๐ ๗๗๑ ๗๗๒ ๗๗๓ ๗๗๔ ๗๗๕ ๗๗๖ ๗๗๗ ๗๗๘ ๗๗๙ ๗๘๐ ๗๘๑ ๗๘๒ ๗๘๓ ๗๘๔ ๗๘๕ ๗๘๖ ๗๘๗ ๗๘๘ ๗๘๙ ๗๙๐ ๗๙๑ ๗๙๒ ๗๙๓ ๗๙๔ ๗๙๕ ๗๙๖ ๗๙๗ ๗๙๘ ๗๙๙ ๘๐๐ ๘๐๑ ๘๐๒ ๘๐๓ ๘๐๔ ๘๐๕ ๘๐๖ ๘๐๗ ๘๐๘ ๘๐๙ ๘๑๐ ๘๑๑ ๘๑๒ ๘๑๓ ๘๑๔ ๘๑๕ ๘๑๖ ๘๑๗ ๘๑๘ ๘๑๙ ๘๒๐ ๘๒๑ ๘๒๒ ๘๒๓ ๘๒๔ ๘๒๕ ๘๒๖ ๘๒๗ ๘๒๘ ๘๒๙ ๘๓๐ ๘๓๑ ๘๓๒ ๘๓๓ ๘๓๔ ๘๓๕ ๘๓๖ ๘๓๗ ๘๓๘ ๘๓๙ ๘๔๐ ๘๔๑ ๘๔๒ ๘๔๓ ๘๔๔ ๘๔๕ ๘๔๖ ๘๔๗ ๘๔๘ ๘๔๙ ๘๕๐ ๘๕๑ ๘๕๒ ๘๕๓ ๘๕๔ ๘๕๕ ๘๕๖ ๘๕๗ ๘๕๘ ๘๕๙ ๘๖๐ ๘๖๑ ๘๖๒ ๘๖๓ ๘๖๔ ๘๖๕ ๘๖๖ ๘๖๗ ๘๖๘ ๘๖๙ ๘๗๐ ๘๗๑ ๘๗๒ ๘๗๓ ๘๗๔ ๘๗๕ ๘๗๖ ๘๗๗ ๘๗๘ ๘๗๙ ๘๘๐ ๘๘๑ ๘๘๒ ๘๘๓ ๘๘๔ ๘๘๕ ๘๘๖ ๘๘๗ ๘๘๘ ๘๘๙ ๘๙๐ ๘๙๑ ๘๙๒ ๘๙๓ ๘๙๔ ๘๙๕ ๘๙๖ ๘๙๗ ๘๙๘ ๘๙๙ ๙๐๐ ๙๐๑ ๙๐๒ ๙๐๓ ๙๐๔ ๙๐๕ ๙๐๖ ๙๐๗ ๙๐๘ ๙๐๙ ๙๑๐ ๙๑๑ ๙๑๒ ๙๑๓ ๙๑๔ ๙๑๕ ๙๑๖ ๙๑๗ ๙๑๘ ๙๑๙ ๙๒๐ ๙๒๑ ๙๒๒ ๙๒๓ ๙๒๔ ๙๒๕ ๙๒๖ ๙๒๗ ๙๒๘ ๙๒๙ ๙๓๐ ๙๓๑ ๙๓๒ ๙๓๓ ๙๓๔ ๙๓๕ ๙๓๖ ๙๓๗ ๙๓๘ ๙๓๙ ๙๔๐ ๙๔๑ ๙๔๒ ๙๔๓ ๙๔๔ ๙๔๕ ๙๔๖ ๙๔๗ ๙๔๘ ๙๔๙ ๙๕๐ ๙๕๑ ๙๕๒ ๙๕๓ ๙๕๔ ๙๕๕ ๙๕๖ ๙๕๗ ๙๕๘ ๙๕๙ ๙๖๐ ๙๖๑ ๙๖๒ ๙๖๓ ๙๖๔ ๙๖๕ ๙๖๖ ๙๖๗ ๙๖๘ ๙๖๙ ๙๗๐ ๙๗๑ ๙๗๒ ๙๗๓ ๙๗๔ ๙๗๕ ๙๗๖ ๙๗๗ ๙๗๘ ๙๗๙ ๙๘๐ ๙๘๑ ๙๘๒ ๙๘๓ ๙๘๔ ๙๘๕ ๙๘๖ ๙๘๗ ๙๘๘ ๙๘๙ ๙๙๐ ๙๙๑ ๙๙๒ ๙๙๓ ๙๙๔ ๙๙๕ ๙๙๖ ๙๙๗ ๙๙๘ ๙๙๙ ๑๐๐๐

ทีนี้ต่อไป พ่อนที่ ๒ ก็บอกว่า ภารหาโร จ บุคฺคโล ตัวคนแต่ละคนนี้แหละ เป็นผู้แบกภาระ คือตัวตนที่สมมติกัน เป็นนาย ก. นาย ข. เป็นต้น นี่แหละ แบกภาระเอาไว้

บอกต่อไปอีกว่า ภาราทานํ ทุกฺขํ โลก การถือภาระแบกค้ำไว้เป็นทุกข์ในโลก

ลงท้ายท่านบอกว่า ภารนิขฺเขปนํ สุขํ วางภาระลงเสียได้เป็นสุข

ตกลงว่า ลงท้ายเป็นสุข พระพุทธเจ้าท่านสอนเรา ลงท้ายต้องให้เราเป็นสุข ไม่ให้เราเป็นทุกข์อยู่อย่างนั้นหรือสอนเราเพื่อให้เราหมดทุกข์ มีความสุข ท่านไม่ได้สอนเรา

เพื่อให้เรามีความทุกข์ ท่านสอนเราเพื่อให้เราปฏิบัติได้ถูกต้อง เพื่อให้เราหมดทุกข์

ตกลงจุดหมายก็ไปอยู่ตรงท้าย บอกว่า วางภาระลงเสียได้ แต่มีใ้หมายความว่า ตัดความรับผิดชอบ เลิกทำหน้าที่อะไรต่าง ๆ มีใ้ช้อย่างนั้น สิ่งที่จะพึงปฏิบัติไปตามธรรมชาติของเหตุผลก็ทำไป ร่างกายของเราจะต้องบำรุงรักษาเยียวยาด้วยปัจจัย ๔ เราก็รักษามันไป ทำให้ถูกต้องด้วยความไม่ประมาท แต่ว่าใจของเราให้เหลือว่างให้ถูกต้องคือ ไม่ไปยึดติดถือมั่นค้างไว้ ไม่ไปแบกภาระไว้ เมื่อทำใจถูกต้องแล้ว มันก็โปร่งก็เบา ท่านเรียกว่า เป็นการวางภาระลงได้

พระอรหันต์ท่านมีคุณสมบัติสำคัญ คือ เป็นอิโรหิต-ภาโร แปลว่า ผู้มีภาระอันวางลงแล้ว คือเป็นผู้วางภาระลงได้ เหมือนกับว่าเมื่อก่อนนี้ เอาภาระอะไรแบกไว้บนบ่า เดินไปก็แบกเรื่อยไปเลย หลายท่านนี้ตลอดเวลาใจไม่เคยว่าง เพราะเอาอะไร ๆ มาค้างใจไว้ แบกอยู่อย่างนั้น เพราะฉะนั้นก็มีความทุกข์หนักอยู่ตลอดเวลา พอปฏิบัติธรรมให้ถูกต้องวางใจถูกต้อง อย่างพระอรหันต์ ก็วางลงได้ ก็ปฏิบัติไปตามความสัมพันธ์ ตามความจำเป็นที่ต้องเกี่ยวข้อง เรามีหน้าที่ต้องเกี่ยวข้อง เราก็ทำไป แต่ไม่มาถือค้างใจอยู่ พอไม่ค้างใจเราก็เบา สบาย เรียกว่า ปลงภาระลงได้

นี่เป็นข้อปฏิบัติสำหรับบุคคลที่ยังดำเนินชีวิตอยู่ในโลก คนเรานี่ บางทีไม่รู้รู้สึกตัว เวลามีคนจากไป ท่านที่รู้จักล่วงหน้าไป ก็มีการปลงอย่างที่ว่า ‘อ้อ! เขาสบายแล้ว’ โดยเฉพาะท่านผู้ใหญ่มักจะพูด เพราะท่านผู้ใหญ่มักจะผ่านชีวิตมาเยอะจนชักรู้สึกที่ชีวิตนี้เป็นภาระ เด็ก ๆ ยังไม่รู้รู้สึก เพราะฉะนั้น เด็ก ๆ จึงไม่ค่อยพูดคำนี้ ต่างจากผู้ใหญ่ที่มีความรู้สึก ซึ่งอย่างน้อยก็ฝังลึกในใจว่า การมีชีวิตอยู่ หรือดำเนินชีวิตอยู่นี้ เป็นของหนัก เป็นภาระอย่างทีกล่าไปแล้ว

ในเมื่อมีภาระเราก็แยกภาระนี้ให้ถูกต้อง คือ เป็นภาระที่เป็นธรรมดาตามธรรมชาติ ซึ่งถ้าเราปฏิบัติให้ถูกต้องตามเหตุผลแล้ว มันก็จะมีปัญหาอะไรมากมาย เพียงแต่อย่าไปยึดไปติดถือมั่นค้างไว้ ทำใจให้ถูกต้อง เมื่อทำใจว่างใจให้ถูกต้องแล้ว เราก็สบาย มีความสุขด้วย แล้วการปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้น ก็จะเป็นไปอย่างพอดี เพราะถ้าไปยึดมั่น ถือค้างเกินไปแล้ว เราจะปฏิบัติต่อสิ่งนั้นอย่างไม่พอดี พอปฏิบัติไม่พอดี ก็เกิดปัญหาซ้ำเติมตัวเราให้มีความทุกข์มากยิ่งขึ้น

ตกลงว่านี่เป็นคติอย่างหนึ่งของชีวิตมนุษย์ ชีวิตแต่ละชีวิตนี้ก็ประกอบด้วย ชันธ์ ๕ เมื่อเรามีชันธ์ ๕ แล้ว เราก็

๑. รู้เท่าทันชันธ์ ๕ รู้ว่าชีวิตของเราประกอบด้วยองค์ประกอบย่อย ๆ ต่าง ๆ มาประกอบเข้าด้วยกัน เป็นไปตามพระไตรลักษณ์ มันเป็นไปตามเหตุปัจจัย พอรู้เท่าทันก็

สบายไปขึ้นหนึ่ง

๒. วางใจให้ถูกต้อง อย่างที่ว่า ปฏิบัติต่อภาระอันนี้ มิให้เป็นภาระที่ค้างใจ แล้วก็จะมีความสุข สบายจริง ๆ

อาตมภาพได้กล่าวมาทั้งนี้ก็ปรารภการที่คุณโยมชม รักตะกนิษฐ ได้ถึงแก่กรรมมาครบ ๒ ปีแล้ว โยมคุณหญิง ก็ได้ทำบุญอุทิศให้แก่ท่าน วันนี้เราก็ได้คติจากชีวิตของท่าน ด้วย โดยที่มาพิจารณา เป็นเครื่องเตือนใจ ให้ระลึกถึงคำสอนของพระพุทธเจ้า เพื่อให้เราปฏิบัติต่อชีวิตได้ถูกต้อง เมื่อปฏิบัติได้อย่างนี้แล้ว ก็จะทำให้มีความสุขมากยิ่งขึ้น แล้วก็ด้วยจิตใจที่สงบนี้ เราก็มาปฏิบัติต่อกันด้วยคุณธรรม อย่างที่ว่า อยู่ด้วยกันอย่างสามัคคีพร้อมเพรียง มีความคิดนึกในทางที่ดีต่อกัน พยายามปรารภนาตต่อกันให้มีความสุข แม้ท่านผู้ใดจากไปก็ตั้งใจอุทิศบุญกุศลให้แก่ท่าน ขอให้ท่านมีความสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไปในสัมปรายภพนั้น

วันนี้ อาตมภาพ ขออนุโมทนา โยมคุณหญิง พร้อมด้วยลูกหลาน และโยมญาติมิตร ที่ใกล้ชิด หลายท่านที่ได้มา ซึ่งได้มีจิตใจที่ประกอบด้วยเมตตริจิตมิตรภาพต่อกัน นับว่า โยมทุกท่านมีใจเป็นกุศล

ขอให้ทุกท่านร่วมกันตั้งจิต น้อมใจ อุทิศกุศลทั้งหมดนี้ ไปให้แก่คุณโยมชม รักตะกนิษฐ ขอให้ท่านมีความสุขในสัมปรายภพยิ่ง ๆ ขึ้นไป โดยที่ว่าขอให้ท่านได้รับทราบ

และอนุโมทนาบุญกุศลที่โยมคุณหญิงกระจำศรี และลูกหลาน ได้บำเพ็ญแล้ว ขอให้บุญนี้จงเป็นไปเพื่อความดีงาม และคติที่ดียิ่ง ๆ ขึ้นไปในสัมปรายภพนั้น และขอให้คุณโยมทุกท่าน เจริญด้วยจตุรพิธพรชัย มีความเจริญงอกงามในพระธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยทั่วกันทุกท่าน ตลอดกาลนาน เทอญ

รสจิตของความจริง*

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

โย จ วสฺสสํ ชีเว อปสฺสํ อุตฺตมํ

เอกาหํ ชีวิตํ เสยฺโย ปสฺสโต อุตฺตมํ

ณ บัดนี้ อาตมภาพจะวิดิขนาพระธรรมเทศนา
พรรณนาอานิสงส์ คือผลดีของการบำเพ็ญกุศลทักษิณ
านุประทานกิจ อุทิศแด่ท่านผู้ล่วงลับ พร้อมทั้งคติเตือนใจใน
ทางธรรม เกี่ยวด้วยเรื่องมรณกรรม อันจักเป็นเครื่องประ
ดับสติปัญญาบารมีของท่านสาธุชนทั้งหลายสืบต่อไป
พอสมควรแก่เวลา

ณ วาระนี้ คณะเจ้าภาพ มีโยมคุณหญิงกระจำศรี
รักตะกนิษฐ เป็นประธาน พร้อมด้วยบุตรหลานและญาติ
มิตรทั้งหลาย ได้จัดพิธีบำเพ็ญกุศล โดยปรารภมรณกรรม

* พระธรรมเทศนา ในการบำเพ็ญกุศลอุทิศ คุณชม รักตะกนิษฐ แสดงเมื่อ
วันที่ ๑๓ กันยายน ๒๕๓๓

ของคุณโยมชม รักตะกนิษฐ ซึ่งได้ถึงแก่กรรมเมื่อวานนี้เอง คือวันที่ ๑๒ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๓๓ ในเวลาประมาณ ๑๑.๔๐ น.

มรณกรรมของคุณโยมชม รักตะกนิษฐครั้งนี้ เป็นไปอย่างมิได้คาดคิด คือเป็นเหตุปัจจุบัน กล่าวได้ว่า ท่านยังมีสุขภาพดีเหมือนดังปกติ อย่างน้อยก็ปรากฏแก่คนอื่น แม้แต่ผู้ใกล้ชิดว่าอยู่ดีแข็งแรงตามปกติ แต่โดยที่มิได้คาดฝันดังกล่าวนั้น ท่านมีอาการป่วยด้วยโรคหัวใจ และได้ป่วยอยู่เป็นเวลาไม่นานเลย เพียงวันเศษ ๆ เท่านั้น ก็ได้ถึงแก่กรรมลง

เหตุการณ์นี้จึงเป็นเหตุนำมาซึ่งความเศร้าสลดใจ และความโศกเป็นอันมากแก่ท่านผู้ใกล้ชิด ซึ่งมีความรักใคร่ มีความอาลัย และจึงได้จัดพิธีบำเพ็ญกุศลนี้ขึ้นมา ซึ่งจะเป็นอย่างหนึ่งที่ทำให้ระลึกว่า เราจะทำความดีเพื่อท่านผู้ล่วงลับ และด้วยการทำบุญกุศลอันเกิดจากความมีน้ำใจนี้ ก็จะเป็นเครื่องบรรเทาเสียซึ่งความเศร้าโศกอาลัยนั้นได้บ้าง

อีกประการหนึ่ง เมื่อได้จัดพิธีบำเพ็ญกุศลนี้แล้ว ก็จะได้ระลึกถึงหลักธรรมในทางพระศาสนาเป็นเครื่องเตือนใจ ทำให้ระลึกถึงความเป็นจริงของชีวิต แล้วจะทำให้เกิดความรู้เท่าทัน ความรู้เท่าทันนี้ ก็จะช่วยบรรเทาความโศก

เศร้าลงได้อีกส่วนหนึ่ง

โดยนัยนี้ การปฏิบัติทางพระศาสนานั้น ก็จะเป็นเครื่องฟื้นฟูบำรุงจิตใจได้ ๒ ประการ ทั้งในแง่เกี่ยวกับบุคคล คือความดีงามต่าง ๆ ที่ได้กระทำ ซึ่งเป็นการแสดงน้ำใจต่อท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว และในส่วนของความรู้ความเข้าใจ ความจริง รวมทั้ง ๒ ประการนี้ อาจเป็นเหตุให้บรรเทาหรือถึงกับตัดความโศกเศร้าอาลัยลงได้

ปฏิบัติต่อบุรพการี โดยทำหน้าที่ให้อุกกรรม

ในส่วนแรกคือการบำเพ็ญกุศล ที่มีการทำความดีต่าง ๆ นี้ กล่าวได้ว่า เป็นการบำเพ็ญหน้าที่ต่อกัน ท่านเรียกว่าเป็นการบำเพ็ญญัตติธรรม คือธรรมต่อญาติ หรือพูดง่าย ๆ ว่าเป็นหน้าที่ต่อญาติ คือ คนเรานั้นที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน เป็นญาติพี่น้องกัน ก็ย่อมมีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อกัน

ในยามมีชีวิตอยู่ หน้าที่ต่อกันก็เป็นไปต่าง ๆ สุดแต่ว่าจะดำรงอยู่ในฐานะแห่งความสัมพันธ์อย่างไร เช่น เป็นบิดามารดาหรือเป็นพี่เป็นน้อง เป็นญาติเป็นมิตร เป็นครูอาจารย์เป็นต้น เราก็ปฏิบัติไปตามหน้าที่ที่สมควรกับความสัมพันธ์อันนั้น นี่เป็นหน้าที่ส่วนที่มนุษย์เราจะ

ต้องปฏิบัติอยู่แล้ว ซึ่งเรียกว่าญาคติธรรม รวมไปถึงมิตรธรรม และ ศักดิ์ธรรม คือการสงเคราะห์กันในหมู่ชาวโลกด้วย

แต่ในเวลาที่ท่านเหล่านั้นล่วงลับ หรือพลัดพรากจากไปแล้ว การปฏิบัติหน้าที่ต่อกันอย่างที่เคยทำเมื่อยังเป็นอยู่นั้นเป็นสิ่งที่ทำไม่ได้ ก็ต้องอาศัยวิธีปฏิบัติในทางพระศาสนา ที่เรียกว่าเป็นการบำเพ็ญกุศลอุทิศแด่ท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว การบำเพ็ญกุศลอุทิศแด่ผู้ล่วงลับไปแล้วนี้ จึงเรียกว่าเป็นญาคติธรรมต่อท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว เป็นข้อปฏิบัติเท่าที่มนุษย์เราจะพึงทำได้ และแสดงน้ำใจได้ต่อท่านที่ล่วงลับไปแล้ว

โดยเฉพาะสำหรับท่านผู้มีพระคุณ เป็นบุพการี เป็นบิดามารดานั้น การกระทำที่เป็นการปฏิบัติในญาคติธรรมนี้ ยังเรียกอีกส่วนหนึ่งว่า เป็นการแสดงความกตัญญูทดแทนอีกประการหนึ่งด้วย ถือว่าเป็นการแสดงน้ำใจระลึกถึงพระคุณของท่านและไม่ได้ทอดทิ้งท่าน เมื่อท่านยังอยู่เราก็แสดงน้ำใจเอื้อเฟื้อโดยทางวัตถุสิ่งของและการแสดงออกที่เป็นรูปธรรม ซึ่งเรียกว่าเป็นการปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ดังที่ทรงแสดงไว้ว่า

สำหรับบิดามารดานั้น ถ้าท่านยังมีชีวิตอยู่ เมื่อท่านแก่เฒ่าลง ท่านเลี้ยงดูเรามาแล้ว เราก็เลี้ยงดูท่านตอบแทน

นอกจากเลี้ยงดูตอบแทนท่านแล้ว ยังสามารถตอบ

แทนพระคุณในฐานะอื่นได้อีกมาก เช่นว่า ท่านมีกิจธุระอะไร เราพอจะมีกำลังช่วยเหลือได้แล้ว ก็ทำกิจธุระนั้น ๆ แทนท่าน หรือรับใช้ท่านในกิจธุระเหล่านั้น

ในแง่ของความประพฤติ ต้องประพฤติตนให้ดี ตั้งอยู่ในความเป็นพลเมืองดี หรือเป็นทายาทที่ดี เพื่อให้เกิดความเบาใจแก่บิดามารดา เพราะว่าความเป็นคนดีนั้น เป็นสิ่งสำคัญ ที่จะทำให้บิดามารดา มีความสบายอกสบายใจต่อลูก ลูกสามารถรักษาน้ำใจของพ่อแม่ได้ด้วยการดำรงอยู่ในโอวาท หรือประพฤติตนเป็นคนดี

ข้อสำคัญที่จะเกี่ยวเนื่องต่อไปก็คือ บุตรธิดานั้นจะต้องเป็นผู้ที่สืบมรดกหรือสืบวงศ์ตระกูล การที่จะเป็นผู้สืบวงศ์ตระกูลต่อไปได้นั้นก็ต้องเป็นคนดี เช่นเป็นคนที่มีความขยันหมั่นเพียรเป็นต้น

ธรรมดาบิดามารดานั้นย่อมมีความหวังจากลูกว่าจะให้เป็นทายาทสืบตระกูล รักษาทรัพย์มรดก แล้วก็ทำให้วงศ์ตระกูลนั้นมีชื่อเสียงดำรงอยู่ในความดีงาม เมื่อเห็นลูกประพฤติดี พ่อแม่ก็มีความสุขเบาอกเบาใจ หรือมีความสุข และมั่นใจว่าลูกจะรักษาวงศ์ตระกูลไว้ได้

ในทางตรงข้ามถ้าเห็นลูกประพฤติไม่ดี พ่อแม่ก็ย่อมมีความทุกข์เป็นอันมาก จนกล่าวได้ว่า ความสุขความทุกข์ของพ่อแม่ นั้น ฝากไว้กับลูกเป็นอย่างยิ่งทีเดียว ดังนั้น

ถ้าว่าลูกประพัตติตนเป็นคนดี เป็นคนที่มีความเจริญก้าวหน้า พ่อแม่ก็มีความสุขไปด้วย

การประพัตติตนเป็นคนดีของลูกนี้ เกี่ยวโยงไปถึง การสืบต่อวงศ์ตระกูลด้วย ท่านจึงได้กำหนดข้อปฏิบัติไว้ อีกอย่างหนึ่งโดยเฉพาะว่า จะต้องประพัตติตนให้เป็นผู้สมควรแก่ทรัพย์มรดกด้วย

ที่กล่าวมานี้ก็เป็นหลักธรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับหน้าที่ของบุตรธิดาต่อบิดามารดา ซึ่งท่านจะเน้นเป็นพิเศษ ในส่วนของข้อปฏิบัติระหว่างบิดามารดายังมีชีวิตอยู่ โดยเฉพาะข้อที่ว่า ท่านเลี้ยงดูเรามาแล้ว เราก็เลี้ยงดูท่านตอบแทน แต่เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว เราไม่สามารถแสดงน้ำใจในการที่จะเลี้ยงดูท่านตอบแทนได้ เพราะแม้แต่ร่างกายของท่าน เราก็ไม่สามารถที่จะรักษาไว้ได้ เพราะฉะนั้น จึงทำได้ตามวิธีที่เรียกว่าอุทิศกุศลให้ในเมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว

การอุทิศกุศลนี้ก็เป็นกิจประการหนึ่ง แต่มิใช่สิ้นสุดเพียงเท่านั้น คือจะต้องเป็นเครื่องเตือนใจลูกต่อไป ให้ระลึกถึงพระคุณความดีของท่าน พร้อมทั้งแนวทางความประสงค์ของท่าน ที่ตั้งใจจะให้ลูกหลานทำสิ่งที่ดีงาม แล้วพยายามที่จะประพัตติปฏิบัติตาม เช่นตัวอย่าง คือ การรักษาวงศ์ตระกูล และรักษาชื่อเสียงเกียรติคุณของวงศ์ตระกูลเป็นต้น ดังที่ได้กล่าวมานั้น แม้แต่กิจธุระอะไรต่าง ๆ ของท่านที่

เคยทำแทนท่าน เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว อันใดที่ยังทำได้ก็ต้องทำต่อไป แต่จุดสำคัญก็คือในขณะที่ท่านล่วงลับไปแล้วใหม่ ๆ นี้ จะเน้นการกระทำที่ปรากฏชัด คือ การบำเพ็ญกุศลให้แก่ท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว เป็นการแสดงน้ำใจต่อท่าน

สำหรับคุณโยมชมรักตะกนิษฐนี้เมื่อท่านยังมีชีวิตอยู่ ลูกหลานย่อมซาบซึ้งใจดีว่า ท่านรักลูกหลานมาก และลูกหลานก็รักท่านมาก ตามที่ปรากฏแก่พระสงฆ์อย่างอาตมภาพนี้เอง ก็เห็นว่าท่านเป็นคนที่ไม่ค่อยพูด หรือเป็นคนพูดน้อย แต่เราก็มองเห็นว่าท่านใจดี คือ พูดน้อยแต่ใจดี มีเมตตาธรรมอยู่ตลอดเวลา

โดยเฉพาะกับพระสงฆ์นี้ ท่านเอาใจใส่มาก ไม่ว่าจะไปที่ไหนก็ตาม เวลาพระสงฆ์ฉันภัตตาหารท่านจะไปคอยอยู่ดูแลใกล้ชิด คอยช่วยประเคน คอยช่วยจัดสิ่งต่าง ๆ ถวาย คอยดูแลความขาดตกบกพร่องอยู่เสมอ รู้ดีกว่าท่านมีความเอาใจใส่เป็นอันมาก

อันนี้ก็เป็นเรื่องของเมตตาธรรม เหมือนอย่างกับทางพระศาสนากล่าวไว้สำหรับคฤหัสถ์ว่าให้ประพัตติต่อพระสงฆ์ด้วยเมตตา คือ กายกรรมที่ประกอบด้วยเมตตา ได้แก่ กระทำทางกายด้วยความปรารถนาดี วจีกรรมที่ประกอบด้วยเมตตา ได้แก่ กระทำทางวาจา คือพูด ก็พูดด้วยความเมตตาปรารถนาดี มโนกรรมที่ประกอบด้วยเมตตา ได้แก่

แก่ กระทำทางใจ คือนึกคิดระลึกถึง ก็ระลึกถึงด้วยจิตใจ
อันงดงาม ด้วยความรู้สึที่ดีและปรารถนาดี มีเมตตาธรรม

คุณโยมชม รักตะกนิษฐ เฉพาะที่ปรากฏแก่พระ
สงฆ์ก็จะเป็นอย่างนี้ ท่านปรากฏเมื่อไร ก็เห็นท่านมีจิตใจดี
อยู่เสมอ แม้ท่านจะพูดน้อย แต่เราสัมผัสได้ในอาการแสดง
ออกของท่านว่า มีเมตตาธรรมอยู่ตลอดเวลา อันนี้เป็นสิ่งที่
เห็นได้ชัด เมื่อนึกถึงคุณโยมชม ก็จะระลึกถึงอากัปภิกิริยา
และลักษณะอย่างนี้

โดยเฉพาะในแง่ของลูกหลาน ก็ย่อมเป็นที่แน่นอน
ว่าในเมื่อมีความใกล้ชิดลักษณะเหล่านี้ก็ยิ่งแสดงออกชัดเจน
ความรักความผูกพันจึงย่อมมีมากเป็นธรรมดา เมื่อท่าน
ล่วงลับไป ความเศร้าโศกอาลัยก็ย่อมเกิดขึ้น โดยเฉพาะว่า
ท่านถึงแก่กรรมในเวลาอันรวดเร็ว จนกระทั่งว่าโยมคุณ
หญิงและลูกหลานนี้ ถ้าพูดตามภาษาทั่วไป ก็เรียกว่า ตั้งตัว
ตั้งใจแทบไม่ทัน หรือทำใจแทบไม่ได้ การที่โยมทำใจได้ทัน
ก็นับว่าเป็นผลที่เกิดจากการปฏิบัติธรรมของโยมเอง

บททดสอบใจและเตือนใ้หันถึงความจริง

มองในแง่หนึ่ง เรื่องของชีวิตที่มีความเกิดขึ้นและม
ความสิ้นสุดนี้ ว่าตามคติทางพระศาสนาก็เป็นเรื่องธรรมดา

แต่เป็นธรรมดาในส่วนที่มนุษย์เราไม่ชอบใจ คือเป็นส่วน
อนิฏฐารมณ์ อารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา ใคร ๆ ก็ไม่อยากจะ
เกิดขึ้น แต่มันก็เป็นสิ่งสุดวิสัยที่จะไปห้ามปรามกีดกันได้
มันจะต้องเกิดขึ้นแน่นอน เพราะเป็นกฎธรรมชาติ เมื่อมัน
ยังไม่เกิดเราก็ไม่อยากจะให้เกิด แต่เมื่อเกิดขึ้นแล้ว เราก็จะ
ต้องยอมรับความจริง

การยอมรับความจริงนี้ ถ้าเอามาใช้ในทางธรรมก็
กลายเป็นบททดสอบจิตใจของเราได้ด้วย และถ้าทำ
อย่างนั้นก็กลายเป็นว่าเราสามารถถือเอาประโยชน์จาก
สถานการณ์หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

ส่วนที่ว่ามันเป็นไปแล้วอย่างที่ไม่น่าจะเป็นไปนั้น
เราก็ต้องยอมรับความจริง แต่ส่วนหนึ่งก็คือการนำมาใช้ใน
การทดสอบจิตใจของตนเอง เพื่อเป็นเครื่องวัดผลการปฏิบัติ
ธรรมว่า อันนี้ละนะ คือของจริงที่ปรากฏขึ้นแล้ว เป็นความ
จริงตามหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า สิ่งทั้งหลายมี
การเกิดขึ้น ตั้งอยู่ แล้วเสื่อมสลายไปเป็นธรรมดา โดย
เฉพาะชีวิตของมนุษย์นี้ มีการเกิด แล้วก็ต้องมีความตาย
เป็นของแน่นอน ไม่มีใครหลีกเลี่ยงได้ ปัญหาอยู่ที่ว่าเมื่อมัน
เกิดขึ้นแล้วเราจะทำใจของเราอย่างไร ถ้าเป็นลักษณะจิตใจ
ของผู้ที่ได้ฝึกฝนตนเองหรือพัฒนาแล้ว ก็จะเป็นจิตใจที่
สามารถตั้งตัว หรือฟื้นฟูตัวเองได้ทัน

ท่านกล่าวว่า คนเรานั้นอยู่ในโลกก็ต้องประสบ
โลกธรรม คือสิ่งที่เป็นธรรมดาของโลก เป็นธรรมดา ถ้า
เราไม่ได้ฝึกฝนจิตใจของเรา เวลาประสบอารมณ์ที่ไม่น่า
ปรารถนา ก็จะเกิดความเศร้าโศกเสียใจ ท่านเรียกว่ามีการ
ยุบหรือการแฟบ จิตใจก็ห่อเหี่ยว แต่ในทางตรงข้ามถ้าได้รับ
อารมณ์ที่น่าปรารถนาอย่างที่เราเรียกว่า ลาภ ยศ สรรเสริญ
และความสุข เราก็จะมีความปลาบปลื้มปิติยินดี แล้วก็อาจ
หลงใหลมัวเมา ถ้าคนไม่ได้ฝึกฝนตนเอง ก็จะทำให้จิตใจฟู
ไปตามแล้วก็จะหลงระเห็จ คือไม่ใช่เป็นเพียงแค่ปิติยินดี
ตามสมควรแก่กรรมเท่านั้น แต่จะหลงระเห็จมัวเมา แล้ว
อาจจะเกิดเป็นโทษ อาจจะเกิดกิเลสต่าง ๆ ตามมาได้อีก
มากมาย

แต่สำหรับผู้ที่ได้พัฒนาตนเองแล้ว รู้จักฝึกฝนตนเอง
และนำธรรมมากล่อมเกลาคิดใจ ได้รู้คติธรรมดาของสิ่งทั้ง
หลาย ก็จะปฏิบัติด้วยความรู้เท่าทัน ถ้าสิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้น
เป็นสิ่งที่ดีงาม น่าพอใจ ก็ยินดีพึงพอใจตามสมควรแก่กรรม
แต่ไม่หลงระเห็จไป หรือถ้ามีสิ่งที่ไม่น่าปรารถนาเกิดขึ้น
เช่นมีการสูญเสีย หรือการพลัดพราก เป็นต้น ก็จะทำใจได้
รวดเร็ว โดยรู้เท่าทันคติธรรมดา ไม่เศร้าโศกจนเกินไป
แล้วก็โน้มจิตใจไปในทางที่เป็นการศึกษาปฏิบัติเพื่อให้จิตใจงอก
งามยิ่งขึ้น จิตใจก็จะไม่สลด ไม่ตกอยู่นาน อาจจะตกอยู่ชั่ว

ขณะสั้น ๆ ในฐานะที่เป็นธรรมดาของปุถุชน แต่เสร็จแล้วก็
จะรู้เข้าใจเท่าทันความจริง พอรู้เท่าทันความจริงแล้ว ก็
จะตั้งใจให้ฟื้นขึ้นมาเป็นปกติได้เมื่อดังจิตใจเป็นปกติขึ้นมาแล้ว
และรู้เท่าทันด้วยปัญญา จิตใจนั้นก็สว่างผ่องใส ความเป็น
กุศลธรรมก็เกิดขึ้น

ทั้งหมดนี้ข้อสำคัญก็คือการรู้เท่าทันความจริง สิ่ง
ที่เป็นเครื่องทดสอบพุทธศาสนิกชนในเรื่องการปฏิบัติก็คือ
ความรู้เท่าทันนี้แหละว่า เราได้ศึกษาธรรมแล้ว มีความรู้
เท่าทัน สามารถดำรงจิตใจของตนเองได้เป็นปกติสุข หรือให้
พัฒนาเจริญงอกงามขึ้นได้แค่ไหนเพียงไร

ความจริงที่ว่ารู้เท่าทันนี้ก็คือเรื่องเกี่ยวกับอนิจจัง
นั่นเอง

พุทธศาสนิกชนได้ศึกษาหลักของความเป็นอนิจจัง
กันมาเป็นอันมาก แม้แต่ผู้ที่ไม่ได้สนใจศึกษาธรรมเลย
เพียงแต่อยู่ในสังคมไทยที่เป็นสังคมของชาวพุทธนี้โดยที่ไม่
ได้ตั้งใจ ก็จะได้ยินได้ฟังคำว่าอนิจจัง หรือความไม่เที่ยง
ความเปลี่ยนแปลง ความเกิดขึ้นตั้งอยู่ดับไปนี้อยู่จนพอจะ
คุ้นหูคุ้นใจ

สำหรับคนทั้งหลายโดยทั่วไปนั้น ก็จะได้ยินคำว่า
อนิจจังในความหมายของความเปลี่ยนแปลง ท่านสอนให้รู้
ว่าสิ่งทั้งหลายมีความเปลี่ยนแปลงไป ไม่แน่นอน เมื่อมี

ความไม่แน่นอนแล้ว วันหนึ่งมันอาจจะเป็นอย่างหนึ่ง อีกวันหนึ่งก็อาจเปลี่ยนแปลงไปเป็นอีกอย่างหนึ่งได้เสมอ โดยเฉพาะชีวิตของคนเรานี่ ตั้งต้นแต่ชีวิตของตัวเอง ก็มี ความไม่แน่นอน เปลี่ยนแปลงไปในทางสุขบ้าง เปลี่ยนแปลงไปในทางทุกข์บ้าง วันหนึ่ง เราอยู่เป็นสุขดี ๆ แต่วันรุ่งขึ้นโดยไม่คาดหมาย ก็อาจจะเกิดความทุกข์ขึ้นมา เข้ายังหัวเราะกันอยู่สนุกสนาน พอเย็นเปลี่ยนแปลงเป็นเศร้าสลดไป สิ่งทั้งหลายก็เป็นอยู่อย่างนี้

โดยเฉพาะเกี่ยวกับเรื่องการเกิดและความตายนั้น มีคติในทางพระศาสนาสอนไว้เป็นอันมาก ให้รู้เท่าทันความเป็นจริง เช่นบอกว่า คนเราเกิดขึ้นมาแล้ว นับตั้งแต่หน้าที่เกิดมานั้น ชีวิตก็ป้ายหน้าไปหาความสิ้นสุดทั้งนั้น เรียกว่า เป็นชีวิตที่เดินหน้าไปหาจุดจบอย่างเดียว สิ่งที่จะทำได้ก็มี แต่ว่าทำอย่างไรจะประคับประคองบริหารชีวิตของเราให้ดีที่สุดในระหว่างที่เป็นอยู่นั้น

คนเราที่อยู่ร่วมกันเป็นจำนวนมากนี้ ท่านบอกว่า บางทีเขาก็เห็นกันอยู่ แต่พอตกเย็นบางคนก็ไม่เห็นเสียแล้ว หรือเย็นนี้เห็นกันอยู่ แต่พอถึงเช้าวันรุ่งขึ้นก็ไม่เห็นเสียแล้ว ก็มี จึงเป็นเรื่องที่ต้องมองด้วยความตื่นตัวรู้เท่าทันและไม่ประมาทอยู่ตลอดเวลา เหมือนอย่างชีวิตของคุณโยมชม รักตะกนิษฐ ก็เข้าคตินี้เหมือนกัน คือเป็นทำนองว่า เมื่อเช้า

นี้ก็ยังเห็นคุณโยมชม ยังดี ๆ อยู่ แต่พอเย็นนี้หรือค่ำนี้ก็ได้ยินข่าวว่าเข้าห้อง I.C.U. ไปเสียแล้ว

คนบางคนนี้เห็นกันเมื่อสองวันก่อน แล้วระยะต่อมา ไม่พบหน้า พอมาได้ยินข่าวอีกที ท่านก็ถึงแก่กรรมเสียแล้ว ก็ได้แต่อุทานออกมาว่า อ้าว ! ก็ยังเห็นดี ๆ แข็งแรงอยู่ อะไรเสียแล้วหรือ? เรื่องก็เป็นอย่างนี้ ดังที่เราก็ได้ยินได้ฟังกันอยู่บ่อย ๆ ท่านผู้ใดหากว่าไม่ได้คิดพิจารณาเลย ไม่ได้เอาคติเหล่านี้มาระลึกไตร่ตรองด้วยความรู้เท่าทัน ก็จะได้ประโยชน์จากความจริงแต่ถ้าหากนำมาพิจารณาแล้ว ก็จะได้ประโยชน์จากการที่รู้เข้าใจความจริงนั้น และเป็นประโยชน์แก่ชีวิตของตนด้วย ซึ่งทั้งหมดนี้ก็เป็นเรื่องของความจริงเกี่ยวกับหลักอนิจจัง หรือความไม่เที่ยงแท้แน่นอนนั่นเอง

ความไม่เที่ยงแท้แน่นอนนี้เป็นกฎธรรมชาติอย่างหนึ่ง เป็นกฎธรรมชาติส่วนที่เห็นได้ง่าย ๆ ในรูปของความเปลี่ยนแปลง ถ้าต้องการจะบอกว่า สิ่งทั้งหลายเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา หรือมีความเปลี่ยนแปลง เราก็สามารถพูดให้เห็นได้ง่าย ๆ เช่นอาจจะยกตัวอย่างขึ้นมาชื่อว่า ดอกไม้ที่จัดวางอยู่หน้าที่ตั้งศพซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องตั้งนี้ ตอนนั้นก็สวยสดงดงาม ยังใหม่อยู่ แต่อีกไม่ช้า ช้ำมคิ่นช้ำมวันไปไม่นาน ก็จะเหี่ยวแห้งลงไปตามลำดับ

การที่มีการจัดเครื่องตั้งด้วยดอกไม้อย่างนี้ มองในแง่

ของธรรมก็เป็นเครื่องเตือนใจเหมือนกัน คือเป็นเครื่องเตือนใจให้เราพิจารณาว่า ชีวิตของคนเราก็คือเหมือนอย่างนี้ ดอกไม้ต้นไม้มักเป็นชีวิตเหมือนกัน แต่เราจะเห็นได้ง่ายถึงการที่มันเปลี่ยนแปลงไป จากความสวยงามมีสีสันงดงาม ก็จะร่วงโรยเหี่ยวแห้งไป ชีวิตของคนเราก็คือเป็นอย่างนั้น คือว่าดอกไม้นี้เป็นเครื่องเตือนใจให้เรามองเห็นคติธรรมดานั่นเอง

แม้แต่รูปเทียนที่จุดขึ้นมาบูชา ก็มีความหมายสองด้าน ในด้านหนึ่งนั้นเป็นเครื่องบูชาคุณ แสดงความเคารพกราบไหว้ และรำลึกถึงท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว แต่อีกด้านหนึ่งก็เป็นคติเตือนใจให้นักถึงหลักอนิจจังนี้ด้วย เหมือนดังเทียนที่จุดอยู่ก็จะมองเห็นว่าค่อย ๆ สั่นลงไป ค่อย ๆ น้อยลงไป ค่อย ๆ หดไป ชีวิตของคนเรานี้ก็เหมือนกับแสงเทียน เทียนที่จุดแล้วก็เหมือนชีวิตที่เริ่มต้นขึ้นแล้ว ต่อจากนั้นก็ค่อย ๆ น้อยลง ๆ ลดลงไป สั่นลงไปตามลำดับจนกระทั่งหมดไป

มองให้ซึ่งกว่านั้นอีก เทียนนี้จะให้คติถึงลงในทางธรรม แม้กระทั่งให้เห็นความสืบทอดของชีวิตที่อาศัยปัจจัยต่างๆ การที่แสงเทียนลุกไหม้ส่องสว่างอยู่ได้ตลอดเวลา นี้ ก็เพราะมีปัจจัยต่าง ๆ คอยหนุนไว้ เริ่มแต่อาศัยเนื้อเทียนที่เป็นเชื้อไฟ อาศัยได้ ตลอดจนอาศัยอากาศ จึงหล่อเลี้ยงเปลวไฟอยู่ได้ ชีวิตคนเราก็คือเหมือนกัน ต้องอาศัยปัจจัย

ต่าง ๆ ช่วยหล่อเลี้ยงไว้

รวมความว่า สิ่งประกอบในพิธีศพนั้น ความจริงมีความหมายหลายอย่าง หลายชั้น สุดแต่ผู้ที่ได้มารู้เห็นมาร่วมพิธีนั้นจะคิดนึก หรือว่ามีความเข้าใจเพียงไร หากว่ามีปัญญารู้จักพิจารณา ก็ยิ่งเห็นคติความจริงของสิ่งทั้งหลายมากขึ้น แต่อย่างน้อยก็ควรจะได้ส่วนที่เด่นชัดดังที่กล่าวมาแล้ว คือความเป็นอนิจจัง หรือความไม่เที่ยง ซึ่งเป็นกฎธรรมชาติอย่างหนึ่งนั้น

รู้ความจริงของธรรมดา แต่ได้ประโยชน์มหาศาล

กฎธรรมชาติเป็นความจริง ที่เราทั้งหลายจะต้องรู้ไว้ เพราะมีแต่ประโยชน์ แม้จะเป็นกฎธรรมชาติในส่วนที่ไม่ถูกใจเรา ไม่น่าปรารถนา เราก็ต้องรู้ เพื่อจะปฏิบัติให้ถูกต้อง ความรู้กฎธรรมชาติหรือความจริงของสิ่งทั้งหลายตามธรรมดานี้ อาจแบ่งง่าย ๆ ว่ามีประโยชน์ได้ ๓ ชั้น

ขั้นที่ ๑ เป็นประโยชน์สำหรับที่จะปฏิบัติตามได้ ถูกต้อง เพื่อจะดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยดี มิให้เกิดทุกข์โทษภัย

ขั้นที่ ๒ เป็นประโยชน์ในการที่จะนำมาใช้ มาจัด มาทำหรือสร้างสรรค์อะไรของเราเอง ให้

สำเร็จประโยชน์ขึ้นมาตามต้องการ

ขั้นที่ ๓ เป็นประโยชน์ในทางความรู้เท่าทันที่จะดำเนินชีวิตด้านใน ทำให้รู้จักวางท่าทีของจิตใจได้ถูกต้อง ทำให้มีความสุขและไร้ทุกข์อย่างแท้จริง

สามอย่างนี้เป็นหัวข้อที่อาจจะเข้าใจยากอยู่ แต่จะเห็นได้ตามลำดับตั้งแต่ข้อหนึ่งว่า ความรู้เกี่ยวกับความจริงของธรรมชาตินั้น มีประโยชน์ในประการที่หนึ่งซึ่งง่ายที่สุด คือการที่จะปฏิบัติตาม เมื่อปฏิบัติตามมันได้ถูกต้องสอดคล้องกันดี ชีวิตของเราก็จะเป็นไปได้ดีด้วย

ตัวอย่างง่าย ๆ ในชีวิตความเป็นอยู่ทางด้านวัตถุ คนเรานี้อาศัยสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นเรื่องของธรรมชาติ กฎธรรมชาติเกี่ยวข้องกับชีวิตของเราอยู่ตลอดเวลา โบราณเรียกว่าดินน้ำลมไฟ

ไฟก็อย่างดวงอาทิตย์ ซึ่งมีแสงที่ร้อน แดดที่เป็นรัศมีของดวงอาทิตย์ส่องลงมานี้ มีความร้อน ความร้อนนั้นมีประโยชน์หลายอย่าง เช่นตากผ้าก็ทำให้แห้งได้ อาศัยแดดนี้มาช่วยแผดเผาช่วยให้หายชื้น ถ้าเราต้องการให้ผ้าของเราแห้ง เราก็ต้องปฏิบัติตามธรรมชาตินี้ คือรู้ว่าแดดนี้มีความร้อน แล้วก็ช่วยทำให้สิ่งทั้งหลายแห้งได้ เราต้องการให้ผ้าของเราแห้ง เราก็เอาผ้าไปผึ่งแดนนั่น

หรืออย่างคนที่ทำเกษตรกรรม เห็นธรรมชาติหมุนเวียนประจำแต่ละปี เดือนนี้ฝนมา แล้วพืชพันธุ์ธัญญาหารงอกงาม เราก็ปฏิบัติตามกฎธรรมชาตินั้น ถึงเวลานี้ ฤดูนี้เดือนนี้ฝนจะมา เราก็ปลูกข้าวทำนา หรือปลูกพืชทำไร่ให้ตรงตามการหมุนเวียนของฤดูกาลที่ฝนจะมา ถึงฤดูแล้งอากาศแห้งเราควรจะทำอย่างไร ก็ทำให้เป็นไปตามนั้น การทำอย่างนี้ ก็เป็นการปฏิบัติตามธรรมชาติ ด้วยความรู้ที่เพียงปฏิบัติตามเท่านั้น ก็เกิดผลดีแก่ชีวิตของเรา คือทำให้เราเป็นอยู่ได้ด้วยดี ชีวิตก็มีความกลมกลืนราบรื่นไปได้

ทีนี้ในขั้นที่สอง คนที่มีความเจริญยิ่งขึ้น นอกจากมีความรู้ในเรื่องกฎธรรมชาติพอที่จะปฏิบัติตามได้ให้ตนดำรงชีวิตอยู่ด้วยดีแล้ว ก็เอาความรู้ในกฎธรรมชาตินั้น มาจัดสรรปรุงแต่งทำอะไรต่ออะไรที่เป็นของตนเองขึ้นได้ด้วย เช่นอย่างเรารู้กฎธรรมชาตินี้เอง ในเรื่องที่ว่า ถ้าต้มน้ำ คือเอาไฟมาใช้ต้มน้ำให้เป็นไอขึ้นมาแล้ว ไอที่พุ้งขึ้นมาถ้าเอาอะไรไปกดไปปิดกันไว้มันจะมีกำลังอัด อาจจะทำให้สิ่งที่กดกันนั้นถึงแตกระเบิดไปได้ เราได้ความรู้นี้มาแล้ว ก็เอาความรู้นั้นไปประดิษฐ์ของใช้ ทำเป็นเครื่องจักรเครื่องกล เช่น เรือไอน้ำอย่างสมัยก่อน หรือแม้แต่รถไฟ ทำให้มีรถไฟวิ่งแล่นไป ทำให้มีเรือกลไฟ บรรทุกของไปได้ สัญจรไปในที่ต่าง ๆ เป็นประโยชน์มากมาย

แม้กระทั่งในสมัยปัจจุบันนี้ เมื่อคนมีความรู้ในเรื่อง การแตกตัวของปรมาณู และการรวมตัวของปรมาณู ก็เอา ความรู้นั้นไปประยุกต์ใช้ทำเครื่องปฏิกรณ์ปรมาณูขึ้นมา นำเอาพลังงานนิวเคลียร์มาใช้ได้

เรามีความรู้ในเรื่องไฟฟ้าที่เป็นไปตามธรรมชาตินี้ แหละ แต่เราเอาความรู้นั้นมาใช้ประโยชน์ นำมาสร้าง เครื่องใช้และอุปกรณ์ต่าง ๆ มากมาย เช่น พัดลมหรือหลอด ไฟฟ้าที่ให้แสงสว่าง ตลอดจนเครื่องทำความเย็นที่เราใช้ ใน ที่ประชุม อะไรต่าง ๆ เหล่านี้ สารพัดที่จะใช้ได้ประโยชน์ อันนี้ก็ป็นระดับของการที่ว่าเรานำความรู้ในกฎธรรมชาติ นั้นมาใช้ทำอะไรต่ออะไรที่เป็นของตนเองขึ้นมา เป็นอีกชั้น หนึ่ง

จะเห็นว่ามนุษย์นั้นมีความเจริญขึ้นมาตามลำดับ ตอนที่ยังไม่รู้จักรักรธรรมชาติ ปฏิบัติตามธรรมชาติไม่ได้ ชีวิต ก็มีความขัดข้องมาก พอรู้จักรักรธรรมชาติ แล้วปฏิบัติตาม ธรรมชาติได้ ชีวิตก็พลเป็นไปได้ดีขึ้น แต่ต่อมานี้มีความก้าว หน้ายิ่งกว่านั้น ก็เอาความรู้ในกฎธรรมชาตินั้นมาใช้ทำ อะไรต่ออะไรที่เป็นของตนเอง ด้วยการประดิษฐ์สร้างสรรค์ อุปกรณ์อะไรต่าง ๆ ที่อำนวยความสะดวก สนุก สะดวกสบาย สร้างสรรค์ความเจริญขึ้นมาได้ อันนี้ก็เป็นการใช้ประโยชน์ จากความรู้ในกฎธรรมชาติอีกประการหนึ่ง

ที่นี้ยังมีอีกชั้นหนึ่งเป็นชั้นที่สาม คือการรู้เท่าทัน ความจริงของกฎธรรมชาตินั้น จนถึงขั้นที่ว่า มันเกิดผลแก่ ชีวิตจิตใจอย่างแท้จริง ด้วยปัญญาที่รู้เข้าใจสภาวะของสิ่ง ต่างๆ ในชั้นที่หนึ่งและชั้นที่สองนั้น จะเห็นว่าเราใช้ประโยชน์ ได้แค่ชีวิตในภายนอก กล่าวคือเรามีความอยากมีความปรารถนาของเราอยู่อย่างไร เราก็เพียงแต่เอาความรู้ใน กฎธรรมชาตินั้นมาสนองความต้องการของเราทำไปตาม ความอยากความปรารถนาของเราอย่างนั้น แต่ชีวิตจิตใจ ของเราเองก็ยังเป็นไปอย่างเดิมที่เคยเป็นมา เราก็ยังไม่รู้จัก เท่าทันชีวิตของเรา ยังไม่รู้จักรู้จักโลกนี้ตามความเป็นจริง แต่ถ้า เรารู้เข้าใจกฎธรรมชาติลึกซึ้งลงไปอีก ก็จะมีรู้หยั่งลงไปถึง จนกระทั่งว่า ตัวชีวิตของเราเองนี้เป็นอย่างไร

คนจำนวนมากไม่เคยมองถึงชีวิตของตัวเอง ไม่ เคยมองถึงโลกนี้ที่เป็นสังขาร มองแต่เพียงว่าจะเอาความรู้ ในกฎธรรมชาติของสิ่งต่าง ๆ มาใช้ประโยชน์สนองความ ต้องการของตนเท่านั้น แล้วก็วิ่งไปเล่นไป ทำไป ๆ จนมี ความรู้สึกเหมือนกับว่า เรานี้เป็นคนเก่งมีความสามารถมาก มนุษย์เราสามารถเอาชนะธรรมชาติได้

แต่พอหันกลับมาคิดได้อีกทีหนึ่งก็ปรากฏว่า ชีวิต ของเราที่เป็นอย่างนั้น ได้กลายเป็นการตกเป็นทาสของสิ่ง ทั้งหลายมากมาย กลายเป็นว่าเอาชีวิตของเราไปฝากไว้กับ

สิ่งภายนอก ปล่อยให้สุขทุกข์ของเราขึ้นต่อสิ่งภายนอกเป็น
ตัวกำหนด ไม่เป็นอิสระ วิ่งเล่นไปต่าง ๆ โดยที่ไม่รู้ว่าอะไร
จะไปทำไม แล้วชีวิตของเราคืออะไรกันแน่ ไม่เคยคิดไม่เคย
พิจารณา นี่ก็หมายความว่ายังไม่เข้าใจถึงกฎธรรมชาติ
อย่างแท้จริง คือ ธรรมชาติแห่งชีวิตของตนเองยังไม่รู้จักเลย

ความจริงนั้น กฎธรรมชาติของสิ่งทั้งหลายภายนอก
กับชีวิตของเรานี้ก็เนื่องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ถ้าเป็นผู้มี
สติปัญญาอย่างแท้จริง ก็จะโน้มความเข้าใจนี้มาหาชีวิต
ของตนได้ จนกระทั่งรู้เท่าทันธรรมชาติ หรือธรรมดาแห่ง
ชีวิตของตนเอง

อย่างเรื่องของอนิจจัง คือความเปลี่ยนแปลงของสิ่ง
ทั้งหลายนี้ เบื้องต้นเราก็มองเห็นที่ภายนอกก่อน แม้
แต่คนที่ว่านำความรู้ในกฎธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ ก็อาศัย
การที่รู้เข้าใจในกฎแห่งความเปลี่ยนแปลงนี้เอง เพราะสิ่งทั้ง
หลายนั่นมันไม่เที่ยงแท้ ไม่คงที่ มันเปลี่ยนแปลง เราจึง
สามารถจัดการกับมันได้ การสร้างสรรค์ความเจริญต่าง ๆ
นั้น ก็เป็นการทำความเปลี่ยนแปลงขึ้นอย่างหนึ่ง และเรารู้
ว่าความเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นไปตามเหตุปัจจัย เพราะฉะนั้น
เราก็สร้างสรรค์เหตุปัจจัยที่จะนำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลง
ที่เราต้องการ อันนี้ก็เป็นหลักของการที่จะนำความรู้ในกฎ-
ธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ ซึ่งมนุษย์ก็ได้ปฏิบัติกันอยู่เช่นนี้

แต่ในทางพุทธศาสนานั้น ท่านให้มองเห็นต่อไปด้วย
ถึงความจริงของธรรมชาติที่มีอยู่ในทุกสิ่งทุกอย่างซึ่งรวมทั้ง
ชีวิตของเราด้วย เราจะต้องมองเห็นความเปลี่ยนแปลง
ความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ความเป็นไปตามเหตุปัจจัยของ
ชีวิตของเราเองนี้ด้วย ถ้าเราได้เกิดความรู้ตระหนักถึง
ความจริงนี้ โดยโน้มเข้ามาหาชีวิตของเราแล้ว เราจะเกิด
ความรู้สึกใหม่ ๆ ขึ้นมา ที่ทำให้มีความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิต
แล้วก็มีความรู้สึกละเอียดต่าง ๆ ตั้งใจให้ถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลาย
แม้ต่อชีวิตของเราเอง

คนที่วิ่งเล่นไปโดยใช้ความรู้ภายนอกให้เป็นประ-
โยชน์ในการทำสิ่งต่าง ๆ นั้น ไม่เคยคิดพิจารณาในเรื่องชีวิต
ของตนเอง ก็บันเทิงหลงระเหิมมัวเมาในชีวิตของตนเอง ทั้ง
ที่ชีวิตของตนเองก็ตกอยู่ในกฎธรรมชาตินั้นด้วย ครั้นถึง
เวลาที่ชีวิตของตนเองเกิดมีอันเป็นไปตามความเปลี่ยนแปลง
นั้นกลับไม่รู้เท่าทัน แล้วก็ตกเป็นทาสของความเปลี่ยนแปลง
เกิดความเศร้าโศกเสียใจ กลายเป็นอย่างนั้นไป นี่ก็
หมายความว่าความรู้นั้นไม่ทั่วตลอด ความรู้ในกฎธรรม-
ชาติที่แท้จริงจะต้องให้ทั่วตลอดลงมาถึงทุกสิ่งทุกอย่าง รวม
ทั้งชีวิตจิตใจของตนเองด้วย

แสงวรสต่าง ๆ มากมาย แต่สุดท้ายก็จบที่รสจืดของความจริง

การรู้เข้าใจในเรื่องความเปลี่ยนแปลง ที่เป็นไปต่าง ๆ นั้น สารสำคัญอยู่ที่ไหน การที่สิ่งทั้งหลายมีความเปลี่ยนแปลงนั้น ตัวสำคัญของมัน ที่เป็นจุดแกนเป็นเนื้อหาเป็นสาระแท้ ๆ ของความเปลี่ยนแปลง ก็คือการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ แล้วดับไป หรือพูดให้สั้นที่สุดเหลือแค่ว่า เกิดขึ้นดับไป ๆ

การเกิดขึ้นดับไปนี้เป็นธรรมชาติของสิ่งทั้งหลายที่ทำให้มีความเปลี่ยนแปลงขึ้นมาได้ ชีวิตของเรานี้ก็เหมือนกัน สำหรับภาวะของชีวิตในช่วงยาว การเกิดขึ้นและดับไปก็คือ การเกิดและการตายของชีวิตนั้นทั้งหมด แต่ที่จริงกว่าชีวิตจะผ่านจากการเกิด เมื่อก่อน ๑ ขวบ ไปจนกระทั่งถึงตาย เมื่ออายุ ๗๐ - ๘๐ ปีนั้น ในระหว่างนั้นร่างกายและจิตใจของเรานี้มีการเกิดดับตลอดเวลาไม่ว่าเราทำอะไรครั้ง มากมาย เหลือเกิน ท่านนับเป็นขณะ ๆ ที่เดียว

การเกิดดับนี้เป็นไปอยู่ตลอดเวลา ถ้าเมื่อไรเรามองเห็นความเกิดดับนี้ คือมองความจริงของความเปลี่ยนแปลงหรืออนิจจังนั้นไม่ใช่แค่เห็นความเปลี่ยนแปลง แต่มองลึกลงไปถึงความเกิดดับ พอนึกถึงความเกิดดับ ก็จะได้ความสำนึก อย่างชีวิตของเรานี้ แม้แต่ชั้นหยาบ ๆ เพียงนึก

ถึงเกิดเป็นเริ่มต้น และดับคือตาย พอนึกแค่นี้เราก็เริ่มมองเห็นความจริงแห่งชีวิตของเรา ซึ่งเป็นความจริงที่เป็นของแท้แน่นอน

คนโดยมากเบื่องแรกที่สุดพอสัมผัสกับความรู้ความเข้าใจนี้ ก็จะมีความตกใจและหวาดกลัวก่อน เพราะไม่เคยคิดไม่เคยพิจารณาแต่ถ้าเมื่อไร เขาทำให้คุ้นกับความจริงนี้ คือมองด้วยรู้เท่าทัน เห็นเป็นของธรรมดา จิตใจเขาจะเริ่มมีความเป็นธรรมดากับความจริงนั้นขึ้น แล้วจะรับหน้าเผชิญกับสภาพความเปลี่ยนแปลงนั้นได้อย่างดีขึ้น หรือแม้แต่คิด แม้แต่นึกถึง ก็จะมีจิตใจที่สบายได้ เพราะสิ่งนี้เป็นความจริง เป็นความสว่างที่มองเห็นด้วยปัญญา เมื่อปัญญาเห็นสว่างขึ้นจิตใจก็โปร่งโล่งแจ่มใส

พระพุทธศาสนานั้นท่านสอนให้เผชิญหน้ากับความจริง ให้อยอมรับความจริง ในที่สุดแล้วคนเราต้องอยู่กับความจริง หนีความจริงไม่พ้น ถ้าเราทำจิตใจของเราให้อยู่กับความจริงได้ตลอดเวลาแล้ว ความจริงที่เกิดขึ้นนั้นก็จะไม่กระทบกระเทือนจิตใจของเรา แต่ถ้าเราไม่ยอมรับมัน ความจริงก็ต้องเกิดอยู่ดี และเพราะเราไม่ยอมรับมัน มันก็เลยกระทบกระเทือนตัวเรามาก ความทุกข์ก็เกิดขึ้นมามาก เรียกว่าเป็นความทุกข์สองชั้นคือ ทุกข์เพราะความดับที่ต้องเกิดต้องมีเป็นความจริงตามธรรมดาเมื่อถึงเวลานั้น แล้วยัง

ทุกข์ด้วยหว่าดผวาไหวหวั่นตลอดเวลา ก่อนที่ความจริงนั้น จะมาถึงอีกด้วย

เพราะฉะนั้น ทางพระท่านจึงชี้ให้เราเข้าใจความจริง เมื่อรู้เข้าใจความจริงแล้ว ในที่สุดความรู้ความจริงนั้นแหละ จะทำให้เรามีจิตใจที่สบาย มีจิตใจที่เบิกบานผ่องใส แม้กระทั่งตลอดเวลาเลยทีเดียว เพราะความจริงก็คือสัจจะ ท่านบอกว่าในที่สุดแล้ว ไม่มีอะไร เลิศกว่ารสสัจจะ ดังบาลีว่า

สจฺจํ หเว สาธุตฺรํ รสํ

สัจจะแล เลิศรสกว่าประดาส หรือว่า

ความจริงนี้แหละ เป็นรสเลิศกว่ารสทั้งหลาย

ขอเปรียบเทียบ เหมือนอย่างน้ำที่มีรสต่าง ๆ น้ำหวาน น้ำเปรี้ยว น้ำรสต่าง ๆ มากมาย ในที่สุดรสดีที่สุกคือรสอะไร คือรสน้ำบริสุทธิ์ รสน้ำที่จิตสนิท ไป ๆ มา ๆ ไม่ว่ารสอะไรก็ สู้รสน้ำบริสุทธิ์ที่จิตสนิทนี้ไม่ได้ บางครั้งเราอาจจะต้องการ รสหวาน บางครั้งก็ต้องการรสเปรี้ยว บางครั้งก็ต้องการรส เปรี้ยวปนหวาน บางทีก็อยากได้รสเค็มบ้าง ต้องการไปต่าง ๆ นานา แต่ในที่สุดแล้ว รสที่ดีที่สุดก็คือ รสที่จิตสนิทของน้ำที่ บริสุทธิ์นั่นเอง

อันนี้ก็เหมือนกัน ชีวิตของเราที่มีการตกแต่งไป อย่างนั้นอย่างนี้ มีการจัดสรรปรุงแต่งอะไรต่าง ๆ ก็เพื่อให้

ความเป็นอยู่ของเรามีรสชาติ แล้วเราก็เพลิดเพลินไปกับการ จัดสรรปรุงแต่งเหล่านี้ และมีความสุขสบายไปในระดับหนึ่ง แต่ในที่สุดแล้ว เมื่อไรเราเข้าถึงความจริง ความจริงนั้นแหละจะเป็นรสที่เลิศที่สุด เพราะฉะนั้น ผู้ที่เข้าถึงความจริงแล้ว จะมีจิตใจที่เบิกบานสดใสด้วยความสุขที่บริสุทธิ์ เหมือนอย่างน้ำที่มีรสจิตสนิทอย่างนั้น ซึ่งเป็นสิ่งที่เราจะต้องการในที่สุดอย่างแน่นอน

ไม่ว่าเราจะต้องการโน้นต้องการนี้ ต้องการสิ่งปรุง แต่งรสอะไรต่าง ๆ มากมายอย่างไร แต่ในที่สุดเราก็จะหนี ไม่พ้นจากความต้องการรู้รสของความจริง ถ้าเราไม่รู้รส ของความจริง ทำให้คุ้นกับรสของความจริงได้แต่ต้นแล้ว เราจะมีความสุขได้ตลอดเวลา จิตใจจะเบิกบาน แม้จะมีรสที่ ปรุงแต่งเป็นรสแปลกต่าง ๆ หวาน เปรี้ยว มัน เค็ม เข้ามา ก็กลายเป็นเครื่องเสริมรสไป

คนที่สามารถรับสัมผัสรสความบริสุทธิ์ของสัจจะ คือ ความจริงนี้ได้ จะทำให้จิตใจมีความสุขได้ตลอดเวลา ส่วน คนที่มัวแต่วิ่งเล่นไปหารสปรุงแต่ง แสวงรสเปรี้ยวหวานมัน เค็มดังที่กล่าวนั้น จะไม่รู้จักรสพื้นฐานที่แท้จริง แล้วก็จะ ต้องมีวันหนึ่งที่เขาจะประสบกับปัญหา คือการที่ว่าใน เวลาที่พบกับรสแท้จริงอันบริสุทธิ์ ที่ควรจะเป็นรสที่ดีที่สุด แต่เขากลับไม่สามารถลิ้มรสนั้นได้ เพราะจิตใจไม่ได้ตั้งไว้

มันแต่กังวลหวั่นใจสลดหดหู่ หรือไม่ก็ตื่นตระหนก จนกระทั่งไม่สามารถเข้าถึงรสนั้นได้

เพราะฉะนั้น ในทางพระพุทธศาสนานี้ ท่านจึงให้ตั้งเป็นแก่นสารแห่งชีวิตไว้ คือการรู้เท่าทันความจริง ให้เข้าถึงรสแห่งสัจจะที่เป็นรสเลิศกว่ารสทั้งหลายทั้งปวง เสริจแล้วไม่ว่าจะมีรสอะไรที่แปลกออกไป มันก็จะเป็นส่วนเสริมให้ชีวิตนี้มีความหมายเพิ่มขึ้นไปตามที่ยังประสงค์ ในฐานะที่ยังเป็นปุถุชนเราจะต้องการรสนีรสนั้นท่านก็ไม่ว่าอะไร แต่ขอให้รู้จักรสของความจริงนี้ไว้ด้วย เป็นประการหนึ่ง

นี่คือความจริงอย่างทีกล่าวนำแล้ว กฎธรรมชาตินี้สาระสำคัญของมันก็คือ การเกิดขึ้นและการดับไป การเกิดดับนี้เป็นสภาวะที่เป็นแก่นของความเป็นอนิจจัง การที่จะเปลี่ยนแปลงเป็นอะไร ๆ ไปต่าง ๆ ได้ก็ต้องอาศัยการเกิดดับทั้งนั้น เมื่อเราได้รู้ตระหนักถึงความเกิดดับอย่างทีกล่าวเมื่อกี้นี้ว่ามองเห็นความจริง ตอนแรกก็อาจตระหนกตกใจหน่อย แต่พอคุ้นกับมันวางใจวางท่าที่ถูกต้องแล้ว เราจะสบายใจกับมัน ต่อมาเราจะอยู่ด้วยปัญญารู้เท่าทัน ไปรุ่งโล่งสว่างไสว จิตใจของเราจะสามารถมีความสดชื่นเบิกบานผ่องใสได้ตลอดเวลา

ในทางตรงข้ามถ้าเราไม่รู้จักความจริงนี้ ชีวิตของเราก็มีโอกาสที่จะเตลิดไปได้มาก จะโน้มไปในทางที่จะมี

ความหลงระเห็จ มีความมัวเมา แล้วก็มีความทุกข์ในประการต่าง ๆ เพราะไม่มีหลักยึดของจิตใจ เวลาประสบอนิฏฐารมณ์ ซึ่งเป็นอารมณ์ที่ขัดแย้ง สิ่งต่าง ๆ ไม่เป็นไปตามปรารถนา ก็ไม่มีความรู้เท่าทันที่จะมาคิดพิจารณา ก็มีแต่ความทุกข์ มีแต่การถูกระทบกระแทกบีบคั้นอย่างเดียว ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสเป็นคาถา อย่างที่อาตมภาพได้ยกมากล่าวเบื้องต้นว่า

โย จ วสฺสสํ ชีเว อปสฺสํ อุตฺตมํ พุทฺธํ

เอกาหํ ชีวิตํ เสยฺโย ปสฺสโต อุตฺตมํ พุทฺธํ

แปลว่า บุคคลใดถึงจะมีอายุอยู่ตลอดร้อยปี แต่ไม่เคยมองเห็นการเกิดขึ้นและการเสื่อมสลายไป ชีวิตของคนนั้นไม่ประเสริฐเลย ผู้คนที่มีปัญญา มองเห็นความเกิดขึ้น และความดับไป แม้เป็นอยู่ชั่วขณะหนึ่งก็ไม่ได้ ชีวิตของคนที่เป็นอยู่แม้ขณะเดียว แต่มองเห็นการเกิดขึ้นแล้วดับไปนั้น ประเสริฐกว่า

ท่านว่าอย่างนี้ อันนี้ก็เป็นสาระสำคัญอย่างหนึ่งของ การที่เราต้องเข้าใจความจริงของสิ่งทั้งหลาย เมื่อเข้าถึงความจริงนี้แล้ว เราก็จะมีจิตใจที่ประกอบด้วยปัญญาอันรู้เท่าทันโลกและชีวิต และตรงนี้แหละที่มีความหมายมาก คือ การที่ความรู้ในกฎธรรมชาติจะมีผลต่อตัวชีวิตของเราเอง โดยตรง ไม่ใช่เป็นเพียงการเตลิดหรือเพลิดเพลนไปกับสิ่ง

ภายนอกที่เราเที่ยวประดิษฐ์ตกแต่ง และทำเพียงเพื่อสนองความต้องการของเรา โดยที่ว่ามันไม่เข้าถึงเนื้อตัวของชีวิต

สำหรับคนที่เข้าถึงความจริงของธรรมชาติที่โน้มเข้ามาสู่ชีวิตของตนเองได้แล้วอย่างนี้ เขาจะไปปฏิบัติตามธรรมชาติด้วยความรู้ในธรรมชาตินั้นก็ตาม หรือจะเอาความรู้ในธรรมชาติมาประดิษฐ์สร้างสรรค์สิ่งต่างๆ ก็ตาม ก็ทำไป แต่เขาจะรู้ขอบเขตที่เหมาะสม เพราะเขารู้ว่าชีวิตของคนเราคืออะไร ความสุข ความทุกข์ และประโยชน์ที่แท้จริงคืออะไร อยู่ตรงไหนแคไหน ชีวิตของเราจะมีความพอดี รู้ว่าแคไหนชีวิตของคนเราจะอยู่เป็นสุขได้ ไม่ใช่ฝากชีวิตไว้กับสิ่งภายนอกโดยสิ้นเชิง

สุขแบบเคลือบหาข้างนอก กับสุขด้วยสดใสข้างใน

คนจำนวนมากยังมีปัญหา แม้ว่าจะมีความรู้ในกฎธรรมชาติ ความรู้นั้นก็จะมีประโยชน์เพียงว่ามาช่วยให้เขาทำอะไรได้มากขึ้น แต่การทำได้มากขึ้นนั้น อาจมีความหมายได้ ๒ นัย

นัยหนึ่งคือ มีการสนองกิเลสได้มากขึ้น เมื่อมีการสนองกิเลสมากขึ้น ก็จะมีการเบียดเบียนกันมากขึ้น มีความวุ่นวายมากขึ้น

อีกนัยหนึ่ง คือ ในแง่ของตัวเองก็จะเป็นไปในทางที่ว่า จะมีความสนุกสนานเพลิดเพลินมากขึ้น อาจจะมัวเมาและสยบเป็นทาสของวัตถุมากขึ้น และในเวลาทุกข์ก็ทุกข์มากขึ้นด้วย

ทีนี้หากเป็นคนที่มีรู้เข้าใจความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย จนกระทั่งหยั่งรู้ถึงชีวิตสังขารตามความเป็นจริงแล้ว ก็จะได้รู้ความพอดีว่า ชีวิตของเรานี้ที่จะอยู่อย่างมีความสุขนั้นอยู่ด้วยอะไรกันแน่ พอมีปัญญารู้ความจริงและอยู่อย่างรู้เท่าทันแล้ว เพียงว่าชีวิตของตนเองดำรงอยู่ แม้ไม่มีสิ่งภายนอกมาช่วยเสริมปรุงแต่ง คนอย่างนี้ก็มีสุขได้ ท่านเรียกว่ามีความสุขที่เป็นอิสระ ที่เป็นไทแก่ตนเอง

สำหรับคนที่อยู่ด้วยปัญญารู้เท่าทันอย่างนี้ เขาจับแก่นของชีวิตและแก่นของความสุขได้แล้ว เขามีความสุขได้ตามลัทธิเป็นแก่นเป็นฐานข้างในอยู่แล้ว ถ้าจะมีสุขภายนอกมาเพิ่มเติม ด้วยความรู้ที่จะปฏิบัติตามกฎธรรมชาติได้ถูกต้องก็ตาม ด้วยการมีสิ่งประดิษฐ์สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ก็ตาม สิ่งเหล่านั้นก็จะเป็นเครื่องเสริมสุขให้มากขึ้น แต่ถึงแม้จะขาดจะพรากจากสิ่งเสริมสุขเหล่านั้น เขาก็คงสุขได้อยู่นั่นเอง

ในทางตรงข้าม สำหรับคนที่ขาดปัญญารู้เท่าทัน จับแก่นของความสุขไม่ได้ เมื่อไม่สามารถอยู่เป็นสุขได้

โดยลำพังจิตใจและปัญญาของตนเอง ก็ต้องฝากความสุขของตนไว้กับสิ่งภายนอก ตอนแรกก็อาศัยสิ่งสนองความต้องการที่มีตามธรรมชาติก่อน แล้วการที่เขาจะมีความสุขได้ก็ขึ้นต่อการมีสิ่งสนองความต้องการเหล่านั้น เขาก็เลยกลายเป็นทาสของสิ่งเหล่านั้น แล้วต่อไปเมื่อเขามีสิ่งประติษฐ์สร้างสรรค์มาช่วยบำรุงบำเรอความสุขมากขึ้น การมีสิ่งประติษฐ์สร้างสรรค์เหล่านั้น ก็มีความหมายเป็นการขยายขอบเขตของการที่เขาจะเป็นทาสให้มากขึ้นด้วย

สำหรับคนที่ขาดปัญญารู้เท่าทันและขาดความสุขที่เป็นแก่นภายในนี้ การได้สิ่งอำนวยความสะดวกเพิ่มขึ้น ก็คือการขยายขอบเขตของความเป็นทาส และสิ่งที่เพิ่มขึ้นมานั้นจึงไม่ใช่เสริมสุขเท่านั้น แต่เสริมทุกข์ด้วย

ถึงตอนนี้ก็จะมีคำถามว่า เอาละ คนเราแต่ละคนนี่เรามีความสุขได้อย่างไร คนเรานี้มีความสุข ๒ ประเภท

ความสุขประเภทที่หนึ่ง คือ ความสุขที่ต้องขึ้นต่อสิ่งบำรุงบำเรอภายนอก ต้องอาศัยสิ่งภายนอกมาช่วย อย่างง่าย ๆ เช่น วัตถุสิ่งของที่ท่านเรียกว่าอามิส แม้ตลอดจนบุคคลแวดล้อม ถ้าไม่มีสิ่งเหล่านี้แล้ว ก็จะทำให้เกิดความขาดแคลนแล้วก็จะเกิดความทุกข์ ความสุขความทุกข์ของคนเราแบบนี้ ฝากไว้กับสิ่งภายนอก เราไม่สามารถอยู่เป็นสุขได้โดยขาดสิ่งเหล่านี้ และเป็นความสุขที่ไม่มั่นคงยั่งยืน เหมือนกับเป็น

ของที่เอามาเคลือบหรือฉาบทาไว้ นี่เป็นประเภทที่หนึ่ง ซึ่งจะเห็นได้ทั่วไป

ที่นี้ท่านบอกว่ามีสุขอีกประเภทหนึ่ง คือ ความสุขที่เกิดในใจของตนเองได้ โดยไม่ต้องอาศัยสิ่งภายนอก แม้จะอยู่ลำพังจิตใจของตนเองก็เป็นสุขได้ เป็นความสดใสรื่นจ๋ออยู่ข้างใน ที่ตนเองสามารถครอบครองอย่างเป็นไทโดยแท้จริง อันนี้เป็นสุขอีกระดับหนึ่ง ซึ่งคนทั่วไปจะไม่ค่อยมี

คนเรานี้มักจะหวังความสุขจากสิ่งภายนอก แล้วบางทีก็ไม่เคยนึกคิดว่า เราจะต้องมีเวลาอยู่เฉพาะกับตัวเอง สิ่งทั้งหลายนั้นจะไม่สามารถอยู่กับเราได้ตลอดเวลา อย่างน้อยแม้ยังอยู่กับเรา มันก็ไม่สามารถเป็นไปตามใจปรารถนาของเราได้ตลอดไป ถ้าเราจะให้สิ่งทั้งหลายต้องเป็นไปตามใจปรารถนาของเราแล้วเราจึงจะมีความสุขนี้ เราจะต้องมีแต่ความทุกข์ เพราะว่าสิ่งทั้งหลายนั้น ตกอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติที่ว่า มันเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน

เมื่อเราต้องการให้มันเป็นไปตามใจปรารถนาของเรา พอเรามีใจปรารถนาต่อมันให้เป็นอย่างนี้ แต่ธรรมดาของมันตามกฎแห่งเหตุปัจจัย กลับผลักดันให้มันไปทางโน้น พอมันไปทางโน้นแต่ใจเราต้องการให้มาทางนี้ ก็เกิดความขัดแย้งขึ้น แล้วใครชนะ ใจเราปรารถนาให้มันเป็นอย่างนี้ แต่สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน กลับเป็นไปอย่าง

โน้น ใครชนะ ก็ต้องตอบว่า กฎธรรมชาติชนะ กฎธรรมชาติก็คือความเป็นไปตามเหตุปัจจัยชนะ พอกฎธรรมชาติชนะเราแพ้ เราก็ต้องถูกบีบคั้น เรียกว่าเกิดทุกข์ อันนี้เป็นธรรมดา เพราะว่ามันขัดกันตั้งแต่ต้นแล้ว กระแสมันคนละกระแส

ฉะนั้นในทางพระท่านจึงสอนเรื่องนี้มาก ท่านย้ำให้รู้เข้าใจความจริงของธรรมดาและให้เราวางตัวให้ถูกต้องว่า เราจะต้องไม่เอาความปรารถนาหรือความอยากของเราเป็นตัวตั้ง แต่ต้องเอาความรู้เท่าทันเหตุปัจจัยเป็นตัวตั้ง พอเห็นสิ่งทั้งหลายก็มองในแง่ว่า อ้อ สิ่งทั้งหลายมันเป็นไปตามเหตุปัจจัยนะ มันจะไม่เป็นไปตามใจอยากของเรา ถ้าเราต้องการให้มันเป็นไปอย่างไร เราจะต้องรู้เหตุปัจจัยของมัน ต้องศึกษาเหตุปัจจัยของมัน แล้วไปทำที่เหตุปัจจัย เพื่อให้เป็นอย่างนั้น อย่างมันปรารถนาอยู่ ให้สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามต้องการ มันเป็นไปไม่ได้

ถ้ารู้อย่างนี้แล้ว จิตใจจะเป็นอิสระ ความอยากจะไม่มาบีบคั้นจิตใจของตนเอง จะอยู่โดยรู้เท่าทันว่า อ้อ เราต้องทำที่เหตุปัจจัย พอเห็นสิ่งทั้งหลาย ชาวพุทธก็จะทำใจได้ทันที เพราะหลักการทางพุทธศาสนาบอกไว้แล้วว่า ให้มองสิ่งทั้งหลายตามเหตุปัจจัยนะ พอมีอะไรเกิดขึ้น เรามองกับตัวเองว่า “มองตามเหตุปัจจัย” และ “เป็นไปตามเหตุปัจจัย” แค่นี้มันก็ตัดความรู้สึกที่ไม่ดีได้หมดเลย

ดังเช่นเมื่อเกิดการพลัดพรากขึ้นมาเนี่ย ถ้าเรามองในแง่ความปรารถนาของเราว่า โอ ท่านผู้นี้เรารักใคร่ ทำไมท่านไม่อยู่กับเรา ท่านน่าจะอยู่ไปอีกสักสิบปี อะไรต่าง ๆ ทำนองนี้คิดไปยิ่งคิดก็ยิ่งโศกเศร้านี้เรียกว่าเอาตัวความอยากหรือความปรารถนาของเราเป็นหลัก แล้วจะให้สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามความอยากนั้น เราก็ต้องถูกบีบคั้นและเป็นทุกข์

ทีนี้ ในทางของปัญญา พอเกิดเหตุการณ์อย่างนี้ขึ้นมาเราก็พิจารณาทันทีว่าอ้อ สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัยนี้ร่างกาย มันเป็นชีวิตสังขาร มันเกิดจากปัจจัยปรุงแต่งมันเป็นไปตามคติธรรมดาของเหตุปัจจัยแล้ว มีเหตุปัจจัยที่จะทำให้เกิดขึ้น มันก็เกิดขึ้น มีเหตุปัจจัยที่จะทำให้ตั้งอยู่ มันก็ตั้งอยู่ มีเหตุปัจจัยที่จะทำให้ดับสลายไปสลายไป มันก็ดับสลาย ที่เป็นอย่างนี้มันก็เป็นไปตามเหตุปัจจัยแล้ว พอมองแค่นี้ใจของเราก็แยกออกมาตั้งอยู่ได้เป็นอิสระ เป็นตัวของตัวเอง เรียกว่าเป็นการพึ่งพาตนเองได้ในทางจิตใจ เมื่อจิตใจมีความเป็นอิสระ ก็อยู่ได้ ปลอดภัยโล่งเบา ก็มีทุกข์น้อย

เป็นอันว่า คนที่พิจารณาตามหลักของการมองตามเหตุปัจจัยนี้จะมีจิตใจที่เป็นสุข และเป็นอิสระมากขึ้น แต่โดยสาระก็คือ จะต้องรู้เท่าทันการเกิดขึ้นและการดับไป เมื่อเรามองเห็นความเกิดขึ้นและดับไปของสิ่งทั้งหลาย แม้

ตลอดจนชีวิตของตัวเองนี้ ว่าเป็นเรื่องธรรมดา เป็นไปตามเหตุปัจจัยแล้ว เราวางใจถูกต้องต่อสิ่งเหล่านั้น แล้วก็ปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายด้วยปัญญา ที่พิจารณาตามเหตุปัจจัย และทำที่เหตุปัจจัย ก็จะมีชีวิตที่มีความสุข มีความเบิกบาน ผ่องใสได้ อย่างน้อยด้วยการรู้ความจริงนั้น ก็จะเป็นอยู่ด้วยปัญญาที่รู้เท่าทัน ปัญญาที่รู้เท่าทันก็ทำให้เกิดความสว่าง แล้วก็ทำให้จิตใจนี้ไม่ขุ่นมัวไม่เศร้าหมอง มีความร่าเริงเบิกบานผ่องใสอยู่ได้เสมอ

ถึงแม้อะไรจะเปลี่ยนแปลงผันผวนไป ก็ต้องรักษาสมบัติแท้ของเราไว้ให้ได้

คนดีที่พึงปรารถนานั้นตามที่ท่านเน้นย้ำมาก เป็นผู้ปฏิบัติถูกต้องเริ่มแต่ประการที่ ๑ คือการรู้เท่าทัน เมื่อรู้เท่าทันความจริงแล้ว ต่อไปประการที่ ๒ ก็ให้การรู้เท่าทันนั้นมีผลต่อจิตใจ ที่จะทำให้จิตใจนั้น มีความสว่าง มีความเบิกบาน ไม่ท้อถอย ไม่สับสน

ถ้าจิตใจวิ่งเล่นด้วยความที่คิดว่า เออ เราอยากให้เป็นอย่างนี้ มันไม่ยอมเป็น อะไรอย่างนี้ เราก็ท้อถอยสับสน ก็เกิดความดิ้นรนมาก ความบีบคั้นก็เกิดขึ้นมาก

แต่ถ้ามีความสว่างด้วยความรู้เท่าทันแล้ว ก็จะมี

ความโปร่งโล่ง มีความเบา ไม่ท้อถอย ไม่ดิ้นรนกระทบกระทั่ง บีบคั้น จิตใจก็มีความสุข จิตใจที่มีลักษณะอย่างนี้ เป็นจิตใจที่ดงามมีความสุขจริงแท้

พระพุทธศาสนาสอนให้เราสร้างความรู้เท่าทันขึ้นในจิตใจ

จากความรู้เท่าทันนั้น ก็ให้มีภาวะจิตที่เรียกว่า ปราโมทย์คือความร่าเริงเบิกบานใจซึ่งควรอนุรักษไว้ให้มีอยู่เสมอ

แล้วก็ให้มีปิติ คือความเอิบอímใจ พอรู้เท่าทันความจริงแล้ว เราก็มีความเอิบอímใจได้ แม้แต่จะมีเรื่องที่ไม่ปรารถนาเกิดขึ้น แต่ถ้าเรารู้เท่าทันความจริง จิตใจก็เอิบอímได้ ด้วยความรู้ความเข้าใจด้วยปัญญานั้น

จากความปิติ เอิบอímใจ จิตใจก็ผ่องคลาย สบาย มีความสงบเย็น ที่ท่านเรียกว่ามีปัสสัทธิ

แล้วจิตใจที่ผ่องคลายสงบเย็นนั้น ก็สดชื่นโปร่งเบา มีความสุข

เมื่อใจเป็นสุขแล้ว ก็อยู่ตัว ไม่ดิ้นรน ไม่ซัดส่าย เป็นจิตใจที่มั่นคง เกิดมีสมาธิขึ้นได้

สภาพจิตใจอย่างนี้ เป็นจิตใจที่ดงาม ที่ท่านบอกว่า พุทธศาสนิกชนควรจะสร้างให้เกิดขึ้นเสมอ ๆ ให้เรามองสิ่งเหล่านี้ หรือสภาพจิตนี้ว่าเป็นทรัพย์สมบัติอันมีค่า พยายาม

ตลอดจนชีวิตของตัวเองนี้ ว่าเป็นเรื่องธรรมดา เป็นไปตามเหตุปัจจัยแล้ว เราวางใจถูกต้องต่อสิ่งเหล่านั้น แล้วก็ปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายด้วยปัญญา ที่พิจารณาตามเหตุปัจจัย และทำที่เหตุปัจจัย ก็จะมีชีวิตที่มีความสุข มีความเบิกบาน ผ่องใสได้ อย่างน้อยด้วยการรู้ความจริงนั้น ก็จะเป็นอยู่ด้วยปัญญาที่รู้เท่าทัน ปัญญาที่รู้เท่าทันก็ทำให้เกิดความสว่าง แล้วก็ทำให้จิตใจนี้ไม่ขุ่นมัวไม่เศร้าหมอง มีความร่าเริง เบิกบานผ่องใสอยู่ได้เสมอ

ถึงแม้จะอะไรจะเปลี่ยนแปลงผันผวนไป ก็ต้องรักษาสัมบัติแท้ของเราไว้ให้ได้

คนดีที่ฟังปรารณานั้นตามที่ท่านเน้นย้ำมาก เป็นผู้ปฏิบัติถูกต้องเริ่มแต่ประการที่ ๑ คือการรู้เท่าทัน เมื่อรู้เท่าทันความจริงแล้ว ต่อไปประการที่ ๒ ก็ให้การรู้เท่าทันนั้นมีผลต่อจิตใจ ที่จะทำให้จิตใจนั้น มีความสว่าง มีความเบิกบาน ไม่ขุ่นมัว ไม่สับสน

ถ้าจิตใจวิ่งเล่นด้วยความที่คิดว่า เออ เราอยากให้เป็นอย่างนี้ มันไม่ยอมเป็น อะไรอย่างนี้ เราก็ขุ่นมัวสับสน ก็เกิดความดิ้นรนมาก ความบีบคั้นก็เกิดขึ้นมาก

แต่ถ้ามีความสว่างด้วยความรู้เท่าทันแล้ว ก็จะมี

ความโปร่งโล่ง มีความเบา ไม่ขุ่นมัว ไม่ดิ้นรนกระทบกระทั่ง บีบคั้น จิตใจก็มีความสุข จิตใจที่มีลักษณะอย่างนี้ เป็นจิตใจที่ดีงามมีความสุขจริงแท้

พระพุทธศาสนาสอนให้เราสร้างความรู้เท่าทันขึ้นในจิตใจ

จากความรู้เท่าทันนั้น ก็ให้มีภาวะจิตที่เรียกว่า ปราโมทย์คือความร่าเริงเบิกบานใจซึ่งควรอนุรักษ์ไว้ให้มีอยู่เสมอ

แล้วก็ให้มีปิติ คือความเอิบอímใจ พอรู้เท่าทันความจริงแล้ว เราก็มีความเอิบอímใจได้ แม้แต่จะมีเรื่องที่ไม่ปรารถนาเกิดขึ้น แต่ถ้าเรารู้เท่าทันความจริง จิตใจก็เอิบอímได้ ด้วยความรู้ความเข้าใจด้วยปัญญานั้น

จากความปิติ เอิบอímใจ จิตใจก็ผ่อนคลาย สบาย มีความสงบเย็น ที่ท่านเรียกว่ามีปัสสัทธิ

แล้วจิตใจที่ผ่อนคลายสงบเย็นนั้น ก็สดชื่นโปร่งเบา มีความสุข

เมื่อใจเป็นสุขแล้ว ก็อยู่ตัว ไม่ดิ้นรน ไม่ขัดส่าย เป็นจิตใจที่มั่นคง เกิดมีสมาธิขึ้นได้

สภาพจิตใจอย่างนี้ เป็นจิตใจที่ดีงาม ที่ท่านบอกว่า พุทธศาสนิกชนควรจะสร้างให้เกิดขึ้นเสมอ ๆ ให้เรามองสิ่งเหล่านี้ หรือสภาพจิตนี้ว่าเป็นทรัพย์สมบัติอันมีค่า พยายาม

ทำให้มีและรักษาไว้ในจิตใจของเรา อย่าให้ใครมาทำลายได้

พุทธศาสนิกชนต้องการมีชีวิตที่ดีงาม จะต้องพยายามสร้างสภาพจิตใจที่ดี คือ

๑. ปราโมทย์ ความร่าเริงเบิกบานใจ ให้มีอยู่เสมอ
๒. ปิติ ความอิ่มใจ ปลื้มใจ
๓. ปัสสัทธิ ความผ่อนคลายกายใจ สงบเย็น
๔. สุข ความโปร่งชื่นคล่องใจ ไม่มีอะไรบีบคั้นใจ
๕. สมานี ความมีใจแน่วแน่ อยู่กับสิ่งที่ต้องการ ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่สับสน

เราต้องถือว่า สภาพจิตเหล่านี้เป็นสมบัติที่ดีมีค่ายิ่ง เราต้องทำให้มีอยู่ในใจเสมอ มันดียิ่งกว่าสมบัติภายนอกทั้งหลาย

ทรัพย์สินสมบัติต่าง ๆ ภายนอกนั้น เราสร้างขึ้นมาเพื่อที่จะบำรุงบำเรอชีวิตให้เรามีความสุข แต่ไม่แน่นอนะ ว่ามันจะให้ความสุขที่จริงที่แท้ได้หรือไม่ บางทีมันก็ให้ได้เพียงชั่วคราว ไม่ยั่งยืนตลอดไป

แท้จริงแล้วสภาพจิตเหล่านี้แหละคือจุดหมายของการมีทรัพย์สินสมบัติเหล่านั้น ถ้าทรัพย์สินสมบัติเหล่านั้นสามารถทำให้เรามีปราโมทย์ ปิติ ปัสสัทธิ สุข สมานี ได้ อันนั้นก็น่าภูมิใจ แต่หลายคน หรือมากคนที่เดียว เมื่อสร้างทรัพย์สมบัติภายนอกขึ้นมาแล้ว กลับไม่ได้ไม่มีสภาพจิต

เหล่านี้ ข้ำร้ายบางทีกลับให้ทรัพย์สมบัติภายนอกเกิดขวางทำลายสภาพจิตที่ดีงามของตนเหล่านี้ให้หมดไปเสียอีก เมื่อยังแสวงหา ยังไม่ได้ทรัพย์สิน ก็ได้แต่หวัง และยังไม่มีสภาพจิตเหล่านี้ ครั้นเมื่อได้ทรัพย์สินมาแล้ว ก็ยังทำลายสภาพจิตที่ดีเหล่านั้นให้หมดไป ด้วยความยึดติดห่วงแหนห่วงกังวล ตลอดจนหวาดระแวง ระวังกัน หรือโลภยิ่งขึ้นไป

ในทางตรงข้าม ถ้าเรายังสามารถสร้าง ปราโมทย์ ปิติ ปัสสัทธิ สุข สมานี ไว้ในใจได้ตลอดเวลาของเราเอง โดยไม่ต้องอาศัยปัจจัยภายนอก ก็จะเป็นความสามารถพิเศษที่สุด ตอนนั้นเราจะเห็นว่า โอ แม้แต่ทรัพย์สมบัติต่าง ๆ นี้ ก็ยังไม่มีค่าเท่าสภาพจิตที่ดีงามเหล่านี้ เพราะในที่สุดแล้ว สิ่งที่เราต้องการแท้จริงก็อันนี้เอง เหล่านี้แหละคือทรัพย์สมบัติที่เราปรารถนาอย่างแท้จริง แล้วอันนี้แหละที่จะรักษาชีวิตของเราให้เป็นชีวิตที่ดีงามได้

ในขั้นสุดท้าย เมื่อถึงเวลาที่ทรัพย์สินสมบัติและญาติพี่น้องช่วยอะไรไม่ได้ เช่นบนเตียงที่เจ็บป่วย บางทีเจ็บป่วยถึงกับร่างกายขยับเขยื้อนไม่ได้ ทำอะไรไม่ได้ ใครช่วยก็ไม่ได้ รับประทานอาหารก็ไม่อร่อย ก็เหลือแต่ใจของเรานี้แหละ ตอนนั้นถ้าเรามีแต่สุขที่อิงอาศัยอารมณ์ ขึ้นต่ออารมณ์แล้ว ก็จะมีแต่ความทุกข์ความเดือดร้อนอย่างเดียว

ตรงข้ามกับคนที่ฝึกใจของตนไว้ด้วยปัญญารู้เท่าทัน

อย่างทีกล่าวนมาแล้ว ซึ่งสามารถทำให้เรามีปราโมทย์ ปิติ
ปัสสัทธิ สุข สมภาิได้ เขาฝึกใจไว้พร้อมแล้ว แม้จะนอนป่วย
อยู่คนเดียวบนเตียง ใคร ๆ อะไร ๆ ช่วยไม่ได้ เขาก็สามารถ
มีความสุขได้

อันนี้เป็นความสุขที่เป็นอิสระ เป็นไทแก่ตนเองอย่าง
แท้จริงส่วนในเวลาที่ไม่ป่วยเมื่อได้สิ่งภายนอกมาช่วยเสริมอีก
เขาก็ยังมีความสุขเพิ่มเป็น ๒ ชั้น เวลาไม่มีความสุขจาก
ภายนอก อยู่คนเดียวทำอะไรไม่ได้ ก็ยังสามารถมีความสุขได้
อย่างน้อยก็ไม่กระวนกระวายทุกข์ร้อนเกินไป

ฉะนั้น สำหรับพุทธศาสนิกชนจึงเห็นชัดว่า แก่นแท้
ของชีวิตที่เราต้องการนั่นคืออะไร เราสร้างสรรค์ทรัพย์
สมบัติต่าง ๆ มาเพื่อความสุข แต่ความสุขในขั้นสุดท้ายนั้น
อยู่ที่จิตใจของเรา ที่จะต้องฝึกฝนไว้เสมอ ทำอย่างไรเราจึงจะ
สร้างสภาพจิตใจนี้ขึ้นมาได้ คำตอบก็คือจะต้องทำให้เป็นปกติ
ธรรมดา พยายามสร้างความร่าเริงเบิกบานใจขึ้นมา สร้าง
ความเอิบอิมใจ ความผ่อนคลายสงบเย็นกายใจนี้ ให้มีอยู่
ตลอดเวลา และอย่างทีบอกเมื่อกี้ว่า ให้ตั้งทำที่เหมือนสิ่งนี้
เป็นสมบัติที่มีค่าของเรา เราจะไมยอมให้ใครทำลาย

เวลาพบกับใครเราก็จะได้รับอารมณ์เข้ามา บางที
เราก็ถูกอารมณ์ที่เข้ามานั้นกระทบกระทั่ง หรือกระทบ
กระแทก เช่นได้ยินถ้อยคำของคนอื่นพูด บางทีอารมณ์ที่ไม่

นำปรารถนาเข้ามาโดยเราไม่รู้ตัว เราไม่ทันรักษาสมบัติของเรา
ปล่อยให้อารมณ์เหล่านั้นมากระทบกับใจเรา แล้วก็ทำ
ลายทรัพย์สมบัติที่มีค่าของเราไปเสีย ทำให้ความปราโมทย์
เบิกบานใจในใจของเราหมดไปหรือหายไป

ไปเห็นคนนั้นเขาแสดงอาการอย่างนี้ ไปได้ยินคนนี้
เขาพูดคำอย่างนั้น อ้าว เกิดกระทบกระทั่งใจขึ้นมา ชุ่มฉ่ำ
เศร้าหมอง เหี่ยวแห้ง บีบคั้นใจ เลยถูกคนอื่นเขามาทำลาย
สมบัติในของตัวเสีย แสดงว่ารักษาสมบัติไม่ได้ ดังนั้น จะ
ต้องตั้งสติไว้ก่อน ระลึกรำกับใจของตนว่า เราจะต้อง
พยายามรักษาสมบัติในของเราไว้ให้ได้ อย่างน้อยตั้งทำที่
ไว้ว่า นี่แหละสมบัติที่มีค่าที่สุดของเรา เราจะพยายามรักษา
ไว้ ถ้าทำอย่างนี้แล้วพุทธศาสนิกชนก็จะมีแต่ความเจริญ
งอกงามในธรรม

ตกลงว่า สภาพจิตใจที่พึงปรารถนา แสดงถึงจิตใจ
ของพุทธศาสนิกชนที่ดำเนินตามวิถีแห่งพุทธ ที่เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น
ผู้เบิกบาน ก็คือ

ความร่าเริงเบิกบานใจ ที่เรียกว่า *ปราโมทย์*

ความเอิบอิมใจ ที่เรียกว่า *ปิติ*

ความผ่อนคลายสงบเย็นกายใจ ที่เรียกว่า *ปัสสัทธิ*

ความโปร่งขึ้นคล่องใจ ที่เรียกว่า *ความสุข*

และความมีจิตใจแน่วแน่มั่นคง ที่เรียกว่า *สมภาิ*

ทั้งหมดนี้เป็นสมบัติสำคัญที่เราควรจะรักษาไว้ และสมบัติเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้ดีที่สุดด้วยการที่เรารู้เท่าทันความจริงนั่นเอง ทำให้ทั้งคู่เคยเป็นกันเองกับสังขารม แล้วเราจะได้รับสิ่งที่เลิศกว่าสทั้งหลายทั้งปวง เหมือนคนที่ได้รับจิตสนิทของน้ำที่บริสุทธิ์เป็นหลักยืนตัวไว้แล้ว ดังที่กล่าวมานั้น แล้วเราก็จะมีความสุขที่แท้จริง เราจะชื่อว่าดำเนินตามวิถีของพระพุทธเจ้า

วันนี้อาตมภาพได้แสดงธรรมกถามาก็พอสมควรแก่เวลา โดยสาระสำคัญก็คือให้เข้าใจความจริงของสิ่งทั้งหลาย แล้วก็จิตใจที่เป็นอยู่ด้วยความรู้เท่าทันนี้ ความรู้เท่าทันนี้จะทำให้เกิดความสว่าง ความสะอาดผ่องใส เบิกบาน ดังที่กล่าวมาแล้ว สภาพจิตที่ดีงามก็จะเกิดขึ้นแก่เราอยู่เสมอ ไม่มีอะไรที่จะดีกว่านี้ในขั้นสุดท้าย

สิ่งทั้งหลายที่เราสร้างมาก็เพื่อความสุข แต่ในขั้นสุดท้ายแล้วเราจะรู้ตระหนักว่าตราบโศกที่เราจะต้องขึ้นต่อสิ่งเหล่านั้น ตราบโศกที่เราจะต้องฝากความสุขความทุกข์ไว้กับสิ่งเหล่านั้น เราจะไม่เป็นอิสระแท้จริง จะต้องถึงเวลาหนึ่งที่เราจะต้องฝึกฝนตัวเราเอง ด้วยจิตใจและปัญญา ให้เป็นอยู่ด้วยตัวของตัวเองที่มีปัญญารู้เท่าทัน แล้วสร้างสภาพจิตใจที่ดีงามดังกล่าวนี้นั้นขึ้นมาให้ได้

วันนี้โยมเจ้าภาพ มีโยมคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ เป็นประธาน พร้อมด้วยบุตรหลานญาติมิตร ได้บำเพ็ญกุศลอุทิศแก่คุณโยมชม รักตะกนิษฐ ผู้ล่วงลับไปแล้ว โยมก็ได้บำเพ็ญกุศลไปแล้ว ได้ทำหน้าที่ที่ควรทำแล้ว สมดังที่อาตมภาพได้กล่าวมาแต่เบื้องต้น

ประการแรก ด้วยการที่ได้ทำสิ่งที่ควรทำ ได้ทำหน้าที่ของเราแล้ว ได้แสดงน้ำใจแล้ว ได้ทำบุญทำกุศลแล้วนี้ เมื่อจิตระลึกรับพิจารณาแล้วก็จะมีความเอิบอิ่มใจ ทำให้มีความสุขสบายใจ และทำให้จิตใจเบิกบานผ่องใสได้ เป็นเครื่องบรรเทาความโศกเศร้าอาลัยลงได้ส่วนหนึ่ง

ประการที่สอง เมื่อได้พิจารณาตามหลักธรรมด้วยความรู้เท่าทันในความจริงดังกล่าวนั้นก็จะได้สภาพจิตที่ดีงามเป็นขั้นที่สอง ที่ทำให้จิตใจเป็นอิสระอย่างแท้จริง ความสดใสร่าเริงเบิกบาน และความหายโศกเศร้าก็จะเกิดขึ้นได้อย่างแท้จริง

ทั้งสองประการนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่เรียกว่า เป็นบุญเป็นกุศล คือทั้งกุศลในส่วนของการทำความดีงาม และในส่วนที่เป็นเรื่องของปัญญารู้เท่าทัน เมื่อปฏิบัติอย่างนี้แล้ว ก็เป็นอันได้คติจากคำสอนเกี่ยวกับเรื่องของมรณกรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสอนอยู่เสมอว่าให้พุทธศาสนิกชนพิจารณารำลึกในมรณสติ คือระลึกถึงความตายด้วยความรู้เท่าทัน

แล้วไม่โศกเศร้า ไม่หวาดกลัว แต่ระลึกขึ้นมาแล้วทำให้ไม่
ประมาท เร่งขวนขวาย ทำความดีงาม รู้เท่าทันความจริง
ของชีวิตและสังขาร

นอกจากนั้น เมื่อโยมมีจิตใจที่ดีงาม สะอาดผ่องใส
อย่างนี้แล้ว แม้เมื่อจะอุทิศกุศลแก่ผู้ล่วงลับ การอุทิศกุศลนั้น
ก็จะได้ผลดีขึ้นด้วย

ท่านกล่าวว่า การที่จะอุทิศกุศลแก่กัน ก็ต้องทำด้วย
จิตใจที่เป็นสมาธิ มีเจตนาที่ชัดเจนและมีกำลังแรง ถ้าจิตใจ
นั้นมีความเศร้าหมองขุ่นมัววุ่นวายด้วยความโศกเศร้าเป็นต้น
จิตใจนั้นก็ไม่น่าเป็นอันตั้งแน่นอนในการที่จะอุทิศกุศล เจตนา
ก็ไม่รวมเป็นอันหนึ่งเดียว ไม่เข้มแข็งแรงกล้า

เพราะฉะนั้นจึงต้องทำจิตใจให้ปลอดโปร่งผ่องใส
เมื่อทำจิตใจให้ดีงามด้วยการระลึกถึงความดีที่บำเพ็ญแล้ว
รู้เท่าทันความจริง รู้เท่าทันธรรมะ ดังที่กล่าวมา จิตใจเป็น
กุศลแล้ว ดีงามแล้ว ก็ย่อมจิตที่ดีงามเป็นกุศลนี้ อุทิศบุญ
กุศลที่ได้บำเพ็ญแก่ท่านผู้ล่วงลับสืบต่อไป

ณ วาระนี้ อาตมภาพขออนุโมทนากุศลบุญราศี ที่
โยมคุณหญิงกระจำศรี รักตะกนิษฐ พร้อมด้วยบุตรหลาน
ญาติมิตร ได้บำเพ็ญแล้ว และในโอกาสนี้ ญาติมิตรทั้งหลาย
ก็ได้มาแสดงน้ำใจ มาเคารพศพ มาระลึกถึงท่านผู้ล่วงลับ
เป็นการแสดงน้ำใจทั้งต่อผู้ล่วงลับ และต่อท่านเจ้าภาพที่ยัง

มีชีวิตอยู่ ทุกท่านล้วนมีเจตนาดีทั่วกัน จึงขอให้ทุกท่านมี
ความเอิบอิ่มใจว่าเราได้ทำสิ่งที่ควรทำ ได้แสดงน้ำใจอันดีแล้ว

เมื่อมีจิตใจดีงามอย่างนี้ ไม่มีความโศกเศร้า ไม่มี
ความขุ่นมัวแล้ว ก็โน้มจิตใจที่ดีงามนี้ อุทิศกุศลไปให้แก่คุณ
โยมชม รักตะกนิษฐ ผู้ล่วงลับไปแล้ว ขอให้ท่านได้รับทราบ
และอนุโมทนาการบำเพ็ญกุศลนี้ และขอให้ท่านมีความสุข
ความเจริญในสัมปรายภพ ยิ่งขึ้นไป

อาตมภาพวิดิษนาพระธรรมเทศนาพรณนาอาณิสส
แห่งการบำเพ็ญกุศลทักษิณานุประทานกิจอุทิศแด่ท่านผู้
ล่วงลับไปแล้ว พร้อมทั้งคติธรรมเตือนใจ ในการที่จะเกิด
ความรู้เท่าทันด้วยปัญญา เพื่อจะมีชีวิตที่ดีงาม ตามคติ
แห่งพระพุทธศาสนา ก็พอสมควรแก่เวลา ขอยุติลงแต่เพียง
เท่านี้ เหวี่ยง ก็มี ด้วยประการฉะนี้

พระพุทธศาสนากับสังคมไทย*

ท่านพระเถรานุเถระที่นับถือ

ขอเจริญพรท่านสาธุชนผู้สนใจใฝ่ธรรมทุกท่าน

รายการอภิปรายวันนี้ ขอทำความเข้าใจเบื้องต้นนิดหน่อย ว่ามีความเข้าใจคลื่อนคลาดเกี่ยวกับชื่อเรื่องกันบ้าง ตอนแรกบางท่านได้ยินว่าเป็นเรื่องพระพุทธศาสนากับสังคมปัจจุบัน ต่อมาเมื่อทำความเข้าใจกันให้ชัดโดยตกลงว่าเป็นเรื่องพระพุทธศาสนากับสังคมไทย และต่อมาอีกครั้งได้ยินเป็นว่าพระพุทธศาสนากับสังคมไทยปัจจุบัน รู้สึกว่าชื่อมีการยักย้ายกันไป จึงทำให้ผู้พูดเองสับสนเล็กน้อยว่าจะพูดในขอบเขตแค่ไหน คือชื่อเรื่องทั้งหมดทั้งสามอย่างนั้นก็ลงเป็นอันเดียวกันในแง่พระพุทธศาสนากับสังคม แต่มี

* พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ร่วมอภิปราย ณ วัดธัมมมาราม นครชิคาโก สหรัฐอเมริกา ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๓๕

ความแตกต่างที่ว่าขอบเขตกว้างแคบกว่ากัน สำหรับอาตมภาพนั้น จำได้ในชื่อว่า“พระพุทธศาสนากับสังคมไทย” เพราะฉะนั้นก็จะพูดในหัวข้อนี้

มองกันง่าย ๆ เรื่องพระพุทธศาสนากับสังคมไทยนั้น อาตมภาพว่าเห็นได้ชัดเจนที่งานวัดธัมมมารามนี้เอง พระพุทธศาสนาทำให้สังคมไทยเป็นอย่างไร มีบทบาทอย่างไร ในสังคมไทย แล้วสังคมไทยทำอะไรกันบ้าง และทำอย่างไร โดยสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนา อันนี้เรามองได้โดยตัวอย่างจากงานวัดธัมมมารามนี้ ซึ่งเราจะมองเห็นได้ทันทีว่า พระพุทธศาสนานั้นได้มีบทบาทเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนไทยอย่างไร ในกรณีนี้เราถือว่า ชุมชนไทยในนครชิคาโกนี้ก็เป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย แม้ว่าจะมาอยู่ในต่างแดนก็ตาม วัดธัมมมารามนี้ก็เป็นที่แสดงออกของพระพุทธศาสนา และเป็นศูนย์กลางแห่งหนึ่งของชุมชนไทย และจากพฤติกรรมของคนไทยที่ได้มาวัดนี้ ก็แสดงให้เห็นถึงการที่ว่า พระพุทธศาสนาได้เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจของคนไทยอย่างไรบ้าง และคนไทยได้แสดงออกอย่างไร มีวัฒนธรรมประเพณีอย่างไร ที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง นี่เรามองเห็นได้จากชุมชนไทยที่มาที่วัดธัมมมารามนี้ เพราะฉะนั้น คำตอบเกี่ยวกับหัวข้อที่ว่าพระพุทธศาสนากับสังคมไทยนี้ เราสามารถบรรยายได้จากกรณีของวัดธัมมมารามนี้เป็นตัวอย่าง แต่ที่นี้ เราจะไม่

จำกัดตัวอยู่แค่ตัวอย่างนี้เท่านั้น เราจะมองถึงสังคมไทยในวงกว้างทั้งหมด

เมื่อมองอย่างกว้าง เราจะเห็นว่าหัวข้อเรื่องพระพุทธศาสนากับสังคมไทยนี้มีความกว้างขวางมากเราจะไม่สามารถมาพูดในเวลาอันสั้นนี้ได้ อาตมภาพก็เลยคิดว่า แทนที่ตัวเองจะมาบรรยายให้ฟังว่า พระพุทธศาสนากับสังคมไทยมีความสัมพันธ์กันอย่างไร หรือว่าพระพุทธศาสนามีบทบาทมีความสำคัญต่อสังคมไทยอย่างไรบ้าง แทนที่จะทำอย่างนั้น แทนที่จะอธิบายเสียเอง ก็จะฝากประเด็นความคิดไว้ให้ท่านสาธุชนทั้งหลายไปขยายความเอาเอง เพราะว่าเรื่องพระพุทธศาสนากับสังคมไทยนี้ เราสามารถมองได้หลายแง่หลายด้าน ก่อนที่จะเข้าใจว่า พระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กับสังคมไทยอย่างไร ได้มีบทบาทต่อสังคมไทยอย่างไรบ้างนั้น เราจะต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับคำว่าพระพุทธศาสนา ก่อน พระพุทธศาสนาที่จะเอามาพิจารณาเกี่ยวกับเรื่องสังคมไทยนั้น เราสามารถพิจารณาได้ในสามด้าน คือตีความหมายของพระพุทธศาสนาออกเป็นเรื่องธรรมธรรมที่พึงพิจารณาในที่นี้มีสามอย่าง

๑. *สภาวะธรรม* สภาวะธรรมก็หมายถึงธรรมที่เป็นเรื่องของสภาวะ หรือเป็นสัจจธรรมตามธรรมชาติ พระพุทธศาสนานี้ถือหลักว่า สิ่งทั้งหลายเป็นธรรมชาติ เป็นไป

ตามกฎธรรมชาติ เช่นที่พระพุทธศาสนาสอนว่า สิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา มีความเป็นไปตามเหตุปัจจัย อย่างนี้เป็นต้น เรียกว่าสภาวะธรรม หรือจะพูดว่า พระพุทธศาสนานั้นถือว่า สิ่งทั้งหลายเป็นธรรมชาติที่ประกอบด้วยรูปธรรมและนามธรรม หรือจะแยกเป็นโลกียธรรมและโลกุตระธรรม อย่างนี้เรียกว่าสภาวะธรรม

ในแง่นี้ ก็มาพิจารณาว่าคนไทยนั้นมีความเข้าใจเกี่ยวกับสภาวะธรรมตามหลักการของพระพุทธศาสนาอย่างไรบ้าง แล้วความเข้าใจเกี่ยวกับสภาวะธรรมนั้นได้มีผลต่อสังคมไทยอย่างไรบ้างเช่นความเข้าใจเกี่ยวกับความไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ได้ฝังรากอยู่ในจิตใจของคนไทย แล้วก็มีอิทธิพลในทางความรู้สึกนึกคิด ตลอดจนพฤติกรรมอย่างไร เช่นเรามีความตั้งใจในเรื่องความเป็นอนิจจังว่า สิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง เมื่อสิ่งทั้งหลายแตกดับมีการพลัดพรากไป คนไทยก็จะมีอาการอุทานว่า อนิจจัง อนิจจา ดังนี้ เป็นต้น อย่างนี้เราเรียกว่าเป็นอิทธิพลของคำสอนเกี่ยวกับสภาวะธรรม นี่ด้านหนึ่ง นี่เป็นตัวอย่างที่ยกให้เห็นในด้านสภาวะธรรม

๒. จริยธรรม จริยธรรมก็คือหลักธรรมที่เกี่ยวกับแนวความประพฤติปฏิบัติหรือหลักการดำเนินชีวิต เช่นว่า พระพุทธศาสนาสอนให้คนเรานี้มี เมตตา กรุณา ต่อกัน ตามหลักพรหมวิหาร นอกจาก เมตตา กรุณา ก็ให้มี มุทิตา

อุเบกขา ด้วย หรือว่าเราสอนเรื่องทาน เรื่องศีล เรื่องภาวนา โดยเฉพาะการที่เราเน้นเรื่องทาน เป็นต้น ตลอดจนเรื่องศีลห้าที่เป็นมาตรฐานเบื้องต้น หลักธรรมประเภทที่เป็นแนวทางของการดำเนินชีวิต หรือแนวทางการประพฤติปฏิบัติ นี้เราเรียกว่าจริยธรรม

ในด้านนี้ ก็มาพิจารณากันดูว่าสังคมไทยนี้ ได้นำเอาจริยธรรมนั้นมาใช้อย่างไร เช่น เราอาจจะบอกว่าสังคมไทยนี้เอาพระพุทธศาสนามาใช้ในหลักจริยธรรมที่เด่นชัดเช่นเรื่องทาน เป็นต้น ดังที่ได้พัฒนาเรื่องทางวัฒนธรรมประเพณีอะไรต่าง ๆ ขึ้นมา เช่น เรื่องการเทศน์มหาชาติ เป็นต้น ซึ่งเป็นประเพณีเกี่ยวกับการให้ทาน และคนไทยก็ได้รับยกย่องว่ามีน้ำใจ เป็นคนที่พร้อมที่จะเสียสละเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แบ่งปัน อันนี้เป็นด้านจริยธรรม

๓. บัญญัติธรรม บัญญัติธรรมก็คือ สิ่งที่สังคมมนุษย์ได้ตกลงวางแต่งตั้งกันขึ้นมา สมมติกันขึ้นมา ซึ่งเป็นเรื่องที่สืบเนื่องมาจากจริยธรรม ก็อย่างที่เราทราบดีว่าอย่างเมื่อ ก็ เช่นว่า พระพุทธศาสนาสอนเรื่องทาน ก็คือให้เราเผื่อแผ่แบ่งปันกัน โอบอ้อมอารีต่อกัน เราก็ให้นำเอาหลักเรื่องทานนั้นมาใช้บัญญัติวางเป็นรูปแบบ เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณีอย่างที่ว่าเมื่อ ก็ ตัวทานนั้นเป็นจริยธรรม แต่ประเพณีเทศน์มหาชาตินี้เป็นบัญญัติธรรม หรือว่าเรา

ตามกฎธรรมชาติ เช่นที่พระพุทธศาสนาสอนว่า สิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา มีความเป็นไปตามเหตุปัจจัย อย่างนี้เป็นต้น เรียกว่าสภาวะธรรม หรือจะพูดว่า พระพุทธศาสนานั้นถือว่า สิ่งทั้งหลายเป็นธรรมชาติที่ประกอบด้วยรูปธรรมและนามธรรม หรือจะแยกเป็นโลกียธรรมและโลกุตระธรรม อย่างนี้เรียกว่าสภาวะธรรม

ในแง่นี้ก็มาพิจารณาว่าคนไทยนั้นมีความเข้าใจเกี่ยวกับสภาวะธรรมตามหลักการของพระพุทธศาสนาอย่างไรบ้าง แล้วความเข้าใจเกี่ยวกับสภาวะธรรมนั้นได้มีผลต่อสังคมไทยอย่างไรบ้าง เช่นความเข้าใจเกี่ยวกับความไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ได้ฝังรากอยู่ในจิตใจของคนไทย แล้วก็มีอิทธิพลในทางความรู้สึกนึกคิด ตลอดจนพฤติกรรมอย่างไร เช่น เรามีความฝังใจในเรื่องความเป็นอนิจจังว่า สิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง เมื่อสิ่งทั้งหลายแตกดับมีการพลัดพรากไป คนไทยก็จะมีอาการอุทานว่า อนิจจัง อนิจจา ดังนี้ เป็นต้น อย่างนี้เราเรียกว่าเป็นอิทธิพลของคำสอนเกี่ยวกับสภาวะธรรม นี่ด้านหนึ่ง นี่เป็นตัวอย่างที่ยกให้เห็นในด้านสภาวะธรรม

๒. จริยธรรม จริยธรรมก็คือหลักธรรมที่เกี่ยวกับแนวความประพฤติปฏิบัติหรือหลักการดำเนินชีวิต เช่นว่า พระพุทธศาสนาสอนให้คนเรานี้มี เมตตา กรุณา ต่อกัน ตามหลักพรหมวิหาร นอกจาก เมตตา กรุณา ก็ให้มี มุทิตา

อุเบกขา ด้วย หรือว่าเราสอนเรื่องทาน เรื่องศีล เรื่องภาวนา โดยเฉพาะการที่เราเน้นเรื่องทาน เป็นต้น ตลอดจนเรื่องศีลห้าที่เป็นมาตรฐานเบื้องต้น หลักธรรมประเภทที่เป็นแนวทางของการดำเนินชีวิต หรือแนวทางการประพฤติปฏิบัติ นี้เราเรียกว่าจริยธรรม

ในด้านนี้ ก็มาพิจารณากันดูว่าสังคมไทยนี้ ได้นำเอาจริยธรรมนั้นมาใช้อย่างไร เช่น เราอาจจะบอกว่าสังคมไทยนี้เอาพระพุทธศาสนามาใช้ในหลักจริยธรรมที่เด่นชัดเช่นเรื่องทาน เป็นต้น ดังที่ได้พัฒนาเรื่องทางวัฒนธรรมประเพณีอะไรต่าง ๆ ขึ้นมา เช่น เรื่องการเทศน์มหาชาติ เป็นต้น ซึ่งเป็นประเพณีเกี่ยวกับการให้ทาน และคนไทยก็ได้รับยกย่องว่ามีน้ำใจ เป็นคนที่พร้อมที่จะเสียสละเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แบ่งปัน อันนี้เป็นด้านจริยธรรม

๓. บัญญัติธรรม บัญญัติธรรมก็คือ สิ่งที่สังคมมนุษย์ได้ตกลงวางแต่งตั้งกันขึ้นมา สมมติกันขึ้นมา ซึ่งเป็นเรื่องที่สืบเนื่องมาจากจริยธรรม ก็อย่างที่อาตมภาพยกตัวอย่างเมื่อก็ เช่นว่า พระพุทธศาสนาสอนเรื่องทาน ก็คือให้เราเผื่อแผ่แบ่งปันกัน โอบอ้อมอารีต่อกัน เราก็ให้นำเอาหลักเรื่องทานนั้นมาใช้บัญญัติวางเป็นรูปแบบ เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณีอย่างที่ว่าเมื่อก็ ตัวทานนั้นเป็นจริยธรรม แต่ประเพณีเทศน์มหาชาตินี้เป็นบัญญัติธรรม หรือว่าเรา

อาจจะบัญญัติกฎหมายขึ้นตามหลักศีลห้า ท่านสอนว่าไม่ให้ทำร้ายร่างกาย ไม่ให้ทำลายชีวิตซึ่งกันและกัน เราก็อาจจะมาบัญญัติกฎหมายว่า ถ้าฆ่ากัน ทำร้ายร่างกายกัน แล้วจะมีความผิดจะถูกลงโทษอย่างนั้นอย่างนี้ กฎหมายตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีอะไรต่างๆ ที่บัญญัติแต่งตั้งกันขึ้นเพื่อจะให้จริยธรรมหรือศีลธรรมนั้นเกิดขึ้นในสังคม อย่างนี้เราเรียกว่าบัญญัติธรรม

ในด้านนี้ เราก็มาดูว่า สังคมไทยนี้ได้นำเอาพระพุทธศาสนามาวางไว้ในบัญญัติธรรมของตนเองเป็นกฎหมาย หรือขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม อย่างไบบ้าง แม้แต่ที่เราмаกันในวันนี้ ก็มาร่วมในเรื่องของบัญญัติธรรมเป็นส่วนใหญ่ ได้แก่พิธีกรรมและกิจกรรมต่างๆ แต่สาระของมันก็อยู่ที่จริยธรรมคือ หลักความประพฤติปฏิบัติที่ดีงามถูกต้อง

เมื่อเราเข้าใจหลักสามประการเกี่ยวกับธรรมว่า มีสมาธิธรรม จริยธรรม และบัญญัติธรรมอย่างนี้แล้ว เราแยกแยะดูเกี่ยวกับสังคมไทย ก็จะมีมองเห็น และมีความเข้าใจชัดเจนขึ้น อันนี้ก็หลักของการแบ่งโดยความหมายของคำว่า ธรรม หรือหลักการของพระพุทธศาสนา

อีกอย่างหนึ่งเราอาจจะแบ่งโดยกาลเวลา แบ่งโดยกาลเวลาก็เป็นการพิจารณาในเรื่องที่ว่าพระพุทธศาสนาได้มีความสัมพันธ์กับสังคมไทยมาแล้วในอดีตอย่างไร ซึ่งเป็น

เรื่องของความเป็นมาแล้ว เรื่องความหลัง ในด้านนี้จะเห็นว่าในอดีตนั้นพระพุทธศาสนาได้เข้ามามีบทบาทในสังคมไทยอย่างมากมาเพียงใด จนกระทั่งได้เป็นมรดกอันล้ำค่าของชนชาติไทย เป็นเอกลักษณ์ของชนชาติไทย เป็นรากฐานของวัฒนธรรมไทยอะไรต่างๆ เหล่านี้ อันนี้เป็นส่วนอดีต

จากนั้นก็มาดูในสภาพปัจจุบันว่า เวลานี้เป็นอย่างไรบ้าง คนไทยยังรักษามรดกทางพระพุทธศาสนา มีความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องสมาธิธรรม มีการปฏิบัติตามหลักจริยธรรม มีการดำเนินตามบัญญัติธรรมที่พูดมาแล้วนั้นอย่างไรบ้าง หรือว่ามีความคลาดเคลื่อนห่างเหินออกไปอย่างไร นี่สภาพปัจจุบันแล้วต่อไปก็มองดูว่าแนวโน้มในอนาคตจะเป็นอย่างไร สำหรับอนาคตนั้น ก็ดูจากสภาพปัจจุบันนี้เอง แล้วเราก็จะเห็นว่าในอนาคตนั้นพระพุทธศาสนาจะมีบทบาทในสังคมไทยน้อยลงหรือว่าเพิ่มขึ้น และจะเป็นไปในรูปแบบไหน ดีหรือว่าร้าย

ต่อไป ขั้นที่สี่ก็มองว่า ถ้าแนวโน้มเป็นไปในทางไม่ดี เราจะแก้ไขอย่างไร เราจะปฏิบัติการอย่างไรเพื่อจะให้แนวโน้มนั้นเป็นไปในทางที่ดี หรือว่าถ้าแนวโน้มนั้นเป็นไปในทางที่ดีแล้ว เราจะส่งเสริมอย่างไรให้มันได้ผลดียิ่งขึ้น ซึ่งรวมถึงการที่จะแก้ไขปัญหาสังคมของเราที่เป็นอยู่ ถ้าสังคมของเรานี้มีความห่างเหินจากพระพุทธศาสนา เราเห็นว่า

เป็นอันตราย เราก็หาทางที่จะแก้ไขปัญหาดังคมไทยนั้น เช่น อาจจะมองว่า สังคมไทยเราเนี่ย มีการรับวัฒนธรรมตะวันตกมาก ตามวัฒนธรรมตะวันตกเกินไป หรือมีความคลั่งไคล้ไหลหลงมัวเมาในวัฒนธรรมตะวันตก แล้วมีโทษ มีข้อเสียหาย เราก็หาทางแก้ไขเปลี่ยนแปลง อันนี้ก็คือสิ่งที่ควรจะเป็นในอนาคต นี่เรียกได้ว่ามีสิ่งที่จะต้องพิจารณา ซึ่งเอสามอย่างต้นมาคุณ ก็ได้ ๑๒ หัวข้อ

ทีนี้เรื่องยังไม่จบเท่านั้น เรื่องของสังคมก็มีหลายแง่หลายด้านอีก เช่นอาจจะมองในแง่ของการศึกษา การศึกษานั้นเป็นพื้นฐานสำคัญในการที่จะสร้างวิถีทางของสังคมขึ้นมา เพราะว่าเป็นตัวพื้นฐานในการพัฒนาสังคม เป็นตัวพัฒนาคุณภาพของคนที่จะมาร่วมกันสร้างสรรค์สังคมนั้นๆ เราก็มาดูในแง่ของการศึกษาว่า ในแง่สภาพธรรมนั้น พระพุทธศาสนามีบทบาทต่อการศึกษาของไทยอย่างไร ในแง่ของจริยธรรม มีบทบาทอย่างไร ในแง่ของบัญญัติธรรม มีบทบาทอย่างไร เป็นการนำพระพุทธศาสนาไปใช้ในการศึกษา ดังที่เราได้ทำกันมาจนกระทั่งว่าวัดได้เป็นศูนย์กลางการศึกษาของคนไทย คนไทยมีประเพณีบวชเรียน คนไทยชายหนุ่มทุกคนอายุถึง ๒๐ แล้ว แต่ก่อนนี่ก็ให้บวชเรียนอะไรต่าง ๆ เหล่านี้ แสดงถึงการที่วัดได้เป็นศูนย์กลางของสังคมในแง่ของการศึกษา ซึ่งก็มองเห็นได้ทั้งในแง่ของ

สภาพธรรม จริยธรรม และบัญญัติธรรม แล้วเราก็ดูว่า อดีตเป็นอย่างไร และปัจจุบันเป็นอย่างไร มองดูสภาพที่เปลี่ยนแปลงไป แล้วก็ดูแนวโน้มในอนาคต พร้อมทั้งดูว่า ในอนาคตนั้นควรจะเป็นอย่างไร แล้วก็แก้ไขอย่างไรในแง่ของการศึกษา

นอกจากนั้นก็ดูในแง่เศรษฐกิจว่าพระพุทธศาสนานี้ ในแง่ของเศรษฐกิจนั้นได้มีอิทธิพลต่อสังคมไทยอย่างไร เช่นคนไทยเนี่ยมีความเชื่อเกี่ยวกับหลักสันโดษ เราถือว่าหลักสันโดษนี้มาจากพระพุทธศาสนา แล้วเราปฏิบัติตามหลักสันโดษนี้ ได้มีผลในทางเศรษฐกิจอย่างไร นี่เป็นอดีตที่เป็นมา ปัจจุบันเป็นอย่างนั้นหรือไม่ แล้วแนวโน้มในอนาคตจะเป็นอย่างไร นี่เศรษฐกิจก็อย่างหนึ่ง

ต่อไป ก็ในแง่สังคม สภาพสังคมทั่วไปที่มองกว้างๆ ว่าปัญหาดังคมต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร เช่นว่า สังคมไทยมีปัญหาอาชญากรรม ปัญหาอบายมุข ปัญหายาเสพติด ปัญหาครอบครัว เรื่องเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ ความสามัคคีหรือความแตกแยก และเรื่องค่านิยม เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เกิดจากการปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาอย่างไร สมัยก่อนกับปัจจุบันแตกต่างกันมากไหม ดีขึ้นหรือเลวลง และควรจะแก้ไขปรับปรุงอย่างไร เป็นต้น

มองกันต่อไปตลอดจนกระทั่งในแง่การเมือง ในแง่การเมืองนี้ พระพุทธศาสนาก็มีอิทธิพลมาก หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาท่านก็นำมาใช้ในเรื่องการเมือง แล้วเราก็ดูการใช้ธรรมในทางการเมืองนั้นในแง่สภาวะธรรม จริยธรรม และบัญญัติธรรม แล้วก็ในแง่อดีต ปัจจุบัน อนาคต และก็หนทางหรือสภาพที่ควรจะเป็นในอนาคต อย่างนี้ก็เป็นตัวอย่าง

ถ้าพิจารณาอย่างนี้ ตอนแรกมี ๓ หัวข้อ คือ สภาวะธรรม จริยธรรม และบัญญัติธรรม แล้วคุณด้วยสี่ข้อ คือ อดีต ปัจจุบัน อนาคต และสิ่งที่ควรเป็นในอนาคต แล้วก็คุณด้วยสี่คือ ในแง่การศึกษา สังคม เศรษฐกิจ การเมือง รวมกัน คุณแล้วได้ ๑๙๒ หัวข้อ ก็ไปคิดเอา ก็ได้หัวข้อ แล้วก็เรื่องราวเนื่อหามากมาย อย่างนี้เป็นตัวอย่าง แล้วจะมาบรรยายกันอย่างไรหวาดไหว อันนี้อาตมภาพพูดให้เห็นว่า ถ้าเราจะศึกษากันจริงให้เข้าใจ เรื่องของพระพุทธศาสนากับสังคมนี้มันมีเนื้อหาที่จะต้องพูดมากมาย เราจะพูดกันในเวลาเล็กน้อยนิดหน่อยนี้ไม่พอหรอก ที่นี้เราจะทำอย่างไร ในเมื่อเรื่องราวมันมากมายอย่างนี้ ก็พูดได้เป็นตัวอย่าง วันนี้อาตมภาพก็จะยกตัวอย่างสักนิดหนึ่ง

ลืมไปอีกนิดหนึ่งต้องขออภัย ยังไม่ครบ ๑๙๒ ยังมีตัวแปรที่เป็นปัจจัยประกอบที่ต้องพิจารณาอีก นอกจากสี่

หัวข้อที่พูดมาแล้วนี้ ยังมีตัวแปรที่เป็นปัจจัยประกอบเข้ามา ซึ่งเราจะต้องนำมาพิจารณาด้วย ก็คือว่า พระพุทธศาสนาที่คนไทยนำมาใช้กับสังคมของตนเองนี้ บางทีมันก็ไม่ได้เป็นไปตามหลักการเดิมที่แท้จริง โดยมีตัวแปรอื่นปนหรือแทรกเข้ามา ซึ่งมีอิทธิพลกระทบได้ ตัวแปรเหล่านั้นก็อาจจะเป็นอย่าง

ประการแรก สภาพสังคม สังคมของเรานั้น สมัยก่อนเป็นสังคมเกษตรกรรม ตามลักษณะชีวิตในสังคมเกษตรกรรมนั้น ความเป็นอยู่ก็จะเป็นไปแบบหนึ่ง การนำธรรมมาใช้ก็จะไปในทำนองหนึ่ง หรือในสังคมที่เป็นแบบอุตสาหกรรม เวล่านำธรรมมาใช้ ก็จะไปเลือกไปเน้นธรรมบางแง่บางข้อ ซึ่งจะไม่ตรงกับสังคมแบบเกษตร สังคมต่อไปเป็นสังคมแบบข่าวสารข้อมูล ก็จะมีการนำธรรมมาใช้ในอีกแบบหนึ่งเหมือนกัน อันนี้ตัวแปรอย่างหนึ่งที่หนึ่ง ก็คือสภาพของสังคม

ต่อไปตัวแปรอย่างที่สอง ก็คือ ทัศนคติความเชื่อถือ อุดมการณ์อย่างอื่นที่มีในสังคมไทย เพราะเราไม่ได้นับถือหรือไม่ได้รับเฉพาะพระพุทธศาสนาเท่านั้น อาจจะมีความเชื่อถือลัทธิดั้งเดิม เช่น ความเชื่อภูตผีปีศาจ และมีลัทธิศาสนาอื่นเข้ามา เช่น ศาสนาพราหมณ์ หรือศาสนาฮินดู ก็เข้ามา

นอกจากนั้น อย่างที่สาม ความเข้าใจของคนไทยเกี่ยว

กับพระพุทธศาสนาเอง ก็เป็นปัจจัยตัวแปรอย่างหนึ่ง ในแง่ที่ว่าความเข้าใจนั้นมีมาน้อยเพียงไร แล้วก็ในการนำมาใช้ปฏิบัติ ว่าเราเลือกเน้นในแง่ไหน ด้านใด เป็นต้น สังคมไทยกับสังคมลังกา เป็นสังคมที่นับถือพระพุทธศาสนาด้วยกัน แต่เวลานำธรรมมาใช้ก็ไม่เหมือนกัน เช่นสังคมไทยนี้อาจจะเน้นเรื่องทาน เราพัฒนาประเพณีในเรื่องทานขึ้นมา ทำบุญทำกุศลด้านนี้มาก มีประเพณีเกี่ยวกับเรื่องทำบุญให้ทานนี้มากมายเหลือเกิน แต่สังคมพุทธแห่งอื่นก็อาจจะไม่ได้เน้นด้านนี้มากเหมือนเรา เขาอาจจะไปเน้นด้านอื่น เป็นต้น

ต่อจากนั้นก็ตัวแปรเกี่ยวกับเรื่องเจตนาของผู้นำธรรมมาใช้อีก เช่น ผู้นำในยุคนั้นๆ นำธรรมมาใช้สนองความปรารถนาในแบบไหน เป็นต้น

ตกลงว่าสิ่งเหล่านี้เป็นตัวแปรทั้งนั้น ซึ่งจะต้องนำมาพิจารณาเกี่ยวกับเรื่องพระพุทธศาสนากับสังคม อย่างที่บอกเมื่อกี้แล้วว่า เมื่อบรรยายไปตามแนวนี้จะได้ ๑๙๒ หัวข้อ ที่นี้ก็จะยกตัวอย่าง

วันนี้ เรามาพูดกันในรายการเทิดพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เป็นเรื่องเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ ฉะนั้น เรื่องพระพุทธศาสนากับสังคมที่น่าจะพูดในวันนี้ ก็คือเรื่องพระพุทธศาสนากับการเมือง การเมืองใน

ที่นี้ก็คือเรื่องเกี่ยวกับการปกครอง เราอาจจะยกเอาหัวข้อที่พูดไปแล้วมาพิจารณา เช่นหัวข้อที่หนึ่ง สามหัวข้อย่อย คือ เรื่องสภาวะธรรม จริยธรรม แล้วก็บัญญัติธรรม เริ่มตั้งแต่ว่าพระพุทธศาสนาเนี่ย พูดเกี่ยวกับเรื่องการปกครองในแง่สภาวะธรรมอย่างไร

ในแง่สภาวะธรรม พระพุทธศาสนาก็มีคำสอนที่คงตัว ถือว่าในเรื่องของการปกครอง ในเรื่องของบ้านเมืองต่าง ๆ นี้ มันก็เป็นไปตามหลัก อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา มีความเปลี่ยนแปลง มีความเป็นไปที่เกิดแล้วดับ มีความเจริญแล้วก็เสื่อมได้ เสื่อมแล้วก็เจริญได้ เป็นต้น ซึ่งทั้งหมดนี้ก็ต้องโยงไปหาความเป็นไปตามเหตุปัจจัย คือมันจะเสื่อมหรือจะเจริญอย่างไรวั้น ก็เป็นไปตามเหตุปัจจัย อย่างนี้เรียกว่าเป็นการพิจารณาในแง่สภาวะธรรม

การพิจารณาในแง่ที่ ๒ ก็คือ จริยธรรม หลักธรรม เกี่ยวกับแนวทางการประพฤติปฏิบัติ เช่นคำสอนเกี่ยวกับแนวความประพฤติของพระมหากษัตริย์ ว่าให้ทรงมีทศพิธราชธรรม คือธรรมะ ๑๐ ประการ ได้แก่ ทานัง สีลัง ปริจาคัง อาชชวัง มัททวัง ตะบัง เป็นต้น ดังที่เวลาเราพูดถึงองค์พระมหากษัตริย์เรามักจะพูดว่า พระองค์ทรงทศพิธราชธรรม หรือว่า กษัตริย์องค์นี้น้องค์นี้มีทศพิธราชธรรมหรือไม่ เป็นต้น หรือว่ามี จักรวรรดิวัตร ๑๐ ประการ ซึ่งใน

สังคมไทยเรามาใช้เป็น ๑๒ ประการ แล้วก็มีการสังคหวัตถุ ๔ มีชัตติยพละ ๕ ซึ่งได้ถือกันมาเป็นประเพณีในสังคมไทยว่า นี่เป็นจริยธรรมของพระมหากษัตริย์

ทีนี้ในแง่บัญญัติธรรม เราก็เอาจริยธรรมนี้แหละมาบัญญัติ เช่น เรามีประเพณีเกี่ยวกับการขึ้นครองราชย์ของพระเจ้าแผ่นดิน เมื่อในหลวงเสด็จขึ้นครองราชย์ ก็จะมีพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกนั้น ก็จะมีการอ่านประกาศ มีการแต่งข้อความเกี่ยวกับจริยธรรมเหล่านี้ เช่น ทศพิธราชธรรม เป็นคำโคลง คำกลอน แล้วมาประกาศ คล้าย ๆ ว่า เป็นการเสนอแนะ หรืออ้างอิง คำสั่งสอนในทางธรรมแก่องค์พระมหากษัตริย์ ในพิธีราชาภิเษกนั้น ซึ่งผู้ที่สนใจในเรื่องเก่า ๆ ก็จะไปหาอ่านได้ ซึ่งจะ ทำให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ในสมัยโบราณของเราได้ นับถือจริยธรรมตามแนวทางของพระพุทธศาสนาในการปกครอง จนกระทั่งมาวางเป็นแบบแผนประเพณี เป็นบัญญัติธรรม

ทีนี้เราก็มาดูว่า ในอดีต พระมหากษัตริย์ได้ทรงถือปฏิบัติตามแนวธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างที่ว่ามานี้ แล้วอย่างไรบ้าง จากนั้นในปัจจุบันนี้ เราได้เปลี่ยนแปลงการปกครองไปแล้ว เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองไป เราปรับเอาระบบประชาธิปไตยเข้ามา ในพระราชอำนาจมาเป็น

อำนาจของสถาบันการปกครองแบบประชาธิปไตยมีอำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร อำนาจตุลาการ มีรัฐสภา มีคณะรัฐบาลหรือคณะรัฐมนตรี แล้วก็มีการ เป็นผู้ใช้พระราชอำนาจเหล่านั้น ประเพณีการใช้ราชธรรมต่าง ๆ นี้ก็เลื่อนกลางลงไป อันนี้เราจะถือว่าเป็นการห่างเหินจากหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาในแง่การปกครองก็ได้

เราอาจจะพูดว่า ในแง่ของการปกครองปัจจุบันนี้ เราโน้มไปในทางแนวความคิดแบบตะวันตก เราก็นำเอาหลักการของประชาธิปไตยแบบตะวันตกเข้ามาใช้ ซึ่งกินความไปถึงบัญญัติธรรม คือระบบการปกครอง หรือตัวรูปแบบต่าง ๆ อย่างที่ว่าเมื่อก่อน มีระบบการบริหารแบบคณะรัฐมนตรี มีระบบรัฐสภาเป็นที่ยกนิตินิติบัญญัติ แล้วก็ มีระบบศาลทำหน้าที่ตุลาการ ซึ่งเป็นที่ที่พระราชอำนาจด้านต่าง ๆ แต่ระบบการเหล่านั้นวางตามแบบของตะวันตกก็แสดงว่าระบบแบบพระพุทธศาสนาที่เป็นบัญญัติธรรมนี้หายไป พระพุทธศาสนาในปัจจุบันนี้ เหมือนกับว่าไม่มีอิทธิพลในด้านบัญญัติธรรมของการปกครอง หรือการเมืองของประเทศไทยหรืออย่างไร

ต่อจากนั้นเราก็อาจจะมีข้อพิจารณาว่า ในอนาคตจะเป็นอย่างไร ดูตามแนวโน้มในอนาคตถ้าเป็นอย่างนี้ พระพุทธศาสนาก็อาจจะหมดอิทธิพลในทางการเมืองลงไป

แล้วเราก็พิจารณาว่าสภาพที่เป็นแนวโน้มอย่างนี้มันดีหรือไม่ เราอาจจะบอกว่าเวลานี้มีปัญหาปัญหาเกี่ยวกับการปกครองบ้านเมืองของเรา ที่ว่าจะจะเป็นประชาธิปไตย ก็ไม่เป็นจริงสักที ต่อจากนั้นเราก็มองในแง่ว่า แล้วมันควรจะเป็นอย่างใด ยกตัวอย่าง เช่นอาจจะพิจารณาได้ในแง่ว่า ที่เป็นอย่างนี้เพราะอะไร ถ้าให้ดีแล้วควรจะทำอย่างไร การที่ประเทศไทยไม่เป็นประชาธิปไตยที่ดีเท่าที่ควรนี้ ก็เป็นทั้งในแง่ของการที่เรารู้จักตัวเอง และในแง่ที่ปรับปรุงตัวเอง ไม่ได้ผลดีเท่าที่ควร เช่นว่า ฝ่ายปกครองในยุคสมัยใหม่นี้ รับพระราชอำนาจไป แต่ไม่รับราชธรรมไป เป็นต้น คือเออำนาจของในหลวงไป แต่ธรรมของในหลวงที่จะใช้ในการปกครอง เช่น ทศพิธราชธรรม ไม่รับเอาไป ดังนี้ เป็นต้น

นอกจากนี้ก็อาจจะมองไปในแง่ที่ว่า เมื่อปรับปรุงการปกครองเป็นแบบประชาธิปไตยแล้ว ธรรมในพระพุทธศาสนาที่เราเคยใช้ให้เหมาะสมสำหรับระบบราชาธิปไตยเป็นแบบหนึ่ง พอมาถึงตอนนี้ เราไม่ได้คิดพิจารณาที่จะค้นหาเอาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่เหมาะสมสำหรับประชาธิปไตยขึ้นมาใช้ว่า หลักธรรมอะไรบ้างสำหรับจะใช้ในระบบการปกครองประชาธิปไตย ถ้ามีความรู้ความคิดอย่างนี้แล้วเราก็จะคิดพิจารณาในแง่ว่าจะเลือกหาธรรมะที่เกี่ยวข้องกับประชาธิปไตยมาใช้ อันนี้ก็เป็นแง่มุมหนึ่งที่จะมองได้

ที่พูดมานี้อัตมภาพก็ยกตัวอย่างแต่เฉพาะเรื่องการเมืองมาอย่างเดียว เพื่อให้ที่ประชุมได้คิดเอาเอง ให้ไปขยายความเอาเองตามหัวข้อประมาณ ๑๔๒ หัวข้อนั้น แล้วก็เกินเวลาไปมากแล้ว เพราะฉะนั้นขอเสนอไว้เพียงเท่านี้ก่อน ขออนุโมทนา

๒๐๐ ปี กรมพระปรมาณูชิตฯ กับสังคมไทย*

ท่านพระเถรานุเถระที่เคารพนับถือ และเพื่อนสหพรหมจารี
ขอเจริญพร ท่านผู้ทรงคุณวุฒิ พร้อมทั้งท่านที่สนใจใฝ่ธรรมทุกท่าน

อาตมาภาพมาในวันนี้ ต้องขอออกตัวตามความเป็นจริงว่า ที่ได้รับนิมนต์มานี้ เป็นการมาพูดในเรื่องที่ตนเองมีความรู้ค่อนข้างน้อยอย่างยิ่ง หรือเกือบจะเรียกได้ว่าไม่รู้เรื่อง เพราะมีความรู้ค่อนข้างน้อยทั้งในส่วนที่เป็นพระประวัติขององค์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมาณูชิตชินโนรส และน้อยทั้งในแง่ที่เกี่ยวกับผลงานของพระองค์

อย่างไรก็ตาม ก็พูดได้ดังที่ทราบกันคือ พระองค์ทรงเป็นปูชนียบุคคลของวงการคณะสงฆ์ไทย และของชาวไทย

* สัมมนาพิเศษ ในโอกาสฉลอง ๒๐๐ ปี กรมพระปรมาณูชิตชินโนรส กับสังคมไทย ณ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จัดโดย สถาบันไทยคดีศึกษา ร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ เมื่อวันที่ ๒๑ มิถุนายน ๒๕๓๔

ทั้งหมดด้วย การที่เราจัดงานครั้งนี้ก็เป็นการมายกย่อง เทิด
ทูน บุชาบุคคลที่ควรบูชา ซึ่งก็เป็นการสอดคล้องกับคติในทาง
พระพุทธศาสนาที่ว่า การบูชาบุคคลที่ควรบูชาเป็นมงคล
อันอุดม อย่างที่เราสวดมงคลสูตร ในบาทคาถาแรกว่า

บูชา จ ปุชนียานํ เอตมมมงคลมุตตมํ

และการบูชาอย่างนี้ ย่อมมีความหมายอย่างน้อย ๒
ประการด้วยกัน

ประการที่ ๑ เป็นการแสดงความกตัญญูทักท้วง
โดยรำลึกถึงพระคุณของท่านผู้ได้บำเพ็ญคุณประโยชน์ไว้ให้
แก่พระศาสนา และสังคมไทย

อีกประการหนึ่ง ก็เป็นการยกย่องบุคคลที่ควรยก
ย่องให้เป็นทิฏฐานุคติ สำหรับคนรุ่นหลังหรืออนุชนจะได้มี
แบบอย่างที่ดีงามสืบต่อไป อันจะเป็นประโยชน์แก่การ
พัฒนาสังคมให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น

สำหรับการมาพูดในโอกาสนี้ ถ้าจะพูดในเรื่องพระ
ประวัติก็ตาม หรือผลงานของพระองค์ก็ตาม ในที่ประชุมนี้
ก็มีมากมายหลายท่าน ที่มีความรู้ความเข้าใจเป็นอย่างดี
ซึ่งถือได้ว่ารู้ดีกว่าตัวอาตมาผู้พูดนี้ และเราก็สามารถหา
เอกสารอ่านได้มากมาย เพราะฉะนั้นจึงเห็นว่า ไม่มีความ
จำเป็นที่จะต้องมาพูดในเรื่องพระประวัติและผลงานของ

พระองค์ นอกจากจะพูดถึงแง่คิดบางอย่างบางประการ

โดยเฉพาะในเวลาอันสั้นนี้ก็คงพูดได้ในแง่ของข้อ
สังเกตต่าง ๆ โดยยึดเอาองค์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระปรมานุชิตชิโนรส เป็นหลัก แล้วเชื่อมโยงเข้ากับ
สภาพสังคมไทย ตลอดจนปัญหาการพัฒนาสังคมไทย ที่
เป็นมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้

ความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส
นั้น กล่าวได้ว่า พระองค์ทรงเป็นบุคคลในสังคมไทยสมัยเก่า
เป็นบุคคลในสมัยอยุธยา ต่างจากพวกเราปัจจุบันที่เป็นคน
ในยุครัตนโกสินทร์

จริงอยู่ ตามพระประวัตินั้น พระองค์ได้ประสูติใน
สมัยกรุงเทพนี้ แต่กรุงเทพนี้นี้ตั้งชื่อเลียนแบบอยุธยา สมัย
แรกก็เรียกกันว่าอยุธยา สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระ
ราชดำรัสถึงสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิต-
ชิโนรส ก็ทรงเรียกสมเด็จพระมหาสมณเจ้าว่าเป็นพระ
กรุงศรีอยุธยา ที่นี้เราเป็นคนสมัยนี้ เป็นคนรัตนโกสินทร์ ก็
เท่ากับว่าเป็นคนคนละยุคสมัย ถ้าพูดง่าย ๆ ก็คือว่า พระ
องค์เป็นบุคคลหรือเป็นพระในสังคมไทยสมัยเก่า

ทีนี้ สภาพสังคมสมัยเก่าว่าโดยสัมพันธ์กับพระศาสนาก็คือ เรื่องวัด เรื่องพระ เรื่องการพระศาสนา และวัฒนธรรมไทยโดยทั่วไป ซึ่งต่างจากสภาพที่เป็นอยู่ในสมัยปัจจุบันมาก ถ้าเราวางใจไม่ถูก จะเห็นเป็นเหมือนกับว่าท่านเป็นคนละพวกกับเราทีเดียว เพราะว่าบรรยากาศสภาพแวดล้อมทางสังคม และสถาบันคณะสงฆ์ในสมัยนั้นต่างกันเป็นคนละแบบกับที่เป็นอยู่ในสมัยนี้

พูดสั้นๆ ว่าพระองค์อยู่ในยุคที่พระพุทธศาสนากับสังคมไทย หรือพระพุทธศาสนากับชีวิตของประชาชนหรือวิถีชีวิตของสังคมนี้ กลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ต่างกับสมัยนี้ที่เราารู้สึกมีความแบ่งแยก คล้าย ๆ ว่าพระพุทธศาสนาก็เป็นเรื่องหนึ่ง สังคมไทยทั่วไปของชาวบ้านก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง จนกระทั่งว่า เรื่องของชาวบ้านก็อย่างหนึ่ง เรื่องทางธรรมก็อย่างหนึ่ง หรือการดำเนินชีวิตของชาวบ้านก็เรื่องหนึ่ง จริยธรรมก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง คนละเรื่องคนละพวก หรือคนละประเภทกัน

พวกเราในปัจจุบันมีความรู้สึกแยกต่างหากกันอย่างนี้ ซึ่งในสมัยโน้นไม่เป็นอย่างนี้ ในสมัยก่อนนั้นมีความกลมกลืนกันเป็นอย่างมาก โดยที่ว่าในทางรูปธรรมนั้นจะเห็นว่าวัดเป็นศูนย์กลางของการศึกษา เป็นศูนย์กลางของชีวิตทางสังคม เป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรม

ปัจจุบันนี้ถ้าเราจะพูดว่าวัดเป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรมไทย และสังคมไทย เราก็คงจะพูดไม่สะดวกปาก คือจะต้องแบ่งใจ โดยอาจจะพูดถึงวัฒนธรรมไทย ในความหมายว่าเป็นวัฒนธรรมไทยเก่า ๆ เพราะวัฒนธรรมไทยที่เป็นอยู่ในสังคมไทยปัจจุบันนี้เป็นวัฒนธรรมอย่างอื่นไปแล้ว มันอาจจะเป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ เป็นวัฒนธรรมบริโภค เป็นวัฒนธรรมอะไรก็ตามซึ่งที่เป็นอยู่จริงนี้ มันเป็นเรื่องที่รู้สึกกันว่ามาจากภายนอก เหมือนกับว่าสังคมไทยขณะนี้ไม่ใช่มีวัฒนธรรมไทย ดังที่เรามักจะพยายามพูดถึงวัฒนธรรมไทย ในความหมายว่าเป็นวัฒนธรรมเก่า ซึ่งอาจจะไม่มีชีวิตชีวาอยู่จริงในสังคมไทยขณะนี้

ฉะนั้น เราจะต้องแยกว่าวัฒนธรรมไทยที่เป็นอยู่ในปัจจุบันคืออะไร ในที่นี้ถ้าหมายถึงวัฒนธรรมที่เป็นอยู่จริงในชีวิตของสังคมไทยส่วนใหญ่เราไม่อาจจะพูดได้เต็มปากว่าปัจจุบันนี้วัดเป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรมไทย เราพูดได้แต่เพียงว่าเป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรมเก่าที่อาจจะผ่านพ้นยุคสมัยไปแล้ว

ยิ่งถ้าพูดถึงการศึกษาโดยเฉพาะก็ยิ่งชัดเจน ในด้านการศึกษาที่เป็นรากฐานของวัฒนธรรมนั้น วัดปัจจุบันนี้ก็ไม่ได้เป็นศูนย์กลางของการศึกษาของมวลชน หรือของทวยราษฎร์อย่างสมัยก่อนแล้ว

หันไปมองบุคคลที่อยู่ในวัดคือ พระสงฆ์ สมัยก่อนนั้น พระมีบทบาทเป็นผู้นำในทางจิตใจ และทางสติปัญญา มีความรู้เหนือกว่าประชาชน สามารถแนะนำประชาชนได้ แต่ปัจจุบันนี้เราไม่แน่ใจที่จะยอมรับบทบาทและฐานะอันนี้

ในสมัยก่อน พระเป็นอยู่โดยมีชีวิตกลมกลืนกับสังคม อยู่กับชาวบ้านเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างบริบูรณ์ทีเดียว โดยที่พ่อแม่ผู้คนที่เข้ามาบวชคือตัวพระองค์เอง ก็มาจากบุคคลทุกระดับชั้นในสังคม เช่นอย่างองค์สมเด็จพระมหาสมณเจ้าเองก็ทรงเป็นเจ้าเป็นนายเป็นพระราชโอรสมาผนวช ในสมัยนั้นเราจึงพบว่า พระที่มาจากทุกระดับชั้นของสังคมนั้น มีตั้งแต่เจ้าไปจนถึงชาวนา แต่ในปัจจุบันนี้พระส่วนใหญ่ไม่ใช่อย่างนั้นแล้ว พระส่วนใหญ่สมัยนี้มาจากชาวชนบท เป็นลูกชาวไร่ชาวนา นี่เป็นสภาพต่าง ๆ ที่ได้เปลี่ยนแปลงไป

แม้แต่วิธีการศึกษาในชีวิตแบบไทยสมัยโบราณก็ต่างจากสมัยนี้ คือในการเรียน การศึกษา ลูกศิษย์มาเรียนกับครูอาจารย์เป็นการส่วนตัว เหมือนอย่างที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้าเองก็ทรงเรียนวิชากับสมเด็จพระวันรัตน์ที่เป็นพระอาจารย์เป็นส่วนพระองค์ และลูกศิษย์ของพระองค์เองก็มาเรียนกับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า อย่างเป็นการส่วนตัวเหมือนกัน ต่างจากสมัยนี้ที่เราจัดเป็นสถาบันเป็นชั้นเรียนอะไรต่าง ๆ ขึ้นมา วิธีชีวิตมันเปลี่ยนไปหมดแล้ว

ฉะนั้นปัจจุบันนี้ เราจึงอยู่ในบรรยากาศของวัฒนธรรมหรือสภาพแวดล้อมทางสังคมที่ต่างออกไป

เมื่อคนไทยแปลกแยกกับสังคมไทย

บัดนี้ ยูเนสโกมายกย่องสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสให้เป็นบุคคลสำคัญของโลกที่มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรม อันนี้ก็เป็นที่ดี เพราะทำให้คนมีความสนใจขึ้นมา โดยหันมาให้ความสำคัญแก่วัฒนธรรมไทยที่เรามองเป็นเรื่องเก่า ๆ นี้ แต่เพราะสภาพแวดล้อมของสังคมมันเปลี่ยนไปอย่างนี้แล้ว เพราะฉะนั้นในทางปฏิบัติหรือตามสภาพของความเป็นจริง เราจึงเห็นว่าเป็นคนที่สนใจในเรื่องนี้มีไม่เท่าไร เพราะคนทั้งหลายที่ได้ยินได้ฟังข่าวนี้แล้วมีความรู้สึกว่าคุณค่าที่ได้รับยกย่องในกรณีนี้คือองค์สมเด็จพระมหาสมณเจ้านั้น เหมือนกับเป็นบุคคลในสังคมอื่นที่ไม่ใช่สังคมของเขา นี่คล้าย ๆ อย่างนี้ นี่เป็นข้อที่จะต้องตระหนักไว้อย่างหนึ่ง

การจัดงานนี้มีจุดมุ่งหมายสำคัญอย่างหนึ่งก็คือ เพื่อให้คนไทยเราทั่วไปเห็นคุณค่าแห่งงานของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าพระองค์นั้น แต่ความมุ่งหมายของเราจะสำเร็จอย่างนั้นได้ มีเงื่อนไขสำคัญว่าเราจะต้องแก้ปัญหานี้ได้ด้วย

คือความเหินห่างแปลกแยกทางวัฒนธรรม ที่ว่าคนไทยส่วนใหญ่ได้เหินห่างแปลกแยกจากวัฒนธรรมที่เป็นมาแต่เดิมแล้ว บรรยากาตทางวัฒนธรรมได้เปลี่ยนแปลงไป จนกระทั่งเราพูดกันว่าคนไทยทั่วไปไม่มีความภูมิใจในวัฒนธรรมไทย

ถ้าเราแก้ปัญหานี้ไม่สำเร็จ การกระทำของยูเนสโก จะช่วยได้เพียงในระดับหนึ่ง แต่จะแก้ปัญหาลำคัญที่เป็นจุดมุ่งหมายไม่สำเร็จ คือ เราจะไม่สามารถทำให้คนทั่วไปเห็นคุณค่างานของพระองค์อย่างแท้จริง อันนี้ก็เป็นข้อสังเกตประการหนึ่ง

ต่อไปประการที่สอง ก็เป็นเรื่องเดียวกัน แต่มองแคบหรือกระชับกระชั้นเข้ามาอีก คือที่บอกว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงเป็นบุคคลในยุคเก่านั้นนะ ยุคเก่าของพระองค์สมัยนั้นเป็นยุคหัวเลี้ยวหัวต่อด้วย หมายความว่า เป็นช่วงต่อของการมีความเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย เป็นช่วงต่อที่ไทยเราจะก้าวมาสู่ยุคใหม่ ออกจากวัฒนธรรมแบบไทยเดิมที่พูดถึงเมื่อ

ในช่วงสมัยนั้น ไทยเรากำลังต้อนรับวัฒนธรรมจากตะวันตกเข้ามา และได้มีการปะทะกันทางวัฒนธรรม ซึ่งได้ทำให้เกิดปัญหาใหม่ขึ้นมาในสังคมไทยอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งสืบมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ คือ ปัญหาเรื่องวัฒนธรรมไทยเดิมกับอิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตกไม่ประสานสอดคล้อง

ไม่สามารถจะกลมกลืนกันได้ และการที่คนไทยเราจำนวนมากละทิ้งวัฒนธรรมไทย หันไปรับอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกเป็นอย่างมาก

ทีนี้ ต่อจากยุคของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส แล้วก็ปรากฏว่า สังคมไทยได้หันเบนออกไป หรือตีจาก จากวัฒนธรรมไทย คนไทยหันไปนิยมวัฒนธรรมวัตถุของตะวันตก นิยมวิชาการตะวันตก ศึกษาวิชาการตะวันตก ชื่นชมแนวความคิดเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์

การนำพระพุทธศาสนาเข้าสู่ยุคใหม่

ในช่วงนั้นปรากฏว่า ความคิดแบบวิทยาศาสตร์ ซึ่งถือว่ามีมาจกตะวันตกได้เฟื่องฟูขึ้นมาก พร้อมกันนั้นความเชื่อถือในวัฒนธรรมเก่า ๆ ก็ถูกผนวกเข้าเป็นเรื่องเกี่ยวกับความมั่งงาย ความร่ำรวยเหลือไหล อันนี้เป็นส่วนหนึ่งของภาพที่เกิดขึ้นในสายตาของคนในยุคสมัยใหม่

พระพุทธศาสนาซึ่งเป็นสภาพแวดล้อมของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าพระองค์นั้น ก็เป็นเรื่องที่ฟุ้งมากับวัฒนธรรมไทยด้วย จึงถูกคนไทยในยุคที่เปลี่ยนแปลงนั้นมองเป็นเรื่องเก่าที่คร่ำครึล้าสมัยด้วย และบางทีก็จัดเอาเป็น

เรื่องจำพวกงมงายไปเลย

แต่ในเวลาเดียวกันก็ปรากฏว่า บุคคลที่เป็นผู้นำทางพุทธศาสนาในยุคนั้น ซึ่งมีความรักในพระพุทธศาสนา ก็ได้พยายามที่จะปรับตัวเข้ากับยุคสมัย โดยการพยายามอธิบายพระพุทธศาสนาให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาที่แท้นั้นเป็นวิทยาศาสตร์ หรือสอดคล้องกับวิทยาศาสตร์

ถ้าเราหันกลับไปดูวรรณกรรมในยุคนั้น คือในยุคช่วงต่อเนี่ยเราจะเห็นว่าได้มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นคือการที่ผู้นำของคนไทยที่นับถือพระพุทธศาสนาได้พยายามพูดให้เห็นว่า พระพุทธศาสนานั้นเป็นวิทยาศาสตร์อย่างไร

ในหลวงรัชกาลที่ ๔ คือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็เป็นพระองค์หนึ่งที่ได้ทรงนำในเรื่องนี้ พระองค์ได้พยายามที่จะขจัดสิ่งที่ถือว่าเป็นความงมงายออกไป จากความเชื่อถือและการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา และได้ทรงพยายามที่จะฟื้นฟูพระพุทธศาสนากลับไปสู่ยุคพระไตรปิฎกโดยแยกเอาเรื่องของความเชื่อถือที่มากในยุคนั้น เช่น อรรถกถาที่มีสิ่งเหลวไหลปนเข้ามา มากออกไป โดยถือว่า อันนี้เป็นเรื่องของ การฟื้นฟูพระพุทธศาสนา และพร้อมกันนั้นก็ทรงพยายามอธิบายพระพุทธศาสนาอย่างมีเหตุผล

ถ้าเราดูการอธิบายพระพุทธศาสนาของวรรณกรรม

หรือวรรณคดีในยุคก่อนนั้น คือ ถือเอาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสเป็นหลัก แล้วหวนย้อนถอยหลังไป เราจะเห็นว่า การอธิบายพระพุทธศาสนาในยุคก่อนนั้น จะเป็นเรื่องของ การที่พูดไปตามความเชื่อถือ หรือศรัทธาที่สืบ ๆ กันมา แล้วก็อธิบายเพื่อส่งเสริมศรัทธาให้มากขึ้น โดยมุ่งที่ความไพเราะ แล้วก็ให้เห็นสิ่งอัศจรรย์ต่าง ๆ เช่น อธิบายพุทธประวัติก็เต็มไปด้วยฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์

แต่ถ้าดูในยุคต่อจากสมเด็จพระมหาสมณเจ้าพระองค์นั้นแล้ว จะเห็นว่า การอธิบายเริ่มเปลี่ยนไป ท่านจะอธิบายพุทธประวัติในแบบที่พยายามพูดให้เห็นเป็นเรื่องของความจริง และเป็นเรื่องที่มีเหตุผล

ถ้าเรามองอย่างนี้ ก็จะเห็นภาพอย่างที่บอกเมื่อกี้ คือ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงเป็นหลักหรือเป็นองค์แทนแห่งยุคสมัยเก่าของวัฒนธรรมไทยเดิม แล้วก็มองสมเด็จพระมหาสมณเจ้าองค์ต่อมา ซึ่งเป็นผู้นำในยุคหลังจากนั้น คือ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสว่าเป็นองค์แทนของยุคสมัยใหม่ หรือพระพุทธศาสนาในยุคใหม่

ขอให้อ่านหนังสือที่สองพระองค์ทรงนิพนธ์เกี่ยวกับพระประวัติของพระพุทธเจ้า สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส นั้น ทรงพระนิพนธ์เรื่องที่เร

เรียกกันง่าย ๆ ว่า ปฐมสมโพธิ คือ ปฐมสมโพธิกถา แล้วเรามาดูหนังสือประวัติพระพุทธเจ้า ที่นิพนธ์โดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้าพระองค์หลัง กรมพระยาวชิรญาณวโรรส คือหนังสือพุทธประวัติ ๒ เล่มแรกในชุดที่มี ๓ เล่ม จะเห็นชัดเจนว่าการอธิบายเรื่องราวทั้งหลายนั้นแตกต่างกันไปคนละแบบ อย่างที่กล่าวเมื่อที่แล้ว

ปฐมสมโพธิกถา นั้น เล่าสิ่งที่เชื่อถือสืบต่อกันมา โดยมุ่งหวังที่จะเจริญศรัทธาของสาธุชน โดยใช้ถ้อยคำ ท่วงทำนอง และวิธีอธิบายอันไพเราะ แล้วก็ให้เห็นถึงความเป็นอัศจรรย์ต่าง ๆ มีฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์มากมาย

แต่พอมาดูหนังสือพุทธประวัติของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส แนวการบรรยายและอธิบายก็เปลี่ยนแปลงไป กลายเป็นว่า จะเอาแต่ข้อมูลความจริง และพยายามพูดให้เห็นเป็นเหตุเป็นผล แม้แต่สิ่งที่ปฎิหาริย์ก็พยายามตีความให้เห็นว่า เป็นเรื่องเป็นเหตุเป็นผลเป็นไปได้อย่างไร

แนวการอธิบายสองแบบของสองพระองค์นี้ ในแง่ของยุคสมัย ก็จัดได้ว่าไม่ห่างกันมากนัก เราคงต้องถือว่างองค์หนึ่งเป็นผู้ทรงอยู่ที่ปลายยุคเก่า อีกองค์หนึ่งเป็นต้นยุคใหม่ นี่คือการเปลี่ยนแปลงอย่างหนึ่งในทางวัฒนธรรมไทยและในทางกระแสดความคิด

ถ้าเรามองสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมา-
นุชิตชิโนรสเป็นองค์ปลายสุดของยุควัฒนธรรมไทยเดิม
สมมติว่าเราตัดแยกอย่างนี้ พระองค์ก็เด่นขึ้นมาในวัฒนธรรมอันนั้น เราสามารถพูดได้ว่า พระองค์เป็นผู้ที่สามารถ
รักษาเกียรติภูมิหรือเป็นศักดิ์เป็นศรีของวัฒนธรรมไทยแห่ง
ยุคสมัยเก่าได้ พระองค์อยู่ปลายสมัย แต่ก็ทรงรักษาเกียรติ
ภูมิไว้ได้ ทำพระองค์ให้เด่นขึ้นมาโดยทำให้คนเห็นคุณค่า
ของวัฒนธรรมไทยเดิม

ในเวลาเดียวกันเราก็เริ่มยุคใหม่ โดยมีบุคคลสำคัญ
อย่างในหลวง รัชกาลที่ ๔ แล้วก็สมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระยาวชิรญาณวโรรสที่พยายามนำพระพุทธศาสนา
และวัฒนธรรมไทยเข้าสู่ยุคใหม่ ให้สอดคล้องกลมกลืน
กับความเชื่อดั้งเดิมและกระแสดั้งเดิม โดยที่พระองค์
ก็เป็นผู้ที่มีพระปรีชาสามารถ เราจึงมีบุคคลผู้เริ่มต้นยุคใหม่
ที่มีความสามารถเช่นเดียวกัน เมื่อมองในแง่นี้ก็ถือได้ว่า
บุคคลผู้นำในยุคทั้งสองนั้น ทั้งท่านผู้ที่เป็นปลายสุดของยุค
เก่า และท่านผู้เริ่มต้นยุคใหม่ ต่างก็ได้ทำหน้าที่ของท่าน
เป็นอย่างดีแล้ว ปัญหาจึงอยู่ที่ว่าคนในยุคต่อมาจะทำหน้าที่
ของตนเองอย่างไร

คนไทยรับความเจริญใหม่ แบบนักสืบเหตุนักเสพล

พวกเราในยุคใหม่นี้มีหน้าที่อย่างไร ปัญหาสำคัญที่เป็นมาก็คือ เราจะเห็นว่าคนไทยในยุคต่อมาไม่ได้มีความคิดที่จะพยายามนำเอาวัฒนธรรมไทยเดิมเข้าประสานกับวัฒนธรรมตะวันตก หรือย่อยของเก่ากับของที่เข้ามาใหม่ให้กลมกลืนกัน นอกจากจะละเลยไม่รักษาสິงที่ดีในวัฒนธรรมไทยของตนไว้แล้ว ก็ไม่ได้พยายามในการที่จะรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาอย่างพินิจพิจารณาเท่าที่ควร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ไม่ได้ไหวทันที่จะศึกษาตรวจสอบวัฒนธรรมที่ตนจะรับเข้ามาให้เข้าถึงแก่นถึงราก แล้วกลั่นกรองเลือกรับเอาส่วนที่ดีที่เป็นสาระเข้ามา พร้อมทั้งรับเข้ามาในลักษณะที่จะย่อยให้เข้าเป็นเนื้อเป็นตัวของตน

ผลสืบเนื่องจากความผิดพลาดนี้ก็คือ ต่อมาเราได้มีภาพที่แสดงว่า คนไทยได้รับวัฒนธรรมตะวันตกแบบหยาบเอามาทั้งดุ้น แล้วยิ่งกว่านั้น ยังมีคำที่กล่าวหาว่ากันอยู่ซึ่งน่าจะเป็นความจริงว่า เราไม่สามารถรับเอาเนื้อหาสาระที่แท้ของวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาด้วย แม้แต่วิทยาการของตะวันตก เราก็รับเอามาโดยไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของสังคมไทย ก็จึงทำให้เกิดปัญหาอย่างที่เป็นอยู่ใน

ปัจจุบัน อันนี้ก็เป็นอีกปัญหาหนึ่ง คือเป็นปัญหาของการเชื่อมต่อระหว่างวัฒนธรรมเก่ากับวัฒนธรรมใหม่ หรือวัฒนธรรมภายในกับวัฒนธรรมภายนอก

ที่พูดมานี้ก็เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระมหาสมณเจ้าพระองค์นี้ด้วย เพราะพระองค์ทรงมีบทบาทอยู่ในช่วงที่เราเริ่มต้นยุคหัวเลี้ยวหัวต่อของการเปลี่ยนยุคสมัย โดยมีการเผชิญกับวัฒนธรรมตะวันตกในสมัยนั้น ซึ่งคนไทยเราจะต้องพิจารณา ทบทวน ตรวจสอบตนเองในเรื่องนี้คือการที่ว่าทำอย่างไรเราจะประสานวัฒนธรรมไทยกับวัฒนธรรมภายนอกให้กลมกลืนเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้สอดคล้องเป็นประโยชน์แก่กันได้

ปัญหานี้ก็ยังคงเป็นปัญหาเด่นของสังคมไทยอยู่จนถึงปัจจุบัน คือการที่เราไม่ได้ใช้วิจรรณญาณ เรารับวัฒนธรรมตะวันตกในสภาพที่เป็นผลผลิตสำเร็จรูป เพื่อเอามาบริโภค มากกว่าจะรับเอาในส่วนที่เป็นเหตุปัจจัยเพื่อนำมาใช้ในการสร้างสรรค์ พูดสั้นๆ ว่า เรามองความเจริญแบบนักเสพล ไม่มองแบบนักทำหรือนักสร้างเหตุ

ขออย่าว่าปัญหานี้เป็นสิ่งที่สำคัญมาก คือลักษณะการรับวัฒนธรรมในสมัยหลังนี้ เป็นการรับผลผลิตเอามาง่าย ๆ โดยไม่ได้สืบค้นลงไปหาเหตุปัจจัย ถ้าเรารับวัฒนธรรมตะวันตกอย่างฉลาด เราจะต้องสืบค้นหาเหตุปัจจัย

ของความเจริญของตะวันตก แล้วก็รับให้ตรงเหตุปัจจัยที่จะเอามาใช้ เพราะฉะนั้นจะถือว่าเป็นความผิดพลาดหรืออย่างไรก็แล้วแต่ แต่อย่างน้อยเราก็ไม่สามารถประสานแล้ว ก็ย่อยวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมไทยได้เท่าที่ควร ขอผ่านเรื่องนี้ไป

ไม่แยกเก่าแยกใหม่ จึงจะเป็นไทยอันเดียว

ต่อไปประการที่สาม ก็เรื่องเดียวกันอีกนั่นแหละ แต่เป็นอีกแง่หนึ่ง ซึ่งก็เป็นปัญหาหนึ่งในสังคมไทยปัจจุบัน เช่นเดียวกันคือ ปัญหาการแยกระหว่างเก่ากับใหม่ ซึ่งโยงไปหาทัศนคติแบบที่ว่า ถ้าเอาก็ยึดถือและยกเต็มที่ ถ้าไม่เอาก็ตีให้แหลกลาญ

ในสังคมไทยนี้เท่าที่สังเกต จะมีอย่างนี้บ่อย ซึ่งทำให้เกิดสภาพที่เรียกว่าสืบทอดต่อกันไม่ได้ คือเราไม่สามารถสืบทอดงานและไม่สามารถสานต่อความคิด ยกตัวอย่างเช่น คนเก่าทำอะไรไว้ดี พอคนใหม่เข้ามาก็ทิ้งเลยทั้งหมด แล้วก็เริ่มกันใหม่ จะเป็นอย่างนี้อยู่เสมอ แม้ในกิจกรรมต่าง ๆ เพราะฉะนั้นเราก็ต้องล้มและก็ต้องเริ่มต้นกันใหม่อยู่เรื่อยไป เป็นอย่างนี้อยู่เนื่องนิิตย์

อย่างนี้คือสภาพที่ว่า ถ้าเอาก็ยึดเต็มที่ ถ้าไม่เอาก็ตี

แหลกลาญ ทำที่นี้เมื่อนำมาปฏิบัติในการมองเก่ากับใหม่ มันก็จะกลายเป็นการแบ่งชัดลงไปและไม่ยอมรับกันระหว่างพวกเก่ากับพวกใหม่

พวกเก่ายึดถือเก่า ก็บอกว่า เก่าเท่านั้นดี ใหม่เลวหมด ไม่ดีทั้งนั้น ถ้าพวกไหนชอบใหม่ ก็บอกว่า ใหม่เท่านั้นถูก เก่าโง่ทั้งนั้น จะเป็นอย่างนี้ เลยไม่สามารถมองเห็นคุณค่าของกันและกัน เรียกว่าไม่สามารถมองเห็นสิ่งนั้นตามที่มันมีมันเป็น เมื่อไม่มองเห็นตามที่มันมีมันเป็น ตามความเป็นจริง ก็ไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ จึงพูดอย่างที่ว่า เมื่อกี่ว่าเราไม่สามารถพัฒนาให้เกิดความต่อเนื่องระหว่างใหม่กับเก่าได้

ในตอนต่อไปจากยุคของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ก็คือเราเข้าสู่ยุคใหม่ เมืองไทยได้เริ่มรับวัฒนธรรม รวมทั้งวิชาการต่าง ๆ จากตะวันตกอย่างเต็มขนาดและต่อเนื่อง เราเข้าสู่ยุคใหม่นี้เมื่อศตวรรษที่แล้ว เป็นการก้าวจากยุคเก่ามาสู่ยุคใหม่ ครั้งหนึ่งแล้ว

เมื่อเวลาผ่านมาถึงบัดนี้ เรากำลังเกิดความรู้สึกว่า ยุคที่เคยใหม่เมื่อ ๑๐๐ ปีมาแล้วนั้น ในบัดนี้มันกำลังกลายเป็นเก่า แล้วเราก็กำลังจะแบ่งแยกกันอีก เมื่อกี่นี้ได้พูดถึงสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสว่าทรงเป็นหัวตันกระแสนใหม่ คือเราถือว่าพระองค์เป็นองค์แทน

ของกระแสความคิดสายใหม่นี้ อย่างน้อยในวงการพระศาสนาที่ต้องการการเปลี่ยนแปลง และพระองค์ก็ได้ทำสิ่งที่เป็นการริเริ่มใหม่ ๆ ขึ้นไว้เป็นอย่างมาก

ครั้นต่อมาถึงบัดนี้ก็ปรากฏว่า เรากำลังมีการแบ่งแยกและยึดอย่างที่ว่ามาอีกคือ ยุคสมัยของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าพระองค์นั้นกลายเป็นเก่า และยุคสมัยของเราเป็นใหม่ พร้อมกันนั้นสิ่งใดที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทำไว้ พวกที่ยึดก็ต้องถือว่าพระองค์ทำไว้ อย่างไรต้องอย่างนั้น เลอเลิศที่สุดแล้ว จะเปลี่ยนแปลงไม่ได้ มีการยึดถึงขนาดที่ว่า ถ้าใครไปเปลี่ยนแปลงถือว่าอกตัญญู อันนี้ก็เป็นความยึดถือของฝ่ายหนึ่ง ซึ่งกลายเป็นพวกเก่า

ทีนี้ในเวลาเดียวกันนั้น ก็จะมีพวกใหม่เกิดขึ้น พวกที่ใหม่นี้ก็จะเป็นแบบที่ว่า ถ้าไม่เอาก็ดีแหละเช่นเดียวกัน พวกนี้ก็บอกว่าสมเด็จพระมหาสมณเจ้านี้ไม่ได้ความทั้งนั้นอะไร ๆ ของพระองค์ไม่ดีทั้งหมด ต้องเลิก

เรื่องนี้ก็เป็นตัวอย่างของการที่ว่า มีการแบ่งแยกขัดระหว่างเก่ากับใหม่ ข้อพิจารณามีว่า การคิดและทำอย่างนี้ เป็นการปฏิบัติที่ถูกต้องหรือไม่ การปฏิบัติที่ถูกต้องพอดีสอดคล้องกับความเป็นจริง ตรงตามหลักการของพระพุทธศาสนา คืออย่างไร

การที่ท่านเหล่านั้นจะดีทั้งหมดโดยสมบูรณ์ ท่านก็ไม่ใช่พระพุทธเจ้า คงเป็นไปไม่ได้ ถ้าเรายกพระพุทธเจ้าเป็นอุดมคติของความสมบูรณ์ ท่านเหล่านั้นก็ไม่สมบูรณ์ แต่ที่ว่าท่านจะแย้มไม่ตีไปทั้งหมดนั้นก็เป็นไปไม่ได้แน่นอน เพราะท่านเป็นนักปราชญ์ด้วยกันทั้งนั้น แม้แต่เวลานักเรียนสอบ สอบข้อสอบ นักเรียกที่หัวทึบที่สุด เราอ่านใบตอบของเขาแล้ว เราก็ต้องว่าไม่ได้ความ แต่กระนั้นคำตอบความคิดของเขาก็ก็น่ามีประโยชน์มีคุณค่าอะไรบางอย่าง ซึ่งทำให้เห็นว่า แม้แต่คนที่ตอบไม่ได้เรื่อง สิ่งที่เขาตอบมาก็อาจจะมีย่อไรแฝงที่เราได้ประโยชน์บ้าง อย่างน้อยแม้จะไม่มีประโยชน์อะไรโดยตรง มันก็กระตุ้นความคิดของเราให้เราได้ประโยชน์เอง ดังนั้นคนขนาดเป็นนักปราชญ์อย่างนี้ ต้องมีดีอะไรมาทีเดียว ที่จะไม่ดีเลยนั้นเป็นไปไม่ได้

ทีนี้ การที่เรามาแบ่งกันชัดเจนเป็นเก่ากับใหม่ อย่างที่ว่าถ้าเอาที่ยึดยกเต็มทีอย่างเดียว ถ้าไม่เอาก็ดีให้แหละลาญนี้ ก็เป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องตามความเป็นจริง แล้วมันก็ทำให้เกิดปฏิกิริยาเป็นปฏิปักษ์ต่อกันรุนแรง

ในด้านหนึ่ง พวกที่ไม่เอาก็จะไม่เห็นคุณค่าของสิ่งที่มีอยู่จริง และไม่สามารถเอาสิ่งนั้นมาใช้ประโยชน์ได้

ส่วนการที่อีกพวกหนึ่งไปยึดเอาท่านที่บัดนี้กลายเป็นเก่าไปแล้ว ว่าถูกต้องจะต้องเอาไว้อย่างเดียว ก็น่า

ใหม่ที่เป็นคุณประโยชน์เสริมเข้าไปอีก แล้วมันก็ต้องทอดกัน
ไปเรื่อย ๆ แยกไม่ออกว่าอันไหนเก่าอันไหนใหม่อย่างแท้จริง
คือไม่สามารถตัดตอนได้ เพราะฉะนั้นในทางที่เป็นจริง ที่
ถูกต้อง มันควรจะเป็นกระแสธารของความเจริญรุ่งเรือง
ที่สะสมสืบทอดกันต่อเรื่อยไป

สรุป

นี่เป็นคติต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการฉลอง ๒๐๐ ปี
สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า การฉลองนั้นว่าโดยศัพท์ในทาง
พระพุทธศาสนา ก็เป็นการบูชาอย่างหนึ่ง การบูชาก็คือการ
ยกย่องเพื่อทำให้เป็นแบบอย่างที่ดี จะได้เป็นประโยชน์แก่
สังคมต่อไป หมายความว่า การที่ยกย่องนั้นไม่ใช่มายกย่อง
เพียงเพื่อประโยชน์ต่อพระองค์ท่าน เพราะท่านก็สิ้นไปแล้ว

เรายกย่องบูชาท่านก็ไม่ใช่ประโยชน์แก่ท่านโดยตรง
ท่านมารับประโยชน์อะไรไม่ได้ แต่การยกย่องบูชาเพื่อ
ประโยชน์แก่สังคม ประโยชน์แก่สังคมจะเกิดขึ้นได้ด้วยอะไร
ด้วยการที่มีความรู้ความเข้าใจตามความเป็นจริง

ในที่นี้เป็นการฉลอง หรือการบูชาที่เกี่ยวกับเรื่อง

วัฒนธรรม เพราะว่ายูเนสโก ยกย่องท่านเป็นบุคคลสำคัญ
มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม ในแง่วัฒนธรรมนี้ เรามี
ภารกิจที่ต้องทำอย่างน้อย ๓ ประการดังที่กล่าวมานั้น ซึ่ง
ขอทบทวนว่า

ประการที่หนึ่ง เรายังมีภารกิจมากที่จะทำให้คนไทย
ภูมิใจในวัฒนธรรมไทย ภูมิใจในความเป็นไทย เห็นคุณค่า
ของวัฒนธรรมไทยที่มีมาแต่เดิม

ประการที่สอง ซึ่งสืบเนื่องต่อจากประการที่หนึ่งนั้น
คือการเชื่อมประสานระหว่างวัฒนธรรมไทยที่มีมาข้างใน
กับวัฒนธรรมใหม่ที่เข้ามาจากภายนอก โดยเฉพาะวัฒน-
ธรรมตะวันตก ว่าเราจะทำอย่างไรให้วัฒนธรรมทั้งสอง
สายนั้นประสานสอดคล้อง โดยเฉพาะจะนำเก่ามาใช้ประ-
โยชน์อย่างไร โดยมีใช่เป็นเพียงการยึดแบบแข็งทื่อ แล้วก็จับ
สาระของของใหม่ได้ ไม่ใช่เป็นการรับเอามาทั้งดุ้น โดยไม่
ได้ย่อยเป็นของตัวเอง ซึ่งไม่ถูกต้องทั้งสองฝ่าย ทำอย่างไรจะ
ให้ได้ประโยชน์ที่ควรจะได้ ให้มันกลายเป็นความเจริญอก
งามของสังคมอย่างแท้จริง

ประการสุดท้ายคือ การที่จะสืบต่อเก่ากับใหม่ ทำให้
เก่ากับใหม่มาสืบทอดต่อกันจนเป็นกระแสธารอันเดียวกัน

ในสังคมไทยเราคงมีปัญหที่ต้องแก้ไขกันอีกมากมาย
แม้แต่ในวงการของพระสงฆ์เอง ดังเช่นในเรื่องเก่ากับใหม่นี้

พระสงฆ์โดยทั่วไป ก็เหมือนอย่างที่เราถามภิกษุเมื่อที่ถามว่า
 อาตมภาพได้รับนิมนต์มาพูดในวันนี้ เป็นการมาพูดใน
 เรื่องที่ไม่ค่อยรู้เรื่อง ก็เพราะว่า พระสงฆ์ไทยในยุคปัจจุบันนี้
 มีการศึกษาชนิดที่เรียนพระพุทธรศาสนามาเรื่อยๆ ไม่เกิน
 ๑๐๐ ปี หรือประมาณ ๑๐๐ ปี ก่อนนั้นเราไม่รู้เรื่อง

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส
 ท่านไม่ได้อยู่ในหลักสูตรของคณะสงฆ์ไทยด้วย แม้จะมี
 หนังสือ ปฐมสมโพธิกถา อยู่ในรายการเล่าเรียนสำหรับ
 นักรธรรมเอก แต่ก็เป็นเพียงสักแต่ว่ารายชื่อ มันไม่มีในทาง
 ปฏิบัติ ท่านไม่ได้นำมาออกข้อสอบ แล้วก็ไม่ได้นำมาเรียน
 ด้วย ดังนั้นเราก็ไม่รู้จัก

พระสงฆ์ไทยก่อนหน้านี้ และพระพุทธรศาสนามาครั้ง
 โบราณเป็นอย่างไร จะสืบทอดกันมาอย่างไร พระไทยไม่รู้
 ในทำนองเดียวกัน คนไทยส่วนใหญ่ภายนอกก็ไม่ค่อยมีการ
 รับรู้วัฒนธรรมไทย แต่ไปรับวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามา โดย
 ไม่รู้พื้นฐานเดิมที่จะเอามาผสานมาเชื่อมโยงกันได้อย่างไร
 แล้วมันก็เป็นปัญหาดังที่กล่าวมาแล้ว

เมื่อเราจัดงานฉลองขึ้นมา เราก็ควรฉลองให้เกิด
 คุณค่า คือฉลองด้วยปฏิบัติบูชา พระพุทธรศาสนามาเสริม
 ปฏิบัติบูชา คือการบูชาด้วยการปฏิบัติที่จะทำให้เกิดเป็นผล
 ขึ้นมา

ในเรื่องวัฒนธรรมก็มีภาระให้เราต้องมาทำกันที่จะ
 เป็นการบูชาอย่างน้อย ๓ ประการดังกล่าวมาแล้ว คือ

๑. ทำอย่างไรจะให้คนไทยภูมิใจในวัฒนธรรมไทย
 มองเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมไทย

๒. ทำอย่างไรจะให้คนไทยสามารถรักษาสืบทอด
 คุณค่าของวัฒนธรรมไทย พร้อมกับสามารถรับส่วนดีของ
 วัฒนธรรมตะวันตกหรือวัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามาอย่าง
 ให้เป็นเนื้อตัวของตนเองได้

๓. ทำอย่างไรจะสืบทอดเก่ากับใหม่ให้ต่อเนื่องกลม
 กลืนเป็นกระแสธารเดียวกัน เพื่อความเจริญของ
 สังคมไทยสืบต่อไป

ทั้งหมดนี้จะสำเร็จได้ ต้องอาศัยเหตุปัจจัยที่สำคัญ คือ
 การพัฒนาสติปัญญา ให้มีความรู้เท่าทันและเข้าใจชัดเจน
 ถ่องแท้ เข้าถึงแก่นสารและรากเหง้าของเก่าและใหม่ และ
 ของในและนอก จึงจะมีความภูมิใจอย่างถูกต้องต่อวัฒน
 ธรรมไทย และสามารถสร้างสรรค์สังคมไทยให้เจริญอย่าง
 เกื้อกูลต่อประโยชน์สุขของโลกมนุษย์นี้ได้

วันนี้ อาตมภาพก็มีข้อคิดข้อสังเกตมากล่าวกับที่ประ
 ชุมนี้เพียงเท่านี้ ขอให้ถือว่าสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรม
 พระปรมานุชิตชิโนรส พระองค์ได้ทำหน้าที่ของพระองค์แล้ว
 พระองค์เป็นองค์แทนของวัฒนธรรมไทยเดิมได้อย่างดี เป็น

ผู้สามารถรักษาเกียรติภูมิและศักดิ์ศรีของยุคเก่าไว้ได้ แม้จะอยู่ในปลายยุคเก่า พระองค์ก็โดดเด่นขึ้นมา ทำให้วัฒนธรรมไทยปรากฏคุณค่าเป็นที่รับรอง ดังที่ยูเนสโกได้ยกย่องพระองค์ขึ้นแล้ว

บัดนี้ เราทั้งหลายมีภาระหน้าที่ที่จะต้องมาช่วยกันทำให้วัฒนธรรมไทยสืบต่อเดินทางต่อไป แล้วก็ไม่ใช่สืบต่อเฉย ๆ แต่จะต้องให้เกิดคุณค่าเป็นประโยชน์แกชีวิตและสังคมไทยด้วย

ขอให้การฉลอง โดยความริเริ่มของคนไทยครั้งนี้ โดยเฉพาะในกรณีนี้คือ สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยร่วมมือกับสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ จงได้สัมฤทธิ์วัตถุประสงค์ดังที่กล่าวมา เพื่อความสุขความเจริญของสังคมไทยสืบต่อไป และขอทุกท่านในที่ประชุมจงประสบความสำเร็จ โดยทั่วกันทุกท่าน ขอเจริญพร

หลักประธาน ๔ ประการ เพื่อถาพทางสู่อนาคตที่พึงปรารถนา*

ขอเจริญพร ท่านเลขาธิการสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ในฐานะประธานอนุกรรมการก่อสร้างอนุสรณ์สถานแห่งนี้และในนามของราชการ

ขอเจริญพร ท่านประธานกรรมการมูลนิธิสิริยรโกเศศ-นาคะประทีป ท่านผู้สืบสายตระกูลวงศ์ของท่านพระยาอนุমানราชธน และท่านพระสารประเสริฐ พร้อมทั้งท่านสาธุชนทุกท่าน

อาตมภาพขออนุโมทนาในการที่ทางคณะกรรมการได้จัดพิธีนี้ขึ้น เป็นการมอบอนุสรณ์สถานที่ได้สร้างขึ้น

* คัดจาก ถนนวนหนังสือ ฉบับเสขยธรรม ฉบับที่ ๔ มี.ค. - เม.ย. ๒๕๓๔

นี้แก่มูลนิธิเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป ซึ่งทั้งผู้มอบและผู้รับ มีความสัมพันธ์ที่มองเห็นได้ว่า เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพราะว่าอนุสรณ์สถานแห่งนี้ ซึ่งมีชื่อว่าอนุสรณ์สถานพระยาอนุমানราชชน-พระสารประเสริฐ เป็นอนุสรณ์เครื่องรำลึกถึงบุคคลที่มูลนิธิได้ตั้งใจที่จะสืบต่องานการและเจตนารมณ์ของท่าน หมายความว่า ท่านพระยาอนุमानราชชนและพระสารประเสริฐ กับท่านเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป ก็คือบุคคลเดียวกันที่เราใช้ในนามคนละอย่าง กล่าวคือพระราชทินนามที่เป็นทางการว่า พระยาอนุमानราชชน ก็คือนามของบุคคลที่เรารู้จักกันในวงการการศึกษาโดยเฉพาะทางด้านวัฒนธรรมและวรรณคดีว่าท่านเสฐียรโกเศศพร้อมกันนั้นพระราชทินนามหรือบรรดาศักดิ์ว่า พระสารประเสริฐ ก็คือบุคคลเดียวกับที่เรารู้จักในวงวิชาการว่าท่านนาคะประทีป

การที่ได้สร้างอนุสรณ์สถานแห่งนี้ขึ้น ก็โดยวัตถุประสงค์ที่ว่าต้องการให้เป็นທີ່ระลึกถึงท่านผู้มีความสำคัญในประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรมของไทยทั้งสองท่านนั้น และในเวลาเดียวกันก็เพื่อให้มีสิ่งที่เป็นอนุสรณ์เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมต่อไป การที่เราเรียกชื่ออาคารนี้อีกอย่างหนึ่งว่า ‘สัณฐาคาร’ ก็เป็นเครื่องแสดงถึงลักษณะของอาคารในแง่ของการใช้ประโยชน์ กล่าวคือ ในแง่ความมุ่งหมายนั้นเป็น

อนุสรณ์ คือเป็นเครื่องรำลึกถึงจึงเรียกว่าอนุสรณ์สถาน แต่ในแง่ประโยชน์ตัวอาคารนี้มีลักษณะการใช้งานที่เรียกว่า สัณฐาคาร

สัณฐาคาร สื่อความหมายของวัฒนธรรม และประโยชน์สุขของมหาชน

คำว่า สัณฐาคาร นี้เป็นศัพท์ที่มีมาแต่เก่าก่อน ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะในคัมภีร์หลักที่เรียกว่าพระไตรปิฎก ในพระไตรปิฎกนั้นมีข้อความที่กล่าวอ้างถึงสัณฐาคารนี้บ่อยครั้ง แต่ในพระไตรปิฎกบาลีอักษรไทยยังเขียนคำนี้ไม่ลงกันเป็นอันเดียว คือเขียนเป็นสัณฐาคารอย่างนี้บ้าง และอีกอย่างหนึ่งเขียนเป็นสันถาคารบ้าง ตัวที่แตกต่างกันคือ ธ กับ ฐ ฝ่ายหนึ่ง และ น กับ ถ ฝ่ายหนึ่ง มีใช้ทั้งสองอย่างและใช้มากเกือบเท่าๆกัน อันนี้ก็คงเป็นปัญหาเกี่ยวกับการตรวจชำระที่ว่าผู้ตรวจชำระพระไตรปิฎกนั้นก็มิหลายท่าน ท่านไหนมีความเห็นว่าควรจะต้องตัวในอักษรวิธีแบบไหนก็ใช้แบบนั้น เราจึงได้พบถ้อยคำที่เขียนทั้งสองแบบนี้ แบบที่เขียนเป็นสัณฐาคารนี้เป็นแบบที่เรายอมรับกันในที่นี้ ดังที่ได้เขียนเป็นป้ายชื่ออาคารแล้ว

สัณฐาคารนี้เป็นอาคารชนิดหนึ่งซึ่งมีความสำคัญ

มากในสมัยโบราณ เท่าที่พบส่วนมากจะเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับการประชุมของผู้ปกครองบ้านเมือง แต่เป็นผู้ปกครองบ้านเมืองในระบบการปกครองแบบที่เรียกว่าสามัคคีธรรม คือไม่ใช่เป็นผู้ปกครองประเทศแบบราชาธิปไตย ดังมีเรื่องราวมาในพระไตรปิฎก ขอยกตัวอย่างง่ายๆ เช่นว่า เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จพุทธดำเนินไปถึงสาธวโนทยานคือสวนป่าไม้สาละ ซึ่งเป็นอุทยานของกษัตริย์มัลละซึ่งเป็นเจ้าผู้ครองนครกุสินารา พระพุทธเจ้าจะเสด็จปรินิพพานที่นั่น พระอานนท์ก็เดินทางไปแจ้งข่าวแก่เจ้ามัลละผู้ครองเมืองกุสินารา เวลานั้นเจ้ามัลละทั้งหลายกำลังประชุมกันอยู่ในอาคารที่เรียกว่าสังฆาการนี้ ซึ่งเป็นที่ประชุมสำหรับพิจารณากิจการของประเทศ ในระบบที่ใช้การประชุม คือคนหลายคนหรือหมู่คณะมาร่วมพบปะพร้อมกันพิจารณาเรื่องราวกิจการและวินิจฉัย คือมีมติตัดสินใจสิ่งต่างๆ พระอานนท์ได้นำข่าวเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแจ้งแก่เจ้ามัลละในที่ประชุมที่เรียกว่า สังฆาการ นี่ก็เป็นตอนเริ่มแรกเกี่ยวกับเรื่องการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า

ต่อจากนั้นก็ยังมีเรื่องสืบเนื่องมาอีกว่า เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว พระอานนท์ก็ไปแจ้งข่าวแก่เจ้ามัลละอีกครั้งหนึ่ง และท่านก็ต้องไปแจ้งที่สังฆาการอีก ซึ่งปรากฏว่าเจ้ามัลละทั้งหลายกำลังประชุมกันพิจารณาเรื่อง

ราวเกี่ยวกับการปรินิพพานของพระพุทธเจ้าว่ากษัตริย์มัลละชาวเมืองกุสินารา และชาวแคว้นมัลละจะปฏิบัติอย่างไรต่อเรื่องการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า เช่น จะจัดการพระพุทธสรีระหรือพระศพของพระพุทธเจ้าอย่างไร เจ้ามัลละกำลังพิจารณาเรื่องนี้กันอยู่ เราจะเห็นเรื่องราวเกี่ยวกับสังฆาการมาในพระไตรปิฎกอย่างนี้อีกหลายแห่ง

อีกแห่งหนึ่งเป็นเรื่องกำเนิดของพระสูตร พระสูตรบางพระสูตรในพระไตรปิฎกเกิดขึ้นที่สังฆาการ เช่น เมื่อกษัตริย์มัลละเจ้าผู้ครองนครปาวาได้สร้างสังฆาการขึ้นใหม่ก็ได้ไปอาราธนาพระพุทธเจ้า พร้อมทั้งพระสงฆ์สาวกให้เสด็จไปใช้อาคารหลังนั้นเป็นสถิรมงคลก่อน ก่อนที่บุคคลอื่นใดแม้แต่เจ้าผู้ครองนครทั้งหลายจะมาใช้สถานที่นั้นเป็นที่ประชุม พระพุทธเจ้าก็เสด็จไปที่นั่น และพระสงฆ์สาวกจำนวนมากก็เดินทางร่วมไปด้วย เป็นที่ประชุมใหญ่พร้อมทั้งทางฝ่ายเจ้าผู้ครองนครทั้งหลาย ในโอกาสนั้นพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมแก่เจ้าภาพ เมื่อเจ้าภาพกลับไปก็เป็นเวลาดีก พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่าพระสงฆ์ยังมีความกระปรี้กระเปร่าดีอยู่ จึงมีพุทธบัญญัติรับสั่งกับพระสารีบุตร ขอให้พระสารีบุตรแสดงธรรมแก่พระสงฆ์ พระสารีบุตรก็ได้แสดงพระสูตรสำคัญที่พระพุทธเจ้าทรงยอมรับรับ ชื่อว่า สังคีติสูตร เป็นแบบอย่างของการสังคายนาสืบมา

บางที่จะพูดได้ว่าการฉลองสัญญาการแบบนี้เอง อาจจะเป็นต้นกำเนิดของการมีพิธีทำบุญขึ้นบ้านใหม่ หรือ พิธีเกี่ยวกับการทำบุญสถานที่ราชการใหม่ๆ ที่ได้สร้างขึ้น คือให้พระสงฆ์ไปในสถานที่นั้นเหมือนกับว่าได้ไปใช้สถานที่นั้นเป็นประเดิมก่อน อันนี้ก็เป็นเรื่องราวที่เป็นมาซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับสัญญาการ

เท่าที่กล่าวมานี้จะเห็นว่า ลักษณะสำคัญของอาคารแบบนี้ก็คือ เป็นที่ประชุมสำหรับพิจารณากิจการของบ้านเมือง หรือกิจการของส่วนรวมทั้งหมด ถ้าเทียบกับระบบการปกครองแบบปัจจุบันที่มีรัฐสภา ก็คล้ายๆ กับรัฐสภานั้นเอง อาคารสัญญาการนี้มองในแง่หนึ่งก็คล้ายๆ รัฐสภาต่อมาในคัมภีร์รุ่นอรรถกถาก็มีเรื่องราวที่กล่าวถึงการที่ประชาชนไปในสัญญาการ มีการไปเล่าเรื่องต่างๆ ที่สืบต่อกันมา เช่น เรื่องรามายณะ เป็นต้น อันนี้ก็เป็นเรื่องที่จะต้องสันนิษฐานกันต่อไป อาจจะเป็นได้ว่าในยุคต่อมาการปกครองระบบสภามัคคิธรรมได้เสื่อมลง เพราะว่าในประเทศอินเดียหรือชมพูทวีปนั้น หลังจากสมัยพุทธกาลแล้วหรือแม้แต่ในสมัยพุทธกาลนั่นเอง การปกครองระบบสภามัคคิธรรมได้เสื่อมและสูญเสียอำนาจลงไปตามลำดับ เนื่องจากการแข่งขันแย่งชิงอำนาจกัน การยกทัพมารุกรานกัน โดยเฉพาะก็เป็น การรุกรานของรัฐที่เกิดขึ้นใหม่ที่มีอำนาจมากขึ้น ซึ่งเป็นรัฐ

ฝ่ายสมบูรณาญาสิทธิราช ซึ่งทำให้รัฐที่ปกครองแบบสภามัคคิธรรมที่ฝรั่งว่า รีพับลิค (republic) ค่อยๆ หดไป

อาจจะเป็นได้ว่า เมื่อการปกครองระบบสภามัคคิธรรมนี้ค่อยๆ หดไปแล้ว อาคารที่เคยใช้เป็นหอประชุมสำหรับไว้พิจารณากิจการบ้านเมืองของส่วนรวมนั้น ก็ได้กลายมาเป็นหอประชุม หรือศาลาสำหรับประชาชน ทำนองศาลาประชาคมที่ประชาชนมาพบปะสังสรรค์กัน หรือมาเล่าเรื่อง มาแสดงความคิดเห็นอะไรต่างๆ เป็นที่ขยายเพิ่มพูนความรู้เรื่องวัฒนธรรม อะไรต่างๆ เรื่องอาจจะเป็นไปในการทำงานนั้น

รวมความว่าหอประชุมที่เป็นสัญญาการนั้น เป็นสถานที่เกี่ยวข้องกับกิจการของส่วนรวม เกี่ยวกับผลประโยชน์ของบ้านเมือง และกิจกรรมของประชาชนทุกๆ ไป อันนี้ก็เป็นเรื่องของสัญญาการที่มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล ซึ่งปรากฏเรื่องราวในพระไตรปิฎก และมีมาในอรรถกถาด้วย มาบัดนี้เราได้เห็นการฟื้นฟูหรือฟื้นคำว่าสัญญาการขึ้นมาใช้อีก นับว่าเป็นที่น่าอนุโมทนา อย่างน้อยก็เป็นเครื่องกระตุ้นคนให้คิดสนใจว่าสัญญาการนี้คืออะไร มีความเป็นมาอย่างไร

อาตมภาพเข้าใจว่า ความมุ่งหมายของอาคารนี้คงจะมีลักษณะที่สอดคล้องกับการใช้งานแบบเก่าในสมัยพุทธ

กาล อย่างน้อยในบางแง่บางลักษณะ โดยเฉพาะในแง่ที่เป็นประโยชน์แก่ประชาชน เป็นเรื่องของมหาชน เป็นเรื่องของกิจการที่อำนวยความสะดวกแก่ประชาชน เป็นแหล่งเผยแพร่ความคิด ความเห็น ความรู้ความเข้าใจในเรื่องวัฒนธรรมต่างๆ

ในกรณีอย่างนี้ ศัพท์ต่างๆ เป็นสิ่งที่เราสามารถขยายความหมายได้ โดยที่ต้นแหล่งของมันก็เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน กล่าวคือ ในด้านการใช้งานสำหรับยุคสมัยนี้ก็อาจจะปรับใช้ให้เหมาะสม แต่ให้คงสาระสำคัญที่มุ่งให้เกิดประโยชน์สุขแก่ส่วนรวม ไม่ว่าจะเป็นสัณฐาคารในความหมายที่เป็นหอประชุมสำหรับพิจารณากิจการของบ้านเมืองก็ตาม หรือสัณฐาคารที่ประชาชนมาใช้พบปะแสดงความคิดเห็น เล่าเรื่องราวต่างๆ แก่กันก็ตาม ก็ล้วนเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชนนั่นเอง ความหมายอย่างนี้คิดว่าคงจะสอดคล้องเข้ากันได้กับการเป็นอาคารที่เราได้สร้างขึ้นเป็นอนุสรณ์สถานแก่ท่านพระยาอนุมานราชธน และพระสารประเสริฐ เพราะว่ามี ความหมายหลายแง่ที่ไปกันได้

ในแง่หนึ่งก็คือคำว่าสัณฐาคารนี้เป็นถ้อยคำที่ใช้มาในอดีต มีเรื่องราวสืบเนื่องมาในวัฒนธรรมประเพณีไทย สอดคล้องกับการที่ท่านพระยาอนุมานราชธน และพระ

สารประเสริฐเป็นบุคคลสำคัญอยู่ในวงการของเรื่องไทยๆ หรือเรื่องไทยคดี หรือเรื่องของวัฒนธรรมไทย จนถึงขั้นที่พูดได้ว่าท่านเป็นตัวแทนของวัฒนธรรมไทย และเป็นเครื่องหมายของความเป็นไทย

แ่งต่อไป สัณฐาคารเป็นที่เผยแพร่ความรู้และเรื่องราวที่เป็นไปในวัฒนธรรม ในกรณีนี้วัฒนธรรมไทยก็เป็นสิ่งสำคัญสำหรับสังคมไทยที่ควรจะเผยแพร่กันออกไป เราจึงได้นำคำว่าสัณฐาคารนี้มาใช้เรียกอาคาร ซึ่งเป็นที่เผยแพร่ความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับงานทางด้านวัฒนธรรม และเรื่องไทยคดีต่างๆ ให้เป็นประโยชน์กว้างขวางออกไป

ในแง่นี้ นอกจากเป็นที่เผยแพร่วัฒนธรรมแล้ว ก็เป็นที่ดำรงรักษาวัฒนธรรมด้วย คือในฐานะที่ท่านทั้งสองนั้นเป็นเครื่องหมายหรือเป็นตัวแทนเรื่องราวของไทย หรือวัฒนธรรมไทย พูดในแง่หนึ่งก็คือเป็นที่ทรงไว้ซึ่งภูมิธรรมภูมิปัญญาของไทยซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญเพราะภูมิธรรมภูมิปัญญาไทยมีความสัมพันธ์กับความเป็นไทย

ให้วัฒนธรรมเป็นหลักประสาน สู่ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ในยุคนี้ เรามีการปั่นหรือร้องทุกข์กันบ่อยๆ ว่าคนไทยเรานี้มักจะมองข้าม หลงลืมวัฒนธรรมของตัวเองและทอดทิ้งภูมิธรรมภูมิปัญญาไทย จนกระทั่งว่าภูมิปัญญาไทยของท้องถิ่นได้สูญหาย จางลง หรือลบเลือนไป ซึ่งควรแก่การที่จะรื้อฟื้น ควรจะไม่ประมาท เพราะถ้าหลงช้าอยู่ไม่นาน สิ่งเหล่านี้ก็จะตามรื้อฟื้นให้กลับคืนมาไม่ได้ และเราก็เห็นกันว่าในระยะที่คนไทยเราละเลยภูมิธรรมภูมิปัญญาไทยนั้น ท่านพระยาอนุมานราชธนและท่านพระสารประเสริฐ เป็นผู้ที่ได้ช่วยรักษาสืบต่อสิ่งเหล่านี้ไว้ให้คนรุ่นหลังเป็นอันมากจากงานที่ท่านทำไว้ ซึ่งปรากฏในรูปของหนังสือและตำรับตำราต่างๆ

ก) ประสานความเป็นไทย กับความเป็นสากล

คุณค่าอย่างหนึ่งของการรักษาสืบต่อวัฒนธรรมไทย ก็คือการประสานความเป็นไทยกับความเป็นสากลและการมีส่วนร่วมเกื้อกูลแก่ความเป็นสากล ในยุคนี้ เราเริ่มกลับมาพยายามนำเอาภูมิธรรมภูมิปัญญาไทยขึ้นมาฟื้นฟูให้เกิดประโยชน์แก่สังคม และพอดีว่าในยุคนี้เราก็มีความ

สัมพันธ์กับประชาคมโลกในวงกว้างออกไป เราจะต้องมีการประสานประโยชน์เพื่อทำให้ภูมิธรรมภูมิปัญญาไทยนี้ได้เป็นหลักแก่สังคมไทย ในการก้าวไปสู่การสัมพันธ์กับประชาคมโลก ในลักษณะที่นอกจากจะมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแล้ว ทำอย่างไรจะให้ความเป็นไทยกับความเป็นสากลนี้เกื้อกูลแก่กันและกันสู่ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และอันนี้ก็คงจะเป็นวัตถุประสงค์อย่างหนึ่งของอนุสรณ์สถานแห่งนี้ พร้อมทั้งกิจการของมูลนิธิเสฐียรโกเศศและนาคะประทีปด้วย

วัตถุประสงค์นี้อาตมภาพเห็นว่า เป็นเรื่องสำคัญคือการที่เราจะสามารถทำภูมิธรรมภูมิปัญญาไทยนี้ให้เกื้อกูลแก่สังคมไทยปัจจุบัน ในภาวะที่ก้าวไปสู่ความอยู่ร่วมในสังคมที่เป็นสากล โดยให้ความเป็นไทยและความเป็นสากลนั้นเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ทั้งในแง่ที่ภูมิธรรมภูมิปัญญาไทยเกื้อกูลแก่ความเป็นสากล และในแง่ที่เราสามารถเอาภูมิปัญญาสากลมาทำให้เกื้อกูลแก่สังคมไทยด้วยทั้งสองประการ

ข) ประสานอดีต กับปัจจุบัน และอนาคต

เมื่อพูดถึงภูมิธรรมภูมิปัญญาไทย ความหมายอย่างหนึ่งที่แฝงอยู่ก็คือเรื่องของอดีต เวลาเราพูดถึงภูมิธรรมภูมิปัญญาไทย เรามักจะมองย้อนไปยังอดีต อดีตก็เป็นเรื่อง

สำคัญเพราะเป็นรากฐานที่สืบต่อถ่ายทอดมาถึงปัจจุบัน ท่านพระยาอนุมานราชธนและพระสารประเสริฐนี้ก็มีคนจำนวนไม่น้อยที่มองในแง่ที่ท่านได้ชวนขยายในเรื่องราวเกี่ยวกับอดีต แต่ข้อที่สำคัญก็คือท่านไม่ได้ยึดติดอยู่แต่อดีตเท่าที่มองดูก็เห็นว่าท่านพยายามจะประสานอดีตกับปัจจุบันให้เข้ากัน คือ การโยงอดีตเข้ามาให้เห็นถึงรากฐานที่มาของปัจจุบันและการที่นำสาระจากอดีตนั้นมาใช้ให้เกิดเป็นประโยชน์แก่ปัจจุบัน อย่างน้อยในแง่ที่จะให้คนไทยและสังคมไทยนี้สามารถรักษาความเป็นตัวของตัวเองไว้ได้ เพราะคนที่รักษาอิสรภาพของตนไว้ได้ จะต้องรู้จักอดีตของตน การรู้จักตนเองย่อมหมายถึงการรู้จักอดีตของตนด้วย เมื่อเรารู้จักอดีตโดยโยงมาสัมพันธ์กับปัจจุบันได้ดีก็คือการวางรากฐานสำหรับการพัฒนาต่อไปในอนาคต

อนาคตเป็นส่วนที่เรามุ่งหมาย แต่ถ้าเราต้องการทำอนาคตให้ดี เราก็ต้องโยงมาหาปัจจุบันและย้อนกลับไปถึงอดีตได้ ทั้งสามส่วนนี้ คืออดีต ปัจจุบัน และอนาคต จะต้องมาประสานสอดคล้องเกื้อกูลกันได้ จึงจะเป็นความสำเร็จในการพัฒนาประเทศชาติและสังคม

ค) ประสานบุคคล กับสังคม และธรรมชาติ

อีกด้านหนึ่งที่มีความสำคัญยิ่งในยุคปัจจุบันนี้ คือ เรื่องของบุคคลและสังคมกับธรรมชาติ งานเกี่ยวกับวัฒนธรรม เราจะเห็นว่าเป็นเรื่องของสังคม คือเป็นเรื่องของวิถีชีวิตของสังคม เป็นเรื่องของการถ่ายทอดมรดกของคนรุ่นเก่ามายังคนรุ่นใหม่ แต่สังคมจะเจริญมีวิถีชีวิตที่ดีได้ก็ต้องอาศัยสติปัญญาของบุคคล คือคนที่มีความเฉลียวฉลาด มีความสามารถ เข้ามามีส่วนร่วมช่วยสร้างสรรค์เกื้อกูล บุคคลนั้นเจริญขึ้นมา ถ้าเขาเจริญในทางที่ถูกต้องก็จะเกื้อกูลแก่สังคม ช่วยให้สังคมมีความเจริญอกงาม สังคมที่เจริญอกงามไปด้วยดีก็เอื้อโอกาสแก่บุคคลที่จะเจริญพัฒนาไปได้ถูกต้องด้วย และในสมัยนี้เรามองเห็นความสำคัญของปัจจัยอีกอย่างหนึ่งเพิ่มเข้ามาอีกว่า ความเจริญของบุคคลและสังคมนั้นจะต้องเป็นไปท่ามกลางสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่เกื้อกูลหรือเอื้ออำนวยด้วย เพราะฉะนั้น ปัจจุบันเราจึงต้องมององค์ประกอบเป็นสามประการ

อาตมภาพมาที่นี่ก็ได้มองเห็นอย่างหนึ่งว่า ในการสร้างอนุสรณ์สถานแห่งนี้ รู้สึกว่าจะมีสภาพแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติอยู่ เข้าใจว่าท่านที่ทำงานก่อสร้างในเรื่องนี้คงมีความคิดเกี่ยวกับการส่งเสริมสภาพแวดล้อมด้านธรรมชาติ

ด้วย ว่าทำอย่างไรจะให้มีความกลมกลืนของธรรมชาติที่เกื้อกูลแก่การพัฒนาของบุคคลและวิถีชีวิตของสังคม พร้อมกันนั้นตัวเราเองก็จะพยายามทำตนให้เกื้อกูลแก่ธรรมชาติด้วย เพราะทั้งสามอย่างนี้เป็นองค์ประกอบด้านต่างๆของชีวิตที่ดีงาม ซึ่งถ้าเราทำให้ประสานสอดคล้องกันได้ก็จะเป็นการเจริญพัฒนาที่ดีงาม ทั้งบุคคล สังคมและธรรมชาติไปด้วยกันได้อย่างประสานสอดคล้อง สัมพันธ์กลมกลืน และเกื้อกูลซึ่งกันและกัน นี่ก็เป็นเรื่องที่มีความสำคัญอีกอย่างหนึ่ง

ในปัจจุบันเราพบกันมากกว่า การศึกษาและการพัฒนาได้ทำให้สิ่งเหล่านี้มีความขัดแย้งซึ่งกันและกันในลักษณะที่เป็นการแย่งชิงผลประโยชน์กัน บุคคลแต่ละคนก็ขัดแย้งแย่งชิงผลประโยชน์กัน สังคมกับบุคคลก็ขัดแย้งกัน บุคคลและสังคมกับธรรมชาติก็ขัดแย้งกัน แย่งชิงผลประโยชน์กัน โดยที่มนุษย์พยายามจะเอาชนะธรรมชาติ แย่งชิงเอาผลประโยชน์จากธรรมชาติมาใช้โดยไม่คำนึงถึงธรรมชาติว่าจะเป็นอย่างไร แต่เสร็จแล้วก็เกิดปัญหาขึ้นมาใน **การศึกษา** และ **การพัฒนา** ที่ถูกต้องนั้น สิ่งที่จะวัดก็คือ การที่เราสามารถทำให้องค์ประกอบเหล่านี้มาสัมพันธ์กันในทางที่เกื้อกูลแก่กันและกัน ไม่ใช่สัมพันธ์กันในลักษณะที่เป็นการขัดแย้งแย่งชิงผลประโยชน์ ถ้าการเจริญเติบโตหรือการพัฒนาตลอดจนการศึกษานั้นเป็นไปในรูปที่ทำให้เกิด

ผลในทางขัดแย้งแย่งชิงผลประโยชน์กัน ก็คิดว่าการพัฒนาและการศึกษานั้นทำให้เกิดโทษมากกว่า ในปัจจุบันคิดว่า เราได้เห็นผลอันนี้ประจักษ์ขึ้นมาแล้วมากมาย การศึกษาและการพัฒนาที่ถูกต้องน่าจะวัดด้วยการที่มนุษย์มีความสามารถมากขึ้นในการที่จะทำให้อุดมคติ ปัจจุบันและอนาคตมาโยงประสานเกื้อกูลกัน และทำให้บุคคล สังคมและธรรมชาติเจริญไปด้วยกันได้ อยู่ร่วมกันได้อย่างเกื้อกูลต่อกันและกัน และ ณ ที่นี้เรายังได้เห็นสิ่งที่เข้ามาเกี่ยวข้องอีกอย่างหนึ่งคือ ความเป็นไทยและความเป็นสากลที่มาประสานเกื้อกูลกันได้

ง) **ประสานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี กับศาสนาธรรม และวัฒนธรรม**

ประการสุดท้าย สิ่งที่เป็นตัวอุปสรรค ซึ่งจะต้องประสานกันด้วย ได้แก่ วิชาการต่างๆ ปัจจุบันนี้สิ่งที่ครอบงำสังคม ก็คือวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี พร้อมกันนั้น ยังมีอีกสิ่งหนึ่งที่มักจะถูกลดละทิ้งไป เราารู้สึกว่าวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเจริญขึ้นมาแล้วสิ่งนี้ก็กลายเป็นสิ่งล้าหลังหมดความหมาย สิ่งนั้นก็คือนามธรรมและวัฒนธรรม เราารู้สึกว่าสองพวกนี้ไปด้วยกันไม่ได้ เมื่อวิทยาศาสตร์และ

เทคโนโลยีเจริญขึ้น ศาสนธรรมก็หมดความหมาย วัฒนธรรมก็ถูกทอดทิ้งไป แต่มาถึงขณะนี้เราก็ได้เห็นแล้วว่าโทษร้ายและปัญหาต่างๆ มากมายได้เกิดขึ้นจากการที่มนุษย์ได้พัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีไปแต่เพียงด้านเดียว เป็นความผิดพลาดที่ปรากฏแล้ว

การพัฒนาการศึกษาที่ถูกต้องก็คือ จะทำอย่างไรให้ศาสนาธรรมและวัฒนธรรมฝ่ายหนึ่ง กับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอีกฝ่ายหนึ่ง มาประสานสัมพันธ์เกื้อกูลซึ่งกันและกัน อย่างน้อยก็ให้มาควบคุมกันได้ คือเมื่อวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเจริญไป เราก็มีศาสนาธรรมและวัฒนธรรมมาเป็นเครื่องควบคุมไม่ให้เหลว ไม่ให้พลาด ไม่ให้ทำลายประโยชน์ของสังคม ไม่ให้วิถีชีวิตของมนุษย์ผิดพลาดไป ถ้าหากสองฝ่ายนี้มาประสานเกื้อกูลกันได้ ก็จะเป็นความสำเร็จในการศึกษาและการพัฒนา

อนุสรณ์สถานแห่งนี้เป็นที่ระลึกถึงบุคคลผู้มีความสำคัญในเรื่องราวของความเป็นไทยดังที่กล่าวมาแล้วว่า ท่านเป็นตัวแทนผู้สืบทอดรักษาไว้และเป็นครูอาจารย์ในเรื่องของวัฒนธรรมและความเป็นไทย ซึ่งโยงไปถึงศาสนาธรรมด้วย จึงหวังว่าอนุสรณ์สถานแห่งนี้จะได้ช่วยให้ศาสนาธรรมและวัฒนธรรมเป็นประโยชน์แก่สังคมมนุษย์ปัจจุบัน ในการที่จะไปอยู่ร่วมในสังคมที่มีวิทยาศาสตร์และ

เทคโนโลยีเป็นเจ้าอธิพลใหญ่ ในการที่จะใช้และพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีนั้นในทางที่จะเกิดประโยชน์นอกวงและในลักษณะที่มีความประสานสัมพันธ์กลมกลืนและเกื้อกูลกันดังที่กล่าวมาแล้วนั้น

อาตมาพขออนุโมทนาด้วย ในกิจการที่ได้ดำเนินการมา โดยเฉพาะที่ปรากฏขึ้นมาเป็นผลสำเร็จ ณ บัดนี้ ได้แก่อาคารอนุสรณ์สถานที่เราเรียกว่า สันฐาคารแห่งนี้ ซึ่งเป็นที่ระลึกถึงท่านเสฐียรโกเศศและนาคะประทีป หวังว่าอนุสรณ์สถานแห่งนี้ แม้จะเป็นผลสำเร็จจากการกระทำที่ผ่านมา แต่จะเป็นจุดตั้งต้นของสิ่งที่ดั่งามสืบต่อไป คือสันฐาคารนี้เมื่อสร้างเสร็จแล้ว ก็จะเป็นจุดตั้งต้นของการที่จะทำภารกิจให้เกิดผลในการสืบต่อเผยแพร่วัฒนธรรม เป็นต้น ให้บรรลुวัตถุประสงค์ดังได้กล่าวนั้น ไม่ว่าจะมองในแง่ของการที่จะประสานความเป็นไทยกับความเป็นสากลก็ตาม หรือในการที่จะทำให้ศาสนาธรรมและวัฒนธรรม กับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มาเกื้อกูลซึ่งกันและกันก็ตาม ตลอดกระทั่งในการโยงอดีตสู่ปัจจุบันและเชื่อมกับอนาคต พร้อมทั้งในการทำให้สังคม บุคคล และธรรมชาติดำเนินไปอย่างประสานกลมกลืนและเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

อาตมาพขออนุโมทนาอีกครั้งหนึ่ง และขออานุภาพคุณพระรัตนตรัยเป็นเครื่องอภิบาลรักษา รตนตฺตยานุภาเวน

รตนุตตยเดชสา ด้วยเดชานุภาพคุณพระรัตนตรัย คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ที่เราทั้งหลายเคารพสักการะบูชา พร้อมทั้งกุศลเจตนาของทุกท่านที่ได้คิดการเริ่มต้น ในการที่จะสร้างอนุสรณ์สถานแห่งนี้ และที่จะดำเนินกิจการนี้ต่อไป ทั้งฝ่ายของราชการและฝ่ายของมูลนิธิฯตลอดจนญาติโยมประชาชนทุกท่าน ทั้งคนที่เราเรียกว่ารุ่นเก่าและรุ่นใหม่ ขอให้มาประสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการที่จะดำเนินงานของอนุสรณ์สถานแห่งนี้ หรือสักการสถานแห่งนี้ ให้เจริญก้าวหน้ารุ่งเรืองสืบต่อไป เพื่อประโยชน์สุขของสังคมทั้งสังคมไทย และสังคมส่วนรวมที่เป็นสากลสืบต่อไปชั่วกาลนาน และขอให้ทุกท่านจงมีความร่มเย็นเป็นสุข งอกงามในพระธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยทั่วกันทุกท่านตลอดกาลนาน

อาจารย์กับศิษย์

เครื่องมือวัดความล้มเหลวของการพัฒนา*

กราบนมัสการ ท่านพระเถรานุเถระที่เคารพนับถือ
ท่านสหธรรมิกทุกท่าน

ขอเจริญพร ท่านสาธุชน ที่มาร่วมในการบำเพ็ญกุศลครั้งนี้

วันนี้เป็นวันที่ครบ ๕๐ วัน นับแต่มรณกรรมของท่านศาสตราจารย์เสฐียร พันธงชัย จึงเป็นโอกาสสำคัญอีกครั้งหนึ่งที่ครอบครัว ญาติมิตร ลูกศิษย์ และท่านที่เคารพนับถือทั้งหลาย จะมาร่วมกันจัดพิธีบำเพ็ญกุศลอุทิศแด่ท่าน ดังที่ได้มีพิธีบำเพ็ญกุศลเป็นครั้งใหญ่ไปแล้ว ในภาคกลางวัน ครั้นมาถึงภาคค่ำนี้ ก็มีพิธีสวดพระอภิธรรม

* ธรรมกถาของพระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ในโอกาสบำเพ็ญกุศล
ปณณาสมวาร อุทิศ ศาสตราจารย์เสฐียร พันธงชัย ณ ตึกมหาธาตุวิฑาลัย
วัดมหาธาตุ ๒๔ มิถุนายน ๒๕๓๔

เฉพาะโอกาสนี้ เป็นวาระแห่งการแสดงน้ำใจของ พุทธศาสนิกชนที่รุ่นที่ ๑๑ ผู้สำเร็จการศึกษามาหลายปีแล้ว ใน พ.ศ. ประมาณ ๒๕๐๗ ซึ่งเรียกกันว่า รุ่น พ.ศ. ๒๕๐๐ คือนับเมื่อเข้าเรียนในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็น พุทธศาสนิกชนรุ่นที่นับว่ามากที่สุดในยุคเก่าโน้น วันนี้ ท่านเหล่านี้ซึ่งเป็นลูกศิษย์ของท่านอาจารย์เสฐียร พันธ- รั้งชีด้วย ได้มาร่วมกันเป็นเจ้าภาพในพิธีสวดพระอภิธรรม

สำหรับท่านที่มาร่วมเป็นเจ้าภาพในงานบำเพ็ญ กุศลอุทิศแด่ท่านอาจารย์เสฐียร พันธรั้งชีนี้ ถ้ากล่าวอย่าง กว้าง ๆ โดยลำดับมาแต่ต้น ก็มีทั้งศิษย์มหาธาตุวิทยาลัย ซึ่งเป็นสำนักที่ท่านอาจารย์เสฐียร ได้บวชเป็นลูกศิษย์เป็น ศิษย์เก่า และทางฝ่ายมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อัน เป็นสถาบันที่ท่านอาจารย์เสฐียร ได้สอนหรือเป็นอาจารย์ สอนสถาบันนี้เรียกได้ว่าเป็นแกนหลัก นอกจากนั้นก็มีท่าน ที่เคารพนับถือจากที่ทั่วไปในสังคมไทยนี้

ว่าที่จริง ในแง่ของการศึกษา ก็มีใช่เฉพาะมหาธาตุ วิทยาลัยและมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเท่านั้น ท่าน อาจารย์เสฐียร พันธรั้งชี ได้เป็นครูอาจารย์สอนมามากมาย หลายแห่ง โดยเฉพาะแห่งหนึ่ง ซึ่งควรจะกล่าวไว้ด้วยก็คือ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่ท่านได้สอนวิชารัฐศาสตร์ เป็นต้น

แต่กล่าวโดยเฉพาะที่มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยนี้ ท่านเป็นอาจารย์ตั้งแต่เริ่มเปิดการศึกษาของมหาวิทยาลัย สงฆ์ทีเดียว เป็นอาจารย์ตั้งแต่เริ่มต้นและได้สอนเรื่อยมา จนกระทั่งท่านมีอายุมาก ร่างกายอ่อนแอลง จนเรียกได้ว่า สอนไม่ไหวแล้ว ท่านจึงหยุดสอน เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่า เป็นอาจารย์เก่าแก่ของมหาจุฬาฯ แล้วท่านก็มีอายุยืนมาก เหมือนกัน จากการที่ท่านได้สอนมาแต่ต้นและมีอายุยืนยาว สอนมานานอย่างนี้ก็ย่อมมีลูกศิษย์ลูกหามากมายดังปรากฏ ว่าที่มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยนี้ ลูกศิษย์ได้มีความรำลึก พระคุณ ถึงกับได้ตั้งมูลนิธิให้แก่ท่านเป็น มูลนิธิศาสตรา- จารย์เสฐียร พันธรั้งชี ซึ่งมีลูกศิษย์คนสำคัญ เป็นรุ่นแรก ของมหาจุฬาฯ เป็นประธานอยู่ในปัจจุบัน คือ ท่านอาจารย์ จำนงค์ ทองประเสริฐ ผู้เป็นรัตตัญญู บุคคลของมหาจุฬาฯ เพราะท่านได้เรียนมหาจุฬาฯ ตั้งแต่รุ่นแรก และเรียกได้ว่าเป็นปูชนียบุคคลของมหาจุฬาฯ ด้วยท่านหนึ่ง

สำหรับเรื่องเกี่ยวกับท่านอาจารย์เสฐียร พันธรั้งชีนี้ อาตมภาพมานึกว่า ตัวเองนั้น ไม่ค่อยจะมีความรู้มากเท่าไร ทั้งในแง่ของกาลเวลาและในแง่ของการทำงาน คือ ในแง่ของ กาลเวลา ก็เป็นลูกศิษย์รุ่นที่ไม่ได้เริ่มมาแต่ต้น เพราะฉะนั้น จึงไม่รู้เรื่องตั้งแต่ระยะเริ่มแรก ส่วนในแง่ของการทำงานก็ไม่มี โอกาสที่จะทำงานใกล้ชิดกับท่านอาจารย์เสฐียร พันธรั้งชี

เฉพาะโอกาสนี้ เป็นวาระแห่งการแสดงน้ำใจของ พุทธศาสนบัณฑิตรุ่นที่ ๑๑ ผู้สำเร็จการศึกษามหาวิทยาลัยแล้ว ใน พ.ศ. ประมาณ ๒๕๐๗ ซึ่งเรียกกันว่า รุ่น พ.ศ. ๒๕๐๐ คือนับเมื่อเข้าเรียนในมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาดัตต เป็น พุทธศาสนบัณฑิตรุ่นที่นับว่ามากที่สุดในยุคเก่าโน้น วันนี้ ท่านเหล่านี้ซึ่งเป็นลูกศิษย์ของท่านอาจารย์เสฐียร พันธ- รั้งซี่ด้วย ได้มาร่วมกันเป็นเจ้าภาพในพิธีสวดพระอภิธรรม

สำหรับท่านที่มาร่วมเป็นเจ้าภาพในงานบำเพ็ญกุศลอุทิศแด่ท่านอาจารย์เสฐียร พันธรั้งซี่นี้ ถ้ากล่าวอย่างกว้าง ๆ โดยลำดับมาแต่ต้น ก็มีทั้งศิษย์มหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นสำนักที่ท่านอาจารย์เสฐียร ได้บวชเป็นลูกศิษย์เป็นศิษย์เก่า และทางฝ่ายมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาดัตต อันเป็นสถาบันที่ท่านอาจารย์เสฐียร ได้สอนหรือเป็นอาจารย์สองสถาบันนี้เรียกได้ว่าเป็นแกนหลัก นอกจากนั้นก็ยังมีท่านที่เคารพนับถือจากที่ทั่วไปในสังคมไทยนี้

ว่าที่จริง ในแง่ของการศึกษา ก็มีใช่เฉพาะมหาวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาดัตตเท่านั้น ท่านอาจารย์เสฐียร พันธรั้งซี่ ได้เป็นครูอาจารย์สอนมากมายหลายแห่ง โดยเฉพาะแห่งหนึ่ง ซึ่งควรจะกล่าวไว้ด้วยก็คือ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่ท่านได้สอนวิชาวารสารศาสตร์ เป็นต้น

แต่กล่าวโดยเฉพาะที่มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาดัตต ท่านเป็นอาจารย์ตั้งแต่เริ่มเปิดการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทีเดียว เป็นอาจารย์ตั้งแต่เริ่มต้นและได้สอนเรื่อยมาจนกระทั่งท่านมีอายุมาก ร่างกายอ่อนแอลง จนเรียกได้ว่าสอนไม่ไหวแล้ว ท่านจึงหยุดสอน เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่าเป็นอาจารย์เก่าแก่ของมหาจุฬาฯ แล้วท่านก็มีอายุยืนยาวเหมือนกัน จากการที่ท่านได้สอนมาแต่ต้นและมีอายุยืนยาวสอนมานานอย่างนี้ ก็ย่อมมีลูกศิษย์ลูกหามากมายดังปรากฏว่าที่มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาดัตตนี้ ลูกศิษย์ได้มีความรำลึกพระคุณ ถึงกับได้ตั้งมูลนิธิให้แก่ท่านเป็น มูลนิธิศาสตราจารย์เสฐียร พันธรั้งซี่ ซึ่งมีลูกศิษย์คนสำคัญ เป็นรุ่นแรกของมหาจุฬาฯ เป็นประธานอยู่ในปัจจุบัน คือ ท่านอาจารย์จำนงค์ ทองประเสริฐ ผู้เป็นรัตตัญญู บุคคลของมหาจุฬาฯ เพราะท่านได้เรียนมหาจุฬาฯ ตั้งแต่รุ่นแรก และเรียกได้ว่าเป็นปูชนียบุคคลของมหาจุฬาฯ ด้วยท่านหนึ่ง

สำหรับเรื่องเกี่ยวกับท่านอาจารย์เสฐียร พันธรั้งซี่นี้ อาตมภาพมานึกว่า ตัวเองนั้น ไม่ค่อยจะมีความรู้มากเท่าไร ทั้งในแง่ของกาลเวลาและในแง่ของการทำงาน คือ ในแง่ของกาลเวลา ก็เป็นลูกศิษย์รุ่นที่ไม่ได้เริ่มมาแต่ต้น เพราะฉะนั้น จึงไม่รู้เรื่องตั้งแต่ระยะเริ่มแรก ส่วนในแง่ของการทำงานก็ไม่มีโอกาสที่จะทำงานใกล้ชิดกับท่านอาจารย์เสฐียร พันธรั้งซี่

ไม่เหมือนอย่าง ท่านอาจารย์จำนงค์ ทองประเสริฐ ที่กล่าว
แล้วว่าเป็นรัตตัญญบุคคล รู้เรื่องมหาจุฬาฯ แต่เริ่มต้น ได้
เล่าเรียนตั้งแต่ท่านอาจารย์เสฐียร พันธงศรีเริ่มมาสอนที่นี่
และก็ได้ทำงานร่วมกับท่านมาจนกระทั่งถึงวาระสุดท้ายคือ
ที่ราชบัณฑิตยสถาน โดยที่ท่านอาจารย์เสฐียร พันธงศรี
ได้มีตำแหน่งหน้าที่เมื่อตอนที่ท่านถึงแก่กรรมกรรม เป็น
เลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน ท่านอาจารย์จำนงค์ จึงเป็น
ผู้ที่มีความใกล้ชิดทั้งโดยกาลเวลาและโดยการทำงาน

เพราะฉะนั้น การที่มาพูดในวันนี้ จึงไม่สามารถจะ
กล่าวอะไรที่ลึกซึ้ง และยังหวังอยู่ว่า บุคคลที่รู้จักกับท่าน
อาจารย์เสฐียร พันธงศรีอย่างใกล้ชิด จะได้มีโอกาสเล่าเรื่อง
ให้คนรุ่นหลังฟัง โดยเฉพาะในวงมหาจุฬาลงกรณราช-
วิทยาลัยนี้ พร้อมทั้งทางมหาธาตุวิทยาลัยด้วย แม้จะไม่
ได้มาพูด ก็หวังว่าคงจะได้เห็นข้อเขียนของท่าน เพราะสิ่งที่
นำขึ้นมาพูดหรือเขียนนั้น จะเป็นประโยชน์ในแง่ที่จะเป็น
ทิฏฐานุคติ คือเป็นตัวอย่างหรือแบบอย่างในเรื่องของความ
สัมพันธ์ระหว่างอาจารย์กับลูกศิษย์ ตลอดจนเป็นเครื่องให้
ความรู้และความคิดในการทำงานทางด้านพระศาสนาสืบ
ต่อไป

ดังนั้น ในเรื่องของมหาจุฬาฯ ก็เท่ากับบอกว่า ในที่
นี้จะไม่พูดอะไรมาก ขอทิ้งไว้ให้ท่านผู้มีความรู้ดีกว่าได้มา

เล่าต่อไปแต่อยากจะขยายเรื่องออกไปในวงกว้างคือมองท่าน
อาจารย์เสฐียร พันธงศรี ในแง่ที่สัมพันธ์กับสังคมโดยทั่วไป

ความคิดก้าวหน้า หรือมองการณ์ไกล

ท่านอาจารย์เสฐียร พันธงศรี เป็นผู้มีอายุยืน
นานท่านหนึ่ง เป็นธรรมดาของผู้ที่มีอายุยืนยาวก็ย่อมมี
ประสบการณ์มาก เมื่อมีประสบการณ์มากก็มีเรื่องที่จะมา
เล่าให้เป็นความรู้เป็นประโยชน์แก่คนรุ่นหลังได้มาก แต่
สำหรับท่านอาจารย์เสฐียร พันธงศรีนั้น มิใช่เฉพาะเป็น
ผู้มีประสบการณ์มากตามธรรมดาของกายที่อายุยืนยาวใน
โลกนี้อย่างเดียวเท่านั้น แต่มีข้อพิเศษนอกเหนือจากความ
ยืนยาวนั้นด้วย ที่ทำให้ประสบการณ์ของท่านมีค่ายิ่งขึ้น

จากประวัติชีวิตของท่านนั้น เราก็ทราบกันทั่วไปว่า
อาจารย์เสฐียร พันธงศรีเริ่มชีวิตวัยแรกของการศึกษาในวัด
นี่เองคือที่สำนักวัดมหาธาตุฯนี้ ซึ่งท่านได้เป็นพระภิกษุบวช
เรียนอยู่จนได้เป็นมหาเปรียญ เป็นธรรมดาของการศึกษา
ภาษาบาลีที่ทำให้เป็นมหาเปรียญ ซึ่งเราเรียกกันว่าเป็น
การศึกษาปริยัติธรรมแผนเดิมนั้น ตามประเพณีก็เรียน
ไวยากรณ์บาลี และเรียนแปลบาลี คือแปลบาลีเป็นไทย
แล้วก็แปลไทยเป็นบาลี ก็เรียนกันมาอย่างนี้ อันนี้เราถือว่า

เป็นหลักสูตรแผนเก่า

ทีนี้ลักษณะพิเศษของท่านอาจารย์เสฐียร พันธงชัย ก็คือ นอกจากว่าท่านจะเรียนตามแบบแผนประเพณีนี้แล้ว ท่านยังมีความคิดที่เราเรียกได้ว่าเป็นความก้าวหน้าหรือหัวก้าวหน้าด้วย

ย้อนหลังไปเมื่อหลายสิบปีแล้ว ยุคนั้น การที่พระจะเรียนภาษาอังกฤษนั้นเป็นไปได้ยากมาก แต่ก็ปรากฏว่าท่านอาจารย์เสฐียร พันธงชัย ซึ่งเป็นพระอยู่ในสมัยเก่าหลายสิบปีแล้วนั้น ท่านได้ไปเรียนภาษาอังกฤษด้วย นับว่าเป็นผู้หนึ่งในจำนวนพระน้อยองค์ที่ไปเรียนภาษาอังกฤษ ตัวอย่างท่านผู้อื่นที่เราทราบกัน ก็คือ หลวงวิจิตรวาทการ ซึ่งก็อยู่สำนักเดียวกันกับท่านอาจารย์เสฐียร พันธงชัย

ท่านอาจารย์เสฐียร พันธงชัยมีความคิดที่มองเห็นการณ์ไกล รู้เท่าทันถึงความเจริญก้าวหน้าของโลก จึงมองเห็นความสำคัญของวิชาการแผนใหม่ และมองเห็นความสำคัญของภาษาอังกฤษ ที่จำเป็นสำหรับสื่อสารในโลกสมัยปัจจุบัน ที่มีความเจริญก้าวหน้าและมีการติดต่อกับตะวันตก ท่านจึงได้ไปเรียนภาษาอังกฤษด้วย แม้ว่าทางสำนัก ท่านผู้ใหญ่จะไม่สนับสนุน เมื่อท่านเรียนไปได้ประสบความสำเร็จ สามารถเอามาใช้ประโยชน์ได้ ดังที่ปรากฏว่า ต่อมา

เมื่อลาเพศไปแล้ว ท่านอาจารย์เสฐียร พันธงชัยได้สอบชิงทุนไปเรียนต่างประเทศได้ ประเทศที่ท่านเดินทางไปก็คือ ประเทศญี่ปุ่น ซึ่งเป็นประเทศที่ปัจจุบันกำลังเป็นผู้นำทั้งในทางเศรษฐกิจและด้านเทคโนโลยี

ในการที่ท่านอาจารย์เสฐียร พันธงชัยไปเรียนต่อเมืองนอก คือประเทศญี่ปุ่นนั้น ก็มีข้อสังเกตที่นับว่าเป็นเรื่องแปลก คือว่า ธรรมดาคนสมัยนี้ที่เรียกว่าสมัยใหม่ เมื่อจะไปเรียนเมืองนอก ก็อยากจะไปเรียนวิชาที่เป็นเรื่องของความเจริญก้าวหน้าแบบตะวันตก หรือแบบสมัยใหม่ เช่นอาจจะไปเรียนบริหารธุรกิจ อาจจะไปเรียนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี อาจจะไปเรียนเศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ หรืออะไรก็แล้วแต่ ที่เราเรียกกันว่าเป็นวิชาการสมัยใหม่ แต่อาจารย์เสฐียร พันธงชัยท่านเลือกไปเรียนวิชาศาสนา ได้ทราบว่าในสมัยนั้นเอง แม้แต่คนที่อยู่ในยุคเดียวกันกับท่านก็พูดจาทำนองที่แสดงความแปลกประหลาดใจว่า ทำไมอาจารย์เสฐียรไปเรียนวิชาอย่างนี้ ซึ่งในสายตาของคนทั่วไปมองว่าเป็นวิชาเก่า ๆ เป็นของที่คร่ำครึ ยิ่งในสมัยนั้นความรู้ลึกต่อเรื่องศาสนาอาจจะแปลกแยกยิ่งกว่าสมัยนี้ต่างจากสมัยนี้ที่คนในยุคปัจจุบันเริ่มหันกลับมาสนใจในทางพระศาสนามากขึ้น

ตอนนั้น ในสมัยที่ประเทศไทยกำลังสร้างความ

เจริญก้าวหน้า กำลังหันไปหาวัฒนธรรมตะวันตกใหม่ ๆ ในขณะที่ความรู้สึกนิยมความเจริญสมัยใหม่แบบตะวันตกกำลังแรงมาก และผู้คนกำลังมองศาสนาว่าเป็นเรื่องเก่า เรื่องคร่ำครึ แต่ท่านอาจารย์เสฐียร พันธงศรี ก็ได้เลือกไปเรียนวิชาศาสนา

อันนี้เป็นข้อคิดอย่างหนึ่งที่สำคัญ ถ้าจัดเป็นการมองการณ์ไกล ก็ต้องนับว่าเป็นการมองการณ์ไกลสองชั้น คือ คนที่เห็นความสำคัญของการติดต่อในทางวิชาการสมัยใหม่กับโลกตะวันตก หรือทราบถึงความเจริญก้าวหน้าแบบปัจจุบันอะไรนี้ ในยุคนั้นก็ถือว่าเป็นคนทันเหตุการณ์ ถ้ามองในแง่พระศาสนา ก็เป็นการล่วงรู้ว่าการพระศาสนาในเวลาข้างหน้าที่จะสืบต่อมานั้นจะต้องมีการติดต่อกับประเทศอื่น ๆ โดยเฉพาะประเทศตะวันตก หรือนานาประเทศ ดังนั้นการที่คิดจะเรียนรู้วิชาการสมัยใหม่จึงถือว่าเป็นความก้าวหน้าที่มองการณ์ไกลชั้นหนึ่งแล้ว ที่นี้ยิ่งกว่านั้น การที่จะมองมาถึงการเรียนวิชาศาสนา ซึ่งตอนนั้นถือว่าเป็นเรื่องเก่าแล้วนี้ แม้ว่ามันจะมีความสำคัญในระยะยาวมาถึงบัดนี้ แต่ตอนนั้นยังไม่ค่อยมีใครเห็นก็ต้องถือว่าเป็นการมองการณ์ไกลสองชั้นทีเดียว และท่านอาจารย์เสฐียร พันธงศรี ก็ได้เลือกเรียนวิชาศาสนา

ทำไมจึงบอกว่าวิชานานนั้นเป็นวิชาที่สำคัญ ?

การเรียนวิชาศาสนาก็หมายถึงการเรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องอารยธรรมในสมัยโบราณ ที่สืบต่อกันมา เป็นรากฐานทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น โดยเฉพาะศาสนาในดินแดนแถบนี้ อันมีความเด่นอยู่ที่พระพุทธศาสนานั้น ก็เป็นรากฐานของความเจริญของโลกตะวันออก การเรียนวิชาศาสนาในตะวันออกเช่นพระพุทธศาสนา ก็คือการเรียนรากฐานของอารยธรรมตะวันออกนั่นเอง และเมื่อท่านอาจารย์เสฐียร พันธงศรีไปเรียนที่ญี่ปุ่น ก็เรียนวิชาพุทธศาสนาที่เนื่องกันกับประเทศญี่ปุ่นด้วย โดยได้เข้าเรียนที่มหาวิทยาลัยโอตานิ ซึ่งมีการเรียนพุทธศาสนาแบบมหายาน อันเป็นรากฐานส่วนหนึ่งของอารยธรรมตะวันออกและเป็นรากฐานของวัฒนธรรมญี่ปุ่น

มองความเจริญแบบนักสร้างเหตุ ไม่ใช่มองแบบนักเสพผล

ในการที่จะเข้าถึงความเจริญของประเทศต่าง ๆ นั้น ข้อสำคัญก็คือการที่ต้องรู้เหตุปัจจัยแห่งความเจริญของสังคมหรือประเทศนั้น ๆ ในสมัยปัจจุบันนี้เรามีความนิยมในอารยธรรมตะวันตก มีความชื่นชมในวัฒนธรรมตะวันตก แต่มีข้อสังเกตว่าเรามักจะมองและรับความเจริญนั้นในรูปของ

สิ่งที่เป็นผลผลิต คือสิ่งที่เป็นผลไม่ใช่เป็นเหตุ การที่จะสร้างความเจริญให้แก่ประเทศชาติบ้านเมืองนั้น จะต้องเข้าถึงเหตุของความเจริญ ไม่ใช่ไปปรับแต่ผลของเขา การปรับแต่ผลนั้นก็ได้แต่สิ่งที่เอามาบริโภคเท่านั้น แล้วเราก็จะไม่ได้อะไรนอกจากว่าเมื่อจะบริโภคก็ต้องคอยซื้อ เพราะว่าเราจะได้สิ่งที่เป็นผลผลิตหรือของสำเร็จจากเขามา ก็จะต้องเป็นผู้ซื้อ ต้องเป็นผู้จ่าย เป็นผู้สูญเสียฝ่ายเดียว

การที่เราติดต่อกับต่างประเทศนั้นมองในแง่ของสังคมของเราก็คือเราต้องการที่จะสร้างความเจริญแก่ประเทศชาติอย่างที่เราเรียกว่าเอามาพัฒนาประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้า แต่การที่จะพัฒนาให้สำเร็จได้นั้น ก็คือต้องทำเหตุปัจจัยของการพัฒนา การที่จะติดต่อกับสังคมอื่น ๆ ที่จะให้ได้ผลดีนั้น ในแง่วิชาการเราจะต้องเรียนรู้ให้เข้าถึงเหตุปัจจัยแห่งความเจริญของสังคมเหล่านั้น ไม่ใช่เพียงไปเรียนเอาผลสำเร็จมา ถ้าไปมองแต่ผลสำเร็จมาก็คือการที่เราจะต้องคอยเป็นฝ่ายรับ เมื่อเป็นฝ่ายรับก็ต้องเป็นผู้ตาม อันนี้เป็นสิ่งที่ต่อเนื่องกันไป เมื่อเอาผล ก็ต้องเป็นผู้รับ เมื่อเป็นผู้รับ ก็ต้องเป็นผู้ตาม ก็เลยจะต้องคอยตามรับจากเขาอยู่เรื่อยไป การปฏิบัติในลักษณะนี้จะไม่สามารถสร้างสรรค์ความเจริญที่แท้จริงให้สำเร็จได้ จะได้ก็แค่เป็นสังคมของผู้ที่คอยตาม และเป็นสังคมของผู้ที่คอยรับเท่านั้น

สังคมที่ฉลาดน่าจะเป็นสังคมที่สามารถสร้างสรรค์ความเจริญให้แก่สังคมของตนเองได้ และหัวใจสำคัญที่จะทำให้สร้างความเจริญได้ก็คือ การเข้าถึงเหตุปัจจัยของความเจริญนั้น ถ้าเราต้องการความเจริญของตะวันตก เราก็จะต้องเข้าถึงเหตุปัจจัยแห่งความเจริญของเขา คือเหตุปัจจัยที่มีมาในวัฒนธรรมของเขา หรือรากฐานแห่งอารยธรรมของเขานั้นเอง เมื่อเราหยั่งรู้เข้าถึงเหตุปัจจัยของเขาแล้ว เราจะทำเหตุปัจจัยนั้น เราก็จะเป็นผู้สร้างสรรค์ การที่เราสร้างสรรค์นั้น เมื่อมองในแง่ของเศรษฐกิจ ก็คือเป็นผู้ผลิต เมื่อเป็นผู้ผลิตก็จะเป็นผู้ที่สามารถให้แก่ผู้อื่น ผู้ที่สร้างสรรค์ย่อมมีอะไรที่จะให้แก่ผู้อื่น เมื่อเป็นผู้สร้างสรรค์และเป็นผู้ให้แก่ผู้อื่นได้ ก็เป็นผู้นำเขาได้

การที่ประเทศชาติจะเจริญมั่นคงต่อไป ก็ย่อมต้องเป็นไปตามหลักของปัจจัยการอันนี้ คือจะต้องเข้าถึงเหตุปัจจัย แล้วก็เป็นผู้สร้างสรรค์ เป็นผู้ผลิตแล้วก็เป็นผู้ให้ แล้วก็เป็นผู้นำ

การที่จะเป็นผู้นำก็ต้องเป็นผู้ที่มีอะไรที่จะให้แก่ผู้อื่น ถ้าไม่มีอะไรจะให้แก่เขา ก็ไม่สามารถเป็นผู้นำได้ ฉะนั้น ถ้าหากว่าประเทศไทยของเรานี้ประสงค์จะมีความเจริญอย่างแท้จริงจนกระทั่งว่าจะเป็นผู้นำในโลกยุคปัจจุบันได้ เราจะต้องก้าวเดินไปในแนวทางของการสร้างความ

เจริญในแบบที่กล่าวมานี้ คือการที่จะเป็นผู้กระทำเหตุปัจจัย แล้วก็เป็นผู้สร้างสรรค์ เป็นผู้ผลิต เป็นผู้ให้ และเป็นผู้นำสืบต่อไป

งานที่ยังถึงรากฐานของอารยธรรม

ทีนี้ หวนกลับมาพูดถึงเรื่องของท่านอาจารย์เสฐียร พันธรั้งซี เป็นอันว่าท่านก็ไปเรียนวิชาศาสนา โดยเฉพาะพุทธศาสนามหายาน ซึ่งเป็นรากฐานแห่งวัฒนธรรมของญี่ปุ่นและเป็นวัฒนธรรมของตะวันออก โดยเฉพาะอาเซีย ฝ่ายเหนือ ซึ่งแกนรวมก็คือเรียนเรื่องพระพุทธรูปศาสนาตัวเอง เมื่อเรียนพระพุทธรูปศาสนาก็คือเรียนรากฐานของอารยธรรมตะวันออกในแถบนี้ทั้งหมด เมื่อเรียนจบมาแล้วท่านก็กลับมาเมืองไทย กลับมาเมืองไทยแล้ว ท่านก็ได้มาทำงานทำการ ซึ่งก็ปรากฏว่า เมื่อทำงาน ท่านก็ทำงานที่เกี่ยวกับการพระศาสนาด้วย มองในแง่หนึ่งก็คือท่านอาจารย์เสฐียร พันธรั้งซี นี้ ออกไปจากวัดแล้วท่านไม่ได้ทิ้งวัด ไม่ได้ทิ้งทั้งในแง่การศึกษาเล่าเรียน และในแง่การทำงาน คือในแง่การศึกษาเล่าเรียนก็ยังเรียนวิชาศาสนา ซึ่งเป็นเรื่องของวัด แล้วเมื่อทำงานดำเนินชีวิตก็ทำงานที่เกี่ยวกับพระศาสนา ทำกิจกรรมที่เกี่ยวกับพระศาสนา ซึ่งท่านได้ทำสืบมาจนกระทั่งถึงเวลาที่ท่านจบสิ้นชีวิตลง

ทั้งถึงเวลาที่ท่านจบสิ้นชีวิตลง

ผลงานที่ท่านทำนั้นมีหลายด้าน แต่ที่สำคัญซึ่งปรากฏออกมาเป็นเครื่องรำลึกหรือเป็นอนุสรณ์ระยะยาว ก็คือผลงานทางด้านการประพันธ์หรือหนังสือ ซึ่งทำให้เห็นได้ว่า เมื่อท่านไปเรียนแล้วท่านก็ได้นำเอาความรู้ที่นั่นมาใช้ให้เป็นประโยชน์ด้วย นอกจากมาสอนเป็นอาจารย์แล้วก็ได้ผลิตงานทางวิชาการขึ้นมา ข้อเขียนของท่านนั้นถ้าเราสนใจให้ความสำคัญก็จะเป็นประโยชน์มากในการที่จะช่วยให้เข้าถึงรากฐานของอารยธรรมตะวันออก

เรื่องที่ท่านเขียนก็มีตั้งแต่เรื่องพุทธศาสนามหายาน ซึ่งท่านได้เขียนขึ้นมาโดยเฉพาะ ดูเหมือนจะเคยพิมพ์เป็นหนังสือเล่ม ๆ หนึ่ง

พุทธศาสนามหายานก็ดังที่กล่าวแล้วคือเป็นรากฐานของอารยธรรมของตะวันออก รวมทั้งเป็นรากฐานของวัฒนธรรมญี่ปุ่นด้วย แล้วท่านยังลงลึกเฉพาะลงไปอีก คือไม่ได้เขียนเฉพาะพุทธศาสนามหายานเท่านั้น แต่จำเพาะในแง่ของญี่ปุ่นเอง ท่านก็ได้เขียนหนังสือที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมญี่ปุ่นด้วย เช่นเรื่องลัทธิบูชิโด

บูชิโดนี้เป็นวัฒนธรรมสำคัญส่วนหนึ่งของประเทศญี่ปุ่นซึ่งเป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงเหตุปัจจัยในการสร้างสรรค์ความเจริญของญี่ปุ่น ทำให้มองเห็นว่าคนญี่ปุ่นมีจิตใจอย่างไร

และด้วยจิตใจที่มีรากฐานมั่นคงอย่างนั้นทำอย่างไรเขา
จึงสร้างความเจริญก้าวหน้าขึ้นมาได้ การอ่านหนังสือลัทธิ
บุญโคณี เป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยให้เข้าใจคนญี่ปุ่น ซึ่งเป็น
ความเข้าใจที่ยังลึกกลงไปถึงรากฐานทางชีวิตจิตใจ

แล้วท่านก็ขยายขอบเขตออกไปอีกไม่ใช่ศึกษาเฉพาะ
รากฐานวัฒนธรรมของญี่ปุ่นเท่านั้น แต่ได้เขียนเรื่องอื่น
เกี่ยวกับตะวันออกทั่วไปด้วย

เรื่องของพุทธศาสนาในญี่ปุ่น ก็ย่อมาจากมหาพุทธ
ศาสนาที่เป็นต้นเดิม และเมื่อสาวลึกลงไป ก็ต้องสืบไปถึง
อินเดีย พอสืบไปถึงอินเดียแล้วพุทธศาสนาก็โยงต่อไปถึง
ลัทธิศาสนาพราหมณ์ ในด้านนี้ท่านอาจารย์เสฐียรก็ได้
ศึกษาตลอด จนกระทั่งว่าได้เขียนงานเกี่ยวกับความเจริญ
ก้าวหน้าของอินเดียในยุคหลังพุทธกาลด้วย และท่านก็ได้มี
หนังสือ เช่นเรื่องจากณิกะ ออกมา

จากณิกะเป็นที่ปรึกษาหรืออาจจะเรียกว่าเป็นปุโรหิต
ในราชสำนักของพระเจ้าจันทรคุปต์ ซึ่งเป็นพระอัยกาหรือ
ปู่ของพระเจ้าอโศก เป็นผู้ตั้งราชวงศ์เมารยะ หรือโมริยะขึ้น
มา จันทรคุปต์เป็นมหाराชที่สำคัญมาก เป็นผู้ทำให้อาณา
จักรมคธยิ่งใหญ่ขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง จนกระทั่งทำให้มีพระ
เจ้าอโศกมหाराชที่เป็นกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ที่สุดของประเทศ
อินเดีย เป็นมหाराชผู้มีความสำคัญอย่างยิ่งในพระพุทธ

ศาสนา เป็นอัครศาสนูปถัมภกที่ยิ่งใหญ่ที่สุด จากณิกะนี้
เป็นผู้ที่วางรากฐานการปกครองซึ่งทำให้เกิดความเจริญอก
งามแก่ราชวงศ์ของพระเจ้าจันทรคุปต์หรือโมริยะนี้

อันนี้ก็เป็นส่วนหนึ่งของงานที่เกี่ยวกับรากฐานอารย-
ธรรมตะวันออกในด้านต่าง ๆ นี่เป็นเพียงยกตัวอย่าง
เพราะมาพูดในที่นี้ก็ไม่มีเวลาที่จะไปสำรวจงานของท่าน
อาจารย์เสฐียร แต่ที่พอนึก ๆ ได้เคยผ่านมาก็เห็นงานเหล่านี้
ซึ่งทำให้มองโยงไปได้ถึงความสำคัญของสิ่งที่ท่านอาจารย์
เสฐียรได้มีความสนใจและได้นำมาเขียนนำมาแสดง

จำกัดวงลงไปกว่านั้น ในแง่ของพระพุทธศาสนา ก็
มาถึงประเทศไทย ในแง่นี้ท่านอาจารย์เสฐียรก็มีความสนใจ
ที่นำแปลกเหมือนกัน บางที่เราจะไม่ค่อยได้สังเกต เคยเจอ
หนังสือเก่ามากที่ท่านแปลไว้คือ คัมภีร์ชินกาลมาลี

ชินกาลมาลีนี้(ตอนนั้นเขียนเป็นชินกาลมาลินี)เป็น
คัมภีร์ภาษาบาลี ว่าด้วยประวัติพุทธศาสนาในประเทศไทย
สมัยโบราณ ซึ่งแต่งในเมืองเหนือ ยุคล้านนา แสดงว่าความ
สนใจของท่านอาจารย์เสฐียรนี้กว้างขวางมาก แล้วท่านก็มี
ความรู้ทั้งภาษาอังกฤษ ภาษาญี่ปุ่น และภาษาบาลีที่จะ
สามารถทำงานเหล่านี้ขึ้นมาได้ ชินกาลมาลีนี้ก็เป็นงานที่
เรียกได้ว่า เป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยให้มองเห็นถึงรากฐานทาง
ด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของเมืองไทยของเรา

งานที่กล่าวมาเหล่านี้เป็นส่วนที่ทำให้ถือได้ว่า ท่านอาจารย์เสฐียรได้มีส่วนร่วมในการสร้างความเจริญก้าวหน้าในวงวิชาการ ซึ่งในที่นี้เราได้พูดเน้นไปในด้านพระศาสนา แต่ท่านอาจารย์เสฐียร พันธรังษี ไม่ได้จำกัดตัวเองอยู่แค่ในงานทางพระศาสนาเท่านั้น สิ่งสำคัญที่จะตั้งเป็นข้อสังเกตก็คือว่า ท่านสามารถโยงเรื่องศาสนาเข้ามาสู่วิชาการสมัยใหม่ได้ด้วย อันนี้ก็เป็นข้อที่สำคัญประการหนึ่ง

เชื่อมประสานเก่ากับใหม่ แกะไขจุดอ่อนของสังคมไทย

ถ้าเรารู้แต่เรื่องพระศาสนา พูดได้แต่เรื่องพุทธศาสนา มหายาน หรือแม้แต่เถรวาท ตลอดจนเรื่องไทยเก่า ๆ อะไรต่าง ๆ นี้ มันก็เป็นเพียงด้านหนึ่งของวิชาการ และเป็นด้านที่คนสมัยใหม่อาจจะไม่เห็นคุณค่าเท่าไร แต่ก็ยังไม่สามารถที่จะนำมาใช้ประโยชน์ได้เต็มที่ สิ่งสำคัญก็คือว่า ทำอย่างไรจะให้คนในสมัยปัจจุบันนี้ได้ซาบซึ้งเห็นคุณค่า และมีความรู้ความเข้าใจหรือสนใจในวิชาการเก่า ๆ เหล่านั้นด้วย

ท่านอาจารย์เสฐียร พันธรังษี เป็นผู้ที่มีคุณสมบัติอย่างหนึ่ง คือการที่ท่านรู้เรื่องราวสมัยใหม่ มีความรู้ในวิชาการปัจจุบันด้วย นอกจากรู้ภาษาอังกฤษที่จะเป็นสื่อโยงใน

การที่ท่านจะแสวงหาความรู้สมัยใหม่เข้ามาหรือที่จะแสดงออกไปแล้ว ท่านยังมีความรู้ในด้านอื่น ๆ ด้วย เช่นมีความสนใจในเรื่องเหตุการณ์บ้านเมือง และนอกจากมีความรู้ทันเหตุการณ์แล้วก็มาทำงานในวงวิชาการที่ต้องมีความรู้เกี่ยวกับเรื่องความเคลื่อนไหวของสังคมด้วย อันนี้ก็คือการที่ท่านเข้าไปสู่วงการสื่อสารมวลชน แล้วก็ได้ไปประกอบอาชีพการงานในวิชาชีพทำหนังสือพิมพ์

สมัยก่อนนี้เราเรียกท่านอาจารย์เสฐียร พันธรังษีได้เต็มปากว่า ท่านเป็นนักหนังสือพิมพ์ และท่านก็ได้ทำหนังสือพิมพ์ที่มีชื่อว่า *ชาวไทย* อยู่เป็นเวลายาวนาน นอกจากเขียนเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์บ้านเมืองต่างๆ แล้ว ท่านก็ได้ใช้ความรู้ทางพระศาสนาและวัฒนธรรมให้เป็นประโยชน์ โดยเขียนเรื่องราวเกี่ยวกับพระศาสนาออกทางหนังสือพิมพ์นั้นด้วย อันนี้ก็ถือว่าเป็นความสามารถซึ่งเป็นคุณสมบัติพิเศษที่สามารถโยงเอาเรื่องทางด้านวัฒนธรรม ให้มาสืบต่อเชื่อมประสานกับความรู้วิชาการสมัยใหม่และเหตุการณ์ปัจจุบันด้วย นับว่าเป็นคติเป็นแนวทางหรือเป็นแบบอย่างที่เราทั้งหลายในรุ่นหลัง ๆ นี้ควรจะทำ

แต่เราก็ต้องยอมรับความจริงว่า ท่านอาจารย์เสฐียร พันธรังษี ลำพังคนเดียวทำงานไว้อย่างนี้ จะให้มีความสำเร็จกว้างขวางออกไปมากมายนั้นก็เป็นเรื่องที่เป็นไปได้ยาก

จำเป็นที่จะต้องมีผู้อื่นมาช่วยกัน โดยเฉพาะผู้ที่จะมาสืบสานต่อทอดงานหรือทำงานในทางเดียวกัน โดยถือเอาท่านเป็นตัวอย่าง ถ้าอย่างนี้ก็จะทำให้งานที่จะเชื่อมโยงความรู้ที่เราเรียกว่าเก่ากับความรู้สมัยใหม่เกิดผลจริงจึงทำให้เก่ากับใหม่นั้นเข้าถึงกันได้

ยิ่งถ้าจะย้ำความอย่างทีกล่าวนมาในตอนต้นก็ต้องพูดว่า ในยุคปัจจุบันนี้เราจะต้องเน้นเรื่องนี้ให้มาก คือการที่จะต้องเชื่อมประสานเรื่องเก่ากับเรื่องใหม่ให้ได้ เพราะสังคมไทยปัจจุบันนี้มีจุดอ่อนที่สำคัญมาก คือการที่คนไทยเรานี้จำนวนมากไม่รู้ไม่เข้าใจเกี่ยวกับสังคมของตนเอง เรื่องนี้เราสามารถพูดได้อย่างเต็มปากทีเดียว จึงขอย้ำว่าจุดอ่อนที่เป็นอุปสรรคอย่างยิ่งของการพัฒนาประเทศ ก็คือการที่คนไทยไม่เข้าใจสังคมของตนเอง คือไม่รู้เรา ไม่รู้จักตัวเอง เมื่อไม่รู้จักตัวเอง คือไม่มีความรู้ ก็ไม่เห็นคุณค่าของตนเอง เมื่อไม่เห็นคุณค่าของตนเองก็ไม่มีคามภูมิใจในตนเอง เมื่อไม่มีความภูมิใจในตนเอง การที่จะปฏิบัติการอะไรในสังคมของตนเองนี้ก็จะไม่เกิดความกลมกลืน แต่จะเกิดความขัดข้องต่าง ๆ เช่นว่าเมื่อไปศึกษาวิชาการในต่างประเทศ นำความรู้ของตะวันตกเข้ามา ก็ไม่สามารถเอามาประสานกลมกลืนเข้ากับสังคมของตนเองได้ ทำให้เกิดความติดขัดซึ่งเป็นปัญหาในการพัฒนาประเทศ

เท่าที่เป็นมาแล้วนี้เราประสบความสำเร็จอย่างสำคัญจากเรื่องนี้ คือการที่คนไทยไปเรียนวิชาการตะวันตกมา แต่ไม่สามารถนำมาเผยแพร่ให้เข้าเป็นเนื้อเป็นตัวของไทยได้ คือไม่สามารถนำเข้าสู่สังคมไทยได้อย่างแท้จริง เรื่องนี้เราอาจจะถือเป็นจุดหนึ่งที่จะยกขึ้นมาเน้นความสำคัญ ในการที่จะให้คนไทยหันมาศึกษาสนใจเรื่องเกี่ยวกับสังคมไทยให้มากขึ้น งานที่ท่านอาจารย์เสฐียรได้ทำมา ไม่ว่าท่านจะคิดอย่างไรก็ตาม ก็จัดได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของความพยายามด้านนี้ ซึ่งเป็นด้านที่มีความสำคัญมากทีเดียว จึงควรจะยกเกียรติอันนี้ให้แก่ท่านไว้ในที่นี้ด้วย

คิดริเริ่มเอง ไม่ต้องรอให้ฝรั่งมานำในเรื่องของไทย

เท่าที่ได้พูดเกี่ยวกับการที่ท่านอาจารย์เสฐียร พันธงชาติได้ทำงานมาอย่างนี้ เป็นการพูดอย่างกว้าง ๆ และในการทำงานเหล่านี้สิ่งสำคัญอย่างหนึ่ง ก็คือการมีความคิดริเริ่มดังที่ท่านได้แสดงออกในการทำงานเขียนต่าง ๆ เช่นอย่างหนังสือ *ชินกาลมาลี* ซึ่งเป็นคัมภีร์เก่า ๆ ในตอนนั้นไม่ค่อยมีใครรู้จักด้วยซ้ำ แม้แต่ในวงการพระสงฆ์ก็แทบไม่เคยได้ยินชื่อหนังสือนี้เลย แม้แต่ท่านที่รู้จักบ้างก็ไม่ค่อยสนใจ ไม่ค่อยเห็นความสำคัญ เพราะเห็นเป็นเรื่องเก่าแก่ เป็นเรื่องตำนาน เป็นเรื่องนิยาย ที่ถึงกับเห็นว่าเป็นเรื่องอะไรบางอย่างที่

คล้ายๆ ว่าคนโบราณหลอกเราไปก็มี

จนกระทั่งมาเมื่อสมัยสัก ๒๐ กว่าปีมานี้ ที่ประเทศตะวันตกคืออเมริกา มหาวิทยาลัยชั้นนำอย่างมหาวิทยาลัยคอร์เนล ได้ให้ความสำคัญแก่คัมภีร์เหล่านี้ หันมาศึกษาคัมภีร์เก่า ๆ อย่างชินกาลมาลีปกรณ์ และคัมภีร์ในสมัยเก่า ๆ อื่นๆ หลายคัมภีร์ เช่น ไตรภูมิพระร่วง จามเทววงศ์ ซึ่งเดี๋ยวนี้ฝรั่งเขาแปลไปแล้วบ้าง กำลังแปลกันอยู่บ้าง ตอนนั้นประเทศตะวันตกคืออเมริกา ซึ่งเรานับถือว่าเป็นผู้นำของประเทศพัฒนา เขากลับมาศึกษาเรื่องเหล่านี้ มีการตั้งศูนย์ศึกษาเรื่องอาเซียตะวันออกเฉียงใต้ มีการตั้งสถาบันอะไรต่าง ๆ ซึ่งเดี๋ยวนี้มีศูนย์ สำนัก และสถาบันที่ศึกษาในด้านอาเซียตะวันออกเฉียงใต้ได้ถึงประมาณ ๙ แห่ง อย่างที่คอร์เนลนี้ เมื่อ ๒๐ กว่าปีมาแล้วก็ได้หันมาให้ความสำคัญแก่คัมภีร์เก่า ๆ เหล่านี้

ฝรั่งมาแปลคัมภีร์ต่างๆ เก่าๆ ของเรา ที่เป็นตำนานโบราณ จนกระทั่งบัดนี้ก็ยังมีอาจารย์ฝรั่งกำลังแปลจามเทววงศ์อยู่ ยังแปลไม่จบ แปลมาเกินกว่า ๑๐ ปีแล้ว หรืออย่างไตรภูมิพระร่วงนี้ อาจารย์ในมหาวิทยาลัยชิคาโกก็แปลเสร็จแล้ว และพิมพ์ไปแล้ว ท่านเหล่านี้เห็นว่าคัมภีร์เหล่านี้ ซึ่งเป็นตำนานเก่า ๆ มองดูคล้าย ๆ เป็นเรื่องนิยาย หรือเป็นเรื่องอัศจรรย์ ที่ไม่เป็นข้อเท็จจริง แต่ถ้ารู้จักอ่านให้เป็นแล้ว

จะได้ความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของสังคมแถบนี้ นอกจากประวัติของประเทศชาติบ้านเมืองแล้ว ยังจะเห็นประวัติในแง่รากฐานทางวัฒนธรรม เช่น ความเชื่อถือและความคิดจิตใจ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของสังคมด้วย พอฝรั่งให้ความสำคัญแก่คัมภีร์เหล่านี้ คนไทยเราก็กลับไปให้ความสำคัญบ้าง

ในตอนหลังนี้ คัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ก็ได้รับการแปลใหม่เป็นทางการที่เมืองไทย โดยที่ทางเมืองนอกที่ประเทศอังกฤษ The Pali Text Society ที่ London ได้หานักปราชญ์ดำเนินการแปลเป็นภาษาอังกฤษ และได้มีการพิมพ์ออกมาแล้ว แต่ตอนที่ท่านอาจารย์เสฐียร พันธรังษี แปลชินกาลมาลีปกรณ์ เป็นภาษาไทยนี้ ดูจะไม่ค่อยมีใครให้ความสนใจ โดยมากจะ 모르หรือไม่ได้ยินชื่อด้วยซ้ำไป อันนี้ก็เป็นเรื่องหนึ่งซึ่งควรจะยกขึ้นมาพูดไว้ ซึ่งแสดงถึงการที่ท่านมีความคิดริเริ่ม

รวมความก็คือว่า คนไทยเรา呢 ถ้าจะพัฒนาประเทศชาติกันอย่างแท้จริงแล้ว เราจะต้องรู้จักสังคมของเราให้มากกว่านี้ แต่บัดนี้มันกลายเป็นว่าฝรั่งมารู้จักสังคมไทยมาก ฝรั่งมาให้ความสนใจศึกษารากฐานของวัฒนธรรมและอารยธรรมของไทย เพื่อจะเข้าถึงสังคมไทยอย่างแท้จริง แล้วจะได้ปฏิบัติต่อสังคมไทยให้ถูกต้อง และคนไทยเราก็ก

กลับต้องไปศึกษาเรื่องไทยจากตะวันตก เช่นเราอาจจะต้องไปทำปริญญาประวัติศาสตร์ไทยที่มหาวิทยาลัยคอร์เนล ในประเทศอเมริกา อะไรทำนองนี้ อันนี้ก็เป็นเรื่องหนึ่งที่ว่าเรากลับต้องให้ประเทศตะวันตกมาเป็นผู้นำเราในการศึกษาเรื่องของเรา

แม้ในบัดนี้เมื่อญี่ปุ่นได้มาเป็นผู้นำ และกำลังเจริญรุดหน้าไปอย่างมาก ด้านหนึ่งของความสนใจของญี่ปุ่น ก็คือความสนใจในวัฒนธรรมไทย เพราะเขารู้ดีว่า การที่จะเข้าถึงเมืองไทยหรือสังคมไทยอย่างแท้จริงได้เขาจะต้องรู้จักวัฒนธรรมไทย ต้องรู้จักศาสนาของไทย คนฝรั่งที่จะเข้ามาในเมืองไทย จะทำงานเกี่ยวกับเมืองไทยอย่างลึกซึ้ง จะต้องเรียนเรื่องพระพุทธศาสนา เขาก็เช่นเดียวกัน ถ้าจะเข้าถึงสังคมอเมริกา เข้าถึงสังคมญี่ปุ่น เราจะต้องเรียนรู้เรื่องของเขาให้ลึกซึ้ง

คนไทยเราไปเรียนอเมริกา น้อยคนหรือแทบไม่มีที่ไปเรียนรากฐานอารยธรรมของเขา เวลาเราทำวิทยานิพนธ์เราก็มักจะทำเรื่องเกี่ยวกับประเทศไทย ซึ่งเป็นการทำให้เราได้ส่วนหนึ่งด้วย จริงอยู่ในส่วนหนึ่งเป็นการเข้าใจสังคมไทยของเรา แต่อีกส่วนหนึ่งก็คือการที่ช่วยให้อาจารย์ในประเทศตะวันตกนั้นเขาได้ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับเรื่องไทย รวมทั้งได้ข้อมูลและความคิดเห็นที่คนไทยเราคิดต่อตนเอง คนไทยเรา

รู้สึกต่อตนเองอย่างไร ฝรั่งเขาก็อยากจะรู้เหมือนกัน คนไทยทำวิทยานิพนธ์เรื่องไทย ฝรั่งยิ่งชอบ เพราะเขาได้จากเรามากขึ้น โดยไม่ต้องลงทุนลงแรงมาหาเรา

เมื่อเรียนเรื่องของเขา ก็ต้องให้รู้จักเขาจริง

อย่างไรก็ดี ให้เขาได้จากเราเกี่ยวกับเรื่องของเขา ก็ไม่เป็นไร แต่ที่สำคัญก็คือ เราไปที่เขากันมากมาย แต่ไม่ค่อยจะรู้เรื่องของเขาให้ลึกซึ้งถึงแก่นถึงรากเลย ฉะนั้น คนไทยเราที่ไปศึกษาเมืองนอกทำวิทยานิพนธ์ น่าจะแบ่งกันเป็น ๒ ส่วน ส่วนหนึ่งก็ทำเรื่องไทยของเราให้ลึกซึ้งที่สุด ส่วนอีกพวกหนึ่งต้องพยายามศึกษาให้เข้าถึงรากฐานอารยธรรมของตะวันตก ให้รู้เหตุปัจจัยแห่งความเจริญของตะวันตก ตอนนี้ญี่ปุ่นกำลังนำขึ้นมา เขาก็จะต้องศึกษาให้เข้าถึงรากฐานความคิดจิตใจของญี่ปุ่นด้วย ไม่ใช่ไปมัวตื่นเต้นกับเทคโนโลยีที่เป็นผลผลิตความเจริญของญี่ปุ่น

อย่างปัจจุบันนี้ เราสัมพันธ์กับญี่ปุ่นมาก แต่ความสัมพันธ์นั้นเป็นไปในลักษณะของการรับผลผลิตอย่างทีกล่าวข้างต้นแทบทั้งสิ้น ซึ่งเป็นแนวทางของการสร้างความเจริญแบบเป็นผู้บริโภคและเป็นผู้รับเป็นผู้ตาม นอกจากเป็นผู้ตามแล้วก็ต้องวนเวียนอยู่ในกระแสของความที่จะ

ต้องเป็นประเทศที่กำลังพัฒนาเรื่อยไป

ฉะนั้น ถ้าหากว่าจะเปลี่ยนกระแสการพัฒนา ก็จะต้องเปลี่ยนแนวความคิดเสียใหม่ด้วย เราจะต้องไม่ไปมัวสนใจต่อความเจริญทางวิทยาการของญี่ปุ่นในด้านเทคโนโลยี เช่น อีเลกทรอนิกส์อะไรต่าง ๆ เท่านั้น พวกหนึ่งศึกษาให้ทันความคิดที่ก้าวหน้าที่สุดของเขาในด้านวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี แต่พร้อมกันนั้นอีกพวกหนึ่งจะต้องไปศึกษาให้เข้าใจวัฒนธรรมญี่ปุ่น หยั่งลงไปให้ถึงรากฐานของความเจริญของเขา ให้รู้เหตุปัจจัยของความเจริญนั้น

แม้แต่ในสภาพความเจริญที่เป็นอยู่ปัจจุบันนี้ ด้านหนึ่งก็คือความเสื่อมของญี่ปุ่น ซึ่งไม่มีใครค่อยศึกษา ไม่ค่อยมีใครที่สนใจว่า ในท่ามกลางสภาพของญี่ปุ่นในปัจจุบันนี้ ที่มีความเจริญนั้น พร้อมกับความเจริญนั้นมีความเสื่อมอย่างไรบ้าง แล้วอะไรจะเป็นเหตุปัจจัยของความเจริญและความเสื่อมต่อไปในอนาคตของญี่ปุ่น เรามองญี่ปุ่นในอนาคตและมองหาเหตุปัจจัยของเขามืออยู่ในปัจจุบันกันอย่างไร อันนี้ก็รู้สึกว่าจะแทบจะหาผู้สนใจมิได้

อันนี้ก็เป็นเรื่องที่โยงเข้ามาหาท่านอาจารย์เสฐียร พันธรั้งซี และโยงมาสู่เรื่องการพัฒนาสังคมไทย เพราะว่างานของท่านอาจารย์เสฐียร พันธรั้งซีนั้น กล่าวได้ว่าเป็นงานส่วนหนึ่งที่น่าสนใจสำหรับผู้ที่จะสร้างสรรค์พัฒนา

สังคมไทยอย่างแท้จริง ชนิดที่จะเข้าถึงขั้นรากฐานกันทีเดียว เพราะอาจารย์เสฐียร พันธรั้งซี ได้เขียนเรื่องเกี่ยวกับญี่ปุ่นที่เป็นระดับรากฐานทางอารยธรรมและวัฒนธรรมของเขา มาไว้แล้ว ซึ่งเราควรให้ความสนใจ อย่างน้อยก็เป็นตัวอย่างอันหนึ่งไว้ดังได้กล่าวมาแล้ว

เท่าที่ได้กล่าวมาในเรื่องของท่านอาจารย์เสฐียร พันธรั้งซี ก็เป็นการมองอย่างกว้าง ๆ ซึ่งไม่ใช่มองเฉพาะในแง่ที่ท่านเป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัย เท่านั้น แต่มองในแง่ของผลงานที่ท่านทำไว้ ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่สังคมไทยในวงกว้างด้วย ทั้งนี้ก็อยู่ที่ว่าเราจะนำมาใช้ประโยชน์หรือไม่ ถ้าหากว่าไม่ใช้ประโยชน์ ผลงานเหล่านั้นก็นอนอยู่นิ่ง ๆ เป็นของที่อาจจะไม่ค่อยมีประโยชน์หรือไร้ค่าไร้ประโยชน์ไป แต่ถ้าเอามาใช้ประโยชน์ก็จะเป็นการทำต่อสืบสานงานของท่านให้ขยายคุณค่าสู่วงกว้างขวางออกไปได้

หน้าที่ของครู ทั้งให้ความรู้ และให้เครื่องคุ้มภัย

อย่างไรก็ตาม เหนือสิ่งอื่นใดในการที่ท่านอาจารย์เสฐียร พันธรั้งซี ได้ทำงานเหล่านั้น งานสำคัญของท่านก็คือการเป็นครูอาจารย์นั่นเอง หมายความว่า ผลงานทั้งหมด กิจกรรมทั้งหมด และความรู้สึกนึกคิดจิตใจของท่านนั้น

แสดงออกมาในฐานะของครูอาจารย์ คือการที่เป็นผู้ให้คำแนะนำสั่งสอน และจากฐานนี้เองก็ทำให้ท่านเป็นที่เคารพนับถือของลูกศิษย์ลูกหา ที่มีอยู่จำนวนมากมาย และมีความกตัญญู ดังที่ได้มาแสดงออกร่วมกันบำเพ็ญกุศลในโอกาสนี้

เป็นธรรมดาในสังคมไทยของเรา ซึ่งสังคมที่มีความเคารพนับถือครูอาจารย์มาก ยิ่งครูอาจารย์ท่านเป็นผู้ทำหน้าที่อย่างดีเท่าใด ศิษย์ก็ยิ่งมีความเคารพนับถือมีความกตัญญูมากเท่านั้น สำหรับท่านอาจารย์เสฐียร พันธรังษี นั้นก็ไม่ต้องกล่าวมาก เพราะว่าการที่ลูกศิษย์มาช่วยกันตั้งมูลนิธิให้ท่านเป็นต้นนี้ ก็เป็นหลักฐานอย่างดีที่แสดงถึงความเคารพรักต่อท่านแล้ว

ทีนี้ ถ้าเรามาดูในแง่ของการทำหน้าที่ของครูอาจารย์ มองกว้าง ๆ ออกไป ท่านอาจารย์เสฐียร พันธรังษี ก็ปฏิบัติตามหลักการของพระพุทธศาสนา หน้าที่ของครูอาจารย์นั้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้แล้วในคัมภีร์ที่มกนิาย พระสูตรสำคัญที่กล่าวเรื่องนี้ ก็คือ สิงคาลกสูตร หรืออีกชื่อหนึ่งว่า สีคาโลวาทสูตร ที่แสดงถึงการทำงานหรือทำหน้าที่ของครูอาจารย์ไว้ในหลักธรรมเรื่องทิศหก มี ๕ ประการด้วยกัน

เราเรียนกันมาในหนังสือเรียนนักธรรมชั้นตรี ซึ่งท่านแปลให้อ่านกันง่าย ๆ จำง่าย ๆ ว่า

(๑) แนะนำดี

(๒) ให้เรียนดี

(๓) บอกศิลปให้สิ้นเชิง ไม่ปิดบังอำพราง

(๔) ยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง

(๕) ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย (คือ จะไปทางทิศไหนก็ไม่อดอยาก)

หลักปฏิบัติหมวดนี้มี ๕ ข้อ และ ๕ ข้อนี้ถือว่าเป็นหน้าที่ของครูอาจารย์

หน้าที่ของครูอาจารย์เป็นเรื่องสำคัญที่ว่า ถ้าทำถูกต้องแล้วจะช่วยให้ศิษย์มีชีวิตที่เจริญอกงาม เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศชาติ ถ้าเรามาวิเคราะห์หน้าที่ ๕ ประการ ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ ก็อาจจะมองเห็นอะไรที่มันกว้างขวางออกไปอีก อาจจะมีนัยที่ลึกซึ้งลงไปซึ่งจะเรียนกันได้หลายชั้นก็ได้ จะขยายนัยกันไปอย่างไรก็ต้องยกเอาบาลีมาพิจารณา

เริ่มตั้งแต่ข้อหนึ่งบอกว่า สุวินิตํ วิเนนฺติ ที่ท่านแปลอย่างง่าย ๆ ให้เราเรียนในชั้นนักธรรมตรีว่าแนะนำดี แนะนำดีนี้ ถ้าแปลตามศัพท์ สุวินิตํ วิเนนฺติ ก็แปลแยกเยื้องไปได้อีกอย่างหนึ่ง ให้เป็นข้อความที่ยาวขึ้นว่า ฝึกอบรมให้เป็นผู้ที่ได้รับการฝึกอบรมอย่างดี หรือใช้คำสมัยใหม่ก็คือ ฝึกอบรมให้เป็นผู้มีการศึกษาดี อันนี้ประการที่หนึ่ง

ต่อไปข้อที่สองบอกว่า สุคหิตํ คหาเปนฺติ ให้ถือเอา

โดยเป็นการถือเอาอย่างดี หมายความว่าให้เรียนได้อย่างดีคือ
ไม่ว่าจะสอนวิชาที่เป็นข้อมูลความรู้หรือทักษะอะไรต่าง ๆ
อย่างไรให้ ก็รับถ่ายทอดได้อย่างแม่นยำครบถ้วน และมีความ
เข้าใจชัดเจน

ต่อไปข้อที่สามบอกว่า สัพพสิปเปสุ ตํ สมุททายโน
ภวนติ ในหนังสือเรียนนักธรรมตรี ท่านแปลให้จำกันง่าย ๆ
ว่า บอกศิลปให้สิ้นเชิง ไม่ปิดบังอำพราง

ทีนี้ถ้าเราดูตามศัพท์ก็มีแง่ให้พิจารณาเพิ่มขึ้น พอติ
ว่าข้อนี้แปลก ในอรรถกถาไม่อธิบาย หน้าที่ข้อที่สามของครู
อาจารย์นี้ ไม่มีคำอธิบายในอรรถกถา แต่เราลองมาแปลดู

สัพพสิปเปสุ ตํ สมุททายโน ภวนติ อาจจะแปลว่า
เป็นผู้บอกความรู้แก่ศิษย์นั้นอย่างสม่ำเสมอในศิลปะทั้งปวง
ก็ได้ คือเป็นผู้บอกกล่าวถ่ายทอดวิชาให้อย่างสม่ำเสมอ ทำ
หน้าที่เป็นประจำสม่ำเสมอก็ได้

อีกนัยหนึ่ง จะแปลว่า เป็นผู้บอกความรู้ให้ศิษย์นั้น
เป็นผู้เสมอเท่ากันกับตัวท่านในศิลปะทั้งปวงก็ได้ ถ้าแปล
อย่างนี้ ก็ตรงกับนัยที่ท่านแสดงไว้ คือสอนศิลปให้สิ้นเชิง
ไม่ปิดบังอำพราง ให้มีความรู้เท่ากันท่าน

หรือจะแปลว่า บอกความรู้ให้เหมาะสมพอติ
ในศิลปะทั้งปวง หมายความว่ารู้ความเหมาะสมของลูก

ศิษย์นี้ว่าจะเรียนอะไรได้แค่ไหนก็สอนให้พอเหมาะก็ได้

หรืออีกนัยหนึ่งก็แปลว่า เป็นผู้บอกความรู้ให้อย่าง
สมดุลในศิลปวิทยาทั้งปวง หมายความว่าวิทยาการทั้งหลาย
มีความประสานสอดคล้องสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน จะต้องรู้จัก
ความสมดุลด้วย คือสอนอย่างมีดุลยภาพในวิชาการทั้ง
หลาย เรื่องความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างวิชาการต่าง ๆ นี้
ในสมัยหลังให้ความสำคัญมาก โดยนัยนี้ ก็จะต้องมีการ
บอกศิลปวิทยาหรือสอนความรู้ให้อย่างที่มีดุลยภาพ
ด้วย อันนี้ก็เป็นข้อซึ่งอาจจะฝากไว้ช่วยกันพิจารณาต่อไป

ต่อไปข้อที่สี่ว่า มิตตามจุเจสุ ปฏิเวทนติ แปลว่า ประ
ภาศให้ปรากฏในมิตรและอำมาตย์ทั้งหลาย มิตต ก็คือเพื่อน
ฝูง อมจจ แปลว่าผู้ร่วมงาน รวมแล้วก็หมายความว่าในวงผู้รู้
จักคุ้นเคยหรือเกี่ยวข้องในสังคมนั่นเอง ถ้าอย่างสมัยใหม่
ก็นำลูกศิษย์เข้าสู่สังคม ในสมัยปัจจุบันนี้ถือว่า หน้าที่
สำคัญอย่างหนึ่งของการศึกษาก็คือ socialization การนำคน
เข้าสู่สังคม หมายความว่าหน้าที่อย่างหนึ่งของครูอาจารย์ก็
คือการนำลูกศิษย์เข้าสู่สังคมให้ปรากฏตัวแสดงตัวเป็น
ที่ยอมรับในสังคม รู้จักเข้าสู่สังคม มีคุณความดีความสามารถ
อะไร ก็ยกย่องทำให้ปรากฏ ซึ่งจะเป็นปัจจัยสำคัญในการที่
จะดำเนินชีวิตให้มีความสุขความเจริญในอนาคตต่อไป

ประการสุดท้าย ข้อที่ห้าว่า ทิสาสู ปริตฺตาทนํ กโรนฺติ

แปลว่า ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย อรรถกถาท่านอธิบายไว้เยอะแยะ ข้อนี้เป็นข้อที่อรรถกถาอธิบายไว้มากที่สุด ในหนังสือเรียนนักธรรมตรีของเรา ท่านแปลไว้สั้น ๆ ว่า ทำความป้องกันในทิศทั้งหลายคือจะไปทางทิศไหนก็ไม่อดอยาก อันนี้ก็เป็นความหมายชั้นหนึ่ง หมายความว่านอกจากสอนแล้วก็ดูแลเอาใจใส่ลูกศิษย์ด้วย

แต่เมื่อแปลดูจับใจความแล้ว หน้าที่ข้อนี้ก็คือการที่จะให้ลูกศิษย์สามารถไปประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองได้ เอาตัวอยู่รอดในสังคมได้ และดำเนินชีวิตอยู่ด้วยดีในสังคมต่อไป ข้อนี้ ก็เป็นหน้าที่สำคัญอย่างหนึ่งของครู และในการที่จะทำให้ลูกศิษย์อยู่รอดปลอดภัยในสังคมดำเนินชีวิตไปด้วยดีนั้น สิ่งสำคัญประการที่หนึ่งก็คือ จะต้องสอนวิชาให้ศิษย์เอาไปปฏิบัติหรือใช้การได้จริง ไม่ใช่สอนสักว่าผ่าน ๆ ต้องสอนให้เขาทำได้จริง ปฏิบัติได้จริงด้วย ถ้าเป็นอาชีพก็เป็นการฝึกสอนที่ทำให้เขามีความชำนาญชำนาญนำไปใช้เลี้ยงชีวิตได้จริง

อย่างการศึกษาในยุคปัจจุบันเวลานี้มีการดิบดีกัน อย่างหนึ่งว่า สอนไปแล้วบางทีลูกศิษย์เรียนได้ไปแต่ทฤษฎีปฏิบัติไม่ได้ เวลาออกไปแล้วทำอาชีพไม่ได้ ต้องไปเรียนใหม่ ไม่สามารถรู้คนที่เขาฝึกมาด้วยประสบการณ์ โดยไม่มีพื้นความรู้ จบเพียง ป. ๔ เท่านั้น แต่เขาอยู่ในวงงานนั้นและทำ

ได้ดีกว่า ข้อบกพร่องนี้เกิดขึ้นเพราะว่าไม่มีการฝึกงานที่แท้จริง ไม่มีการสอนในภาคปฏิบัติกันจริงจัง เพราะฉะนั้น ความหมายส่วนหนึ่งในข้อนี้ก็คือการที่จะต้องสอนให้ศิษย์ปฏิบัติได้จริง จนกระทั่งเอาไปประกอบเป็นอาชีพเลี้ยงตัวได้ แล้วเขาจึงจะไม่อดอยาก ไม่แร้นแค้น อยู่ได้ด้วยดีในสังคม เป็นการสร้างเครื่องคุ้มครองในสารทิศให้แก่เขาได้จริง

อีกส่วนหนึ่งที่จะช่วยให้เขาอยู่รอดปลอดภัยในสังคม ก็คือการรับรองความรู้ให้ อาจจะเอื้อมไปถึงการรับรองความประพฤติด้วย การรับรองในสมัยนี้ก็ออกมาในรูปแบบของการให้ใบประกาศนียบัตรและใบสำคัญต่าง ๆ ฉะนั้นการให้ใบประกาศนียบัตร ปริญญาบัตร และให้ใบรับรองความประพฤติ ก็อยู่ในข้อที่ห้านี้เอง เป็นสาระของการกระทำความคุ้มครองหรือป้องกันในทิศทั้งหลาย คือให้ลูกศิษย์อยู่รอดปลอดภัยในสังคม ดำเนินชีวิตด้วยดีได้ต่อไป

การศึกษามีหน้าที่หลักใหญ่ คือสอนให้เป็นคนดีที่เก่ง

ที่วามานี้เป็นหน้าที่ ๕ ประการของครู ซึ่งจะเห็นได้ว่า ไม่ใช่เฉพาะครูเท่านั้น โรงเรียนหรือสถาบันการศึกษาทุกแห่งก็ต้องทำหน้าที่นี้ ในที่นี้ขอจะเน้นความสำคัญ ๒ ประการ ข้อหนึ่งกับข้อสองนี้น่าเน้นมาก แล้วดูการเรียงลำดับ

ดับของท่านด้วย

ข้อที่ ๑. *สุวินิต วิเนนฺติ* แนะนำหรือฝึกฝนให้เป็นคนที่ได้รับการฝึกฝนอบรมอย่างดี ให้เป็นคนมีการศึกษาดี เป็นข้อที่เน้นหนักในด้านจริยธรรม

ข้อที่ ๒. *สุคหิต คาทาเปฺนฺติ* ให้รับเอาความรู้ได้อย่างดี นี่เป็นข้อที่เน้นในแง่ของวิชาการ

ตกลงว่ามีจุดเน้นสองข้อ ข้อที่หนึ่งเอาจริยธรรมนำมาก่อน ฝึกฝนอบรมให้เป็นคนดี ให้เป็นคนที่ได้รับการฝึกฝนอย่างดีแล้ว เป็นคนที่เรียกได้ว่า *educated man* คือเป็นคนที่มีการศึกษาดี *สุวินิต* ถ้าแปลอย่างศัพท์สมัยใหม่ ก็ *educated* นั่นเอง จะต้องพยายามหาทางว่าทำอย่างไรจะสอนเขาให้เป็นคนมีการศึกษาที่แท้จริง ให้เป็นคนที่ได้มีการฝึกฝนอบรมพัฒนาแล้วทั้งทางกาย ทางสังคม ทางจิตใจ และทางปัญญา อย่างนี้จึงจะเป็นคนที่มีการศึกษา ทั้งนี้จุดเน้นก็คือ *จริยธรรม* มาเป็นอันดับแรก แล้วข้อที่สองก็เน้นในด้านความรู้ หมายความว่าการศึกษาที่พระพุทธเจ้าตรัสข้อหนึ่งและข้อสองมานี้ แสดงถึงการที่ครูจะต้องรับผิดชอบทั้งความรู้และความประพฤติของนักเรียน คือทั้งวิชาและจรณะ

ข้อสังเกตสำคัญคือการที่ท่านเอาข้อว่าด้วยความประพฤติหรือจรณะขึ้นก่อน คือเอา *สุวินิต วิเนนฺติ* ขึ้นก่อน แล้วจึงมาถึง *สุคหิต คาทาเปฺนฺติ* แสดงว่าต้องเน้นเรื่อง

ความประพฤติ ในอรรถกถาท่านอธิบายไว้ ที่ว่าแนะนำให้เป็นคนที่ได้รับการฝึกฝนอบรมดีนี้เป็นอย่างไร ท่านยกตัวอย่าง เช่นสอนหรือแนะนำแม้กระทั่งว่า ควรจะนั่งอย่างไร ควรจะยืนอย่างไร ควรจะบริโภคอาหารอย่างไร นี่ก็คือการฝึกอบรมแม้แต่ในเรื่องกริยามารยาทหรือเรื่องจริยธรรมทั้งหมดนั่นเอง รวมถึงการประพฤติตัว การอยู่ร่วมสังคมในแง่ต่างๆ อันนี้เป็นหน้าที่ขั้นพื้นฐานของครูอาจารย์ จริยธรรมเป็นข้อนำหน้า แล้วข้อที่สองคือวิชาจึงตามมา ก็ได้ทั้งวิชาและจรณะ พูดอย่างง่าย ๆ ว่า ให้เป็นคนดีเป็นพื้นฐานก่อน แล้วให้เป็นคนเก่งด้วย จะได้เป็นคนดีที่เก่ง

เพียงข้อหนึ่งและข้อสองนี้ก็มากมายแล้วสำหรับการทำหน้าที่ของครูอาจารย์และสถาบันการศึกษา ต่อจากนั้นยังมีตามมามากอีกตั้งสามข้อเป็นส่วนพิเศษ สองข้อแรกนี้เป็นการให้ทั้งความรู้และความประพฤติ

ในแง่ของความรู้หรือวิชาการ และความประพฤติหรือจรณะหรือจริยานี้ สำหรับข้อสองคือในแง่ของรู้นั้นว่าที่จริงก็ไม่ใช่ความรู้อย่างเดียวเท่านั้นที่ครูจะให้ แต่พร้อมกับความรู้ที่เป็นวิชาการนั้น จะต้องมิอะไรอีกอย่างหนึ่งติดมาด้วยเป็นคู่กัน คือความรู้กับความคิด เพราะฉะนั้นข้อที่สองจึงแยกออกไปเป็นความรู้และความคิด

ความรู้และความคิดนี้เป็นเรื่องที่สำคัญมาก ให้แต่

ความรู้อย่างเดียว ถ้าไม่ให้ความคิดด้วยก็ไม่พอ ผู้ที่มีการศึกษาจะต้องคิดเป็นด้วย

ในทางพระพุทธศาสนาถือว่าครูเป็นกัลยาณมิตร กัลยาณมิตร นั้นนอกจากให้ความรู้ข้อมูลแก่ศิษย์ คือให้สูตรแล้ว จะต้องฝึกให้รู้จักคิดด้วย ให้สูตรก็คือให้ข้อมูล ตัวความรู้ ตัววิชาการ ฝึกให้รู้จักคิด คือจะต้องชักนำให้เกิดโยนิโสมนสิการด้วย คือฝึกให้รู้จักคิดรู้จักพิจารณา รู้จักไตร่ตรองโดยแยบคายอย่างที่เขารียกกันในสมัยนี้ว่าคิดเป็น ครูอาจารย์จะต้องให้ทั้งความรู้และความคิด

ครูอาจารย์เป็นฐานให้ ศิษย์ขึ้นไปเหยียบยืนก็สูงพลัน

การที่ครูอาจารย์ทำหน้าที่แม่เพียงแค่นี้ให้ความรู้และความคิด หรือชักนำในการที่จะมีความรู้และความคิดนี้ ก็เป็นสิ่งที่มีความค่าอย่างมหาศาลแล้ว แม้ครูทำหน้าที่เพียงสองอย่างนี้ก็เป็นผู้มีพระคุณที่ศิษย์ควรกตัญญูเป็นอย่างยิ่ง ขอให้มองดูคุณค่าของความรู้และความคิดนี้ ถ้าเรามองดูให้ลึกซึ้งแล้ว มันเป็นเรื่องที่สำคัญเหลือเกิน ถ้าเราเปรียบในแง่ของความได้เปรียบระหว่างครูอาจารย์กับลูกศิษย์ ลูกศิษย์ก็เป็นผู้ที่ได้เปรียบอย่างยิ่ง

วิชาความรู้บางอย่างนี้ ครูอาจารย์ก็จะค้นคว้าจะ

คิดขึ้นมาได้ใช้เวลานานเหลือเกิน และแรงงานก็หนัก หมายความว่าทั้งหนักและนาน กว่าจะได้ความรู้ขึ้นมา ความคิดก็เช่นกัน ค้นคิดอยู่นั้นแหละ บางคนนี่เรื่องเดียวทุ่มเทเวลาและแรงงานให้กับเรื่องนั้นตลอดชีวิตจึงสำเร็จผล แต่พอเอามาสอนลูกศิษย์เพียงชั่วโมงเดียวลูกศิษย์ก็ได้ไปหมดแล้ว นี่คือผลของหยาดเหงื่อแรงงานและเวลาของอาจารย์ทั้งชีวิต ลูกศิษย์รับเอาไปเดียวเดียวก็ได้หมด

เพราะฉะนั้นเราจะต้องนึกว่า ครูอาจารย์นี้เหนื่อย และหนักเพียงไร แล้วคุณค่าแห่งชีวิตของท่านทั้งหมดก็มารวมอยู่ที่วิชาการและความคิดที่ให้แก่เรา เพราะฉะนั้นในแง่นี้ลูกศิษย์ก็ควรจะมี ความกตัญญู รู้คุณ ขาบซึ่งในคุณความดีของท่านเป็นอย่างมาก ในแง่ความคิดก็เช่นเดียวกัน

ในแง่ความรู้ เมื่ออาจารย์ใช้เวลาและแรงงานมากมายหมดไปแล้ว ได้ความรู้มาแค่นั้น แล้วเอามาให้ลูกศิษย์ ลูกศิษย์ใช้เวลานิดเดียวและแรงงานนิดเดียวได้มา ต่อจากนั้นลูกศิษย์ก็มีเวลาและมีโอกาสที่จะไปหาความรู้อื่นมาเสริมขยายความรู้กว้างขวางออกไป นี่เป็นความได้เปรียบประการที่หนึ่ง

ประการที่สอง ในแง่ของความคิด อาจารย์จะมอง จะพิจารณาเรื่องอะไรก็เอาความคิดของตัวเองเข้าพิจารณาจนเต็มที่แล้ว เมื่อได้ผลของความคิดมาก็เอามาบอกแก่ลูกศิษย์

ความคิดของตัวเองหรือผลผลิตของวิจารณ์ญาณ เอาออกมาบอกลูกศิษย์เดี่ยวเดียวก็น่าหมด แต่ลูกศิษย์ซึ่งเป็นผู้มอง เมื่อได้รับผลอันนี้ไปแล้ว เสร็จแล้วตัวเองมีแง่คิดของตัวเอง อย่างไรก็ตามเป็นส่วนเพิ่มเข้ามาอีก ธรรมดาคนแต่ละคนก็ย่อมมีความคิดของตัวเอง โดยมีแง่มุมมองของตน ตนเองมีแง่มุมมองอย่างอื่นก็ได้ส่วนของตนเองเสริมเข้าไปอีก เพราะฉะนั้น ถ้าอาจารย์มีหนึ่ง ลูกศิษย์ก็ได้อย่างน้อยสอง

ในแง่ความรู้ อาจารย์หามานานได้เล็กน้อย แต่ลูกศิษย์มีเวลาไปหาเพิ่มต่อได้มากมาย ในแง่ความคิด อาจารย์มีหนึ่งแต่ลูกศิษย์ขยายเป็นสอง เพราะฉะนั้นลูกศิษย์ก็ย่อมได้เปรียบอาจารย์ จึงเป็นธรรมดาที่ลูกศิษย์ควรจะดีกว่าอาจารย์ ถ้ามองในแง่นี้แล้วย่อมเป็นธรรมดาที่ลูกศิษย์จะต้องดีกว่าอาจารย์

ถ้าลูกศิษย์ไม่ดีกว่าอาจารย์แล้ว โลกไม่เจริญ และแสดงว่าลูกศิษย์นั้นไม่มีความสามารถ เพราะอะไร เพราะว่าของที่เขาหยิบเป็นผลสำเร็จเอามายื่นให้ตัวเองรับไปเดี่ยวแล้วยังรับไม่ได้ บางทีแม้แต่รับก็ไม่ได้ อย่างว่าถึงจะไปสานสืบขยายต่อไป มองอย่างนี้แล้วก็เป็นเรื่องที่ว่าลูกศิษย์ควรมีความรู้และความคิดที่เจริญงอกงามยิ่งกว่าอาจารย์ ซึ่งเป็นธรรมดาของการสร้างสรรค์อารยธรรมที่ควรจะเป็นอย่างนั้น พูดเปรียบง่าย ๆ ในแง่หนึ่ง เหมือนครูอาจารย์

เป็นฐานให้ แล้วลูกศิษย์ขึ้นไปยืน ก็ย่อมสูงเลยขึ้นไป

นี่ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ยกมากล่าว เพื่อให้เห็นว่า เพียงแต่ครูอาจารย์ทำหน้าที่ข้อที่หนึ่งและข้อที่สองที่ว่า สุวินิวัติ ฝึกอบรมให้เป็นคนที่ได้รับการฝึกอบรมอย่างดี และสุคนฺธิ์ คานาเปนฺติ ให้ได้รับความรู้เป็นอย่างดี เพียงแค่นี้ก็มีพระคุณมากมาย แม้แต่เพียงข้อสองข้อเดียวก็เป็นเรื่องมหาศาลอยู่แล้ว เพราะทำให้ศิษย์มีฐานที่จะสร้างสรรค์ความเจริญพัฒนาทั้งแก่ชีวิตของตนเองและแก่สังคมได้สืบต่อไป

ความกตัญญู คือเอาดีจากครูให้ได้มากที่สุด

ทีนี้เรามามองดูว่าศิษย์ควรจะทำอย่างไรจึงจะสามารถรับความรู้ของอาจารย์ได้หมดและเป็นศิษย์ที่ดีกว่าครู ดีกว่าครูในแง่ที่ว่าสามารถพัฒนาสร้างสรรค์ยิ่งขึ้นไป โดยที่ยังเห็นคุณค่าของครู คือเป็นศิษย์ที่กตัญญูแล้วก็มีคุณค่าของตนเองด้วย เพราะฉะนั้น เพื่อสนองน้ำใจที่ดีงามของครูผู้มีพระคุณอย่างทักล่าวมา ศิษย์ควรจะทำตนให้เป็นคนดีมีน้ำใจต่อครูด้วยการทำหน้าที่ของตนเองให้ถูกต้องสมบูรณ์ และหน้าที่ของศิษย์นั้นพระพุทธเจ้าก็ทรงสอนไว้แล้วเป็นคู่กัน ทรงสอนไว้สำหรับอาจารย์ห้า และก็สอนไว้สำหรับลูกศิษย์ห้า เช่นเดียวกัน

เมื่อลูกศิษย์ทำหน้าที่ของตนเองตามหลักปฏิบัตินี้ มองในแง่หนึ่งก็เหมือนกับว่าไปปรนนิบัติเอาใจครูอาจารย์ ซึ่งในส่วนหนึ่งเราจะเห็นว่า เป็นอย่างนั้น แต่ที่จริงการกระทำอย่างนั้น เป็นการกระทำเพื่อประโยชน์แก่ตัวลูกศิษย์เอง การที่ลูกศิษย์ไปปรนนิบัติแสดงความกตัญญูเคารพครูอาจารย์นั้น ก็เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่ชีวิตของลูกศิษย์เอง แล้วก็เป็นประโยชน์ในการสืบทอดวิชาการ คือทำประโยชน์ให้แก่วิชาการไปด้วยหน้าที่ของลูกศิษย์ หรือข้อปฏิบัติของศิษย์ต่ออาจารย์ ก็ดังเป็นที่รู้จักกันอยู่แล้ว มีหัวข้อเช่นเดียวกันในหนังสือเรียนนักธรรมตรีชั้นต้นท่านก็แปลให้เราจำกันง่าย ๆ บอกว่ามีอะไรบ้าง โดยไม่ต้องอธิบายขยายความ กล่าวคือ ศิษย์แสดงน้ำใจต่ออาจารย์หรือปฏิบัติอาจารย์

๑. ด้วยลูกขึ้นยืนรับ

๒. ด้วยเข้าไปยืนคอยรับใช้

๓. ด้วยเชื่อฟัง

๔. ด้วยอุปัฏฐาก

๕. ด้วยเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ

อันนี้เป็นการแปลเพื่อให้เราเรียนในชั้นต้น ที่นี้เราก็มาดูในภาษาบาลี

ข้อที่ ๑. อุปัฏฐาก ได้แก่การลูกขึ้นยืนรับ ข้อนี้ตรงกับที่เราเรียน คือการแสดงความเคารพนั่นเอง การแสดง

ความเคารพเป็นเบื้องต้นของการที่เราให้ความสำคัญแก่สิ่งที่เราเกี่ยวข้อง พอเราให้ความสำคัญแก่สิ่งนั้น เราก็จะเกิดความตั้งใจเอาจริงเอาจัง เพราะฉะนั้น เมื่อพบครูอาจารย์ เราก็ให้ความสำคัญแก่ท่าน พอให้ความสำคัญด้วยการแสดงความเคารพแล้ว ต่อจากนั้นเราก็พร้อมที่จะรับฟัง มีความตั้งใจฟังหรือเล่าเรียนอย่างจริงจัง ต่อจากลูกรับแสดงความเคารพให้ความสำคัญแล้ว

ข้อที่ ๒. อุปัฏฐาก ท่านให้ไว้สั้น ๆ ว่า เข้าไปยืนคอยรับใช้ แต่ อุปัฏฐากะ นี่คืออะไร แปลตามตัว ก็เข้าไปยืนใกล้ ๆ อุปัฏฐากะ เราแปลกันอย่างโบราณก็คือ เข้าไปเฝ้า การเฝ้านั้น มีความหมายอย่างไร ไม่ใช่เข้าไปบำรุงรับใช้ อย่างเดียว อย่างเข้าไปเฝ้าพระราชา เฝ้าในแง่หนึ่งก็รับใช้พระราชา แต่ความหมายที่แท้ก็คือทำราชการนั่นเอง ทำราชการก็คืองานหน้าที่เพื่อการแผ่นดินหรือเพื่อประเทศชาติ ฉะนั้น การที่เข้าไปเฝ้าไปยืนใกล้ชิดนี้มันมีความหมายถึงการไปคอยรับฟังสิ่งที่ท่านจะบอกให้เรา ไปปรึกษาหารือ เพื่อว่าเรามีอะไรเป็นข้อสงสัยก็ไปไต่ถามท่าน มีอะไรที่จะทำได้ก็จะทำได้ทำ พุดง่าย ๆ เข้าไปหา หรือเข้าไปอยู่ใกล้ชิด

การที่จะรับความรู้จากอาจารย์ ตลอดจนซึมซาบในเรื่องความประพฤติของท่าน และในบุคลิกลักษณะของท่านได้อย่างดี ก็ต้องเข้าไปมีความใกล้ชิด การเข้าไปยืนอยู่

ใกล้ก็คือเข้าไปอยู่ใกล้ชิดนัตนเอง ในอรรถกถาท่านยังอธิบายเพิ่มเติมไว้ด้วยว่า ศิษย์ควรเข้าไปยืนอยู่ใกล้(คือเข้าไปหาอาจารย์)วันละสามเวลา ไม่นับที่เข้าไปเพื่อเรียนศิลปวิทยาต่างหาก ว่าอย่างนั้น นี่แสดงว่า การที่ท่านบอกไว้แบบนี้ ก็เพื่อให้ลูกศิษย์นั้นเก็บจากอาจารย์ได้หมดสิ้น เรียบไม่มีเหลือหรือ หลักการนี้ก็คือการที่จะให้ลูกศิษย์ได้จากอาจารย์ให้ครบ เพราะการเรียนสมัยโบราณเป็นการเรียนตัวต่อตัว การที่กำหนดหน้าที่เข้าไปเลยว่า ให้เข้าไปอยู่ใกล้ ๆ คอยอยู่ใกล้ชิดจึงเป็นวิธีการที่ดีที่จะได้รับเอาความรู้ ศิลปวิทยา ตลอดจนคำแนะนำสั่งสอนทุกด้านทั้งวิชาและจรณะเอามาให้ครบถ้วนทั้งหมด อุปัฏฐานะนี้จึงเป็นเรื่องที่สำคัญมาก

ในพระไตรปิฎกมีข้อความกล่าวถึงอาคารสำคัญหลังหนึ่งในวัด คือ *อุปัฏฐานศาลา* ซึ่งเราแปลกันมาว่า ศาลาเป็นที่บารุง ศาลาเป็นที่บารุงอันนี้ใช้งานอย่างหนึ่งก็คือเป็นหอฉัน แต่เวลาบ่ายหลังจากพระฉันแล้วใช้เป็นอะไร พระพุทธเจ้าเคยเสด็จไปที่อุปัฏฐานศาลา พระภิกษุรูปหนึ่งกำลังแสดงธรรมให้พระภิกษุรูปอื่น ๆ ในที่ประชุมฟัง พระองค์เห็นว่าพระภิกษุรูปนั้นแสดงธรรมค้างอยู่ พระองค์ก็ไม่เข้าไปขัด พระองค์ก็ประทับยืนอยู่ข้างนอก รอจนกระทั่งพระภิกษุรูปนั้นแสดงธรรมจบแล้ว พระองค์จึงทรงกระแอมไอและเสด็จเข้าไป แล้วก็ทรงอนุโมทนาการที่ภิกษุรูปนั้นได้

แสดงธรรมให้เพื่อนภิกษุฟัง อย่างนี้เป็นต้น

อุปัฏฐานศาลาก็แปลว่า ศาลาเป็นที่ประชุมกันเอง คือเป็นที่มาเล่าเรียน มาฟังหาความรู้ และมาประชุมสังสรรค์พบปะสนทนา และสักจาอะไรต่าง ๆ เพราะฉะนั้น อุปัฏฐานนี้น่าจะแปลกันให้กว้าง การเข้าไปยืนใกล้ชิดนี้ย่อมหมายถึงการเข้าไปหา เพื่อจะได้เข้าไปรับความรู้ก็ตาม ปรีกษาหรือก็ตาม สำเนียงทุกอย่างที่จะเป็นประโยชน์ก็ตาม รวมความก็คือ การใกล้ชิดอาจารย์ที่จะเป็นประโยชน์ในทางการศึกษาทุกอย่างนั่นเอง นี่เป็นอุปัฏฐานะ

ข้อ ๓. *สุสุสฺสย* ที่แปลกันว่า เชื้อฟุ้งนั้น ถ้าถือตามตัวอักษรก็แปลว่า *ฟุ้งด้วยดี* ฟุ้งด้วยดี ก็มีความหมายหลายอย่าง อย่างหนึ่งก็คือ ตั้งใจฟัง อย่างหนึ่งก็คือสำเนียง สำเนียงก็คือการรู้จักกำหนดเลือกเอาส่วนที่เป็นประโยชน์จากสิ่งที่เราได้ยินได้ฟังเอามาใช้ประโยชน์ได้ อย่างที่บอกว่า *สุสุสฺสํ ลภเต ปญญํ* ฟุ้งด้วยดี ย่อมได้ปัญญา เป็นต้น

ข้อ ๔. *ปาริจริยาย* ในหนังสือเรียนนักธรรมชั้นตรี ท่านแปลไว้ว่า ด้วยอุปัฏฐาก อุปัฏฐากนี้ที่จริงเป็นคำแปลของข้อที่สองคือ อุปัฏฐาเนน แต่ท่านยกไปเป็นคำแปลของปาริจริยาย *ปาริจริยาย* ก็คือการปรนนิบัตินั่นเอง หมายความว่า ข้อนี้เป็นการรับใช้ส่วนตัว เป็นการใกล้ชิดมากขึ้นไปอีก โดยการที่เอาใจใส่ดูแลความเป็นอยู่ของท่าน ท่าน

บอกว่าตั้งแต่ตื่นเช้าก็เอาไม้สีฟันไปให้ดังนี้ เป็นต้น นี่คือหลัก การอยู่ร่วมกันที่ทางการศึกษาศูนย์โบราณถือว่าการ เรียนตัวต่อตัว และให้อาจารย์กับลูกศิษย์เหมือนพ่อกับลูก เพราะฉะนั้น ความหมายของการอยู่ใกล้ชิดกันประการหนึ่ง ก็คือ การเอาใจใส่ต่อความเป็นอยู่ส่วนตัวของกันและกัน

ข้อ ๕. *สภากิจ สิบแปด ปฏิกุณเณน* ถือเอาหรือรับ เอาศิลปวิทยาโดยเคารพ ที่ว่าโดยเคารพก็คือ โดยตั้งใจทำ จริงทำจัง ไม่ใช่ทำเล่น ๆ หมายความว่า ตั้งใจเล่าเรียนนั่นเอง เมื่อตั้งใจเล่าเรียน ก็เป็นการทำหน้าที่ของเราต่อวิชาการนั้น เอง ข้อปฏิบัตินี้มองในแง่หนึ่งก็เป็นการปฏิบัติต่อครูอาจารย์ แต่ที่จริงก็คือเป็นการปฏิบัติเพื่อให้ได้ผลทางวิชาการ ซึ่งเป็น ประโยชน์แก่ตัวเอง และเป็นประโยชน์แก่วิชาการในการที่ จะสืบทอดวิชาการนั้นให้คงอยู่สืบต่อไปด้วย

ลูกศิษย์นั้นมีหน้าที่ในการขยายวิชาการ ถ้าหากว่า ลูกศิษย์มีความสามารถปฏิบัติถูกต้องตามหน้าที่ ๕ ประ การนี้แล้ว ก็จะสามารถรับการถ่ายทอดวิชาการได้อย่างดี และจะเป็นลูกศิษย์ที่สามารถขยายวิชาการนั้นให้รุ่งเรือง เฟื่องฟูยิ่งขึ้นไปกว่าเดิมจากรุ่นของอาจารย์อีก แล้ววิชาการ นั้นจึงจะเป็นหลักสำคัญในการพัฒนาประเทศชาติ

อันนี้ก็เป็นข้อปฏิบัติต่าง ๆ ที่นำมากล่าว ซึ่งเป็น เรื่องที่มากในพระบาลี แต่เรายกมาเพื่อจะมาวิจารณ์ หรือว่า

มาขยายความกัน ก็ได้กล่าวมาเป็นเวลาพอสมควร

จากเรื่องของท่านอาจารย์เสฐียร พันธงรัชชี ก็ได้โยง มาหาเรื่อง *อาจารย์กับลูกศิษย์* ทั้งนี้ก็เพราะว่าอาจารย์เสฐียร พันธงรัชชี ท่านเป็นอาจารย์ และท่านที่มาในที่นี้ โดยเฉพาะ ท่านที่เป็นเจ้าภาพ มาประกอบพิธีบำเพ็ญกุศลอุทิศให้ แก่ท่านครั้งนี้ก็เพราะฐานะที่เป็นศิษย์อย่างที่ท่านกล่าวแล้ว กล่าวคือเป็นศิษย์ พธ.บ. รุ่นที่ ๑๑ รุ่นที่เข้ามาหาจุฬาฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐ ซึ่งเป็นตัวอย่างที่แสดงถึงความเคารพต่อท่าน อาจารย์ แล้วก็มีความกตัญญูระลึกถึงพระคุณของท่าน

เราควรจะมาช่วยกันทำหน้าที่ทางการศึกษา โดย เริ่มจากความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์กับลูกศิษย์นี้อย่าง ถูกต้อง ความสัมพันธ์ที่ถูกต้องระหว่างอาจารย์กับลูก ศิษย์นี้จะเป็นตัวนำที่จะทำให้การศึกษาดำเนินไปด้วยดี

ฉะนั้น เราจะต้องไม่มองข้ามความสำคัญของความ สัมพันธ์ระหว่างอาจารย์กับลูกศิษย์นี้ แต่จะต้องมองให้เห็น ความหมายที่ถูกต้องด้วย เมื่อทำหน้าที่ถูกต้องในด้านความ สัมพันธ์ระหว่างอาจารย์กับลูกศิษย์แล้ว ก็จะเป็นพื้นฐาน ของความเจริญงอกงามของการศึกษาสืบต่อไป แล้วการ ศึกษานั้นก็จะเป็นพื้นฐานในการพัฒนาประเทศชาติ

ในวันนี้ได้พูดมาให้เห็นว่า ท่านอาจารย์เสฐียร พันธ-

รังษี ได้เป็นอาจารย์ ซึ่งเป็นผู้มีส่วนสำคัญในการให้ความรู้ที่จะพัฒนาชีวิตของศิษย์แต่ละคนเป็นส่วนตัว พร้อมทั้งพัฒนาวิชาการ และพัฒนาสังคมเป็นส่วนรวมด้วย

บัดนี้ ท่านทั้งหลายมีความกตัญญู ระลึกถึงพระคุณของอาจารย์ ได้มาเป็นเจ้าภาพบำเพ็ญกุศล นับว่าเป็นการแสดงออกที่น่าอนุโมทนา เราทั้งหลายทำใจได้อย่างนี้ก็เป็นบุญเป็นกุศลมากแล้ว ก็ขอให้ทุกท่านมีความเอิบอิ่มเบิกบานใจในบุญกุศลที่ตนได้ทำ เริ่มตั้งแต่กุศลเจตนาเป็นต้นไป การที่มีกุศลเจตนาและมีความกตัญญูนี้เป็นสิ่งที่ดีงาม เป็นคุณธรรมที่เกิดขึ้นในใจแล้ว ควรแก่การมีปิติ คือเอิบอิ่มใจ ยิ่งเมื่อได้แสดงออกมามีภายนอกให้ปรากฏแก่สังคมอย่างนี้ ก็มีความภูมิใจขึ้นมามากขึ้นอีกส่วนหนึ่งว่า สิ่งที่เราได้ทำแล้ว การที่ได้มีความรู้สึกขึ้นมากับตนเองว่า สิ่งที่เราได้ทำแล้วนี้ จะทำให้เรามีความปลาบปลื้มเอิบอิ่มใจได้มากยิ่งขึ้น

ต่อจากนั้น เมื่อมีความปลาบปลื้มเอิบอิ่มใจ มีน้ำใจเป็นกุศลแล้วจิตใจก็ผ่องใสบริสุทธิ์ ก็ขอเชิญน้ำมอใจรำลึกถึงบุญกุศลทั้งหมดอุทิศไปให้แก่อาจารย์เสฐียร พันธรังษี แม้ท่านสถิตอยู่ในแดนใดก็ตามในสัมปรายภพ ก็ขอให้ท่านได้รับทราบและอนุโมทนากุณิกิริยาของปวงศิษย์ในโอกาสนี้ด้วย และขอให้ท่านได้ประสมสุขสมบัติในสัมปรายภพตามสมควร แก่คติวิสัย สืบต่อไป

วันนี้ ได้กล่าวธรรมกถามาพอสมควรแก่เวลา ขอร่วมอนุโมทนากับท่านเจ้าภาพทั้งปวง และในวาระนี้ ก็ขอโอกาสให้ทุกท่านได้แสดงน้ำใจต่อ ท่านอาจารย์เสฐียร พันธรังษี อีกครั้งหนึ่ง โดยเราทุกคนมาร่วมใจกันทำจิตใจให้สงบ สำนวณจิตน้อมรำลึกถึงบุญกุศลที่ได้บำเพ็ญแล้ว และอุทิศกุศลนี้ให้แก่ท่าน

บัดนี้ ขอเชิญท่านทั้งหลายได้นั่งสงบจิตสงบใจ อุทิศกุศลเป็นเวลา ประมาณ ๓ นาที ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป ขอทุกท่านจงได้ร่วมใจกัน ณ บัดนี้ ขออนุโมทนาทุกท่าน และยุติธรรมกถาเพียงเท่านี้

ปลูกต้นไม้แห่งคุณธรรม*

ขอเจริญพร คณะกรรมการโครงการสมุนไพรรักษาโรคเพื่อการพัฒนา
เอง พร้อมทั้งญาติมิตรทุกท่านที่ได้มาร่วมพิธีทำบุญในวันนี้
โดยเฉพาะเป็นที่น่ายินดีที่ท่านอาจารย์นายแพทย์อวย เกตุ
สิงห์ ผู้อำนวยการอายุรเวทวิทยาลัย ก็ได้มีเมตตาเข้าร่วมใน
งานและเป็นประธานในพิธีให้ด้วย

การทำบุญในวันนี้ นอกจากจะเป็นพิธีทางพระ
ศาสนาตามประเพณีของพุทธศาสนิกชนแล้ว ยังเป็นเครื่อง
แสดงอย่างหนึ่งถึงความเจริญก้าวหน้าในขั้นตอนหนึ่งของ
โครงการสมุนไพรรักษาโรคนี้ด้วย โครงการสมุนไพรรักษาโรคเพื่อการพัฒนา

* สัมโมทนียกถา เนื่องในวันทำบุญสำนักงาน โครงการสมุนไพรรักษาโรคเพื่อการพัฒนา
พึ่งตนเอง ๒๘ เมษายน ๒๕๒๙

เองได้ตั้งมาเป็นเวลาหลายปีแล้ว และได้เจริญก้าวหน้ามาตามลำดับ การที่ได้มาทำบุญในวันนี้ ก็เพราะได้มีสถานที่ตั้งเป็นสำนักงานที่ทำการแห่งใหม่ ซึ่งเป็นสถานที่อันร่มรื่นเหมาะสม และมีบริเวณเป็นสัดส่วนของตนเอง เท่าที่ดูก็เห็นว่าเป็นเครื่องแสดงอย่างหนึ่ง ถึงการทำงานได้เจริญก้าวหน้ามาเป็นขั้นตอนสำคัญ การทำบุญก็เป็นการเชื่อมโยงเอาหลักปฏิบัติในทางพุทธศาสนาเข้ามาสัมพันธ์กับกิจการของตนเองด้วย อย่างน้อยก็เป็นการระลึกถึงประเพณีวัฒนธรรมไม่ได้ละทิ้ง

ทำงานที่ดี และทำให้ดี คือได้ทำบุญตลอดเวลา

การทำบุญในวันนี้เป็นการกระทำอันหนึ่งที่เป็นบุญ คือเป็นส่วนหนึ่งของการกระทำและการดำเนินชีวิตอันเป็นบุญที่เราได้บำเพ็ญเป็นปกติอยู่แล้ว เพราะว่างานโครงการสมุนไพรมานี้ ทำให้ผู้ที่มีส่วนร่วม และผู้ทำงาน ได้ทำบุญอยู่เรื่อยๆ

อาชีพบางอย่าง การงานบางอย่างเป็นกลางๆ ทำไปแล้วเป็นบุญก็ได้ ไม่เป็นบุญก็ได้ งานการบางอย่าง บางอาชีพมีลักษณะเป็นบาปด้วยซ้ำไป แต่โครงการสมุนไพรมานี้เป็นเรื่องของการทำให้เกิดยาที่จะนำมาใช้รักษาโรค ช่วย

เหลือเพื่อนมนุษย์ เพราะฉะนั้น ตัวงานเองก็เป็นบุญโดยสภาพของมันอยู่แล้ว พูดในเชิงเปรียบเทียบว่า ถ้าจะเอาบุญกันแล้ว ผู้ที่อยู่ในโครงการนี้ก็ไปเปรียบคนอื่นในแง่ที่มีโอกาสจะได้บุญอยู่เสมอ โดยที่ว่างานของตัวเองเป็นการทำบุญอยู่ตลอดเวลา คือการทำงานเกี่ยวกับสมุนไพรมานี้ ก็อย่างทีกล่าว่าแล้วทำให้เกิดยารักษาโรค ยารักษาโรคนั้นเอามาช่วยเหลือชีวิตเพื่อนมนุษย์ทำให้รอดพ้นจากความตายในเมื่อยังไม่สมควรแก่เวลา ทำให้รอดชีวิตอยู่เพื่อทำประโยชน์ต่อไปได้ หรือบางครั้งเราก็เอามาช่วยในแง่รักษาอวัยวะบางอย่างให้ดำรงอยู่ ให้ทำงานได้ต่อไป

อย่างน้อยยานั้นก็ช่วยเหลือเกื้อกูลในเรื่องสุขภาพ ทำให้เกิดความไม่มีโรค ในทางพระพุทธศาสนา เราจำกัดที่เป็นพุทธภาษิตบทหนึ่งได้กันแม่นยำกันทั่วไปในสังคมคนไทย เรามักจะพูดติดปากกันว่า ‘อโรคยา ปรมา ลาภา’ ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง ซึ่งถ้าจะพูดตามภาษาบาลีแท้ๆ ก็เป็น ‘อาโรคฺยปรมา ลาภา’ ลาภทั้งหลายมีความไม่มีโรคเป็นอย่างยิ่ง ก็ได้ความหมายเดียวกันว่า ความไม่มีโรคหรือความมีสุขภาพดีเป็นลาภอย่างสูงสุด ในเมื่อเราช่วยให้คนมีสุขภาพดี ไม่มีโรค และความไม่มีโรคเป็นลาภสูงสุด ก็เท่ากับว่าเราได้ให้ลาภอย่างสูงสุดแก่เขา เป็นทานอันประเสริฐ จึงได้

บอกว่างานโครงการสมุณไพเราะเป็นการทำบุญกุศล คือในแง่ตัวงานเองก็เป็นการทำบุญอยู่แล้ว

ในเมื่อเรามีข้อที่ได้เปรียบหรือเป็นโอกาสอันดีสามารถทำบุญได้เรื่อยๆอยู่แล้ว เราก็ควรจะเสริมความมีบุญหรือได้บุญนั้นให้หนักแน่นยิ่งขึ้น โดยทำให้เกิดเป็นบุญจริงขึ้นมา ซึ่งบุญจริงๆ จะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยมีจิตใจเป็นบุญแท้ๆ คือการช่วยเหลือผู้อื่นที่เป็นการกระทำภายนอกนั้นจะต้องเกิดจากจิตใจที่ต้องการช่วยเหลือ มีเจตนาต้องการช่วยเหลือ เกื้อกูลมนุษย์เข้าไปสำหรับอีกชั้นหนึ่ง จึงจะเกิดความเป็นบุญอย่างแท้จริง ซึ่งทำให้บุญที่กระทำนั้นเป็นบุญที่สมบูรณ์ ที่นี้บุญในการช่วยเหลือผู้อื่นนั้น ถ้าเราจะทำด้วยความตั้งใจจริงให้เป็นบุญแท้ๆ ก็ควรปฏิบัติตามหลักธรรม เพราะการปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักธรรมนั้น เป็นการแสดงถึงจิตใจที่มีความตั้งใจจริงที่จะช่วยเหลือเกื้อกูล หลักธรรมอย่างหนึ่งที่จะช่วยให้เกิดผลอย่างนั้นก็คือ สังคหวัตถุ ๔ ประการนั่นเอง

งานช่วยเหลือจะดำเนินไปได้ ต้องให้ครบองค์สี่

สังคหวัตถุ คือหลักแห่งการช่วยเหลือสงเคราะห์ หรือหลักของการยึดเหนี่ยวจิตใจคนและยึดเหนี่ยวสังคมไว้

ให้อยู่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ไม่ว่าจะเป็นการผูกใจในระดับบุคคลหรือการยึดเหนี่ยวสังคมในระดับหมู่ชนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันก็ตาม ก็เริ่มต้นด้วยทานก่อน อย่างที่กล่าวเมื่อกี้ งานของโครงการนี้ก็เริ่มต้นด้วยการให้ เราทำให้มีสมุณไพเราะขึ้นมา ทำให้มียารักษาโรค แล้วก็นำมาให้แก่กัน จะให้เปล่าหรือไม่ให้เปล่านั้นก็ตาม ก็เป็นทาน แม้จะไม่ให้เปล่า แต่ถ้าเรามีเจตนาที่จะช่วยเหลือ ก็เป็นทาน เพราะเริ่มต้นด้วยเจตนาที่จะให้ ในทางพระศาสนาท่านตัดสินกันด้วยเจตนา เจตนาที่จะให้ ในกรณีนี้ก็คือให้ลามอันประเสริฐ ได้แก่ความมีสุขภาพดี ความไม่มีโรค

การให้นั้นบางทีก็ดำเนินไปได้ด้วยดี บางทีก็ดำเนินไปได้ยาก เพราะว่าคนเราต้องมีความเข้าใจด้วย บางทีทั้งๆที่มีเจตนาที่จะให้ความช่วยเหลือให้ลามแก่เขา แต่ถ้าเขาไม่เข้าใจดี เขาอาจจะไม่ยอมรับลามที่เราจะมอบให้ด้วยซ้ำไป เราจึงต้องมีวิธีที่จะสร้างความเข้าใจให้เกิดขึ้น คือวิธีที่จะเข้าถึงซึ่งกันและกัน ด้วยเหตุนี้ท่านจึงสอนหลักข้อต่อไปว่า จะต้องมีการปิยวาจาด้วย

ปิยวาจาก็คือถ้อยคำ หรือคำพูดที่เกิดจากน้ำใจปรารถนาดี อย่างน้อยตอนต้นก็เป็นเครื่องเชื่อมโยงเข้าหากันให้ยอมรับฟังกัน ปิยวาจาในขั้นต้นก็คือวาจาที่ทักทาย

ปราศรัยที่ช่วยให้คนเข้าถึงกันและสื่อสารสัมพันธ์กันได้ พอสื่อสารสัมพันธ์กัน เริ่มติดต่อกันได้แล้ว ปิยวาจาก็ก้าวคืบหน้าไปสู่การให้ความเข้าใจ แนะนำอธิบายให้เขาเข้าใจถึงการรักษาสุขภาพ เรื่องของโรคภัยไข้เจ็บ เรื่องของการที่จะแก้ไขเยียวยาว่าจะทำได้อย่างไร จะใช้อะไรแก้ไข เมื่อเรามีสมุนไพรก็แนะนำสมุนไพรที่ถูกต้องซึ่งจะแก้ไขโรคนั้นได้ และอธิบายสรรพคุณอะไรต่างๆ ให้เขาเข้าใจและพร้อมใจด้วย เหล่านี้ก็เป็นเรื่องของการใช้ปิยวาจาใช้คำพูดให้เป็นประโยชน์ ปิยวาจามีความสำคัญมาก สำคัญทั้งในการเข้าถึงกันในเรื่องต้นและในการที่จะให้งานดำเนินต่อไป ตลอดจนจะให้ประโยชน์ที่ต้องการนั้นสำเร็จแก่ตัวเขาผู้ที่เราจะไปช่วยเหลือด้วย

ต่อไปอย่างที ๓ ก็คือ นอกจากจะให้สิ่งของ ให้ยา และเอาวาจาเป็นเครื่องเชื่อมแล้วต้องเอาแรงงานไปช่วยด้วยการช่วยด้วยแรงงาน ด้วยแรงกำลังของเรานั้น ก็มีทางที่จะทำได้หลายประการสุดแต่โอกาส แม้แต่การที่เราไปหาเขาในสถานที่ที่ไปได้ยากหรือปกติไม่อยากจะไป ไม่น่าไป แต่ด้วยจิตใจที่ประสงค์จะช่วยเหลือก็เดินทางไปหา อย่างนี้ก็เรียกว่าบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่น เป็นการช่วยเหลือที่เรียกทางพระว่า อุตถจริยา อุตถจริยาก็คือการช่วยเหลือด้วยแรงกำลังหรือแรงงานของเรา

ต่อไปข้อสุดท้ายก็คือ เมื่อเข้าถึงกันแล้ว มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ก็ต้องมีการวางตัวให้เหมาะสม ทำตัวให้เข้ากันได้ สิ่งทีกล่าวนมาเบื้องต้นทั้งหมดนั้น จะเป็นทานก็ดี ปิยวาจาก็ดี อุตถจริยาก็ดี ก็เป็นเครื่องที่จะทำให้เข้ากันได้ดีอยู่แล้ว แต่การปฏิบัติตนในชีวิตประจำวันในการที่เข้าไปสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันนั้นจะได้ผลสำเร็จด้วยดี ก็ต้องอาศัยการมีอัธยาศัยมีท่าทีอะไรต่างๆ เช่น การไม่ถือเนื้อถือตัว ความเป็นกันเองเป็นต้น เป็นเครื่องช่วยเสริมเข้าไปอีกด้วย เรียกว่า สมานัตตตา คือทำตัวให้เข้ากันได้ วางตัวเสมอต้นเสมอปลาย ปฏิบัติตัวเหมาะสม ปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอทำให้เกิดความรู้สึกว่าเราร่วมสุขร่วมทุกข์กับเขา แล้วก็ร่วมมือกัน ไม่เฉพาะจะร่วมมือกับคนที่เราไปช่วยเหลือเท่านั้น แม้แต่คนที่ร่วมงานก็ต้องมีการร่วมมือกัน การร่วมมืออะไรต่างๆ เหล่านี้ที่เป็นการกระทำในประเภทที่ร่วมกัน อยู่ด้วยกัน ปฏิบัติตนเหมาะสมสม่ำเสมอโดยทั่วไป ก็เป็นเรื่องของหลักที่เรียกว่า สมานัตตตา

**งานเพื่อสังคมจะได้ผลสมบูรณ์
ต้องมีฐานที่มั่นคงอยู่ในใจบุคคล**

ถ้าได้นำเอาหลักธรรม ๔ ประการนี้มาใช้ปฏิบัติใน

การดำเนินงาน ก็คิดว่าการทำบุญในโครงการสมุนไพรมันคงจะสำเร็จผลได้ดี แต่การที่สำเร็จผลได้นั้น ความจริงมันยังมีอะไรลึกซึ้งลงไปอีก ที่ลึกซึ้งก็คือ เมื่อนี้ได้พูดถึงว่าบุญนั้นมีบุญภายนอกกับบุญภายใน บุญที่เราจะทำหรือแสดงออกมานี้เป็นส่วนที่มองเห็นๆกันอยู่ แต่เรายังไม่รู้จิตใจแท้จริง แม้ว่าการกระทำจะเป็นเครื่องแสดงเจตนา แต่เจตนาของจิตใจที่ประกอบด้วยความรักความปรารถนาดีอย่างแท้จริงเท่านั้นที่จะเป็นรากฐานของการกระทำที่มั่นคง เพราะฉะนั้นการแสดงออกภายนอกอันเป็นการให้ความช่วยเหลือที่เรียกว่าทานกัฏฐิ การใช้คำพูดเพื่อสื่อสัมพันธ์กันให้เกิดผลดีที่เรียกว่าปิยวาจา กัฏฐิ การช่วยเหลือด้วยแรงกำลังบำเพ็ญประโยชน์ที่เรียกว่าอัตถจริยา กัฏฐิ และการปฏิบัติตนให้เข้ากันได้โดยเหมาะสม ร่วมมือกัน ร่วมงานกัน ร่วมทุกข์ร่วมสุขกัน ปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอต่อกัน ที่เรียกว่าสมานัตตตาก็ดี จะต้องมียากฐานเกิดมาจากคุณธรรมในใจ ซึ่งหนีไม่พ้นหลักการที่เรียกว่า พรหมวิหาร ๔ ประการ

พรหมวิหาร ๔ ประการนั้นเป็นคุณธรรมที่เมื่อถูกปลุกฝังขึ้นมาในใจแล้ว ก็เป็นรากฐานของการกระทำในทางปฏิบัติที่เรียกว่าสังคหัตถุซึ่งเป็นการแสดงพฤติกรรมออกมาภายนอก หมายความว่า การกระทำของเราจะหนัก

แน่นจริงจังได้นั้น ในใจของเราจะต้องมีคุณธรรมที่เรียกว่า

๑. มีเมตตา ต้องมีความรักความปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์อย่างแท้จริง นี่เริ่มต้นก่อน ถ้าเรามีความรักความปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์อย่างแท้จริง เราก็ต้องการให้เขามีความสุข เห็นเพื่อนมนุษย์ก็อยากให้เขามีสุขภาพดี อยากให้เขามีร่างกายแข็งแรง รักความปรารถนาดีอันนี้จะนำไปสู่การกระทำในภายนอกขึ้นมาเอง

เมื่อเราได้เล่าเรียนมีความรู้ เราก็ทำการได้อย่างสำเร็จผล แต่ถ้าไม่มีคุณธรรมคือความรักความปรารถนาดีแล้ว การกระทำภายนอกก็จะไม่ยั่งยืน ไม่มั่นคง ไม่เป็นไปอย่างจริงใจ ทำไปนานๆเข้าก็เบื่อหน่ายหรือว่าทำโดยบางทีกลายเป็นสักแต่ว่าทำไปอย่างนั้นเอง ขำร้ายอาจจะแปรไปในทางแสวงหาผลประโยชน์อะไรต่างๆ ไปก็ได้ แต่ถ้ามีคุณธรรมคือความรักความปรารถนาดีอยู่ในใจแล้ว พฤติกรรมและแรงจูงใจจะไม่แปรเปลี่ยนไป มันจะทำให้พฤติกรรมของเราที่เป็นบุญนั้นเป็นบุญอยู่ได้ตลอดไป ดังนั้น คุณธรรมในใจข้อแรกคือเมตตาความรักความปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์นี้จึงเป็นรากฐานสำคัญ เป็นคุณธรรมประการที่ ๑

ที่นี่ ความรักความปรารถนาดีนั้น เมื่อเราไปเห็น

มนุษย์ประสบความสำเร็จยากลำบากเดือดร้อน มันก็จะแสดงออกในคุณธรรมข้อที่ ๒ ที่อยากช่วยเหลือเขาให้พ้นจากทุกข์ เห็นเขาเป็นทุกข์แล้วจิตใจก็หวั่นไหวทนอยู่ไม่ได้ นั่งเฉยอยู่ไม่ได้ ต้องพยายามชวนขวายดิ้นรนไปเพื่อช่วยเหลือ เรามีการรักษาโรค เมื่อไปเห็นคนมีความทุกข์เราก็ต้องรีบมาเอายาไปให้หรือแนะนำให้ความรู้แก่เขาให้เขาใช้ยารักษาโรค อย่างนี้ก็เข้าสู่คุณธรรมที่เรียกว่า กรุณา คือความคิดจะช่วยเหลือ หรือความสงสารอยากให้เขาพ้นจากความทุกข์

ต่อไป ถ้าคนเขามีความสุขสบาย มีสุขภาพดีเป็นปกติหรือว่าเขาได้รับการเยียวยารักษาแล้วหายโรค เราก็พลอยยินดีด้วยแล้วก็ส่งเสริมให้คนที่มีสุขภาพดี มีสุขภาพดียิ่งขึ้น รักษาสุขภาพไว้ได้ หรือมีสุขภาพดีแข็งแรงยิ่งขึ้นไป นี่เป็นการช่วยในด้านการส่งเสริม เมื่อก็ช่วยให้พ้นจากทางลบ คือมีกรุณาช่วยให้พ้นขึ้นมาจากความทุกข์ ให้พ้นจากโรค คราวนี้ก็คืบหน้ามาถึงหลัก มุทิตา ช่วยดำรงรักษาความสุข ความมีร่างกายแข็งแรงไร้โรคและส่งเสริมให้เขามีสุขภาพดียิ่งขึ้นไป

ประการสุดท้าย ในการปฏิบัติงานนี้จะต้องเป็นคน รู้จักวางใจเฉยคอยดูได้ด้วย เรียกว่า วางใจเป็นกลาง คือ บางทีต้องเฝ้าดูอยู่ก่อนโดยรู้จักรอจังหวะ รู้จักรอเวลา รอได้ คอยได้ ไม่ทวนทวายกระวนกระวาย แม้จะมีเมตตาอยาก

ช่วยเหลือให้ผู้อื่นมีความสุข แต่บางครั้งก็จะทำการช่วยเหลือทันทีไม่ได้ หรือจะให้อะไรแก่ใครในทันทีบางทีกลายเป็นเกิดโทษ ต้องรอให้เขาพร้อมเสียก่อน บางทีจะทำอะไรเขายังไม่พร้อมต้องรอไว้ แล้วใช้ปัญญาช่วยทำให้ใจเขาพร้อม แล้วจึงทำได้ จะทำอะไรก็มักต้องรอดูให้เหตุปัจจัยพร้อม บางทีเรียกว่าต้องรอให้สุกงอม จึงจะทำได้ผล จึงต้องรู้จักวางใจให้เรียบสงบเฉยไว้ รอจังหวะเวลา ทำในเวลาที่เหมาะสม ให้เกิดผลอย่างแท้จริงโดยใช้ปัญญาพิจารณา อันนี้เข้าหลักธรรมที่เรียกว่า อุเบกขา คือวางใจให้พอดี เป็นกลางไว้ เฝ้าดูเฉยรอจังหวะได้ อย่างนี้เป็นการเฉยดูรอเวลาที่จะทำ

แต่อุเบกขาไม่ใช่เพียงเท่านั้น ถึงแม้ทำไปแล้ว ก็ต้องวางใจเฉยรอดูได้ คือรอดูผลที่จะเกิดขึ้นมาตามเหตุปัจจัย ไม่ใช่เข้าไปแทรกแซงทำอะไรให้ปั่นป่วนวุ่นวาย ซึ่งบางทีก็เลยเสียผล และก็ไม่ใช่มัวกระดึบกระส่ายครุ่นคิดกังวลถึงผลนั้น จนจิตใจไม่มีความสุข ยิ่งกว่านั้น ถ้าทำไปแล้ว อะไรก็ไม่เป็นไปอย่างใจหวัง เช่น ช่วยเหลือเขาไปแล้ว ให้อะไรเขาไปแล้ว ใช้ปัญญาแนะนำสั่งสอนเขาไปแล้ว เขาไม่ทำตามบ้าง อะไรๆ ไม่เป็นไปตามที่ใจหวังคิดคาดหมายบ้าง ก็ต้องไม่รู้ว่าไม่กระดึบกระส่าย ทวนทวาย รู้จักวางใจเรียบเป็นกลาง สงบเฉยอยู่ พร้อมนั้นก็มองดูพิจารณาดูว่าจะแก้ไขอย่างไร ตามวิถีทางแห่งเหตุปัจจัย การทำอย่างนี้หรือการมี

ดูเบกขาอย่างนี้ก็จะช่วยให้ทำงานได้ผลดีด้วย จิตใจตัวเองก็มีความสุขด้วย แล้วก็สามารถรักษาสถานการณ์ให้เป็นไปด้วยดีด้วย

หลักธรรม ๔ อย่างนี้เป็นหลักปฏิบัติในพระศาสนา เป็นพื้นฐานอยู่ในใจ เป็นภาคคุณภาพที่จะให้แสดงออกมาภายนอก ที่จะปรากฏเป็นพฤติกรรมในการช่วยเหลือที่เรียกว่าสังคหวัตถุ ๔ ประการนั้น ถ้ามีคุณธรรมเหล่านี้อยู่ในใจแล้ว ฝ่ายคุณภาพภายในใจของเราก็จะออกมาเชื่อมประสานกับพฤติกรรมภายนอก ทำให้การทำงานของเรานี้เป็นไปด้วยความจริงใจและจริงจัง ดำเนินไปสมตามวัตถุประสงค์ บรรลุเป้าหมายได้อย่างแท้จริง

ปลูกต้นไม้แห่งคุณธรรม เพื่อให้ต้นสมุนไพรงอกงาม

วันนี้เรามาทบทวนกัน สถานที่ทำงานของเราก็ได้เจริญก้าวหน้ามีที่ตั้งใหม่ และมีความหวังว่าจะทำงานได้สะดวกยิ่งขึ้น ก็หวังว่าโครงการฯ จะเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น เราอาจจะทำงาน เช่น ปลูกสมุนไพรมากขึ้น แล้วก็เผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องการรักษาโรคด้วยสมุนไพรมานี้ได้กว้างขวางยิ่งขึ้น นี่เรียกว่าเป็นการปลูกข้างนอกคือปลูกสมุนไพรมานี้ ปลูกสิ่งที่ป็นยา ตลอดจนปลูกฝัง

ความรู้ความเข้าใจในหมู่ประชาชน ปลูกให้เกิดความเชื่อ ปลูกให้มีศรัทธาในการใช้ยาสมุนไพรนี้ แล้วก็ปลูกความรู้ในการที่จะใช้ให้ถูกต้อง นำไปใช้ให้สำเร็จประโยชน์อย่างแท้จริง

การที่จะปลูกข้างนอกทั้งหมดนี้ให้เจริญงอกงามไปด้วยดีก็ต้องมาเชื่อมโยงเข้ากับหลักธรรมข้างในที่กล่าวมาเมื่อกี้ กล่าวคือเราจะต้องปลูกคุณธรรมขึ้นในใจของเราด้วย เช่น อย่างเมตตาเป็นต้น ธรรมะนั้นมีหลายอย่าง แต่เมตตารู้สึกว่าจะเป็นข้อสำคัญในกรณีนี้ อย่างน้อยเมตตานั่นก็เป็นน้ำสำหรับหล่อเลี้ยงให้เกิดความงอกงาม พืชพันธุ์ในภายนอก ต้องอาศัยน้ำเป็นเครื่องทำให้เกิดความเจริญงอกงาม เป็นเครื่องหล่อเลี้ยงรักษาชีวิตของพืชพันธุ์ใด จิตใจของคนเราก็คือเมตตาเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงขึ้นนั้น จากการที่จิตใจได้รับการหล่อเลี้ยงด้วยเมตตานั่น คุณธรรม ความต้องการ และเจตนาที่คิดช่วยเหลือผู้อื่นก็จะดำรงอยู่ งานในโครงการฯ นี้ก็จะยืดยาวและก็จะยืนยงได้สืบต่อไป

เพราะฉะนั้น เราจึงควรมาปลูกต้นไม้ในใจของเรา คือต้นไม้แห่งคุณธรรมที่มีเมตตาเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงนี้ขึ้น เพื่อให้พืชพันธุ์ที่ดีงามคือคุณธรรมภายในกับพืชพันธุ์ที่ดีงามคือสมุนไพรมานในภายนอก ได้เติบโตไปด้วยกัน นำไปสู่ผลสำเร็จแห่งงาน และความสำเร็จแห่งงาน แล้วทั้งหมดนี้ก็จะนำไปสู่ความสำเร็จแห่งประโยชน์สุขของประชาชนซึ่ง

เป็นสิ่งที่เรามุ่งหมายสืบต่อไป

ในโอกาสนี้ซึ่งถือว่าเป็นวาระอันเป็นมงคล เราทั้งหลายได้ทำบุญในทางพระศาสนาได้ประกอบพิธีในภายนอก ซึ่งเป็นพิธีมงคลแล้ว แต่ยังมีมงคลอีกอย่างหนึ่งที่ลึกซึ้งเข้าไป คือมงคลในใจซึ่งเกิดจากความมีคุณธรรมความปรารถนาดีอย่างที่ว่าเมื่อกั้นนั้นแล้ว เมื่อมีเจตนาดีแล้วก็ออกมาเป็นการกระทำที่ดี สิ่งที่อยู่ภายในใจที่ชักนำการกระทำภายนอกเหล่านี้เรียกว่าเป็นธรรมมงคล เป็นมงคลชั้นใน ซึ่งจะทำให้ความเป็นมงคลในภายนอกพลอยมีสาระเนื้อหาขึ้นมาอย่างแท้จริงด้วย

ในโอกาสนี้ อาตมาขออนุโมทนาทั้ง ๒ ด้าน คือทั้งพิธีภายนอก ที่เรียกว่าเป็นพิธีมงคล และความเป็นมงคลภายในซึ่งเกิดจากการสร้างคุณธรรมขึ้นในใจ และการปฏิบัติตามหลักธรรมซึ่งเรียกว่าธรรมมงคล ขอให้พิธีมงคลและธรรมมงคลนี้เป็นเครื่องนำมาซึ่งความสุข ความเจริญก้าวหน้าของท่านทั้งหลายที่ได้ร่วมงานกันในโครงการสมุนไพรรักษาเพื่อการพัฒนาตนเองนี้ และนำมาซึ่งความเจริญก้าวหน้าแห่งงานของโครงการฯ พร้อมทั้งความมั่งคั่งแห่งประโยชน์สุขของประชาชนทั้งหลายสืบไปชั่วกาลนาน

ถาม เรากระทำกิจไปโดยความปรารถนาดี มีความตั้งใจดีที่จะช่วยให้ชนหมู่มากได้พ้นจากความทุกข์ยาก ความลำบาก แต่บางทีกิจต่างๆที่เราทำไปนั้น ทำไปๆ เราก็เห็นว่าปัญหาของชาวบ้านมันมีมากมายเหลือเกิน บางทีงานที่เราทำมันเป็นเพียงจุดเล็กๆจุดหนึ่งซึ่งมันคงจะไม่สามารถที่จะประสบความสำเร็จโดยบริบูรณ์ได้ ถ้าหากว่าปัญหาในส่วนอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง หรือปัจจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องไม่ได้รับการแก้ไขด้วย ทีนี้เราก็พบอีกว่าปัจจัยอื่นๆ ที่จะช่วยให้ปัญหามันคลี่คลายไปได้นั้น เราไม่สามารถเป็นผู้ควบคุมไปได้ทั้งหมด เราก็เลยรู้สึกว่างานของเราเนี่ย ไม่สามารถแก้ปัญหามาได้จริงๆ แล้วบางครั้งมันก็ชวนให้เรา รู้สึกท้อแท้ใจด้วย ในทำนองว่า งานของเราเนี่ยในที่สุดแล้วทำไป ไม่ได้แก้ปัญหามาให้ใครๆ อันนี้ไม่ทราบว่าคุณอาจารย์จะมีข้อเตือนสติอะไรบ้าง

ตอบ ก็เราเอาความหวังความตั้งใจมาตั้งไว้เป็นเกณฑ์ตัดสินนี้ แล้วที่เนื้องานมันยังเดินไปไม่ถึงความหวังของเรานั้น มันก็ทำให้เกิดความรู้สึกผิดหวังขึ้นมา บางทีเราอาจจะมองไม่ตรงตามสภาพที่เป็นจริง เพราะความหวังของเรานั้นกลายมาเป็นเครื่องตัดสินแล้ว การที่เราหวังไว้ก็ดีแล้ว คือความหวังนั้นจะช่วยให้เราเดินหน้าไป แต่เวลาวัด เราอย่า

ไปวัดด้วยความหวัง แต่ควรวัดด้วยความเป็นจริง เราทำงานไปได้แค่ไหน เราก็ต้องรู้ตามสภาพที่ได้ อย่างน้อยมันก็ได้แล้วแหละ เช่น ได้เป็นคนคนไป เป็นจุดๆ หย่อมๆ ที่นี้ขณะที่เรายังทำระดับจุดหรือหย่อม หรือบุคคล แล้วเราไปหวังในระดับสังคมทั้งหมด เราจะไปวัดโดยเกณฑ์ให้สังคมนี้เป็นอย่างนั้นตามหวังคงไม่ได้ ก็ต้องถือว่าได้ทำงานสำเร็จตามเป้าหมายในขั้นต้นของเราที่ตรงกับตัวงานแท้ๆ ทำไปแค่ไหนก็ได้แค่นั้น แต่ในระยะยาวเรามีความหวังไว้ว่าเราจะเดินไปสู่เป้า ไม่ว่าจะเดินไปถึงหรือไม่ถึงก็แล้วแต่ แต่ตอนที่ทำนั้นเราได้ผลอยู่แล้ว คือส่วนที่ผ่านไปเราได้ผลอยู่ตลอดเวลา ฉะนั้นมันก็ไม่ไร้ผล หลายคนที่เราเข้าไปเกี่ยวข้องช่วยเหลือไปรู้จัก เขาได้ยาไปเขาไปใช้รักษา เขาก็ได้ผลประโยชน์ไปแล้ว

เป็นอันว่าจะต้องตัดเป็น ๒ ส่วน แยกส่วนที่ทำไปตามขั้นตอนของมัน เฉพาะขั้นตอนที่ได้ทำไปๆ ก็ส่วนหนึ่งแล้ว เรื่องของความหวังที่ตั้งเป็นเป้าหมายจะให้ได้นั้นมันเป็นปัจจัยในส่วนสังคมที่ต้องขึ้นต่อปัจจัยอื่นๆ ด้วย อันนี้เราไม่ได้ละทิ้งนะ เรามีโอกาสเราก็หาทางไปช่วยแก้ไขปัจจัยด้านอื่นด้วย หรือให้ปัจจัยด้านอื่นมันมาร่วมกับปัจจัยด้านของเราที่ทำให้เกิดผลต่อสังคม เราคนเดียวจะทำให้หมดมันก็คงจะไม่ได้ อย่างน้อยก็จับให้มันไว้ในส่วนที่ตนถือ

เป็นหน้าที่โดยตรง ส่วนอื่นนั้นเท่าที่ทำได้ทำกันได้อีกเอาค่อยดูค่อยมอง ได้ช่องก็ทำ อย่าลืมหลักอุเบกขาที่ว่ามาเมื่อกี้

ถาม คนที่เรียกว่านักพัฒนานี้มักจะพูดถึงเรื่องการพึ่งตนเองของชาวบ้าน ไม่ทราบว่ามันเจ้าคุณอาจารย์มีทัศนะอย่างไรบ้างเกี่ยวกับเรื่องที่เขาเรียกว่าพึ่งตนเองนะคะ

ตอบ การพึ่งตนเองเป็นไปตามหลักธรรมอยู่แล้ว คือมันเป็นเรื่องของความรู้สึกกับผิดชอบที่เราจะต้องพยายามกระทำด้วยตนเอง แต่มันมีแง่ที่ต้องระวังอยู่อันหนึ่ง ในเรื่องการพึ่งตนเองนี้ คือถ้าเราไปมองคนอื่น เราจะบอกว่าเขาก็ต้องพึ่งตนเองไปสิ ถ้าอย่างนี้จะก็แย่ ถ้ามองในแง่ตัวเองว่าเราต้องมีความรับผิดชอบต่อตัวเอง ต้องพึ่งตนเองนี้ดี เพราะจะทำให้เกิดการกระทำมีความพยายามที่จะทำ แต่ถ้าไปมองคนอื่นว่าคนก็ต้องพึ่งตนเอง ก็ให้เขาพึ่งตนเองไปสิ เราก็เลยไม่ช่วย อย่างนี้ก็แย่ มันอยู่ที่ว่าจะมองในแง่มุมไหน ถ้าใช้ธรรมผิดทางก็เสีย

ธรรมนั้น ต้องมองจากแง่ความรับผิดชอบของตนเอง คือ ธรรมข้อใดๆ ก็เป็นเรื่องความรับผิดชอบของตัวเราที่จะปฏิบัติธรรมข้อนั้น ๆ ไม่ใช่มองหาผู้อื่นที่จะมาปฏิบัติ ถ้าเป็นเรื่องเกี่ยวกับคนอื่นก็เป็นธรรมของเราที่จะต้องใช้เมตตากรุณาออกไปช่วยเหลือ โดยมีทาน มีปิยวาจาอย่าง

ว่ามาแล้ว แต่ทีนี้ในแง่ของตัวเอง การที่เราช่วยเขาก็คือไปช่วยให้เขารู้จักพึ่งตนเอง ทีนี้ การที่เขาจะพึ่งตนเอง เขาก็ต้องทำตนเองให้เป็นที่พึ่งได้ อยู่ๆ เราจะไปให้เขาพึ่งตนเองๆ เฉยๆ ก็ไม่ได้เหมือนกันอีกแหละ ก็ต้องไปทำให้เขาพึ่งตนเองได้ ให้เขาพัฒนาความสามารถที่จะพึ่งตนเอง หรือว่าทำตนเองให้เป็นที่พึ่งได้ เพราะฉะนั้น เรื่องนี้มันก็ต้องสัมพันธ์กัน ถ้าอีกสักเราไปบอกให้เขาพึ่งตนเองๆทันที บางทีมันก็กว้างกว้างเหมือนกัน ท่านจึงบอกว่าจะพึ่งตนเองก็ต้องทำตนเองให้เป็นที่พึ่งได้ ทีนี้ ทำตนเองให้เป็นที่พึ่งได้นี้จะทำอย่างไร ตอนนี้แหละจะถึงเนื้อหาละ จะเข้าสู่เนื้อหาของการปฏิบัติที่แท้จริง เป็นอันว่าจะต้องว่ากันเป็นขั้นเป็นตอน

ปัจจุบันนี้เราทำไม่ครบทุกขั้น เช่นบางพวกเขาแค่บอกว่าคนเราก็คงต้องพึ่งตนเองสิ เพราะฉะนั้น พวกนั้นก็พึ่งตัวเองไป อย่างนี้แย่มากที่สุด ไซ้ใหม่ เป็นการตัดการช่วยเหลือกันเลย ปล่อยให้เขาถูกทอดทิ้งอยู่ตามลำพัง ในขณะที่เขายังไม่พร้อมที่จะรับผิดชอบตัวเอง คนก็แย่ ขั้นที่ ๒ ดีขึ้นหน่อย ให้เขาพึ่งตัวเอง ไปสอนให้เขาพึ่งตนเอง แต่เขาก็ไม่มีทางไป เพราะบอกแค่จะให้เขาพึ่งตัวเอง เขาก็กว้างกว้างอยู่นั่นว่าต้องพึ่งตัวเอง ต้องช่วยตัวเอง ไม่รู้จะอย่างไร ก็ต้องขั้นต่อไป คือบอกว่าพึ่งตนเองโดยการทำตัวเองให้เป็นที่พึ่งได้ ทีนี้เราจะต้องปฏิบัติตัวอย่างไรที่จะทำให้ตัวเองเป็นที่พึ่งได้

พอถึงขั้นนี้แหละถึงจะได้ผลดี ที่ว่าให้เขารู้จักทำตนเองให้เป็นที่พึ่ง อาตมาว่าโครงการสมุนไพรมะพร้าวเพื่อการพึ่งตนเองก็คงมุ่งในแง่ที่จะช่วยให้คนเขาสามารถทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนได้ด้วยไซ้ใหม่

ถาม พึ่งแล้วมันมีหลายความหมายเหลือเกิน คือยังงั้นๆ อยู่ว่าหลายหน่วยงานเขาบอกว่าให้ชาวบ้านพึ่งตนเอง

ตอบ ก็อย่างตัวอย่างที่ ๑ นั้นแสดงว่าแย่มากที่สุด บอกว่าคนทุกคนต้องพึ่งตัวเอง คุณก็พึ่งตัวเองไปสิ อันนี้แย่มากที่สุด ถ้ามองในแง่ความรับผิดชอบของตัวเองจะพูดว่าต้องพึ่งตัวเอง แต่ถ้ามองในแง่ผู้อื่นเราต้องมองในแง่เมตตากรุณาที่จะไปช่วยเหลือ ถ้าเราใช้ผิดอย่างที่ว่าก็กลายเป็นต่างคนต่างอยู่ต่างฝ่ายต่างขัดกันว่าคุณก็พึ่งตัวเองไปสิ

ถาม หมายถึงว่าตัวเราจะต้องเป็นตัวอย่างด้วยหรือเปล่าคะ

ตอบ เรื่องการพึ่งตัวเองเป็นความรับผิดชอบในแง่มองตัวเอง เมื่อเรามองตัวเองเราจะต้องพึ่งตัวเองให้ได้ ทำตัวเองพัฒนาความสามารถของตนเพื่อให้ตนเป็นที่พึ่งของตนให้ได้ และพยายามพึ่งตนเอง พึ่งตนเองได้แล้วเราจะไปช่วยเหลือผู้อื่นได้ด้วย ถ้าเราพึ่งตัวเองไม่ได้เราจะไปช่วยคน

อื่นได้อย่างไร เราเองก็จะจมน้ำอยู่แล้ว ถ้าทุกคนพยายามทำให้ตัวเองพึ่งตัวเองได้ ต่อไปสังคมก็สลาย เพราะว่าเหลือแต่คนพึ่งตัวเองได้และช่วยคนอื่นได้ด้วย ทีนี้ ปัจจุบันอาตมาว่าสังคมไทยกำลังมีแนวโน้มในทางตรงกันข้าม เพราะเรากำลังกลายเป็นสังคมรอคอยความช่วยเหลือ ทั้งระดับบุคคล ระดับชุมชนและระดับประเทศ อะไรๆ ก็รอความช่วยเหลือจากต่างประเทศ จากภายนอกสังคม ชาวบ้านก็รอความช่วยเหลือจากกรุงเทพฯว่าจะเอาอะไรมาให้ ตกลงก็ทำอะไรไม่เป็น

เดี๋ยวนี้เรามีคติอันหนึ่งว่า คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น อันนี้เป็นเรื่องของการพึ่งตนเองได้ทั้งนั้น คิดเป็น ก็พึ่งตัวเองได้ ทำเป็นก็พึ่งตัวเองได้ แก้ปัญหาเป็นก็พึ่งตัวเองได้ ในความหมายแง่หนึ่ง การพึ่งตนเองได้ คือ คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น นี่เราพูดให้เข้ากับนักการศึกษาสมัยนี้นะ และเราก็คงจะต้องช่วยชาวบ้านในแง่นี้ด้วย คือช่วยโดยไม่ให้เกิดความรู้สึกว่า เขาจะรอคอยเทวดามาโปรด

ทีนี้ถ้าการช่วยของเราไปออกผลในลักษณะรอเทวดามาโปรดอย่างนั้น อาตมาว่าก็เสียอีกนั่นแหละ พอช่วยเสร็จแล้วเขามีความรู้สึกว่าต่อไปเราไม่ต้องทำอะไรแล้ว จะมีคนภายนอก กลุ่มนี้เขาจะมาช่วย มาให้เราตลอดเวลา อันนี้ก็จะทำให้เขาเสียคนต่อไป เราจึงจะต้องช่วยใน

ลักษณะที่ว่า ให้เขาพยายามพึ่งตนเองได้ พัฒนาความสามารถในการช่วยเหลือตนเอง และพร้อมกันนั้น อย่าให้เขาจำกัดความรู้สึกว่า เป็นตัวใครตัวมัน แต่ให้เกิดความรู้สึกว่าให้คุณพึ่งตนเองโดยสามารถพึ่งตนเองได้แล้ว คุณจะได้มีความสามารถพร้อมที่จะเป็นที่พึ่งแก่ผู้อื่นได้ต่อไปอีกด้วย

หลักที่ว่านี้หมายความว่า เราสอนชาวบ้านให้รู้จักที่จะพึ่งตัวเองได้ แล้วพร้อมกันนั้น เราให้ความรู้สึกว่าเขาควรจะช่วยเหลือคนอื่นด้วย อย่าลืมอันนี้ คือให้เขาเผื่อแผ่ที่จะช่วยคนอื่น เพราะว่าถ้าชุมชนของคุณดีแล้ว มีสุขภาพดี คุณรู้จักสมุนไพรมียาดินนะ ต่อไปคุณจะได้ไปช่วยชุมชนชาวบ้านอื่นๆ ต่อไปด้วย เผื่อแผ่นี่ไป เราอย่าไปจำกัดเดี๋ยวเขาจะรู้สึกขึ้นมาอีก เอ๊ะ ชุมชนของเราก็ช่วยตัวเองได้แล้ว ชุมชนนั้นมันไม่เห็นช่วยตัวมันเองเลย จันเราก็ต้องปล่อยมัน อย่าไปยุ่งกับมันเลย เป็นอย่างนี้ก็เสียอีก

แต่ละคนต้องมองธรรมในแง่ความรับผิดชอบของตนเองที่จะเป็นผู้ปฏิบัติ ที่ว่าพึ่งตัวเองก็คือเราจะต้องพยายามพึ่งตัวเอง แล้วก็ไปช่วยคนอื่น ซึ่งก็คือช่วยให้เขาพึ่งตัวของเขาเองได้นั่นแหละ แต่ไม่ใช่ปิดไปเสีย ชัดให้เขาพึ่งตัวเองทันทีเลย เมื่อเขาล้มหรือตกอยู่ในหล่ม ต้องไปช่วยให้เขาขึ้นขึ้นมาหรือหลุดออกมา ทรงตัวตั้งหลักได้ก่อน เขาจะได้ช่วยตัวของเขาเองได้ต่อไป